GİRİŞ

Din ve ahlâk, toplu yaşayışın gerekli kıldığı görev ve sorumlulukları ortaya koyan, insan ilişkilerini düzenleyen, insanların birbirlerine karşı davranış biçimleri ile rahat ve huzur içerisinde yaşamalarını sağlayan değerleri belirleyen kurallar koyarlar. İnsanlara iyinin ve kötünün, doğrunun ve yanlışın neler olduğu, adaletli olmanın, doğru ve dürüst olmak gibi erdemli bir hayatın yaşanmasının kuralları gösterilir. Bu açıdan ahlâkın ve dinin koyduğu kurallar arasında ayırt edilemeyecek kadar benzerlikler vardır.

Dinin ve ahlâkın ortak amacı, kişi ve toplum hayatına bir düzen vermek ve böylece insanların rahat ve huzur içerisinde yaşamalarını sağlamaktır. Din insandaki ahlâkî erdemleri destekler.

Araştırmamızın hedefi olan yaş grubu(11-12) sonunda artık ergenlik dönemi başlamakta ve çocukluktan çıkıp yetişkinliğe adım atan bir fertle karşı karşıya gelinmektedir. Bu bireyin, tutum ve davranışlarının büyük ölçüde önceki yıllarda aldığı eğitim sayesinde gelişeceği aşikardır. Bu nedenle fertlerin hayatında, ailelerin ve sahip oldukları eğitim misyonunun büyük önemi vardır.

"Çocuğun aileden getirdiği kuvvetli ve genel çerçeveyi pekiştirmek okula düşecek vazifelerdendir.Zira Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin amaçları içerisinde, temelde inançlı veya öyle olduklarını kabul ettiğimiz ailelerden okula gelen çocukların ve gençlerin dini inançlarını pekiştirerek olgunlaştırmalarına yardımcı olmak yer almaktadır."(Öcal,1998,3)

"Çocukta bu şekilde gelişen inanç sistemi irade oluşumuna yansıyacaktır. İyi irade ve kuvvetli irade de ise bütün esaslı faziletler toplanmıştır. Gerçekte, kuvvetli iradeden ferdi faziletleri ve iyi iradeden içtimai faziletleri çıkarmak mümkündür."(Kanat,1937,40)

Görüldüğü üzere ferdi ve içtimai faziletlerin oluşumu doğru ve olumlu din eğitiminin sonucunda elde edilecek en büyük kazanç olarak varlığını koruyacaktır.

"Çocuklar doğruluğuna inandıkları yeni bilgileri topladıkça eski dini inançlarını ve bildiklerini, düzeltme ve değiştirme yoluna gitmektedirler. Bu onların kendilerince daha doğruya ve iyiye varmak için donuk ve katı inançlar yerine, dinamik ve değişken bir inanca sahip olduklarını göstermektedir. Bu durum 10-12 yaşında daha açık görülmektedir."(Yavuz,1987,238)

"10 yaşına kadar zihni gücün gelişmeye hız kazandığı bu dönemde çocuk, çevresiyle önceden başlayan ilişkisini daha da artırarak durmadan

sorular sorar.Bu onda bitmek tükenmek bilmeyen sürekli öğrenme arzusundan ileri gelir. Sözünü ettiğimiz bu hızlı gelişme 15 yaşına kadar devam eder .”(Yavuz,1991,47)

“Bu sebeple ilkokul çağına "soru yaşı" yani ne ve nasıl ile başlayan cümleler yaşı diyenler de olmuştur. Buluğ arefesinde ise "niçin" ve "ne amaçla" gibi sözlerle başlayan sorular ön plana çıkar ki, bu kendindeki değişmelerin aranması anlamına da gelir. Bu sorular kendisinin ve dünyanın yaratılışındaki hikmeti anlamaya kadar uzanır.”(Öymen,1979,100)

“Temel eğitim çağı ile temyiz döneminin başladığı kabul edilir ki, bu dönemde çocuğun anlatım yeteneği gelişme göstermekte ve çocuk iyi-kötü. doğru-yanlış ayrımını yapabilecek seviyeye ulaşmış görünmektedir. Artık kız-erkek gruplaşmaları ve cinsiyetler arası mesafeli tutum başlamıştır.”(Fersahoğlu,1998,64)

“Çocuklarda zihni gelişmenin en üst seviyesi akıl yürütmedir. Muhakeme, düşünme tabirleriyle ifade ettiğimiz bu ruhi güç sebep ve netice ilişkilerini kavramaya dayanır.Düşünme önce algılamaya ve algıladıklarını işlemeye yöneliktir.”(Yavuz,1991,71) “11-12 yaş döneminde çocuk artık çevre ve hadiseleri münasebetleri içerisinde kavramaya ve yavaş yavaş mücerret aleme nüfuz etmeye başlamıştır. Tecrübelerin ve bilgilerin artışına muvazi olarak his ve irade alemi de gelişmeye başlar. Çocuk bu dönemde kendine ideal bir insan tipi seçmek ihtiyacını duyar ki yetişkinlerin iyi örnek sunmalarının ehemmiyeti buradadır.”(Egemen,1957,61)

7-11 yaşlarında çocuğun birçok zihni ve mücerred işlemleri yapabildiği görülüyor. “11 yaşından itibaren kavramlara, önermelere ve her türlü zihni işlemlere kolaylıkla girmeye başlamaktadır.”(Ayhan,1997,112) “Çocukta kavramlar basitten bileşiğe, somuttan soyuta doğru yavaş yavaş gelişir. Soyut kavramlarla düşünebilmenin ancak 11 yaşında mümkün olduğu dini kavramlarda ise bunun 13 yaş civarında gerçekleşebileceği araştırmaların ortaya koyduğu bir husustur.”(Selçuk,1991,35)

“Okul çağı çocuğunun duygu gelişiminde değişen, genişleyen çevrenin, arkadaşlarının ve okulun istekleri, sınıfın havası etkili olmaktadır. Eskisine oranla daha bağımsız olmak istemektedir. Engellemelere, fazla öğüde, tenkide, farklı muamelelere kızgınlığı gözlenir. Kıskançlıkları devam eder ve bunları alay etme, hakaret, kavga vb. sebeplerle açığa vurur.”(Yavuz,1991,80)

Özetle, 7-12 yaşları arasında, ilkokul çağında çocuklar çeşitli gruplar arasında iyice yerlerini almışlar ve genelde birbirleriyle gayet ahenkli bir hava oluşturarak iyi bir uyum sağlamışlardır. Bu dönemde gerek aile gerekse eğitim çevresi

içerisinde yer alan Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi etkin bir rehberlik görevi yüklenmelidir.

A-ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

İnsanın farklı yönleri ve ihtiyaçları vardır. Eğitim bu alanları farklı başlıklara ayırıp onların sahalarına göre eğitim programları geliştirir. Zira bu eğitimin bütüncüllüğüne aykırı değildir.

Din de insandaki ihtiyaçların en önemlilerinden biridir. Karakter ve benlik gibi değişme-gelişme potansiyeline sahip kişilik birimlerinin ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir kurumdur. Çünkü dinin özünde, insana olumlu karakter ve gerçekçi benlik tasavvuru kazandıracak bilgiler ve ahlâkî modeller mevcuttur. Bu noktada din insanlara kişiliklerini tutarlı bir hale getirmede duygusal gelişimlerine katkıda bulunmada aktif bir role sahiptir.

İnsan, şefkate, ilgiye, bakıma muhtaç olarak var olmaktadır. Onların sağlıklı birer yetişkin olmaları için daha fazla çaba harcanmakta ve daha fazla imkanlar sunulmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda çocuğun dünyası inceleme konusu yapılmakta; ruhunda, zihninde ve bedeninde geçirdiği evreler derinliğine araştırılarak, eğitim bu verilerin özelliğine göre düzenlenmeye çalışılmaktadır.

Eğitim faaliyeti, ruhî ve bedenî güçlerini dengelemiş, özünde barındırdığı bütün kabiliyetlerini geliştirmiş, kendini gerçekleştirmiş, duyarlı insanı yetiştirmeyi hedefler. Özelde din eğitimi de, insanın iradi, akli, ruhi güçlerini-potansiyelini-idrak etmesini, kendi varlığının şuuruna varmasıyla, hayatına bîr mana ve anlam vermesiyle mutluluğa giden yolları açmayı hedefler.

Günümüzde eğitimi kolaylaştırmak için çocuğa yeniden dönülmüştür. Çocuklar üzerinde düşünülmekte, genler üzerinde çalışılmaktadır. Antropoloji ve Psikoloji alanında, eğitim yöntem ve teknikleri, eğitim ortamları üzerinde ciddi çalışmalar yapılmaktadır.

Din insanoğlunun var olduğu günden beri var olan bir gerçektir. Varlığını halen bireyler ve toplum üzerinde sürdürdüğü de bir gerçektir. Eğitim ise insanın hayatı boyunca devam eden bir süreçtir. Bu süreç içerisinde insan, kalıtımla getirdiği gizil güçlerini kültürlenerek geliştiren ve yeni kültürel değerler yaratan biyo-kültürel ve sosyal bir varlıktır. Öğrenilen ve geliştirilen bu değerler arasında din ve ahlâk ile ilgili

olanlar önemli yer tutar. Dolayısıyla eğitimin temel görevlerinden biri; dini ve ahlâkî değerleri aktarmak, benimsetmek ve geliştirmek olmaktadır

İnsanın toplumdaki varlığını sürdürebilmesi ve gelişmesi için toplumu tanıması ve toplumda öğretilen din ve ahlâktan haberdar olması lazımdır. Günümüz dünyasındaki globalleşme dünyayı etkisi altına almaktadır. Bu itibarla bütün insanların birbirlerinin din ve ahlâk alanındaki değer ve davranışlarını tanımaları ve ortak olanlardan hareketle ortak anlayışlar üretmeleri istenilir olmuştur. Günümüzde bunu sağlayan girişimlerden biri Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersleridir. Bu derslerde öğrencilerimiz din ve dinler hakkında bilgilere sahip oluyorlar, ahlâkî değerlerle karşılaşıyorlar ve iyi bir insan olma yolunda eğitiliyorlar. Haliyle bu derste edindikleri bilgiler, ailelerinden aldıkları bilgiler, çevrelerinden edindikleri bilgiler hepsi çocuğun din ve ahlâk eğitiminde belli bir yere sahiptir. Aldıkları bilgilerin hurafelerden, batıl şeylerden, yozlaşmış ya da eskimiş değerlerden arındırılmış olması ve diğerlerinin değerlerini de anlamaya imkan tanıması önemlidir.

Çocuklar hakkındaki klasik bilgilerin değişmesiyle beraber, insan-ahlâk problemi üzerinde de incelemeler ve tartışmalar sürmektedir. Çocuklardaki var olan dini duygunun, beslenmesi, desteklenmesi ve geliştirilerek ortaya çıkarılmasında, gelişimi etkileyen faktörler, zihinsel durum ve Allah'tan bir nefha olan ruhun eğitimden nasıl etkileneceği vb. durumları her anne-baba ve diğer eğiticiler; din duygusunu değerli kılarak destekleyen ve tahrip eden zararlı yönleriyle bilmesi gerekir.

Çocuk dünyada Allah'ın bir programı dahilinde potansiyeller ve kabiliyetlerle yüklü olarak var olur. Onun ilgi ve ihtiyaçları, gelişim düzeyine göre doyurulması gerekir. Çocuğun ilgi ve ihtiyaçları karşılanmazsa, eğitiminin başarısız olması bir yana, gelişip büyümeme gibi telafisi imkansız sonuçlar ortaya çıkabilir.

Ahlâk eğitimi, çoğu zaman nasihatler ve öğütler şeklinde, bir takım emir ve yasaklar söyleyerek "kutsal" metinlerden ezberletilen kurallar olduğundan, şahsiyetin ve karakterin gelişimine, insanın içindeki iyiye yönelim ve olumlu davranışları geliştirmede olumlu tesirleri yapamamaktadır.

Din duygusu; bireyin kendisini aşan tabiatüstü ve değişmez olan bir kudrete inanma duygusuyla, bu varlığa karşı hissettiklerini etkin hale dönüştürme arzusundan müteşekkildir. Her inancın davranışa dönüşmesi belli bir süreci gerekli kıldığından, yüce bir kudrete inanma duygusu, bu duygunun kulluk şeklinde tezahür etmesi uzun bir süreci gerektirir. Çocukların beden, duygu, zihin yanında heyecanlarının da eğitilmesi gerekir. Ahlâki davranış ferdin ruhunda yaşadığı derunî boyutun tezahürüdür.

Son yıllarda dünyada ve memleketimizde eğitimle ilgili olan ilim dallarında yapılan araştırmalarda öğrenciyi tanımanın üzerinde önemle durulmaktadır. Onun gelişim özelliklerine, ilgilerine ve ihtiyaçlarına uygun konuların seçilmesi ve bu konuların onun alabileceği şekillerde sunulması tavsiye edilmekte, öğrencinin merkeze alındığı aktif bir eğitim anlayışı yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Dine ve ahlâka ait konular da öğrencilerin özelliklerine uygun bir biçimde seçildiği ve işlendiği takdirde din eğitimi ve öğretiminden beklenen amaçlar gerçekleşebilecektir. Henüz dinî alanda soyut konuları kavrayacak yaşa gelmemiş, ahlâkî kavramları ve tarifleri anlama kabiliyeti kazanmamış öğrencilere Allah'ın sıfatlarını, ahlâk ile ilgili kavramları öğretmeye ve yorumlatmaya çalışmak zaman kaybı olacaktır. Bu nedenle dinî ve ahlâkî gelişim özelliklerini, din konusunda soyut kavramları anlama yaşını bilmek ve bunlara uygun bir din ve ahlâk öğretimi yapmak gerekmektedir.

Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin ilköğretimde zorunlu dersler arasında yer alması, genel amacının ne derece gerçekleştirildiği ve öğrenci davranışları üzerinde etkileri her zaman tartışma konusu olmaktadır.Bu tartışmalar daha çok bu dersten ne kadar başarı sağlandığı, istenilen davranışları kazandırmadaki etkinliğinin ne derece olduğu üzerinde yoğunlaşmaktadır .

Ayrıca temel ve ortaöğretimde Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin öğretimi yapılırken amaç, sadece öğrencileri dini ve ahlâki açıdan teorik olarak bilgili kılmak mıdır? Yoksa öğrendiklerini davranış haline getirmek ve ibadetlerini rahatlıkla ifa edebilecek şekilde yetiştirmek midir? İşte bu soruların çözüme kavuşturulması için ciddi araştırmaların yapılması gerektiğine ve bunun bir problem olarak karşımızda durduğuna inanıyoruz.

İşte bu bağlamda araştırmamızın problemini şu şekilde ortaya koymak mümkündür:

İlköğretim çağı çocuğunun 11-12 yaş döneminde Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi ahlâk gelişimine nasıl bir katkı sağlar?

ALT PROBLEMLER

1-İlköğretim çağı çocuğunun ahlâki gelişimi nasıl bir süreç izler?

2-Manevi değerlerin içeriğini oluşturan Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersinin ahlâki konuları nelerdir?

3-Bu çağda manevi değerlerin ahlâk gelişimine etkisi nasıldır?

4-Bu çağ çocuğun ahlâk gelişim sürecinde hayatı anlamlandırmasında manevi değerlerin etkisi var mıdır?

5)Çocukta manevi değerlerin beslenmesi,geliştirilmesi ve davranış haline dönüşmesi için neler yapılabilir?

6) Bedensel, duygusal ve zihinsel gelişimlerine göre çocuklara İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersinde nasıl bir ahlâk eğitimi verilebilir?

B-ARAŞTIRMANIN AMACI

Fert ve toplum hayatının her alanında, dinin olumlu katkılarını sağlamak için karakterli-şahsiyetli nesiller yetiştirmek, yetişmekte olan nesillerin ruh ve beden sağlığının yerinde olarak gelişmesini sağlama, kendine, ailesine, milletine iyilik yapan bir nesil olarak yetiştirmek istiyorsak, işe çocuklarımıza uyguladığımız ahlâk eğitiminde etkin yöntemler kullanmakla başlamalıyız.

Toplumumuzdaki ahlâkî yozlaşmanın giderek arttığı hemen herkes tarafından kabul edilmektedir. Ancak, bunun nasıl giderileceği konusunda ise, fazla durulmamakta ya da genel ifadelerin üstüne çıkılmamaktadır. Elbette, ahlâk eğitimi sadece okulda başarılabilecek bir eğitim alanı değildir. Bu sorunun çözümü, tüm toplumun özenle üzerinde durduğu takdirde uzun yıllar sürecek bir çalışmayı gerektirmektedir.

Bu araştırmanın yapılmasının en önemli sebebi, "Acaba adı üstünde Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi olan bu derslerde sunulan ahlâk eğitimi amacına ne derece ulaşmaktadır ve ahlâk eğitimiyle ilgili şu anda yaptıklarımızın dışında bir şeyler de yapabilir miyiz?"düşüncesidir.

Bir insanın ahlâkî değerlerini benimsemesi ve onları en iyi şekilde hayatında uygulaması kişinin çocukluk çağında iken nasıl bir ahlâkî eğitim aldığına bağlıdır.

Bu araştırmanın asıl amacı; genel hatlarıyla manevi değerlerin ilköğretim düzeyindeki çocuğun ahlâk gelişimine etkisini incelemektir. Bu doğrultuda 11-12 yaş dönemindeki çocuğun ahlâk gelişiminde Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinde aldığı eğitimin etkisi araştırılacaktır.

Manevi değerlerin içeriğini ise;Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinde yer alan ahlâki konular oluşturmaktadır.Bu değerler sevgi,hoşgörü,yardımseverlik,anne babaya sevgi ve saygı,dostluk ve kardeşlik,adaletli olmak,bağışlayıcı olmak,sabırlı olmak şükretmek,başkalarının haklarına saygı duymak,öfkemizi kontrol etmek şeklinde dersimizde yerini bulmuştur.Bir yıl boyunca öğrencilerin dersimizde aldığı ahlâk eğitimi sayesinde bu değerler doğrultusunda ahlâki yargılarında ve davranışlarında olumlu yönde gelişmenin olması amaçlanmaktadır.

Ayrıca bir diğer amacımız; din eğitimi ve öğretimi alanındaki yeni çalışma ve gelişmelere katkıda bulunmak üzere, ilköğretim döneminde Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin öğrenci davranışları üzerindeki etkilerini,nasıl daha yararlı bir duruma getirilebileceğini belirlemektir.

Bunun için konu ile doğrudan doğruya ilgili bulunan ilköğretim 6. sınıf öğrencileri üzerinde bir anketli çalışma yapılarak; ilköğretim öğrencilerinin ahlâki yargıları ve davranışları üzerinde Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin etkinliği, onlara nelerin verilebildiği, nelerin verilemediğinin bir tespiti yapılmak istenmiştir. Bir başka ifade ile, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin ilköğretim çocuğuna kazandırdığı olumlu veya olumsuz davranışların tespitini yapmak ve çıkan sonuçlara göre değerlendirmelere gitmektir.

Çalışma sonuçlarını sistemli bir şekilde ortaya koyarak, ahlâk eğitimi ve öğretiminin sağlıklı yapılmasına yardımcı olacak bilgi birikimini sağlamak ve bazı öneriler getirmek,okullarımızda ve özellikle de DKAB dersinde ahlâkî davranışların kazandırılmasına dikkatleri çekmek,bunun sonucu olarak da konuyla ilgili yeni alan araştırmalarının yapılmasına katkı sağlamak amaçlarımız arasında yer almaktadır.

C-ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Toplum içinde yaşayan bireyler olarak belirli doğru ve yanlış kavramlarını başkalarıyla paylaşmak ve birlikte yaşamanın gereği olan bir takım kuralları izlemeye yetenekli olmak zorundayız. Bizim kişisel mutluluğumuz, toplumun mutluluğu, hatta toplumlar arası etkileşimde, eşitlik ve adaletin varlığı bir takım ahlâk standartlarının varlığı ve herkes tarafından kabul edilmesi ile yakından ilişkilidir. Ahlâk: insanların başka insanlarla ve kendileri ile ilişkilerine ve bu ilişkilerde eylemde bulunurken

karşılaşılan değer sorunlarına bu arada da normlara ilişkin sorunlara ışık tutma girişimidir.

Din insan içindir, insan din için değil. Dinin asıl amacı insanları mutlu etmektir. Ahlâk eğitimi alanında hizmeti amaç edinenler için psikoloji öğrenimi zorunlu bir husustur. İster yavrusunu yetiştirirken, ister okullarda veya yaygın eğitimde çalışanlar ya da kendini bu alanda sorumlu hissedenler, insanı insan yapan öğeleri ve kişi üzerinde dinin etkilerini iyi tanırlarsa daha başarılı ve verimli olurlar.

Ahlâk eğitimi, insanların bedenlerinin ve zihinlerinin olduğu kadar, kalplerinin ve vicdanlarının da eğitimidir. İyi ve kötünün ölçüsünü vicdanlara yerleştirme, oradan kendine, ailesine ve çevresine huzuru yayabilme çabasıdır. Bu amaçla ahlâk eğitimi çocuğun doğumuyla beraber onunla ilgilenmek zorundadır.Bu konuda çocuğun ailesi ve çevresi kadar okulda Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersine de önemli görevler düşmektedir.

İnsan yaşamına yön verirken çocukluk döneminde edindiği değerleri, tutumları kullanmaktadır. Bu doğrultuda özellikle ilköğretim çağı çocuğunda aile, okul ve çevre etkisiyle yer eden manevi değerler, ahlâkî gelişiminde son derece önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle özellikle bu dönemde manevi değerlerin ne denli etkili olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Sağlıklı, huzurlu, kendiyle ve çevresiyle barışık, uyumlu bireyler yetiştirmenin yolu bu bireylerin sahip olduğu manevi değerler ve bu değerlerin ahlâkî yaşantılarına olumlu yansımalarından geçmektedir. Bireyler ahlâkî yönden ne kadar sağlıklı yetişmişse toplum da o kadar yüksek ahlâkî değerlere ulaşacaktır.

D-VARSAYIMLAR

Araştırmaya başlanırken birtakım varsayımlardan yola çıkılmıştır. Başlıca varsayımlarımız şöyle tespit edilmiştir:

1-Manevi değerlerin insan hayatında önemli bir yeri olduğu;

2-Manevi değerlerin oluşmasında din önemli bir etken olduğu;

3-İlköğretim çağı çocuğunun sahip olduğu manevi değerler onun yaşamına yön vermesinde önemli bir etkiye sahip olduğu;

4-İlköğretim çağı çocuğunun ahlâki gelişiminde de manevi değerlere sahip olmasının etkin olduğu;

5) Araştırmanın yapıldığı yaş dönemindeki öğrencilerin ahlâki konulara karşı ilgili oldukları;
6) Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretiminin, öğrenci davranışları üzerinde olumlu anlamda etkili olabildiği;
7) Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerinin ilköğretim öğrencisinin; hoşgörü anlayışına sahip olmalarında, arkadaşlarıyla iyi geçinmelerinde, sorumluluk duygusu kazanmalarında, aile büyüklerine saygılı olmalarında, vatanlarını daha çok sevmelerinde, birlik ve beraberlik içinde yaşamalarında etkisi olabildiği;
8) Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerinin öğrencilerin sosyal ve düşünce hayatlarına olumlu katkısı olduğunu ve özgüvenlerinin gelişmesinde etkili olduğu varsayılmıştır.

E-KAPSAM VE SINIRLILIKLAR

Araştırmamızda 2004-2005 eğitim-öğretim yılında özellikle ilköğretim 6.Sınıf dönemi öğrencilerinin ahlâki gelişimleri incelenmiştir. Araştırmamız 2004-2005 eğitim-öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığı bünyesindeki Ankara ili merkezine bağlı Kazan Atatürk İlköğretim Okulundaki 6. sınıf öğrencileriyle yapılan uygulamayla sınırlandırılmıştır.Bu uygulama yıl boyunca haftada iki ders saatini kapsamaktadır.

Diğer gelişim basamaklarından ziyade ahlâki gelişim mercek altına alınmıştır. Ahlâk gelişimi konusunda çeşitli kuramlar bulunmaktadır.Çalışmamızı Jean Piaget ve Kohlberg'in Ahlâk gelişimi kuramlarıyla sınırlandırdık.Ön test ve son test için hazırlanan soruların içeriği Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin ahlâki amaçları üzerinde yoğunlaştırılmıştır. Verileri toplarken sadece Türkçe ve İngilizce eserlerden ve tercümelerden yararlanılmıştır.

F-KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Ahlâkî gelişim kavramının ele alınıp kavramsal çerçevede incelenmesi, ardından ahlâk eğitimi bağlamında manevi değerlerle ahlâkî gelişimin etkileşiminin incelenmesi gerçekleştirilecektir.

Çalışmada İlköğretim 6.sınıf öğrencilerine Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinde işlenen ahlâk ile ilgili konularda yer alan manevi değerlerin onların ahlâk gelişimine etkisinin incelenmesi amacıyla araştırmanın başında durum ifadeleri içeren ahlâki yargı düzeylerini belirleyici ön test uygulanacaktır. Bir ders yılı boyunca bu ders uygulamaya yönelik tartışma, dramatizasyon, örnek olay incelemesi, gösteri gibi ahlâk

eğitimi yöntemleriyle işlenecektir. Bu dersin etkisi son test kullanılarak belirlenecek , bulgulara dayanarak yorumlamalara gidilecek ve araştırmanın sonuç ve önerileri ortaya konulacaktır. Konuyla ilgili eserler incelenip tarama, değerlendirme yöntemi temel alınarak analiz edilecektir.

Bu nedenle araştırmamızın genel çerçevesini oluşturan kavramlar hakkında bilgi vermek istiyoruz.

"Kelime anlamıyla ahlâk; tabiat, huy, karakter, âdet, hâl ve hareket tarzı gibi anlamlara gelmektedir. Türkçe'de ahlâk kelimesi, Batı dillerindeki ethic, ethique ve morale terimlerinin her ikisini de karşılar." (Aydın,2003,15)

"Terim olarak ise ahlâk: insanın iyi ve kötü olarak nitelendirilmesine neden olan özellikleri, huyları ve bunlar göz önüne alınarak gerçekleştirdiği iradi davranışlarının tümüdür."(Akseki,1991,126)

Yetişkin insanlardaki ruhi davranışların bilinmesi yanında yetişmekte olan insanların, çeşitli yaş dönemlerindeki ruh ve beden tezahürlerinin bilinmesi şarttır. "Bedeni büyüme ile şahsiyet gelişmesi arasındaki önemli ilişkileri dikkate almadan yapılacak bir din eğitimi başarısız kalacağı gibi zararlı sonuçlar da doğurabilir." (Ayhan, 1997, 31)

Toplum içinde yaşayan bireyler olarak belirli doğru ve yanlış kavramlarını başkalarıyla paylaşmak ve birlikte yaşamanın gereği olan birtakım kuralları izlemeye yetenekli olmak zorunda olduğumuz bilinir. Bizim kişisel mutluluğumuz da, toplumda eşitlik ve adaletin varlığı da, birtakım ahlâk standartlarının herkesçe kabul edilmesine bağlıdır. "Ahlâk gelişimi, çocukların, belirli davranışları "doğru" yada "yanlış" olarak değerlendirmelerine rehberlik eden ve kendi eylemlerini yönetmelerini sağlayan ilkeleri kazanmaları sürecidir."(Onur,2000,s.173)

"Ahlâk gelişimi, kişilik gelişiminin bir alt sistemi ve onun ayrılmaz bir parçası olup benliğin gelişimi gibi kişiliğin diğer öğeleri ile birlikte, ergenlik ve gençlik çağında belirginleşerek hayat boyu gittikçe artan bir açıklıkla ortaya çıkar."(Kaya,1997,s.185)

"Manevi olan her şey acıları öğrenmeye, düşmanlığı işbirliğine, kayıtsızlığı sevgiye dönüştürür. Derin bir bütünlük duygusu, bağlanmak ve sonsuza kendini açmaktır. Maneviyat, insan ruhunun, kendine ve başkalarına mutluluk veren sevgi, şefkat, sabır, hoşgörü, affetme, uyum duygusu ve sorumluluk nitelikleriyle iletişim kurmasıdır.Maneviyat sadece yaşamsal gücümüz değil, bu yaşamsal gücü deneyimlememizdir. Her ne kadar bu yaşamsal gücü yaşamak, deneyimlemek bizim bir parçamız olsa da, aynı zamanda bizi aşmaktadır. O bizi doğaya ve hayatın kaynağına

bağlar. Ruhsallığı yaşamak çeşitli hayat deneyimleriyle baş etmemize yardımcı olur. Ruhsallığın tanımı, zamanla, bir insanın insanlığa hizmete kendini adaması, sanatsal yeteneklerini geliştirmesi, aile oluşturmaya odaklanması gibi çeşitli ifadeleri kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Dünyanın birçok yerinde yaşayan insanlar için, din maneviyatı besleyen sosyal bir araçtır. Bir başka bakış açısından, insanlığın temel bir yanı olan maneviyat, dünyadaki çeşitli dinlerin aracılığı ile hayata geçirilebilir."(Özdoğan,2005,62)

"En yüksek insani hedeflere ve değerlere ait iç görünüm kazanılabilmesinin bir başka özelliği de, bunun yaşayan her insan için geçerli olmasıdır. Bunun yanı sıra, değerlere ait iç görünüm kazanma doğumdan başlayarak ölüm anına kadar olan süreyi kapsamaktadır. Ve bu nedenle eğitim, demokrasilerde her tekil bireyin tam insan olma yolculuğunda yardımcı bir unsur olacaksa, o zaman ilke olarak tamamen evrensel, aynı anda her yerde bulunan ve yaşam boyu süren bir girişim olmalıdır. Sadece bilişsel alanın değil, tüm insani kapasitesinin kullanılmasını içermelidir."(Maslow,1996,68)

Ahlâk eğitimi, bireyin ahlâkî davranışlarında değişiklik oluşturma süreci demektir. Bu bakımdan çocuğun davranışları, önce aile, sonra okul, sonra da diğer kurumlar ve toplum içinde değişir.

"Ahlâk eğitiminin amacı kısaca, çocukta "ahlâkî karakter" oluşturmaktır, şeklinde ifade edilebilir. Ahlâkî karakter de genel olarak, değişen şartlar altında gözetilme ve cezalandırılma ihtimalinin düşük olduğu, zamanlarda ayartılmaya karşı direnç gösterebilme, her şart ve durum altında ahlâkî kurallara bağlılığı sürdürme, dürüst ve tutarlı olma; her hareketin doğru yönünü kestirme, bundan ortaya çıkacak olan sonuçları da önceden görme yeteneği olarak anlaşılmaktadır."(Hökelekli,1998,195)

"Ahlâk eğitiminde amaç: özgür, dış etkilerden yakasını sıyırmış, vicdanına uyarak karar veren ve davranan insanlar yetiştirmektir."(Şemin,1979,95)

Etkili bir ahlâk eğitimine ilişkin boyutları iki ana madde halinde özetleyebiliriz:

1. Okul, değerlerin aktarılmasını içerdiği için ahlâki konuları içeren tartışmalarla değerlerin geçerliliklerinin irdelenmesine olanak sağlamak, çocukların ahlâki yargı dengelerinin bir üst evre yapı özellikleri ile karşılaşmalarına olanak vererek, sarsılmasını sağlamak.

2.Okul yapısını, çocukların karar alma ve yürütme sürecine katılabilecekleri doğrultuda demokratikleştirmek, demokrasinin prensiplerini öğrenirken çocuklara paralel uygulama olanakları sağlamak.

“Sonuç olarak, bu yaklaşımlarda Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerinde öğrencilere içlerindeki potansiyeli ortaya çıkaran, uygulamaya yönelik, yaşamlarıyla iç içe, sorunlarını çözmede ve vizyon geliştirmede yardımcı içerikle zenginleştirilmiş konular karşılıklı konuşma, düşünceleri yazıyla, resimle, müzikle, dansla, oyunla, senaryoyla, hikâyeyle ifade etme drama yöntemleriyle desteklenerek paylaşırsa gelecek için umudumuz olan nesiller güçlendirilmiş olacaktır.”(Özdoğan,2004,311)

BİRİNCİ BÖLÜM
AHLÂK GELİŞİMİ

A-) AHLÂK

Ahlâk gelişimini açıklamadan önce, ahlâkın ve ahlâkî davranışın ne olduğunun ortaya konulmasında yarar vardır.

1-)Ahlâkın Tanımı

"Kelime anlamıyla ahlâk; tabiat, huy, karakter, âdet, hâl ve hareket tarzı gibi anlamlara gelmektedir. Türkçe'de ahlâk kelimesi, Batı dillerindeki ethic, (ethique) ve morale terimlerinin her ikisini de karşılar." (Aydın,2003,15)

"İngilizce'de ahlâk karşılığında kullanılan 'moral' kelimesi de, Latince mor, moris ve mos kelimesinin çoğulu olan mors kelimesinden türetilmiştir. Sosyolojik anlamda mors, görenek (folkways) denen, toplum içerisinde yapılması, uyulması toplumca arzu edilen ve beğenilen hareketlerden çok daha fazla yaptırım gücü olan, uyulmadığı ve uygulanmadığı zaman toplumun şiddetle tepki göstermesine neden olan, sosyal olarak cezalandırılan davranışlar yada normlardır. Bu davranış şekilleri ya da normları, bütün bir gruba veya bütün bir topluma mal olmuş, yaygın davranış kurallarıdır. Doğruya ve iyiye yönelmeyi sağlar; birey ve toplum için kötü ve zararlı olanı, yapılmaması gerekeni belirlemek için vardırlar. Bunlar, toplumun kültürünün tarihi oluşumu içerisinde zamanla gelişmiş anonim davranış kurallarıdır. Doğruya ve iyiye yönelik olan bu kuralların tümüne o toplum için geçerli olan ahlâk kuralları denir." (Fromm,1993,12)

Ahlâk, farklı düşüncelere göre farklı değerlendirilmekte ve bu nedenle de farklı tanımlanmaktadır. Kısaca belirtmek gerekirse ahlâk, insanın kendisi de dahil tüm varlıklara karşı görevlerini yerine getirmesi için sahip olması gereken olumlu özelliklerin tümüdür denilebilir.

İnsanın iyi veya kötü olarak nitelendirilmesine yol açan manevî nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli davranışlar bütünü. İnsanın bir amaca yönelik olarak kendi arzusu ile iyi davranışlarda bulunup kötülükten uzak olmasıdır. Bir toplumda insanların uymak zorunda oldukları davranış kurallarıdır.

"İnsan topluluklarınca zamanla benimsenen, bireylerin birbirleriyle ve diğer insanlarla ilişkilerini düzenleyen kurallar, ilkeler bütünüdür."(Aydın,2003,16)

2-)Ahlâkın Konusu

"Gazzali'ye ait olan tanım incelendiğinde ahlâkın içeriğini dolduran vasıllar şu şekilde ortaya konabilir:

1-Ahlâk insanın işlediği fiil ve davranışlardan , yaygın ifadesi amelden ziyade, bu davranışların kaynağı ve amili olan onları meydana getiren manevi kabiliyetler veya yatkınlıklar kompleksini ifade eder. Buna göre ahlâki fiiller ahlâkın kendisi olmayıp onun bir sonucu ve dışa yansımasıdır.

2-Ahlâk sadece iyi huylar ve kabiliyetler manasına gelmez. Kelimenin asıl manası ile iyi ve kötü huyların hepsine birden ahlâk denir. Bununla birlikte güzel ahlâk insanı temizler, arındırır. Onun için iyi bir davranışta bulunan kişi, kendini rahat hisseder, manen kötülüklerden arındığına inanır. Tıpkı maddi hayatta su ile temizlenmeye ihtiyaç hissettiği gibi."(Altıntaş,1996,s.15) Buna göre ahlâksız insan yoktur, iyi veya kötü ahlâklı insan vardır.

3-"Ahlâk insanda yerleşmiş, alışkanlık haline gelmiş bir davranıştır. Yoksa arada bir yapılan iyi davranışa bakılarak o insanın çok iyi ahlâklı bir birey olduğuna hükmetmek doğru değildir. Peygamber efendimizin "amellerin en hayırlısı az da olsa devamlı olanıdır" manasındaki sözü bu anlayışın veciz bir örneğini teşkil eder.

4-Ahlâk insanı düşünmeye, değerlendirmeye yönlendirir. Herhangi bir zorlama ve baskı altında kalınarak yapılan bir davranışın ahlâki bir değeri yoktur. Dinde zorlama olmadığı gibi ahlâki bir davranışta da zorlama yoktur. Birey ahlâki bir davranışı görev anlayışı içerisinde memnuniyetle ve isteyerek yerine getirmelidir. Bu görev anlayışında da temel düşünce ferdin ve toplumun menfaatidir."(Çam,1996,s.47)

5-"Ahlâklı olabilmek, ahlâki davranışları, görevleri rahatlıkla ve isteyerek yerine getirebilmek iyi bir ahlâki eğitimle mümkün olabilir ki bu ahlâki gelişim bölümünde daha detaylı ortaya konacaktır. Burada eğitimden amaç; ahlâkın nazari bilgilerini tahsil etmekle birlikte kişinin çocukluktan itibaren iyi yaşaması, iyiliklere alışması, bencil duygulardan uzak durması suretiyle hayat boyu yaşam çizgisinde nefsini ıslah etmesini öğrenmesi demek olan irade eğitimidir. Doğru ya da yanlış gibi ahlâki nosyonlar çocuklukta bize aşılanır, bazı şeyleri yaptığımızda azarlanır, başka bazılarında ise övgü alırız. Bu yolla şu ya da bu oranda genel geçer davranış normlarına uyum sağlamış oluruz." (Nuttall,1997,s.27)

Anlaşılıyor ki ahlâk, insanın karakter yapısı, yapıp etmeleri, bununla ilgili değerlendirmeleri ve davranışlarını düzenleyen genel kurallarla ilgilidir. "Ahlâk:

1-Umumi bir hayat tarzını.

2-Bir grup davranış kuralını.

3-Davranış kuralları veya hayat tarzları üzerinde yapılan fikri bir araştırmayı ifade etmek üzere kullanılır." (Kılıç,1996,s.2)

"Ahlâkın kaynak itibariyle iki kısma ayrıldığı görülür:

Doğal ahlâk : İnsanın doğasında, yani yaratılışında gizli olan ahlâka doğal ahlâk denir. Bunlar, insanın iradesinin doğrudan devreye girmeden, kişiye ait doğal hâllerdir ve mizaç da denilmektedir. Bu hâllerden dolayı insanlar sorumlu tutulmazlar. İnsanın mizacının sert olması, cömert veya cimri olması, onun kendi iradesinde olan bir şey değildir. Ancak böyle bir mizaca sahip olan bir insan da kendini eğiterek doğru olan davranışı seçmelidir.

Kazanılmış ahlâk: Alışkanlıklarla meydana gelen, birçok dış etkenler ve çevrenin etkisiyle sonradan kazanılan ahlâktır. Böyle bir ahlâkın kazanılmasında insanın çevresinin çok büyük bir etkisi vardır. Bu tip bir ahlâkın ortaya çıkmasında insanın iradesinin ve seçme hürriyetinin ön plâna çıktığı görülür."(Aydın,2003,18)

Bovet'e göre ise ahlâkın iki kaynağı vardır. Bunlardan biri adaleti gerçekleştiren ödev kaygısı diğeri de haklı olandan fazla güzel olanın araştırılmasını gerektiren iyilik özlemidir. Bir tarafta yoğun bir baskının sonucu olan durgun bir kararlılık ahlâkı(baskı ahlâkı), diğer tarafta ise dinamik bir özlem ahlâkı vardır.(Bovet,1958,s186)

Bu doğrultuda ahlâkın gayesi, yüksek iyilik olarak tanımlanır. "Yüksek iyilik saadetin kaynağı veya doğrudan kendisidir. Bazı düşünürlere göre saadet ferdin mükemmeliyeti, huzuru, rahatlığı ve mutluluğudur. Bir toplumda fertler mutlu olursa, o toplumun tümü mutlu olur."(Çam,1996,s11) "İnsanın mutluluğunu temin eden husus, üzerine düşen görevi yerine getirmesidir. Görev hayr (iyi) olan şeydir. Görev veya vazife, şahsi ve nefsi görevler, ailevi görevler, içtimai görevler, dini görevler, vatani görevler vs. değişik kısımlara ayrılır." (Altıntaş,1996,s.22) İnsan mutlu olabilmek için bu görev ve vazifeleri yerine getirmelidir. "Bu görevlerinin başında şahsi görevleri gelir. Bunlardan birincisini-şahsi görevleri- yerine getirmek mutluluğun ilk ve temel bölümünü teşkil eder. Bu doğrultuda insanın mutlu olabilmesi için görevlerini yapması lazımdır. Bunların başında da nefsini koruması ve yüceltmesi gelir. Bu hususu gerçekleştirecek olan şey ise iyi davranışlardır. Bununla birlikte ferdin mutluluğunu ölçü olarak almak aşırı egoistliğe, bencilliğe, menfaat hırsına sebep olur. Kişinin gözü kendisinden başkasını görmez hale gelir. Bazı düşünürlerde saadeti grubun veya

toplumun,yani ferdin bağlı olduğu çevrenin daha geniş anlam ile ülkenin ve hatta bütün beşeriyetin huzuru,sükunu, refahı olarak düşünmüşlerdir."(Çam,1996,s.11)

Buraya kadar belirtilenler ahlâk ve toplum arasındaki ilişkiye vurgu yapmaktadır.Bu nedenle insanın olduğu her yerde karşımıza çıkan bu ilişki türüne değinmek gerekmektedir.

Ahlâklı olmanın verdiği bir iç tatmin var ki, bu mutluluğun asıl dayanağıdır. Bu olmadan mutluluk olmaz. Ama bunun da tesadüflere değil, özgür isteme dayanması gerekir. Çünkü istemimizin özgür olmasıyla biz bunu kendi kendimize yaratabiliriz.

"Ahlâk, toplumun iyiye ve kötüye(aynı anda doğruya ve yanlışa da) ilişkin davranış kurallarıdır.Ahlâk toplum üyelerinin hangi davranışının iyi,hangilerinin kötü olduğunu gösterir."(Başaran,1996,s.184)

"Kişi, dünyaya ayak bastığı an, yalnız fizik çevrenin değil, sosyal çevrenin de etkisi altında kalmaya başlar. İçinde yaşadığı toplum, ona sadece bazı olayları tanıtmakla kalmaz, ayrıca — bir işaret sistemi diyebileceğimiz — dil yolu ile de bir düşünce biçimi ve birtakım yeni değerler kazandırır, uyulması gerekli bazı kuralları öğretir. Mantıksal ya da mantık öncesi olan bu kollektif normlar, ahlâkı oluşturur."(Şemin,1979,s.19)

"İnsan düşünen bir varlıktır. Düşüncesi sayesinde iyiyi kötüden, faydalıyı zararlıdan, doğruyu yanlıştan ayırır. Ahlâka uygun iş aynı zamanda akıl ve mantığa uygun olan iştir."(Çubukçu,1998,s.24)

"İnsan toplum içerisinde yaşayan sosyal bir varlıktır. Toplum içinde yaşamasından dolayı insanlar belirli kurallara uymak zorundadır. Bu kurallar insanların birbirleriyle ilişkilerinin ve uyumlu yaşamalarının sınırlarını belirler. Bunun sonucunda toplum düzeni sağlanmış olur. İnsanların uymak zorunda olduğu kurallar, en çok rastlanan durumlar karşısında insanların ne yapmaları gerektiğini gösterir. İnsanın sahip olduğu ahlâkın özü ve düzeyi bu kurallara uymasında bulunur."(Özeri,1998,s.217)

Ahlâk iyi ve doğru davranışlar bütünüdür ve insanların uymakla sorumlu oldukları davranışlar ve kurallardır. Hangi davranışın iyi olup olmadığı konusunda kişiden kişiye ve toplumdan topluma değişen yargılar vardır. Herkesin kendine göre bir ahlâk anlayışı olduğu gibi, ahlâklı davranış anlayışı tarihin çeşitli dönemlerinde de değişmiştir. Ahlâkla ilgili genel bir anlaşmanın, iyi ve kötü davranışın ne olduğu konusunda herkesin ortak olduğu bir temelin olmadığına işaret edilmesine karşılık ahlâk ilkelerinin değişmeyen mutlak değerler olduğu görüşü de savunula gelmiştir.

“Ahlâk ilkeleri adalet ve eşitlik ile çelişmeyen, âdil olan insanların üzerinde ortak olarak birleşebilecekleri genel soyut ilkelerdir. Ahlâk kuralları adalet ve eşitliğe dayalı olan kurallardır, insanlar arasında ahlâki değerlendirmeler ve ahlâki seviye bakımından farklar olmakla beraber bütün insanların birleşebilecekleri adalet ilkelerine dayalı ortak değerler de vardır.”(Kulaksızoğlu,2004,s.98)

Sonuç olarak ahlâk, çok yönlü bir anlam içermekle beraber, özelde insan davranışlarının ve insanlar arasındaki ilişkilerinin, genelde ise toplumun oluşturduğu bir takım kuralların iyi veya kötü olarak değerlendirilmesidir.

“Ahlâkın gerekliliği ve önemi konusunda çok şey söylenebilir. Bu konuda söylenebilecek en önemli ve basit cevap, ahlâk olmazsa toplum da olmaz, yani insanlar ahlâksız bir arada yaşayamaz şeklindedir. İnsanlar hangi durumlarda nasıl davranmaları gerektiğini bildikleri takdirde, başkalarının nasıl davranacağı hakkında da güçlü tahminlerde bulunabilir ve böylece güvenlik duygusu içinde yaşarlar. Neyin iyi, neyin kötü olduğu hakkında ortak bir anlayış bulunmasaydı, insanlar arasında düzen ve huzur yerine tam bir kargaşalık hüküm sürerdi.

Ahlâk bir inanç ve düşünce sistemidir, üzerimizdeki elbise ve başımızdaki şapka gibi maddî bir varlığı yoktur. Fakat unutmamalıyız ki, insanları bir arada tutan şeyler maddî şeylerden daha çok manevî bağlardır, örneğin, anlaşma aracı olarak kullandığımız dil, tamamen manevî bir sistemdir. İşte ahlâkî değerler, manevî değerlerin en önemlileri olduğu için daima ön plânda tutulmuştur. Manevî sistemlerin en ilerisi olan dinler bile, büyük ölçüde birer ahlâk sistemidirler.

Kaynağı, ister dine, ister başka bir otoriteye dayansın, insanlar arası davranışların bir kısmı, her zaman "iyi" ve "kötü" gibi değer yargılarına göre değerlendirilecektir. Bu yargıların bulunduğu her yerde ahlâkî davranış söz konusudur. Ahlâkın varlığı bir çeşit doğa yasasıdır. Suyun bulunduğu yerde, nasıl hayat varsa, insanların bulunduğu yerde de ahlâk vardır. İnsanlara düşen, ahlâkı en iyi şekle sokmaktır. Böylece hepimizin davranışlarına sevgi, iyi niyet ve sorumluluk duygusu hâkim olsun, cezayı gerektirecek hiçbir hareket görülmesin. Yeni yetişenlere ahlâkî değerlerin öğretilmesi bu bakımdan önem taşır.”(Aydın,2003,s.17)

3-) Ahlâkî Davranışın Özellikleri

Bir davranışa ahlâkî davranış demek için hangi özelliklere sahip olmalıdır? İnsanın ahlâkî davranışını, diğer davranışlarından ayıran fark nedir? Ahlâkî bir

davranışla ahlâkî olmayan davranış birbirinden ayrılabilir mi? Bu vb. sorulara kesin ve net bir cevap vermek zordur.

“Davranıştan kategorize ederek kesin bir ayrıma tâbi tutanlara göre, "insan öldürmek, hırsızlık yapmak, yalan söylemek" kesin olarak ahlâkı ilgilendiren bir eylemdir. Ancak yemek yemek, yürümek ahlâkî bir eylem değildir. Bu anlayışa karşı çıkanlar ise, olay ve davranışların kesin olarak ahlâkla ilgili veya ilgili olmayan diye ayrılamayacağını; ahlâkî bir davranışın belirli şart ve durumlarda bu özelliğini kaybedebileceğini savunur. Bütün davranışlar ve olaylar, doğrudan ahlâkla ilgili değildir. Fakat, bunlar belirli şartlarda ahlâkî bir anlam kazanır. Örneğin, yemek yeme, genel olarak ahlâkı ilgilendiren bir olay değildir. Fakat insanın yemek yemeyerek görevlerini yerine getiremeyecek bir duruma düşmesi veya ölümle karşı karşıya gelmesi durumunda, yemek yemesi ahlâkî bir niteliğe bürünür. Yine bir öğrencinin kapı önünde ayakta durmasının ahlâkla hiçbir ilişkisi yoktur. Ancak, eğer bu öğrenci, kapının önünde durmakla, arkadaşlarının sınıfa girip çıkmalarını engelliyor veya zorlaştırıyorsa, o zaman bu duruşun ahlâkî bir nitelik kazandığı görülür. Çünkü bu öğrenci, arkadaşlarının sınıfa kolay giriş ve çıkışlarını engellemiş ve onların haklarını sınırlamış veya çiğnemiş olur. Böyle bir davranış ise, ahlâkça hoş karşılanmaz.

Ahlâk dediğimiz zaman, akla gelen şey sadece insan davranışlarıdır. İnsandan başka canlıların hareketleri ahlâkî davranış olarak nitelendirilemez. Örneğin, hayvanların davranışlarında iyi kötü yoktur, onları iyi hareketleri yapmaya ve kötü hareketleri yapmamaya şartlandırıyoruz. Gerçi psikoloji derslerinde gördüğümüz "şartlı öğrenme", çok defa insan için de geçerlidir. Ancak insanlar, kendilerine öğretilen ahlâk kuralları üzerinde düşünmek, bunları benimsemek veya yanlış bulmak yeteneğine sahiptir. İnsanlar ahlâk kurallarını kendi iradelerine göre değiştirir veya ortadan kaldırabilirler. O hâlde ahlâkın söz konusu olduğu yerde mutlaka insan vardır.

Ahlâkî davranış, ahlâkî olarak yargılanması ve değerlendirilmesi mümkün olan davranışlardır. Diğer bir ifade ile ahlâkî davranışlar, ahlâk değerlerine göre, hakkında iyi veya kötü şeklinde yargıda bulunduğumuz davranışlardır. Bir davranış hakkında yargıya varabilmek için her şeyden önce, neyin iyi neyin kötü olduğu hakkında bir düşünceye sahip olmak gerekir.”(Aydın,2003,s.23) Bu düşünceye sahip olabilmek için de belli bir zihin olgunluğuna kavuşmuş bulunulması gerekiyor. Bu nedenle psikolojiye göre, ahlâkî davranış, kişide belli bir ruhsal gelişim sonucu ortaya çıkar.

“Ahlâkî bir davranışın özelliği, her şeyden önce yapılan davranışın bilinçli, iradeli ve özgür olmasını gerektirir. Bir davranışın bilinçli ve iradeli olması da onun

istenilerek ve seçilerek gerçekleştirilmesi demektir. Özgür bir davranış ise, o davranışı gerçekleştirecek olan kimsede bir gücün bulunması demektir. Bu nedenle, hayvanların, çocukların ve delilerin davranışlarını ahlâkî saymak mümkün değildir. Çünkü hayvanlar, davranışlarını iradeli ve bilinçli bir şekilde seçmekten çok, içgüdülerle ve dışarıdan yapılan bir takım baskılarla yaparlar. Çocuklar ise, davranışlarını kendi iradeleriyle seçerler, ama bu konuda bilinçli ve iyi ile kötüyü seçebilecek bir zihinsel olgunluğa sahip olduklarını söylemek oldukça zordur. Bu nedenle çocuklar, anne babalarının hiç de hoşuna gitmeyen bazı davranışlar yapabilirler. Bu davranışlarının sonucunun nereye varacağını bilmedikleri için, bu davranışlarından sorumlu tutulmazlar. Aynı durum, deliler için de geçerlidir. Onlar da davranışlarının nereye varacağını kestirebilecek bir güce sahip değildirler. Demek ki, ahlâkın söz konusu olduğu yerde mutlaka, iyi ve kötüyü ayırt edebilecek zihin olgunluğuna erişmiş bir insanın olması gerekiyor.

Ahlâkî davranışlar ile kişilik arasında da çok sıkı bir bağ vardır. Kişilik, kişiyi diğer insanlardan farklı kılan özdür. İnsan nasıl bir kişiliğe sahipse, yani insanda ne tür bir davranış eğilimleri varsa, ahlâkî davranışları da bu eğilimlere göre olacaktır.

Ahlâkî davranışın bir de sosyal yönü vardır. Ahlâkî bir davranıştan söz edebilmemiz için insanların bir arada yaşaması gerekmektedir. İnsanların bir arada yaşamaları sosyal yaptırımları doğuracaktır. Sosyal yaptırımlar ise, ahlâkî hayatın gerçekleşmesini sağlayan önemli bir yaptırımdır.

Ahlâkî davranışların diğer bir özelliği de bu davranışların sevgiye, adalete veya cesarete dayanmasıdır. Çünkü yapılan davranışlar sevgiyle, adaletle veya cesaretle yapılmıyorsa, bu davranışlarda ya bir baskı, ya bir haksızlık, ya da bir korku söz konusudur. Bu durumda yapılan davranışlara ahlâkî bir davranış demek doğru olmaz. Ahlâkî davranış, oluşmasında çevrenin (aile,okul, toplum) etkisi olsa bile, çocuğun kendi içinden gelen etki ile oluşur."(Aydın,2003,s.24) Dıştan gelen etki veya baskılar, ancak yine çocuğun istediği ölçüde ve oranda olabilir. Çocuğu, onun istemediği bir yöne çevirmek mümkün değildir. Mümkün gibi göründüğü zamanlarda da bu yolla kazanılacak bir davranış hem eğitsel hem de ahlâkî değildir. Böyle bir davranış çocuğu, ya iki yüzlü ya da içine kapalı, başkalarına boyun eğen bir insan yapar. Böyle bir kimse, sağlıklı bir kişilik geliştiremez, başkalarının oyuncağı olur. Bu durum ahlâkî davranışın iradeli yapılması konusunu gündeme getirir.

"Ahlâkî davranışın iki temel özelliği, "özerklik" ve "karşılıklılık" tır. Özerklik, içgüdüsel dürtülerin sürüklemesinden ve toplumsal baskıdan kurtularak, kendi değerle-

rini serbestçe seçme demektir. Düşüncesiz bir arzunun izlenmesi ve körü körüne bağlılık, ahlâkî karakterin oluşumunu köstekler. Sağlıklı bir ahlâkî gelişim, en geniş anlamda bir yaşama ve araştırma özgürlüğünü gerektirir. Karşılıklılık ise, kişinin davranışının başkalarını nasıl etkilediğini göz önünde bulunduran basiretli ve adaletli düşünceye dayalı bir davranış biçimidir. Ahlâkın kazanılması aynı zamanda toplumsallaşmanın da gerçekleşmesi anlamına gelir."(Hökelekli,1998,s.197).

a-)Ahlâki Davranış ve İrade

"Ahlâk nedir? Veya ahlâkî davranışın özelliği nedir? sorularına verilen cevaplarda, mutlaka insanın iradesinden, seçiminden bahsedilmektedir. İrade, iki seçenekten birisini tercih etmek demektir. Bunun yapılabilmesi için seçme özgürlüğüne sahip olmak gerekmektedir. Yani bir durumda şunu veya bunu tercih edebilme özgürlüğü var ve birini kabul, diğerini reddedebiliyorsak iradeli hareket ediyoruz, demektir. Ancak iradeli bir davranışın ortaya çıkması nelere bağlıdır? İnsana şunu yap, bunu yapma diyecek otorite kimdir? sorularının cevaplandırılması gerekir. Bu soruların cevabı, insan iradesine yön veren yaptırımları gündeme getirmektedir.

İnsan iradesine yön veren, hükmedenin neler olduğu her zaman tartışılmıştır, Bu konuda değişik görüşler ileri sürülmüştür. Ancak, bir davranışın kabul veya reddinde insan iradesine yon veren otoritenin akıl olduğunu söyleyenler, toplum olduğunu söyleyenler ve ilâhî güç olduğunu söyleyenlerin hepsinin birleştikleri nokta, insan iradesinin özgür olduğudur. Yani iradeye yön veren emir, ister insandan, ister toplumdan, ister Tanrı'dan gelsin bütün bunları yerine getirecek olan insan özgür olmalıdır. Özgür olmayan, iradeden yoksun olan kişinin, davranışlarından sorumlu olması mümkün değildir.

Birçok davranışı, isteyerek, bilerek, içimizde o davranışı yapmakta veya yapmamakta bir güç hissederek yaparız. "Bilerek ve isteyerek yaptık." deriz. Fakat bütün davranışlarımız, böyle bilerek ve isteyerek yapılmaz. Örneğin, bazı davranışlarımız için "elimde değil ki" diye açıklama yaparız. Çok üzüldüğümüz, öfkelendiğimiz, hırsımızı yenemediğimiz zamanlar, istemeyerek, hatta farkında olmayarak bazı davranışlar yaparız. Sonra "Ne yapayım, hırsımı yenemedim, üzüntümden irademe hakim olamadım." diye açıklarız. Bazı davranışlarımızı üzüntü, hırs ve öfke ile istemeden, bazen de farkında olmadan yaparız. Davranışlarımızın incelenmesinden anlıyoruz ki, davranışlarımızda, alışkanlık,hırs ve irade olmak üzere üç önemli itici güç vardır.Ahlâk eğitimi bu itici güçleri hesaba katarak çalışmalı, onlardan yararlanmalıdır."(Aydın,2003,s.25-26)

b-) Ahlâkî Davranışın Boyutları

"Bir ahlâkî davranışın üç boyutu vardır. Bunlar, a.bilgi b.duygu c.hareket/eylem/fiildir. Bir ahlâkî davranış, kişinin bilgilerine, düşüncelerine, inançlarına, tutumlarına, görgülerine, duygularına ve heyecanlarına bağlıdır. Buna rağmen, ahlâkî davranışın bu boyutları arasında mutlaka bir bağlantı olması da şart değildir. Örneğin, ahlâkî bakımdan kötü hareket eden kişilerin büyük bir bölümü, yaptıkları davranışın doğru olmadığını bildikleri hâlde böyle davranmaktadırlar. O hâlde, insanın bildikleri ile yaptıkları arasında her zaman uyum olmamaktadır. Bizim ahlâk anlayışımız, ahlâkî davranışları değerlendirmemize yaramakta, yoksa her zaman bu anlayışla hareket etmemizi sağlamamaktadır. Üstelik ahlâkî davranışlarımızda, duygularımızın büyük rol oynadığını unutmamalıyız."(Aydın,2003,s.26)

"Ahlâkî davranışın boyutlarını bir örnekle daha iyi anlayabiliriz. Ahlâk her şeyden önce, bir kurallar sistemidir. Örneğin, çocuklara şefkat göstermek gerekir, başkalarının haklarına saygı duymalıyız, yalan söylemek kötüdür. Biz önce bazı kurallar hakkında bilgi sahibi oluyoruz. Davranışları iyi veya kötü olarak yargılıyoruz. Bu anlamda ahlâkî bilgi, ahlâkî değerler hakkında bilgi demektir. Bu bilgiye, ahlâkî düşünce veya ahlâkî anlayış diyebiliriz. İşte bu bilgi, düşünce veya anlayışımız, ahlâkî davranışlarımız için bir kılavuz rolü de oynamaktadır. Buna göre, ahlâk kuralları, bazı davranışların yapılmasını, bazılarının yapılmamasını tavsiye eder. Bu tavsiyeye uyarak iyi bir davranış yapabileceğimiz gibi tavsiyeye uymayarak kötü bir davranış da yapabiliriz. Burada karşımıza irade kavramı çıkmaktadır.

Her ahlâkî davranış, kendisine bağlı bazı duyguları da beraberinde getirir. İyi bir davranış yaptığımızda, vicdan huzuru, sevinç veya gurur duyarız. Kötü bir davranış yaptığımızda, suçluluk duygusu veya vicdan azabı duyarız.

Bilgi, hareket ve duygu dediğimiz şeyler, aynı bütünün boyutları olduğuna göre, bunları birbirinden ayrı düşünmek mantıksız görünüyor. Buna rağmen, insanlardaki ahlâk anlayışı ve ahlâkî davranışları bazen birbirini tutmuyor. Üstelik bazı davranışların sonunda tahmin ettiğimizin aksine bazı duygular oluşabiliyor. Örneğin, kopya çeken bir öğrenci, suçluluk duyacağı yerde kahramanlık taslayabiliyor.

İnsanın ahlâkî davranışı genellikle onun ahlâkî tutumuna, yani ahlâkla ilgili bilgi ve görgülerine, duygu ve heyecanlarına bağlıdır. Fakat ahlâkın bilgi, duygu ve eylem olmak üzere, bu üç boyutu arasında mutlaka bir bağlantı olması şart değildir. Çünkü ahlâkî bakımdan kötü hareket eden kimselerin büyük bir kısmı, yaptıkları davranışların doğru olmadıklarını bildikleri halde o şekilde davranmaktadırlar. İnsanda ahlâkî

davranış ile ahlâkî duygu ve bilginin aynı olmayışı, yani kötü bir davranış sonunda utanç veya suçluluk duygusunun doğmayışı, bazen de bir tutarsızlıktan meydana gelebilir. Örnek verecek olursak, bir kimse, yalan söylemenin utanılacak bir şey olduğunu bildiği hâlde söyleyebiliyor. Şu halde, insanın ahlâk anlayışı veya ahlâkî bilgisi ile davranışı arasında her zaman bir uyum olmuyor. Ahlâkî gelişmenin ideali, bu üç boyutu tam bir uyum hâline getirmektir.

Ahlâkî gelişmede ideal olan, ahlâkî davranışların boyutları arasında tam bir uyum olmasıdır. Günlük hayatta, ahlâksız veya kişiliksiz dediğimiz insanlar, ahlâkî davranışlarında süreklilik ve denge olmayan, düşünceleriyle eylemleri birbirini tutmayan kişilerdir. Böyle kişilerin hangi durumlarda nasıl davranacaklarını önceden kestiremeyiz."(Aydın,2003,s.27) Çünkü, her defasında başka davranabilirler, işte bu kişilerin ahlâkî bilgileri ile eylemleri ve duyguları arasında tutarsızlık vardır. Bazen, kötü ahlâk sahibi olup bunda tutarlı olan kişiler, nerede ne yapacağı belli olmayan tutarsız kişilere tercih edilmektedir.

"İnsanların ahlâkî tutarsızlıkları, sadece bilgi, duygu, eylem arasındaki uyumsuzluklardan ibaret değildir. Bazı hâllerde belli bir ahlâkî davranışı -örneğin yalan söylemeyi- doğru bulan kimselerin başka durumlarda aynı davranışı yanlış saydıkları görülmektedir. İşte ahlâk eğitimi ile uğraşanların çözmesi gereken en önemli sorunlardan biri burada karşımıza çıkıyor. Ahlâkî davranışın boyutları arasındaki veya çeşitli durumlarda yapılan ahlâkî davranışlar arasındaki tutarsızlıklar neden ileri geliyor, bunları ortadan kaldırmak için ne gibi çareler bulunabilir? Bu sorulardan ilki kuramsal,ikincisi uygulamaya dönüktür."(Aydın,2003,s.28)

Çocukta ahlâk duygusal, sosyal ve zihinsel olmak üzere çok yönlü ve karmaşık bir süreç olarak gelişir ve yapılanır. Ahlâk gelişiminin özelliklerini, ancak bu değişik boyutların her birini dikkate alarak, doğru bir şekilde tanımak mümkün görünmektedir.

b.a-)Ahlâkî Davranışın Duygusal Boyutu

*Vicdan ve Vicdan Gelişimi

"Öteden beri ahlâkî duygu ve yargılar "vicdan" denilen bir içsel mekanizmaya atfedilerek açıklanmaktadır. Vicdan, genel olarak bireydeki ahlâki bilincin merkezi ya da kendisi olarak anlaşılmaktadır. Vicdan, kişinin doğruyu yanlıştan ayırmasına yarayan fikirler, tutumlar ve iç denetim araçları ile görev ve sorumlulukları anlamaya yarayan fikirlerin oluşturduğu bir sistem şeklinde tanımlanır. Çocukta doğuştan getirilen bir istidat olarak kabul edilen vicdanın gelişmesi, bir normlar sistemi olarak fonksiyonel

duruma gelmesi ve sonuçta bir "içsel denetim" mekanizması oluşturması tedrici bir yol izler.” (Hökelekli,1998,s,185,186)

“Diğer taraftan ahlâkî duygular, insanın gerek kendisinin, gerekse başkalarının davranış ve yaşayışlarının etkisiyle oluşmaktadır. Yani ahlâkî davranışlarımızın temelinde vicdan yatmaktadır, denilebilir. Ancak, vicdanın baskısı her insanda aynı olmadığı için, ahlâkî duyguların mahiyeti ve şiddeti farklı olmaktadır. O hâlde vicdan ne demektir, kısaca açıklamakta yarar vardır.”(Aydın,2003,s.32)

Vicdan, kişinin, kendi niyetlerini, eylemlerini ahlâk bakımından iyi ya da kötü bulmasına yarayan duygu olarak tanımlandığı gibi; doğruyu, yanlıştan ve iyiyi kötüden ayıran yetenek olarak da tanımlanmaktadır. Yani herhangi bir hareket doğru mu, yanlış mı diye düşündüğümüzde, içimizde bir hâkim buluruz. Bu hâkim, bizim ve başkalarının ahlâkî davranışları hakkında hükümler verir.

“Kendimizin veya başkalarının davranışlarından söz ederken vicdan kelimesini kullanırız. "Vicdanım razı olmadı, vicdanımın sesini dinledim, vicdansızlık etti." deriz. Bu deyimlerden de anlaşıldığı gibi vicdan kelimesi, davranışların iyi veya kötü olduğuna hüküm veren, iyi davranışları takdir, kötü davranışları kınayan, bize iyilik yapmamızı emir, kötülük yapmamızı yasak eden bir duygudur. Vicdanımız henüz uygulamaya geçmemiş olan niyetlerimizi de denetler, değerlendirir. Kalbimize iyilik yaptığımızda rahatlık, kötülük yaptığımızda sıkıntı verir. Vicdan bizim iyiyi kötüden ayırt etmemizi sağlayan bir iç ölçüdür. Acaba vicdan, akıl, duygu ve iradeden apayrı bir yetenek midir? Buna evet demek, yani vicdanı akıl, duygu ve iradeden bağımsız saymak mümkün değildir. Bir işin, bir davranışın iyi veya kötü olduğuna, iyi veya kötü hakkındaki anlayışımıza dayanarak yaptığımız bir akıl yürütme sonucu hüküm veririz, iyiliğe karşı takdir, kötülüğe karşı nefret duygularını, ahlâk anlayışımıza göre duyarız. Vicdan, işler ve davranışlar hakkındaki bilgi, anlayış ve eğilimlerin, bu anlayış ve eğilimlere dayalı akıl yürütmelerin toplamından başkası değildir. Vicdan bütün diğer yetenekler gibi, normal bir bünyede doğuştan vardır. Onun olumlu veya olumsuz yönde hükümler verebilmesi, aldığı eğitime, kazanmış olduğu bilgiye ve anlayışa, kısacası insan aracılığı ile programlanmasına bağlıdır.

Diğer taraftan vicdan, bir kurallar sistemidir. Bu sistem, insanın kendi davranışları veya başkalarının davranışları hakkında "doğru" veya "yanlış" şeklinde yargılar oluşturmasına yarar. Doğru olarak değerlendirilen davranışlar, insanın kendi benliğine karşı iyi ve olumlu duygular beslemesine yol açar, yanlış veya kötü sayılan davranışlar ise suçluluk duygusunu oluşturur.”(Aydın,2003,s.33)

“Çocukta vicdanın uyanmaya başlamasının en önemli işareti utanma (hayâ; shame) ve suçluluk (culpabilite; guilt) duygularının varlığıdır. Utanmanın çocukta 1,5-3 yaşları arasında görüldüğü bilinmektedir. Bir olay karşısında kendi gücünün yetersizliğini, insanî zaafını ve sınırlarını, ya da yaptığı davranışın uyumsuzluğunu fark eden çocuk, bundan dolayı mahcubiyet duyar. Suçluluk duygusu ise, bundan biraz daha geç olarak 3-6 yaşları arasında kendisini gösterir. Çocuğun başta kendi ailesi olmak üzere, içinde yaşadığı sosyo-kültürel çevrenin yerleşik değer ve kurallarını çiğnemesi sonucu yaşadığı içsel çatışma ve huzursuzluk, "suçluluk duygusu" olarak adlandırılır. Bu, kendi kendini eleştirme ya da cezalandırma, hatalarını itiraf etme, yapılan hatayı telâfi için çeşitli davranışlara girişme şeklinde kendisini açığa vurur.

Çocukta ahlâk gelişiminin başlaması vicdanın uyanmasına bağlı bulunmaktadır. Nitekim psikologlar genel olarak "ahlâkî gelişim" terimini, davranışı kontrol eden içsel ölçütlerin kazanılmasını anlatmak için kullanırlar.”(Hökelekli,1998,s.186)

“İnsan, ömrü boyunca, hep başkalarının bekleyiş veya tepkilerine göre davranışta bulunmaz, gerekli zihin olgunluğuna eriştikçe bu davranış kurallarını bir sistem hâlinde benimser ve artık her davranışı bu sisteme göre değerlendirir. İşte bu noktada vicdan dediğimiz iç kontrol mekanizması oluşmuş demektir. Vicdan, bizi hem ahlâkî davranışta tutarsızlıktan kurtarır, hem de dışarıdan bir kontrol olmadan da ahlâklı davranmamızı sağlar. Vicdan, ancak belli bir olgunluk düzeyine ulaştıktan sonra meydana gelir. Küçük çocukta vicdan yoktur. Vicdan herkeste aynı güçte de değildir. Vicdanı güçlü olanlar, az kötülük yapan veya hiç kötülük yapmamaya çalışanlardır. Bu nedenle eğer kişi, kötülükten ne kadar çok çekinir, başkalarına ne kadar yardımcı olmaya çalışırsa vicdanı o kadar güçlü olur. Bunun tam tersi olarak da sık sık suç işlerse vicdanı o kadar zayıflar.”(Aydın,2003,s.33,34)

“Vicdan, insanın içinde bulunan, iyiyi kötüden ayırabilen, iyilik etmekten lezzet duyan ve kötülükten elem alan manevi his olarak tanımlanabilir. Bu günkü bir kısım psikologlar, soyut içerik yüklendiği için bu anlamda bir vicdanın varlığını kabul etmezler. Onlara göre vicdan, "yani ahlâk duygusu, zihinsel ve duygusal yeteneklerin bir bileşkesi olabilir. Bu durumda bu yeteneklerin insanda oluşumuna neden olan faktörler, vicdanın da içeriğini ve çerçevesini belirleyecektir.”(Gövsa,1998,134)Yine vicdanın kaynağı üzerinde de tartışmalar halen sürmektedir.

“Vicdanın doğuştan, kalıtım yoluyla geldiğini savunanlar olduğu gibi onun akıl ve tecrübeyle ortaya çıktığını ve alışkanlıkların bir eseri olduğunu söyleyenler de vardır.”(Gövsa,1998,135)

“İnsanda vicdanın varlığı yapılan ahlâkî veya ahlâk dışı davranışlarda, insanın haz veya nefret duygularını hissetmesiyle kendisini gösterir. Kişi yaptığı bir davranışı olumlu ve faydalı bulur veya ibadet olduğuna inanırsa bu davranışı neticesinde gönül rahatlığı dediğimiz tecrübeyi yaşar.”(Kasapoğlu,1997,47)

“Modern psikolojide Freud doğru ve yanlış kararların kaynağını üst ben (süper - ego) olarak kabul eder. Vicdanda bireylerin üst beninde yer alır. Freud'un bahsettiği üst ben vicdanı da içeren bir kategoridir.

Kişideki vicdan tesir altında kalabileceği gibi, ahlâkî bozulma geçirip dejenere de olabilir. Öte yandan kişinin eğilimleri güdüleri veya diğer dış motivler vicdanın ilk yaratılışını veya sağlığını muhafaza etmesine engel olabilir.”(Kasapoğlu,1997,48) Dolayısıyla vicdan eğitilebilir, sonradan şekillendirilebilir bir mahiyet arz etmektedir.

“Kur'an her insanda doğuştan gelen ve evrensel bir eğilim olan vicdanın varlığını kabul etmektedir. İnsan, az önce de bahsettiğimiz gibi yanlış bir iş yaparsa onu kınayan bir melekeye sahiptir. Her insanda var olan bu eğilim kendisini bir şekilde hissettirecektir. Bir kimse kişiliği itibariyle ne kadar bozulursa bozulsun bu dürtü, vicdan dediğimiz bu eğilim çabuk çabuk kaybolmayacaktır.”(Mevdudi,1986,6/486,487)

Allah Kur'an'ı Kerim'de nefis (kişi,can)ten şöyle bahsetmektedir. "Kendini kınayan nefse yemin ederim ki insan kendisinin kemiklerini bir araya toplayamayacağımızı sanır öyle mi?"(Kıyame,2-3) Burada kişi kendi vicdanî muhasebesini yapmakta ve kendi yanlışlığını kabullenebilmektedir.

Vicdan, kişiyi denetleyen bir iç mekanizma olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişiyi denetleyen toplumsal normlar, yasalar bir dış denetim sağlamaya çalışırlarken vicdan bir iç denetim sağlamaktadır. Bu nedenle vicdan konusu hassas sübjektif ve daha soyut kalabilmektedir.

Kişinin insanî boyutunu, ulvî hislerini, vicdanını bozabilecek güdü ve eğilimlerinin sağlıklı bir şekilde doyurulması veya kanalize edilmesi gerekmektedir. Sağlıklı bir insanın bedenen ve ruhen tam bir iyilik halinde bulunması bu şekilde gerçekleşecektir.

“Vicdan, genelde sanıldığı gibi değişmez değildir. Vicdanın da gelişme ve olgunlaşma dereceleri vardır. Çocuklarda vicdan, yani iyi ile kötünün ayırımı, başlangıçta, anne babalarının veya onların yerini tutan kişilerin emir ve yasaklarından ibarettir. Kendi akıllarının ve kalplerinin henüz bir katkısı yoktur. Çocuklar büyüdükçe, kendi kalplerinden ve kendi akıllarından emir almaya başlarlar. Anne babalarını, öğretmenlerini, diğer yakınlarını üzen veya sevindiren şeyler, onların iyi veya kötü

anlayışlarına katılır. Daha sonra kendine veya başkasına saygı, kişilik, görev ve sorumluluk, erdem, din gibi düşünceler yavaş yavaş oluşur ve böylece anlayışlarını geliştirir, genişletirler.

Vicdan, ahlâk eğitiminin en etkili araçlarındandır. Vicdan, insanı, herkesten uzak, hiçbir cezaya veya zarara uğramayacağından emin olduğu durumlarda bile, kötülük yapmaktan alıkoyabilir. Bunun için, kişileri, aydınlık ve dürüst vicdanlı hâle getirmek, ahlâk eğitiminin hem aracı hem amacı sayılmalıdır. Vicdanı aydınlık ve dürüst bir hâle getirmek için, bir yandan aklın eğitilmesine, diğer yandan ahlâk eğilimlerinin geliştirilip yönlendirilmesine özen gösterilmelidir.

Öğrencilere iyi, kötü, görev, sorumluluk, sorumsuzluk, erdem hakkında açık ve tam bilgiler verip bunların fikirleri oluşturulmalıdır. Bununla beraber onlardaki değerlerin gerçeğini sahtesinden ayırt etme, gerçek değere sevgi ve bağlılık duyma yetenekleri de geliştirilmelidir.

Gözden kaçırılmaması gereken önemli bir nokta da çocuklara verilen ödüllerde ve cezalarda aşırılığa gidilmemesidir. Aksi olursa, vicdanın rahatlamasına veya sıkılmasına fırsat verilmemiş, dolayısıyla körleşmesine yol açılmış olur. Derslerde bir yandan tarih ve hikâye kahramanlarının davranışlarına dayanarak, günlük hayatta rastlanan dikkat çekici olaylar üzerinde öğrenciler ile birlikte vicdan muhasebesi yapılmalıdır. Bir yandan da çocukları, kendi davranış ve davranışları üzerinde düşünmeye, vicdanları ile değerlendirme yapmalarına, böylece bu alanda alışkanlık kazanmalarına yardım edilmelidir.”(Aydın,2003,s.34)

“Kendini gerçekleştirme bir başlangıç ve bir son değil, yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Bu sürecin temel öğelerinden biri olan desteği içten alma niteliğine sahip insanlar, zihinsel yaşamlarını anlayabilen, sorumluluk alması gerektiğinde bir dizi kararla yaşamını yöneten insanlar olarak belirlenmiştir.

Bu doğrultuda vicdan gelişimine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu konuda derste şöyle bir uygulama gerçekleşmiştir: Kur'an-ı Kerim'de Allah insanı ruhundan üfleyerek yarattığını belirtmektedir.(Hicr,29-Rum,54) Hepimizde Allah'tan bir parça var, din psikolojisinde bu parça "tanrısal öz" olarak isimlendirilmektedir. Vicdan bu parçanın sesidir. İçimizden gelen sesin vicdanımızdan kaynaklandığını ayırt etmenin ölçütü kendimize ve başkalarına zarar vermeyen bir düşünce ya da davranışı önermesidir.”(Özdoğan,2004,s.301,302)

Özdoğan, konumuzun öznesini temsil eden 6.sınıflarda vicdan kavramı üzerine yaptığı araştırmada; öğrencilerin soyut bir konuyu kendi hayatlarına uyarlamada,

kendileri üzerinde düşünmede ve kendilerini ifade etmede başarılı olduklarını gözlemiştir.(Özdoğan,2004,s.303)

Ahlâk eğitimi, kişinin ruhundaki bu melekelere hitap ederek kişinin kendi varlığının içine nüfuz etmesini hatta kendi varlığını da aşıp ilahi varlıkla trans haline geçmesini öğretecektir. Kendi ruh dünyasında, şartlar da yardım ettiği takdirde çok rahat bir şekilde olumlu manada bir vicdana kavuşacak ve yaşamında kendisine yön veren bir oto kontrol mekanizması kazanacaktır.

b.b-)Ahlâkî Davranışın Sosyal Boyutu

*Sosyal Öğrenme ve Sosyalleşme

"Ahlâk gelişimi ile, sosyal gelişme ve toplumsallaşma arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. Çocuğun kültürel norm ve standartlara uymayı öğrenmesi, birçok ahlâkî davranışın temelini oluşturur. Gerçekte, birçok sosyal davranışın ahlâkî içeriği vardır. Meselâ, yardımlaşma, büyüklere saygı ve itaat... gibi. Çocuk gelişirken, bir veya daha fazla lisan, kendi fiziksel ve sosyal çevresi hakkında tecrübeye dayalı birçok gerçekler ve bilgiler öğrenmekte, çeşitli yeteneklerinin farkına varmaktadır."(Hökelekli,1998,s.186,187)

"Çocuğun sosyal gelişimi, büyük ölçüde davranışlarına yön veren ahlâki yargılarının oluşumuna bağlıdır. Gerçekte toplumsal ilişkiler içinde davranışı yöneten ahlâki değerleri anlamak ve buna göre bireysel davranışlarını yönetme bilinci kazanmak, sosyal gelişimin önemli bir aşamasıdır. Çocuğun ahlâki yargıları doğru anlayıp yorumlaması ise bilişsel ve duyuşsal gelişimin yanı sıra, uyumlu bir sosyo-kültürel çevrede yaşamasına bağlıdır. Dolayısıyla belli bir davranışın, çocuk tarafından doğru yada yanlış olarak değerlendirilmesi, geniş ölçüde söz konusu davranışın başkaları tarafından ödüllendirilip, ödüllendirilmediğine bağlıdır. Ayrıca, olumlu davranış modellerinin varlığı çocuğun ahlâki standartlarının yükselmesine ve davranışlarına daha kolay yön vermesine katkıda bulunur. Örneğin, oyuncaklarını adilce arkadaşları ile paylaşan çocuk modeli, diğerlerinin de bu yönde davranmasını kolaylaştırır. Bu süreçte adil paylaşma davranışının yetişkinlerce ödüllendirilmesi, benzer davranışların taklit yoluyla tekrar edilmesini sağlar." (Aydın,A,2001,54,55)

"Aynı zamanda, başka insanları sevme veya onlardan nefret etme, yardım etme. paylaşma veya incitme ve bencillik yapma gibi birçoğu ahlâkî anlam ve önem taşıyan, insanlar arası ilişkilerle ilgili olan davranış tarzlarını belirleyen tutum ve değerleri kazanmaktadır. Toplumda insan ilişkilerini düzenleyen kural ve değerlere uyulması yönünde zorlayıcı bir talep ve teşvik vardır. Çocuk bu talepleri "içselleştirme" yoluyla

tedrici olarak öğrenir ve benimser. Bu toplumsal talep ve beklentilerin önemli bir kısmı çocuğun vicdanının-içeriğini oluşturur. Bir "içsel kontrol" aracı, davranış ölçütü olarak işlev gören norm ve değerler zihinsel gelişime paralel olarak, çeşitli görünüm ve değişimlere mâruz kalabilmektedir.

Böylece ahlâkî gelişim ile sosyal gelişme ve toplumsallaşma, yani kültürel davranış standartlarına uymayı öğrenme arasında kesin bir ayrım yapmanın çok güç olduğu anlaşılmaktadır. Esasen toplumsallaşma bir anlamda çocuğun toplumun bir üyesi hâline gelme sürecidir. Büyümekte olan çocuk, çevresindekilerle kendisi arasındaki iletişim sonucu, onlarınkine benzer davranışlar geliştirecektir. Genel olarak bakıldığında, toplumsallaşma süreci, çocuk bakımı ve eğitim yoluyla aktarılan sosyal öğrenme örüntüleri, benliğin ve dilin kazanılmasını; sosyal rolleri olduğu kadar ahlâkî normların öğrenilmesini de içermektedir."(Hökelekli,1998,s.187)

*Modelle Özdeşleşme ve Rol Alma

"Ahlâkî davranışlar arasındaki tutarsızlıklarının nedenini bulmak için, önce ahlâkî bilgilerimizin bize nereden geldiğini incelemek gerekmektedir. Ahlâkî davranışların öğrenilmesi ile diğer davranışların öğrenilmesi arasında aslında fazla bir fark yoktur. Diğer öğrenmeler için geçerli ilkeler burada da geçerlidir. Fakat ahlâki davranışların öğrenilmesi bilişsel alandaki öğrenmelere göre biraz daha karmaşıktır. Ahlâkî davranışların öğrenilmesinde, modele bakarak öğrenme ve başkasıyla özdeşleşerek onun davranışlarını benimsemeye dayalı öğrenmeler daha fazladır.

Model yoluyla öğrenmede birey, bir başkasının davranışlarını görür ve o davranışları kendisi de yapar. Bireyi, modelin davranışlarını benimsemeye götüren başlıca iki sebep olabilir.

1.Birey, başka birisinin bazı davranışları sonucunda iyi şeyler elde ettiğini, bazı davranışları sonucunda kötü şeylerle karşılaştığını görür. Bu model kendisinin büyüğü olabileceği gibi yaşıtı veya kendisinden küçüğü de olabilir. Böylece birey, iyi sonuca götüren davranışları kendisi de yapacak, kötü sonuç verenleri yapmaktan kaçınacaktır.

2.Birey, başkasından gördüğü davranışların sonucuna bakmaz. Ancak,aynı davranışı kendisi yaptığında karşılığında ödül görebilir. Büyükler gibi hareket eden çocuk, büyükler tarafından daima hoş karşılanır ve böylece büyüklerin davranışlarını taklit eder. Burada çocuğu taklit yapmaya iten güç, etrafından onay görmüş olması ve takdirle karşılanmasıdır. Taklit yoluyla öğrenme sadece küçükler için geçerli değildir. Her yaştaki birey için geçerli olabilir." (Aydın,2003,s.28)

Çocuğun gördüğü ilk yetişkinler anne ve babasıdır. Doğal olarak kimlik gelişiminde, yetişkin davranışlarını model alma gereksinimi içinde bulunan çocuğun ilk sosyal ilişkileri de anne ve babayla gerçekleşmektedir. Özellikle anne babaların beklentilerini seslendirme biçimi, iletişim anlayışları, çocuğun sosyal gelişimini etkilemektedir. Örneğin sıcak sevecen anne-baba tutumlarının, sert ve buyurgan tutumlara oranla çocuğun gelişimini daha olumlu yönde etkileyeceği açıktır. Ancak özellikle son dönemde çocuk eğitimi yaklaşımında, bazı önemli radikal değişiklikler gözlenmektedir. Buna göre çocuklara, sınırsız hoşgörü ve anlayış gösterme sanıldığı gibi her koşulda geçerli, bir eğitsel tutum değildir. Davranışları konusunda, düzeltici dönüt alamayan bu tür çocuklar, kendilerini yönetme ve sosyal uyum gösterme açısından yetersiz kalmaktadır. Öte yandan kayıtsız sert anne baba tutumlarının da çocuğun sağlıklı bir özgüven duygusu geliştirmesini güçleştireceği açıktır.

Bugünün popüler çocuk eğitimi anlayışında, gerekli ölçüde ödül, denetim ve ceza vardır. Ancak ceza asla sözel aşağılamalar olarak algılanmamalıdır. Gerçekte anne-baba veya öğretmenlerin, çocukları insanlık onuru ile bağdaşmayan bu tür yöntemlerle cezalandırmaları, bağışlanamaz bir tutumdur. İstenmeyen davranışların, fiziksel zor kullanılarak düzeltilmeye çalışılması, toplumda şiddetin geçerli bir eğitim yöntemi olduğu konusundaki anlayıştan güç almakta ve aynı zamanda bu anlayışı güçlendir-mektedir. Bu bağlamda çocukların, yetişkinlerin davranışlarını taklit yoluyla tekrar ettiği düşünülürse, bir bakıma olumlu veya olumsuz tutumların kuşaktan kuşağa aktarıldığı da söylenebilir.

“Bir ahlâkî davranışın çocuk tarafından içselleştirilmesi, büyük ölçüde bir modelle "özdeşleşme" yoluyla gerçekleşir. Özdeşleşme, bir kimsenin kendisini başkasıyla bir tutması, ona uygun bir şekilde davranma eğilimidir. Çocuklar karşılarında örnek görmedikçe öğrenmeleri eksik, kusurlu kalmaktadır. Fakat özdeşleşme bazı araştırmacıların ileri sürdüğü gibi bütüncü bir olay olmayıp, seçici ve parçacı bir süreç olarak anlaşılmaya başlanmıştır.

Çocuk ana-babasının bazı özelliklerini kapmaya daha müsaittir; bazı ahlâkî özelliklerini almayabilir ya da kolayca kavramayabilir. Özdeşleşmenin ahlâk gelişimindeki başarısı, çocuğun başkasının rolünü yüklenmedeki başarısına bağlı gözükmektedir. Çocuğun, herhangi bir kuralı çiğnemesinden sonra, kendini cezalandırabilmek veya eleştirebilmek için bunu yapmakta olan bir başkasının rolünü üstlenmesi gerekir. Fakat araştırmalar, çocuğun, modellerin norma aykırı davranışını görünce onlara kolayca kanabildiği hâlde, modellerin ahlâk standartlarına uymak

maksadıyla şahsî ihtiyaçlarını tatmin etmekten vazgeçtikleri durumları o kadar kolay benimsemediklerini ortaya koymaktadır.Ahlâk gelişiminde, çocuğun anne-babasının rolünü üstlenmesinin önemini ortaya koyan çok sayıda araştırma vardır. Fakat, vicdanın özdeşleşmenin biricik ürünü olduğu, yani vicdanın sesinin içte konuşan ana-babanın sesinden ibaret olduğu görüşü doğrulanmamıştır."(Hökelekli,1998,s.187,188)

"Diğer bir öğrenme biçimi de özdeşleşme yoluyla öğrenmedir. Bazen 'birey, kendini belli bir kişi ile özdeş tuttuğu için onun davranışlarını da benimser. Bu türlü öğrenmenin normal taklitten farkı, burada belli bir kişinin model olarak tercih edilmesidir. Çocuk veya yetişkin birey, bu tercihi çok çeşitli sebeplerle yapabilir. Birey, sevdiği kişinin sevgisini kaybetmemek için; kendisine zarar vermesinden korktuğu için; kendisine sık sık iyilikte bulunduğu için; onun özelliklerine hayranlık duyduğu için yapabilir."(Aydın,2003,s.29)

"Taklit yoluyla öğrenmede, yetişkin davranışının model alınması söz konusudur. Çocuk model olarak gördüğü yetişkinin, kişilik özellikleriyle özdeşleşme gereksinimi içindedir. Özdeşleşme kısaca, onaylanan bir kişinin temel davranış özelliklerini iç-selleştirme olarak tanımlanabilir. İlk çocukluk döneminde bireyler, anne-babanın güç ve yeterliklerine, hem hayranlık hem de tepki duyarlar. Bu çatışmadan kurtulmak ve davranışlarına yön vermek için yetişkin tutumlarıyla özdeşleşmeyi seçerler. Böylece yetişkinlerde olan güç ve yeterliği, kişiliklerinin bir parçası haline getirirler. Özdeşleşme kavramından, ilk defa Freud tarafından geliştirilen psikanalitik kuram kapsamında söz edilmiştir. Bununla birlikte daha sonra gelişen bütün psikolojik ekoller, bu kavramın kimlik gelişiminde belirleyici bir etken olduğu görüşünde birleşmektedirler. Örneğin sosyal etkileşim kuramına göre, çocuklar büyüdükçe anne babalarının yürüme, konuşma tarzı gibi birçok kişilik özelliğini benimsemektedirler. Bazen çocuk ile anne babanın davranışları arasında gözlenen bu benzerlikler, şaşırtıcı ölçülerde olabilmektedir."(Aydın,A,2001,s.62)

"Ancak sağlıklı özdeşleşme, seçici bir bilinç açısıyla gerçekleşebilir. Buna göre çocuk anne-babanın sadece olumlu davranışlarını benimser. Fakat bu durum, önceden kolayca kestirilebilecek ve yönetilebilecek bir işlem değildir. Çünkü aile içindeki ile-tişim, daha çok sosyal etkileşim yoluyla olmaktadır. Doğal olarak bu etkileşim örüntülerinin, tümüyle olumlu kişilik değerleri üzerinde oluşması beklenemez. Benzer bir durum, akran grupları ile etkileşim için de geçerlidir. Dolayısıyla bu açıdan okul yaşantıları ve öğretmen tutumları özel bir önem taşımaktadır. Gerçekte okul döneminde çocuklar, öğretmen tutumlarından daha çok etkilenmektedirler. Şu halde okulda

gerçekleşen sistematik öğrenme yaşantıları ve bunlarla uyumlu öğretmen tutumlarının, kimlik gelişimi üzerindeki etkileri, gözden uzak tutulmamalıdır. Sonuç olarak uyumlu, hoşgörülü, uygar öğretmen kişiliğinin, çocuklar için iyi bir özdeşim modeli olacağı açıktır."(Aydın,A,2001,s.63)

"Bu öğrenme biçimleri her yaş birey için geçerlidir. Fakat çocuklar, ancak yakın çevrelerindeki büyükleri taklit ederler. Ailesiz büyüyen çocuklarda ise, bunların yerine geçen başka büyükler taklit edilir. Öğretmenler, arkadaşlar, din büyükleri ve günümüzde medya tarafından öne çıkarılan sanatçı, sporcu, politikacı vb. ünlüler de taklit edilmektedirler."(Aydın,2003,s.29)

"Kimlik arayışında özdeşleşme süreci yaş ilerledikçe kapsam ve nitelik yönünden gelişir. Örneğin ergenlik dönemindeki gençler spor, bilim ve sanat çevrelerinden ünlü kişilikler, hatta televizyon ve sinemalardaki kahramanlarla taklit yoluyla özdeşim kurabilirler. Ergenlik döneminde, özdeşim kurma gereksinimi, bir yetişkinden beklenen davranış örüntülerinin içselleştirilmesi bağlamında, toplumda onay ve kabul görme güdüsünden kaynaklanır. Ancak bu evrede, gençlerin bilişsel ve sosyal gelişmişlik düzeyi yükselmiştir. Dolayısıyla olay ve kişilere, geniş ölçüde eleştirel bir gözle bakmayı öğrenmişlerdir. Bu nedenle ergenlik evresindeki özdeşleşmenin, bebeklikte anne-babayla kurulan birincil özdeşleşmeden farklı olacağı açıktır. Sonuç olarak ergenlerin, anne-baba ve öğretmenlerin tutumlarını eleştirel bir yaklaşımla sorgulamaları, bu dönemin karakteristik özelliklerindendir."(Aydın,A,2001,s.63)

b.c-)Ahlâkî Davranışın Zihinsel Boyutu

*Zihinsel Olgunlaşma ve Ahlâkî Yargı

"Duygusal ve sosyal faktörlerin yanında, ahlâkî gelişimin zihinsel süreçlerle içten ilişkili olduğu görülmektedir. İyi/kötü, doğru/yanlış ekseninde bir yargıya bağlı olan ahlâkî davranış, öncelikle aklın karar vermek zorunda olduğu bir tercihi dile getirir. Olgun bir ahlâkî gelişmenin temelinde akıl, yani zihinsel süreçler önemli bir rol oynar. Davranışlar akıldan kaynaklandıkları ölçüde ahlâkî bir özellik kazanmakta, ancak bu sayede otonom bir hüviyete kavuşmaktadır. Buna göre zekâ, ahlâkî gelişmenin gerekli fakat tek başına yeterli olmayan bir şartıdır. Çünkü ahlâkî bakımdan gelişmiş olan bütün çocuklar genel olarak zekî olmakta, fakat bütün zekî çocuklar ahlâkî olgunluğa sahip olmamaktadırlar."(Hökelekli,1998,s.188)

"Çocuklar ahlâkî kuralları, anlamlarını kavramadan çok önce öğrenirler. Kuralların anlamlarının kavranması, Kohlberg'in ifadesiyle "rol alma" yeteneği adı

verilen ve 6 yaşından itibaren gelişmeye başlayan bir süreçtir. Rol alma yeteneği, "bir başkasına kendisi gibi tepki göstermek, kendi davranışına da bir başkası gibi tepki verebilmek" becerisi olarak anlaşılmaktadır. Böylece, zihinsel evrelerin gelişimine paralel olarak sosyo-etik evreleri de kazanılmaktadır. Ahlâkî yargı, kişinin kendisi için istediğini başkaları için de isteyebilme; başkalarının haklarını, kendi haklarına karşın tartmasıdır ki bu da rol alma yeteneğini gerekli kılar.

Buna göre ahlâkî davranışın yargısal yönü, kişinin davranışının başkalarını nasıl etkilediği düşüncesi üzerine dayanır. Bu,"başkalarının sana nasıl davranmasını istiyorsan, sen de onlara öyle davran" formülüyle ifadelendirilebilir. Fakat bu aynı zamanda bir davranışın ferdin uzun vadeli menfaatlerini nasıl etkilediği düşüncesini de dışlamayan, belki de aynı ortak yetenekleri gerektirmektedir.

Aktif bir zihin faaliyeti içerisinde bulunan çocuk, tedricî bir gelişime bağlı olarak her dönemde kendine has bir düşünce ve muhakeme yapısı oluşturmakta, bunlar da ahlâkî yargıları belirlemekte ve ahlâkî davranışı yönlendirmektedir." (Hökelekli,1998,s.189)

B-) AHLÂK GELİŞİMİ

Ahlâk konusuyla ilgili bu ön bilgilerden sonra tezimizin ana temalarından biri olan ahlâk gelişimi üzerinde durabiliriz.

"İnsan düşünen bir varlıktır. Düşüncesi sayesinde iyiyi kötüden, faydalıyı zararlıdan, doğruyu yanlıştan ayırır. Ahlâka uygun iş aynı zamanda akıl ve mantığa uygun olan iştir."(Çubukçu,1998,s.24)

Ahlâki sorumluluk insanı diğer varlıklardan üstün kılan yönüdür. Akıl sahibi bir varlık olması hasebiyle, insan bilerek ve isteyerek yaptığı fiillerden sorumludur. "İnsan, kendisine verilen akıl ve irade ile öncelikle yaratılışından, yaratılışındaki mükemmellikten, yaratılış nedeninden, kendisine verilen üstün meziyetlerden, bu meziyetler sebebi ile kendisine yaratıcısı tarafından verilen yeryüzünü çekip çevirme görevinden, kendisi ve çevresiyle kuracağı her türlü ilişkinin ahlâki boyutundan haberdar olmakla sorumludur. İnsan sorumlu bir varlıktır derken, onun yalnızca kendinden değil, tüm insanlardan sorumlu olduğunu söylemek istiyoruz." (Cuvillier,1995,s.12)

"Ahlâki sorumluluk, akıl sahiplerinin azim ve kast ile yaptıkları fiillerden doğan sorumluluktur. İnsan akıl kuvvetine, irade ve ihtiyarına sahip, hayır ve şerri birbirinden

ayırma duygusuna sahip bir mahluk olunca, yaptığı fiillerden sorumlu olacağına yine aklımız hükmetmektedir."(Akseki,1991,s.65)

"Toplum içinde yaşayan bireyler olarak belirli doğru ve yanlış kavramlarını başkalarıyla paylaşmak ve birlikte yaşamanın gereği olan birtakım kuralları izlemeye yetenekli olmak zorunda olduğumuz bilinir. Bizim kişisel mutluluğumuz da, toplumda eşitlik ve adaletin varlığı da, birtakım ahlâk standartlarının herkesçe kabul edilmesine bağlıdır. Ahlâk gelişimi, çocukların, belirli davranışları "doğru" ya da "yanlış" olarak değerlendirmelerine rehberlik eden ve kendi eylemlerini yönetmelerini sağlayan ilkeleri kazanmaları sürecidir."(Onur,2000,s.173)

"Her insanda "doğru ya da yanlış", "iyi ya da kötü", "yapılması hoş karşılanılabilen ya da hiçbir şekilde kabul edilemeyen" davranışların neler olduğuna ilişkin yargılar bulunmaktadır. Bu yargılar ;bireyin kendi davranış ve eylemlerini de belirleyen,neleri yapmaması gerektiği konusundaki,bireye özgü inançlar ve değerler sisteminden kaynaklanmaktadırlar."(Erden ve Akman,1997,62)

"Ahlâk eğitiminde hedeflediğimiz sonuçlara ulaşmada ve nitelikli bir eğitimin gerçekleştirilmesinde izleyeceğimiz yol ve yöntemin önemi kadar eğitime muhatap olan insanların gelişim özellikleri ve yapısal farklılıklarının da göz önünde bulundurulması gerekir."(Akıncı, 2001,23).

"Yetişkin insanlardaki ruhi davranışların bilinmesi yanında yetişmekte olan insanların, çeşitli yaş dönemlerindeki ruh ve beden tezahürlerinin bilinmesi şarttır. Bedeni büyüme ile şahsiyet gelişmesi arasındaki önemli ilişkileri dikkate almadan yapılacak bir din eğitimi başarısız kalacağı gibi zararlı sonuçlar da doğurabilir." (Ayhan, 1997, 31)

Zira bireyin gelişim düzeylerine göre, zihinsel, duygusal ve hareketle ilgili özellikleri farklı olmakta ve ihtiyaçları değişebilmektedir. "Çocuğa vereceğimiz bilgilerin de etkili ve kalıcı olması için onun kapasitesine ve ihtiyaçlarına uyum sağlaması gerekmektedir. Bunun için çocuğun gelişim aşamalarını iyi bilmeli, zihinsel, duygusal, dil, hareket ve sosyal davranışlarını iyi tetkik etmelidir ."(a.g.e., 24).

Tüm bu davranışların gelişimin ayrıntılı bir şekilde ele almak çalışmamızın kapsamını aşmaktaysa da çalışmamızın konusu gelişim basamakları çerçevesinde düşünüldüğünden yeterli gelecek düzeyde bilginin aktarılması gerekmektedir.

Çocuğun ahlâk gelişimini çözümleyebilmek için öncelikle zihinsel gelişim süreçlerini incelemek yerinde olacaktır. Bu nedenle Piaget'in zihinsel gelişim süreçleri üzerinde duracağız.

Zihinsel Gelişim Dönemleri

"Piaget çocuklara çeşitli problemler vererek bu problemleri çözmede çocukların başvurdukları zihinsel işlevleri incelemiş ve onların kullandıkları bu zihinsel işlevlerin yaşlarına bağlı olarak farklılıklar gösterdiğini gözlemlemişti." (Çileli, 1986, 24)

Çocukların nesnel dünya ile nesneler arasındaki ilişkiyi daha iyi kavramaları gelişimleri doğrultusunda gerçekleştiği sonucuna ulaşmış (a.g.e., 25), ilişkileri kavramada çocukların göstermiş oldukları bu gelişimlerini de farklı yapısal özellikleri olan dört temel zihin gelişim dönemleri olarak ayrımlamıştır. (Bacanlı,2001,50). Duyusal devinim dönemi, işlem öncesi dönem, somut işlemler dönemi ve soyut işlemler dönemi olarak ayrımlanan bu dönemlerde çocuğun geliştirdiği zihinsel işlevler kısaca şu şekilde ifade edilebilir.

"Doğumundan iki yaşına kadar olan duyusal-devinim döneminde çocuk dış dünya ile ilişki kurmaya başlamasıyla birlikte nesneleri çok daha basit bir süreçte kavramakta ve bu süreçte işlem öncesi dönem için gerekli olan kavramsal gelişime ulaşarak zihinsel işlevler geliştirmektedir."(Erden-Akman, 1997, 55; Çileli, 1986, 25) Artık duyusal devinim döneminden daha gelişmiş zihinsel işlem sürecine giren çocuk 2 ila 7 yaşlarını kapsayan işlem öncesi döneme geçmektedir.

"Bu dönemin en belirgin özellikleri egosantrik olarak ifade edilen ben-merkezli tutumdur."(Erden-Akman,1997, 56) ve bu tutumla çocukla zihinsel olarak kendi üzerlerinde yoğunlaşarak başkalarının görüş açılarını kavrayamazlar. (Çileli, 1986, 27) Ayrıca diğer bir önemli özellik olarak ortaya konan çocuğun nesneleri sembolik olarak tasarımlamasının söz konusu olduğu bu dönemde düşünme etkinliğini mantık kuralları dışı da olsa içsel olarak gerçekleştirmesidir. (Bacanlı, 2001, 52; Çileli, 1986, 27).

"Düşünme etkinliğinde mantık kurallarının uygulandığı, bir başka deyişle mantıksal işlemlerin ilk kez kullanılmaya başlandığı süreç somut işlemler dönemidir ve bu dönemi 7 ila 12 yaşları kapsamaktadır."(Bacanlı,2001, 54; Çileli, 1986, 27) "Bu dönemde çocuk somut olay ve nesnelere ilişkin işlemleri çözebilirken soyut ve karmaşık işlemleri çözemez, soyut mantıksal kalıplar içinde işlemleri organize edemez ve bilimsel düşüncenin olasılıklarını kavrayamaz ." (Çileli, 1986, 27)

Yine de sınıflama becerilerinin edinildiği çeşitli açılardan çeşitli sınıflamaların yapılabildiği süreç bu dönemdir. (Bacanlı, 2001, 54) Aynı zamanda işlem öncesi süreçteki ben-merkezcilik tutum bu dönemde önemli ölçüde azalmaktadır (Erden-Akman, 1997, 57).

Soyut kavram ve nesnelerin kavranması ise soyut işlem dönemine aittir ve çocuk nesneleri artık bu dönemde mantıki soyut ölçülerle sınırlayabilmektedir (Çileli, 1986, 27). 12 yaş sonrasından yetişkinlik yıllarına uzanan bu süreçte artık çocuğun zihinsel yapısında niteliksel bir gelişme ortaya çıkmamaktadır .(Erden-Akman, 1997, 59).

Çocuğun zihinsel gelişimi duygusal ve sosyal gelişimiyle bir bütünlük taşıdığından kısaca çocuğun duygusal ve sosyal gelişiminden bahsedeceğiz.

*** (2-4) Yaşları**

Çocuk psikolojisi üzerinde yapılan araştırmalar gösteriyor ki 2-3 yaşlarından itibaren çocuk dış çevreyle ilişkiler içine giriyor. (Ayhan,1997,112) "İki yaşına kadar duyular ve hareket yoluyla büyüyen çocuk, iki yaşından yedi yaşına kadar olan dönemde zihni izlenimlere başlıyor. Kavramlar yavaş yavaş teşekkül ediyor. Taklit, hayal ve dil gelişmesi bu dönemin başlıca zihni faaliyetlerini teşkil ediyor."(a.g.e.,112)

"Bu yaşlarda çocuk, özellikle duygusal bir tabiata sahip olduğundan, düşüncelerinde akılcı davranamaz. Duyguları daha gelişmiş olduğundan bağlı bulunduğu kişileri ve objeleri tanırken, önce duyguları ile hareket eder .""(Ay, 1998, 31)

Bu yaşlardan itibaren çocuğun değerlerle karşılaşması ilgi çekicidir."Onun bu karşılaşma sırasındaki tavrının diğer olaylar karşısındaki durumundan farksız olduğunu bildirmektedirler. Ayrıca uzmanlar bu durumlarda çocuğun ilgi ve merakı arttıkça eğitimin verilmesi gerektiğini, verilenlerin de temel bilgilerden oluşmasına ve çok kısa, anlaşılır bir şekilde olmasına dikkat çekmektedirler."(Ayhan, 1997,113)

Bu yaşın önemli özelliklerine gelince; üç yaşındaki çocuğun masallara, hikâyelere ve çizgi filmlere ilgisi artmıştır. Elinde tutabileceği kısa öyküler ve ilginç resimler içeren küçük kitaplardan hoşlanmaktadır. Bu kitaplarda çoğunlukla gerçekdışı şeyler anlatılmasına rağmen, çocuk bunları dinlerken büyük bir zevk duymaktadır. Zira çocukların bunları dinlerken büyük bir zevk duyması bu yaşın en belirgin özellikleridir. (Ay, 1998, 33)

*** (4-6) Yaşları**

Bu yaşlardan itibaren çocuğun ahlâki kavramlara karşı ilgisinin ve isteğinin uyandığı bilinmektedir. (Yavuz, 1994, 177) "Ancak ahlâk yargısının gelişimi açısından bakılacak olursa, bu çağdaki çocukların zekâsı henüz soyut kavramları anlayacak seviyede gelişmediği için, çocuğun ahlâk eğitiminde kullanılacak olan pek çok kelimeyi anlamadığı görülecektir." (Ay, 1998, 37)

Çocuk bu çağlarda bazı kelimeleri ve cümleleri tekrarlamakta fakat anlamamaktadırlar. Zihni henüz yeterince olgunlaşmadığından kendisinin yapamadığı şeyleri aşkın varlığında yapamayacağına inanmaktadır (a.g.e., 39).” Çocuk bu yaşlarda sembolik işlevler yapmakta ve bu sembollerin temsil ettiği nesneler arasındaki ilişkileri anlamaya çalışmaktadır.” (Cüceloğlu, 1997, 347)

Ayrıca kelime, kavram ve sembollerden faydalanarak taklit oyunları oynamakta, anne-baba gibi yetişkinlerin ilişkilerini oyunlarında canlandırarak tekrarlamaktadırlar. (a.g.e., 347)

***(6-11) Yaşları**

“Öğrenme döneminde olan çocuğun bu yaşlardaki ruhi durumu öğrenmeye ve topladığı bilgileri zihni koordineye tabi tutarak işlemeye, sosyal hayata uyum sağlamaya elverişli bir hale gelmiştir.”(Ay, 1998, 43) Kısacası çocukların bu yaşlarda sistemli bir eğitime ve öğretime ruhen hazır bir duruma geldikleri söylenebilir.

“Bu dönemlerde çocukların ruhsal yapıları ahlâki oluş ve gelişmelere de kabiliyetlidir. Bir başka ifadeyle, onlar, ahlâki değerleri kabul etmeye ve ahlâklı bîr insan olmaya tabiatları itibariyle elverişlidir.”(Yavuz, 1994, 221) Çocuk iyi, doğru, dürüst, adil, yardımsever, vicdanlı vb olmaya, zira çocuk yakın çevresinde oluşan ahlâki atmosferi teneffüs edip ahlâki değerleri öğrendikçe, ahlâki tecrübeler edindikçe ya da onları yaşayanları gözledikçe ahlâkî gelişmenin oluşacağı kabul edilen bir gerçektir (a.g.e., 221). Başlangıçta büyüklerin kendisine verdiği ahlâki kuralları itiraz etmeden kabul eden çocuk 10 yaşlarına doğru geldiğinde bu tavrı değişir (a.g.e, 222).

Nitekim bu yaşlarda çocuklar oyundaki kuralları da kendi isteklerine göre değiştirmeye yeni kurallar koymaya ve ayarlamaya girişmektedirler. Bu dönemin en önemli özelliklerinden biri de çocuğun birçok zihni ve soyut işlemleri yapabilmesidir. Bu dönemlerden itibaren artık kavramlara, önermelere ve her türlü zihni işlemlere girilmeye başlanıyor demektir (Ayhan, 1997, 112).

Biz de araştırmamızda 11-12 yaş dönemindeki çocuğun ahlâk gelişimini mercek altına almış bulunmaktayız.Bu nedenle bu yaş çocuğunun zihinsel gelişimine değinmenin faydalı olacağı düşünülmüştür.

“Toplum içinde yaşayan bireyler olarak belirli doğru ve yanlış kavramlarını başkalarıyla paylaşmak ve birlikte yaşamanın gereği olan birtakım kuralları izlemek durumunda olduğumuz bilinir. Bizim kişisel mutluluğumuz da, toplumda eşitlik ve adaletin varlığı da, birtakım ahlâk standartlarının herkesçe kabul edilmesine bağlıdır. Ahlâk gelişimi, çocukların, belirli davranışları "doğru" ya da "yanlış" olarak

değerlendirmelerine rehberlik eden ve kendi eylemlerini yönetmelerini sağlayan ilkeleri kazanmaları sürecidir."(Onur,2000,s.173)

Gerçekte ahlâki gelişme,önceki dönemlerin ahlâk standart ve değerlendirme stratejilerini,yeni dönemlerin koşullarına uygun sentezler haline dönüştürerek yetkinleşmektir.(Aydın,Ayhan,2001,s.55)

"Ahlâk gelişimi, kişinin toplumsal değer yargılarını edinerek içinde bulunduğu çevreye uyumunu; fakat sonul olarak kendi ilke ve değer yargılarını oluşturmasını amaçlar. Ahlâk gelişimi toplumun adet, gelenek ve göreneklerinin içselleştirilmesi sürecidir. Toplum içinde nasıl davranması gerektiğinin farkında olmaktır. Birlikte yaşadığımız insanlara karşı görev ve sorumluluklarımızı öğrenme, ahlâkî gelişimin bir parçasıdır. Ahlâk gelişiminin sonul hedefi kişinin evrensel ilkeler, doğru-yanlış, hak, adalet ve özgürlük kavramları doğrultusunda kendi doğrularını ve ilkelerini geliştirmesidir." (Özden,2003,s.31)

Ahlâk gelişimi, kişilik gelişiminin bir alt sistemi ve onun ayrılmaz bir parçası olup benliğin gelişimi gibi kişiliğin diğer öğeleri ile birlikte, ergenlik ve gençlik çağında belirginleşerek hayat boyu gittikçe artan bir açıklıkla ortaya çıkar.(Kaya,1997,s.185)

"Ahlâk gelişimi, çocuğun ve gencin kişilik gelişiminde önemli bir yer tutar. Antik çağlardan bu yana, özellikle felsefenin bir ayrı disiplin alanı olarak etik kavramı çok tartışılmıştır. Sözgelimi antik Yunan düşünürleri,erdemli olmayı belirli özelliklerle yapılandırarak insan davranışlarının ulaşması gereken temel davranış örüntüleri olarak kabul etmişlerdir."(Topses,1990,s.139)

"Ahlâkî düşünceden kastedilen, ahlâki bilgi, değerle ilgili bilgidir. Ahlâkî düşünce; duygu, düşünce ve bilginin gelişmesi, kişide bir şahsiyetin, bilincin oluşması demektir.

Bilindiği gibi çocuk, dünyaya henüz işlenmemiş fakat işlenmeye müsait halde gelir." (Yavuz, 1994, 20) Dünyaya yeni gelmiş bir çocuk, henüz oluşmamış bir bilince sahiptir. Hem zihinsel, hem biyolojik ve hem de ahlâki olarak bir kişilik değildir. Ahlâki gelişimin ortaya çıkmasında bilişsel gelişimin, bilişsel gelişimin ortaya çıkmasında da biyolojik gelişimin olması gerekir. Bireyde var olan değerler sistemi, gelişimsel bir süreç içinde ortaya çıkmaktadır. (Erden-Akman, 1997; 103-107).

"Ahlâkî karakter, ya da kısaca karakter kavramı kişiliğin önemli bir yönünü ifade eder. Bu kavram, kişinin içinde yaşadığı toplumun ahlâkî değer yargıları ve davranış tarzlarını kendine mâl etme, benimseme sonucu ortaya çıkan yerleşik eğilim ve davranış özelliklerine işaret eder.

Çocuk doğuştan hazır bir ahlâkî yapıya sahip olarak dünyaya gelmez; ancak onda gelişip olgunlaşmaya elverişli ahlâkî bir istidat bulunmaktadır. Bu tabiî ahlâkî eğilim, Piaget ve Kohlberg gibi araştırmacıların çalışmalarında ortaya konulduğu gibi, dışsal güçler tarafından engellenmediği takdirde, kültürel sınırları aşan, evrensel ahlâk kurallarının benimsediği bir noktaya kadar gelişebilmektedir. Buna göre, ahlâk gelişiminin kalıtımla getirilen niteliklerin olgunlaşmasıyla değil, bireyin çevresi ile gelişmekte olan ruhsal yapısının etkin etkileşimi sonucu gerçekleştiğini söyleyebiliriz."(Hökelekli,1998,s.185)

"Ahlâk gelişimi, çok erken yaşlarda çocuğun etrafındakilerle ilk ilişkileri sonucu başlar ve özellikle üç yaşından itibaren dil kullanımıyla pekişir. Birçok psikologa göre, ahlâk gelişimi kişilik gelişiminin bir parçasıdır. Çocuk tıpkı anne babasının genel tavırlarını, cinsel rollerini benimsedikleri gibi onların ahlâk anlayışlarını da benimser. Çocuğun anne babanın ahlâk anlayışlarını benimsemesinde, anne babadan ve diğer yetişkinlerden takdir görme isteği ve cezalandırılma korkusu rol oynar. Bu nedenle okul öncesi çocukluk dönemi ve o dönemde çocuğun içinde yetiştiği çevre, çocuğun ahlâk anlayışının gelişmesinde önemli yer tutar."(Aydın,2003,s.41)

Bireyler arasındaki ahlâki gelişim farkı eğitim yolu ile azaltılabilir, insanlar ahlâki bakımdan bir üst seviyeye geçme konusunda güdülendirilebilirler. Genel geçer ahlâki kurallar ve ilkeler bakımından eğitim almaları insanların daha üst seviyeli ahlâki değerleri tanımalarına zemin hazırlayacaktır. Bireyin içinde yetiştiği ve yaşadığı toplumun adalet anlayışı ile, ahlâk gelişimi arasında ilişki bulunmaktadır. Eşitlikçi ve âdil bir çevrede yetişen insanlar kendi değerler sistemini sorgulayabilir ve bunları eleştirebilirlerse, bunları yeniden yapılandırabilirler ve ahlâki bakımdan gelişmeleri mümkün olabilir.

Aynı mesleği yürüten bireylerin meslektaşları arasında ortak bir tutum ve davranış birliği sağlamaya yönelik kurallar oluşturmaları, onların ortak bir mesleki kimlikte buluşmalarını kolaylaştıracağı gibi, meslek mensuplarının davranışlarım da düzenleyecektir. Aynı mesleği yapanların benzer tutum ve ahlâki yargılar geliştirmeleri ahlâk eğitimi de sağlayabilir. Böylelikle bireyler ahlâki değerler üzerinde düşünerek bunları düzenleyebilir. Eğitimin nihai amacı da ahlâklı insanlar yetiştirmek olmalıdır.(Kulaksızoğlu,2004,s.98,99)

"Bireyin ahlâkî gelişimlerini bilmek, ahlâk eğitimi açısından önemlidir. Eğitimciler, bunu bilirlerse eğitimi buna göre yönlendirirler. Aynı zamanda, anne

babanın ve öğretmenin, gencin kişilik ve ahlâkî gelişimi hakkında bilgi sahibi olması, iki neslin arasındaki çatışmayı azaltacaktır."(Aydın,2003,s.41)

Ahlâk Gelişimi İle İlgili Kuramlar

"Ahlâk gelişimi ile ilgili çalışmalara bakıldığında, bu konunun tarihsel gelişim içinde daha çok filozof ve din adamlarının ilgisini çektiği görülmektedir."(Aydın,2003,s.41)

"Örneğin eski Yunan filozofları Sokrat, Platon ve Aristo ahlâk alanında bütün insanların uyabilecekleri ortak bir davranış örüntüsü belirlemek için çalışmışlardır."(Çileli,1986,s.10)

Psikolojinin gelişmesiyle birlikte ahlâk; bir öğrenme ve gelişme konusu haline gelmiştir. Ahlâk problemini inceleyen psikologların çoğu, bu gelişmenin her biri öncekileri içinde bulundurmakla beraber onlardan ayrılan ve daha üst bir düzey oluşturan aşamalar hâlinde ilerlediğini iddia etmişler ve çeşitli kuramlar ortaya koymuşlardır.(Aydın,2003,s.41)

Çocukların ahlâk gelişimi konusunda tarihte üç büyük felsefe öğretisi vardır. Birincisi, St. Augustine gibi teologların savunduğu "ilk günah" öğretisidir; buna göre, çocuklar doğal olarak günahkar yaratıklardır, dolayısıyla yetişkinlerin müdahalesine gereksinmeleri vardır. John Locke'un başlattığı ikinci görüş, çocuğun ahlâk açısından yansız (nötr) olduğunu, eğitim ve yaşantının çocuğu doğru ya da günahkar bir kişi yapacağını ileri sürer. Jean Jaques Rousseau'nun temsil ettiği üçüncü öğretiye göre, çocuklar "doğuştan saf ve temiz" yaratıklardır ve ahlâkdışı davranışlar yetişkinlerin bozucu etkisinden kaynaklanır.

Bu görüşlerden her biri ahlâk gelişimi konusundaki üç büyük çağdaş psikolojik yaklaşımda yeniden ortaya çıkar. Birinci görüş, değiştirilmiş bir biçimde Sigmund Freud'un kuramında görülür. İkinci görüş, ahlâk gelişimini koşullanmanın ve yaşantıların bir sonucu olarak gören toplumsal öğrenme kuramında temsil edilir. Üçüncü görüş, Jean Piaget ve Lawrence Kohlberg'in geliştirdiği bilişsel gelişim kuramında yansıtılır. Ahlâk gelişimi konusunda ilk psikolojik modeli getiren psikanalitik kurama göre ahlâk gelişimi, süper ego'nun ortaya çıkması ve ana baba yasaklarının içselleştirilmesi sürecinden ibarettir. Toplumsal öğrenme kuramcıları ahlâk gelişimini, ani hiçbir değişim olmadan derece derece ve sürekli biçimde ilerleyen birikimli bir toplumsallaşma olarak görürler. Buna karşılık, bilişsel gelişim kuramcıları ahlâk gelişimini, belirgin değişimlerle ilerleyen ve birbirinden temel farklılıklarla ayrılan evrelere dayandırırlar.(Onur,2000,173,174)

Biz çalışmamızda Jean Piaget ve Lawrance Kohlberg tarafından geliştirilen ahlâki gelişim kuramları üzerinde duracağız. Bununla birlikte kısaca diğer ahlâki gelişim kuramlarına da değinilecektir.

"Sigmund Freud, Erik Erikson ve Jean Piaget gelişimi evrelere ayırarak inceleyen en önemli evre kuramcılarıdır. Daha önce de söylendiği gibi evre kuramcıları gelişimi, ani ve sabit bir değişimler dizisi olarak görürler. Evre kuramı,insan gelişimi çizgisinin aşamalı düzeylere bölündüğü görüşüne dayanır. Freud'un kuramında her evre birbiri ardına tamamlanarak devam ederken gelişimde özellikle yaşamın ilk yılları önemlidir. Erikson'un kuramı tüm yaşamı ele aldığı için Freud'un kuramını aşar. Piaget çocuk ve etkileşim sürecini ele aldığı dört gelişim evresini ortaya koymuştur. Kohlberg,Piaget"i izleyerek ahlâk alanında altı evreli bir gelişim kuramı oluşturmuştur."(Onur,2000,s.177)

1-)Psikoanalitik Görüşe göre Ahlâk Gelişimi

"Psikoanalitik teori, özellikle ahlâk konusundaki görüşleri bakımından, gelişme teorileriyle sosyal öğrenme teorileri arasında bir yer alır. Yukarıda anlatıldığı gibi,kognitif gelişme teorileri insan neslinin nasıl bir gelişme sonunda kendi başına ahlâkî hükümler verecek olgunluğa eriştiği meselesini ön plâna almaktadır. Sosyal öğrenme teorileri insanın nasıl sosyalleştiğini, yani toplumun hangi tip etkileriyle ahlâk normlarının ve değerlerin öğrenildiğini araştırırlar. Çünkü onlara göre ahlâkî davranışın edinilmesi ile norm ve değerlerin öğrenilmesi aynı psikolojik proseslere dayanan aynı tip olaylardır. Psikoanalitik teoriye gelince, burada bir taraftan gelişme teoricilerininkine benzer bir şekilde evrensel ve birbiri ardınca gelen gelişme devreleri söz konusudur; bir taraftan da ahlâk norm ve kıymetlerinin otoriteyi temsil edenlerden olduğu gibi alınmasından söz edilir."(Güngör,1993,s.56-57)

"Psikoanalitik görüşün öncüsü Sigmund Freud'dur.(Kaya,1997,s.186) Freud ahlâk ve gelişmesini, duygusal-güdüsel bir süreç olarak ele almıştır." (Kağıtçıbaşı,1996,s.247)

"Ayrıca Freud, ahlâkın doğuştan gelen içgüdülerle ilgisi bulunmayan bir sosyal öğrenme problemi olduğunu ortaya koymuştur. Freud'un öncü fikirleri sayesinde özdeşleşme yoluyla öğrenme olayı önemli ve geniş çaplı araştırmalara konu olmuş ve vicdanın gücü ile ahlâklılık ve fizikî ceza ile vicdan arasındaki ilişkiler birçok araştırmacıya ışık tutmuştur.

Freud'un, ahlâk gelişimi alanındaki çalışmalarının çıkış noktasını, daha çok akılcı davranıştan saparak katı ahlâk kuralcılığına yönelen hastalarının, bu davranışlarının nedenini araştırmak oluşturmuştur."(Aydın,2003,s.42)

Freud'a göre,çocuk, ahlâkı kendisine model edindiği şahıslar vasıtasıyla öğrenir. Erkek çocuk için esas model baba, kız çocuk için annedir. Böylece ahlâkın temeli bir cinsiyet özdeşleşmesinden (identification) ibarettir, yani her çocuk kendi cinsiyle kendisini bir tutmayı öğrendiği zaman kimin ahlâkını model alacağını da bilmiş olur. Çocuk böylece anne ve babasının hayatını idare eden kurallara tâbi olmaktadır. Bu kurallara aykırı davrandığı takdirde kendi kendini cezalandırmasını öğrenir. Daha evvel bu cezayı anne ve babası vermekteydi; dışarıdan, bir direkt müdahale olmaksızın kendi kendini cezalandırmak ise vicdanın teşekkül ettiğini gösterir.(Güngör,1993,s.57)

"Freud'a göre, anne baba, çocuğun gelişiminde ilk ve en önemli ahlâkî otorite kaynağıdır. Süper egonun şekillenmesinde ise, anne babanın katı ve sert tutumları, yasaklama ve cezalandırmalar; tek yönlü etki yapmakta, sevgiye dayanan tutum ve davranışlar dikkate alınmamaktadır."(Aydın,2003,s.42)

Freud kişilik ve ahlâk gelişimini sırasıyla id,ego ve süper ego alt sistemleri içerisinde incelemiştir. İnsan davranışları bu üç sistemin karşılıklı etkileşiminin ürünüdür. Kişiliğin, ruh sağlığı, uyumu ve dengesi bu üç öğenin ilişkilerinin sağlıklı ve dengeli olmasına bağlıdır.(Kaya,1997,s.186)

"İd(alt benlik), kişiliğin psişik enerji deposu olarak nitelendirebileceğimiz bilinç altı kısmıdır, kalıtım yolu ile gelen, iç güdüleri içeren, gizil güçlerin tümüdür. Temel olarak cinsiyet ve saldırganlık güdülerinden oluşur. İd sürekli olarak isteklerine doyum arar.

Ego bireyin kendisini çevreden ayırt etmesiyle id" ten ayrışarak gelişmeye başlayan benliğin düzenleyicisi olan kişilik alt sistemidir."(Kaya,1997,s.186) "Kişinin çevre ile etkileşimi sonucu ortaya çıkan kişiliğin gerçekçi ve ussal öğesidir. İd'in isteklerine ancak egonun amaca yönelik işleyişi doyum sağlayabilir. İd sürekli olarak isteklerini gerçekleştirmesi için egoya baskı yapar. Ego bilinçlidir ve id'in isteklerinden toplumca kabul edilenlerin bilinç düzeyine çıkmasına izin verdiği halde diğerlerinin bastırma mekanizmasını kullanarak bilinçaltında tutar." (Kağıtçıbaşı,1996,s.247)

Süper ego kişinin ahlâki yönüdür. Süper ego, çocuğun sosyal çevre ile etkileşimi sonucu toplumun ahlâki kural ve değerlerinin içselleştirilmesi ile 3-5 yaşlarında egodan ayrılarak 6-11 yaşlarında gelişmeye devam eden kişilik bölümüdür.(Kaya,1997,s.186)

Süper egonun içinde vicdan ve ego-ülküsü vardır. Süper ego, çocuğun anne ve babası tarafından oluşturulan ödül ve ceza, iyi ve kötü değerler alanının içsel bir temsilcisi durumundadır. Birey anne babanın ve giderek toplumun değerlerini kendi vicdanına yerleştirir. Vicdan çocuğun suça yönelmesini engeller. Ego ülküsü (ego-ideali) ise, toplum değerlerine uyarak ödüllenmenin simgesidir, işte süper egonun temel görevi, toplumun onaylamadığı değerleri, tepkileri engellemek, ego'yu kusursuz törel değerlerlerin amacına yöneltmektir. Sağlıklı ve güçlü bir ego, id'in içtepisel istekleriyle, süper egonun denetleyici niteliği arasında denge kurabilme gücüyle ölçülür. Süper egonun ağır basması bireyi suçluluk duygularına itebilir.(Topses,1990,s.140)

"Vicdan, Freud'un zihin şemasında süper egoyu temsil etmektedir. Süper ego insanı ahlâka -toplum kurallarına- uygun davranışlar yapmaya zorlar, uygunsuz davranışlardan alıkoymaya çalışır. Şu halde onun yargı kriterleri ahlâk standartlarıdır. Fakat bu standartlar nereden gelir? Çocuğun sosyalleşmesinde başlıca rolü oynayan kimselerden (anne, baba ve yakın büyükler). Çocuk anne ve babasının sadece şahsiyetlerinin değil, fakat onların temsil ettiği kültür değerlerinin, âdet ve geleneklerin de etkisi altında kalmaktadır. Anne ve baba yerini tutan büyüklerin temsil ettikleri inanç ve değerler de aynı şekilde onun süper egosuna dahildir." (Güngör,1993,s.57)

Freud'a göre süper egonun teşekkülü cinsî gelişmenin bir safhasını meydana getirir. Başka ifade ile, vicdan sadece bir öğrenme olayı halinde değil de bir cinsiyet özdeşleşmesi sonunda ortaya çıkmaktadır. Erkek çocuklarda Oedipus, kız çocuklarda Electra kompleksi çözüldüğü anda cinsiyet özdeşleşmesi tamamlanmış demektir. Başlangıçta kız çocuk da erkek çocuk da sevgi objesi olarak annelerine bağlandıkları halde, erkek çocuk -annesini sevmekten dolayı- babasının kendisini cezalandıracağı korkusuyla annesine olan sevgisini bastırır ve babasını model (ego ideali) alır. Buna benzer bir durum kastrasyona uğramış olma düşüncesine ve erkek vücuduna gıpta- kız çocuklarda Electra kompleksi yaratmaktadır. Fakat Freud'da Electra kompleksinin nasıl çözüldüğü konusunda bir açıklamaya rastlanmıyor. Teori, bu kompleksin çözülmesi üzerine kız çocuğun babayı sevgi objesi diye almaktan vazgeçip anneyi kendisine ego ideali yaptığını ileri sürer. Aslında Oedipus kompleksinin nasıl çözüldüğü de tatmin edici bir açıklamaya kavuşmuş değildir.

Freud'un ahlâkı gelişme ve davranışla ilgili bazı görüşleri yeri geldikçe ele alınacaktır. Fakat teorinin esası yukarıda verilmiştir: Bu görüşler psikanalitik tecimin bütününü ilgilendiren iddialara dayandığı için, teorinin bütününe yapılan tenkitler burada da geçerlidir. Meseleyi sadece ahlâk açısından ele alırsak, psikanalitik teori bize

neler getirmiştir sorusuna müspet bir cevap vermek mümkündür. İlk defa Freud ahlâkın doğuştan gelen insiyaklarla ilgisi bulunmayan bir sosyal öğrenme meselesi olduğunu açıkça ortaya koymuştur. (Güngör,1993,s.58)

"Freud tarafından beş yaş dolayında oluştuğu belirtilen süper egonun ortaya çıkmasından önce, çocuk oral ve anal evrelerde sosyalleşme süreci ile yeme alışkınlıkları, tuvalet eğitimi ve saldırganlığın engellenmesi süreçleri içerisinde "iyi çocuk", "kötü çocuk" tanımları ile bunlara ilişkin duyguları yaşamaktadır. Bu sürecin devamında süper ego gelişiminde ödüllendiren ve cezalandıran ana baba özelliklerinin içselleştirdiği oluşuma özdeşleşme(identification) denir."(Çileli,1986,15)

"Anne babanın ödüllendirici ve cezalandırıcı tutumları, iyi ve kötü çocuk tutumlarına ilişkin bir değerler alanı oluşturur. Bu değerler alanını çocuk giderek içselleştirir; buna özdeşleşme denir. İlk beş yaşın sonlarında erkek çocuk annesine olan bağımlılık duyguları yüzünden, babasıyla olan ilişkilerinde çatışma başlar.Baba bir karşıt güçtür çocuk için.Bu durum aynı zamanda bir çatışma, bir anksiyete kaynağıdır. Çocuk o zaman babasına karşı toplumun onayladığı duyguları benimser ve annesine karşı hoşlanımlı olan duygularını ise bastırır .Aynı durum, bu denli zorlayıcı olmasa bile, kız çocuk için de geçerlidir.

Freud aşırı kuralcı kişilerin ana-baba ve çevrelerine duydukları olumsuz duyguları, onay görmemek korkusu ile boşaltamamaları sonucu aşırı cezalandırıcı ve kuralcı tutumları ile bastırmaya çalıştıklarını, kuvvetli süper ego oluşumlarının ana-baba değerlerine paralellikten çok onlara duyulan kızgınlık duyguları ile ilişkili olduğu görüşünü ortaya koymuştur."(Çileli,1986,17)

Freud bu kuram ışığında kişilik ve ahlâk gelişiminin ana hatlarının ilk beş yılda tamamlandığını ve altı yaştan sonra kuramsal bakımdan önemli başka bir gelişmenin olmadığını ileri sürmüştür.(Kağıtçıbaşı,1996,249)

Freud özel bir ahlâk gelişimi kuramı geliştirmemiş olmasına rağmen, kişilik gelişim süreci içerisinde bebeklik ve çocukluk dönemi ilişkilerinin kalıcı özelliğine dikkati çekerek, çocuk yetiştirme teknikleri üzerinde yoğun çalışmalara neden olmuştur.(Çileli,1986,17)

"İkinci olarak, özdeşleşme yoluyla öğrenme olayı Freud'un öncü fikirleri sayesinde önemli ve geniş çaplı araştırmalara konu olmuştur. Ve nihayet, vicdanın kuvveti ile ahlâklılık arasındaki, fizikî ceza ile vicdan arasındaki münasebetler konusunda Freud bize büyük ışık tutmuştur."(Güngör,1993,59)

“Psikanalitik kuramlar doğrultusunda ahlâk gelişimine eğilen diğer bir kuramcı da Erik Erikson'dur. Erikson, ahlâk gelişiminin yetişkinliğin ilk dönemlerine kadar sürdüğünü belirtmektedir. Erikson'a göre süper ego gelişimi sekiz evreden oluşan "İnsan Evreleri"nin(Ages of Man) üçüncü evresinde oluşmaktadır. Bu evre "girişim"e karşın "suçluluk" duygularının yaşandığı evredir (3-6 yaş). Bu evrede Freud'un oedipal çatışmasının yerini karşılıklı düzenleme almıştır. Bu evrede çocuk, aşırı gelişen gizil güçlerini ana babanın onaylayacağı doğrultuya yöneltmek zorunluluğu ile karşılaşır. Bu nedenle de kendisini aşırı bir titizlikle izler ve eleştirir.”(Ericson , 1984,57)

Erikson, bu evredeki ana baba etkisinin kalıcılığına değinerek, çocuğun süper egosunun ana babayı memnun etmek için ilkel, acımasız ve uzlaşmaz olabildiğini söylemektedir. Çalışma kavramının geliştiği dördüncü evreyi izleyen, beşinci evre ahlâk gelişimi açısından ağırlığı olan diğer bir evredir. Ergenlik dönemini kapsayan bu evrede, kimlik karmaşası yer alır. Erikson, bu evrede gencin kimliğini bulma sorunu çeşitli ideolojik arayışlarla çözmeye çalıştığını söyler "yakınlığa" karşın "yalnızlığın" çözümünün yer aldığı altıncı evrede ise genç yetişkin toplumun gerçekleri ile uyuşma, görev, yarışma ve cinsel beraberliğe ahlâki bir yorum getirerek yetişkinlik dönemine ilerler.(Mangır ,1990,76).

Şimdi de çoğuna Freud'un fikirlerinin öncülük ettiği sahalarda yapılmış olan sosyal öğrenme teorilerini ve araştırmaları ana hatlarıyla gözden geçirelim.

2-)Sosyal Öğrenme Teorileri

İnceleyeceğimiz teorilerden ikinci gruba girenler, ahlâkı bir sosyal öğrenme meselesi olarak inceleyenlerdir. Ahlâk öğrenilen bir şeydir, yani ferdin hayatının büyük bir kısmını, hatta bütününü kaplayan bir öğrenme hadisesidir. Bu yüzden psikolojide ahlâkî gelişme hep sosyalleşme başlığı altında incelenegelmiştir. İlk çocukluk çağından başlayarak sosyal yaşayışın gereklerini öğrenmek. Fakat burada öğrenme terimini çok geniş bir anlamda kullandığımız gözden kaçmamalıdır. Öğrenme, doğuşumuzdan sonra çevremizle temas sonucunda edindiğimiz davranış şemalarını belirtmektedir, yani "doğuştan olmayan" anlamına gelmektedir. Bu öğrenmenin mahiyeti ve dayandığı prensipler konusunda psikologlar anlaşmış değildirler.(Güngör,1993,59)

“Sosyal öğrenme kuramları insanın ne iyi ne de kötü olduğu, doğuşta boş bir levhaya benzediği görüşündeki felsefi akımdan etkilenmişlerdir.”(Aldridge and Box,1992,86)ve insanın toplumsallaşma sürecinde istenildiği gibi yönlendirilebileceğine inanırlar. Ahlâk, uyulması ve kaçınılması gereken bir seri

davranışlardır. Bu davranışlar genellikle çevrenin kabul ve reddi olarak ortaya çıkan, ödül ve cezalar ile elde edilirler.(Çileli,1986,10)

Davranışçı görüşe göre insan ahlâki yargı ve davranışlarını şartlanma ile öğrenmektedir. Çocuk hangi davranışların iyi, hangi davranışların kötü olduğunu, ödül ve ceza yolu ile kazanmaktadır. Çocuk için ödül ile pekiştirilen davranış iyi. cezalandırılan davranış kötüdür.(Kaya,1997,187)

"Bu kuramın en önde gelen temsilcileri Skinner ve Eysenck'tir. Öğrenme kuramını temsil edenler, ahlâkî gelişimi incelemek amacı ile vicdan, süper ego ve zihinsel gelişim evreleri gibi soyut yapıların, incelenme ve gözleme imkânı vermedikleri için geçerli olmadığı, ahlâkî davranışların öğrenilmesinde, pekiştireçler ve gözleme dayalı öğrenmenin gerekli olduğu görüşündedirler."(Aydın,2003,43)

Vicdan, bebeklik yıllarında koşullu uyarıcı olan onaylanmayan davranışın azarlama veya dövme gibi koşulsuz uyarıcı ile karşılanması sonucu heyecan ve korku gibi koşullu tepkiye dönüşmesi ve bu tür tepki geliştirmeye yatkın başka uyarıcılardan da genelleme yolu ile kaçınılmasının öğrenilmesi ile gelişir.(Çileli,1986,20)

Skinner, bu tür süreçlerin çocuk davranışları oluşturmada temel olacağı görüşündedir. Eysenck ise, "vicdan'ın, belli durum, davranış ve düşüncelerle ortaya çıkan, koşullu anksiyete tepkisi" olduğunu vurgular. Törel gelişim yoksunluğu Eysenck'e göre, koşullanma yetersizliği, yanlış koşullanma yetersizliği ve yanlış koşullanma sonucu ortaya çıkar.(Topses,1990,141)

Hakikatte sosyal öğrenme teorileri temelde birbirine çok benzeyen, ancak bazı izahlar konusunda birbirinden ayrılan görüşlerden ibarettir. Bu yüzden psikoloji literatüründe de bunların hepsi birden tek bir "Sosyal Öğrenme Teorisi" başlığı altında incelenmektedir. Şimdi bu ortak temel prensipleri anlattığımız zaman niçin çeşitli teoriler yerine bir tek teoriden bahsedildiği daha iyi anlaşılacaktır.

Sosyal öğrenme teorisine göre, bir kimsenin ahlâk normlarını ve değerlerini öğrenmesi esas itibariyle ceza-mükâfat yoluyla ve bir kimseyi model edinmekle olur. Ceza ve mükâfat bütün Behaviorist psikologların öğrenmeyi açıklamak için kullandıkları temel kavramlardır. Model edinmeye gelince, bu kavram genellikle başka birkaç kavramın anlattığı şeyi ifade edecek şekilde kullanılmaktadır. Bu terimler ise özdeşleşme ve taklittir. Özdeşleşme bir kimsenin kendisini bir başkasıyla bir tutması, arada bir ayniyet görmesi demektir. Taklit de aynı mânâya gelir; bir kimse kendisiyle özdeşleştiği kimsenin davranışlarını kendi davranışları olarak benimser. Ancak özdeşleşmenin bütün şahsiyeti içine alan bir durum olmasına karşılık taklit için mutlaka

böyle bütün halinde özdeşleşme gerekmez. Kısacası, sosyal öğrenme teorisi ahlâkî davranışın kazanılmasını "modellerle öğrenme" prensibine dayandırmaktadır. Fakat "bu modellerin kimler olduğu, hangi hal ve şartlarda kimlerin model olarak seçildiği meselesi kolaylıkla cevap verilir bir soru olmaktan çok uzaktır. Hakikatte psikologu da kimin örnek alındığı değil, örnek (model) almanın hangi değişkenlere bağlı olduğu meselesi ilgilendiriyor. Şimdi örnek alma veya taklidin nasıl açıklanmaya çalışıldığını görelim. Bu açıklama teşebbüslerinden birini, taklidin cinsiyet özdeşleşmesine dayandığı iddiasını, yukarıda Freud bahsinde görmüştük. Sosyal öğrenme teoricileri meseleyi daha çok ceza-mükâfat açısından ele alıyorlar.

Sosyal öğrenmecilere göre, Freud'un o kadar uğraşıp da açıklayamadığı cinsiyet özdeşleşmesi bir "seçici pekiştirme" olayından ibarettir. Erkek çocuklar ve kız çocuklar toplumun kendi cinslerinden beklediği davranışları yapınca mükâfat, yapmayınca ceza görürler. Böylece erkek çocuk erkek gibi, kız çocuk kız gibi davranmayı öğrenmiş olur. Cinsiyete ait davranışların örneği anne ve baba olduğu için de onlar taklit edilirler.(Güngör, 1993 ,59-61)

“Bandura’nın deneyleri, belirli modellerin, yeni davranışlar ve tepki türleri oluşturmada etkin olduğunu göstermiştir. Belson, bu noktadan yola çıkarak, televizyonda gösterilen korku ve benzeri filmlerin, olumsuz davranışları oluşturucu etkisini deneylemek amacıyla araştırmalar yapmışlardır.Buna bağlı olarak, cezalandırıcı anne baba tutumları, çocuklarda saldırgan davranışların oluşmasına neden olmakta; daha ötesi suçlu çocuklar daha çok cezalandırıcı davranışları çok olan ortamlarda ortaya çıkmaktadırlar.”(Topses,1990,141)

Öğrenme kuramcıları yetişkinlerce belirlenen ahlâki davranış üzerinde cezanın etkisi konusunda da birbirlerinden farklı görüşler getirmektedirler.

Eysenck, koşullanma kuramında çocukların ahlâk dışı davranışlardan sakınmaları için cezalandırılmalarının gerekli olduğunu ileri sürmektedir. Ancak bu görüş çocuğun aldığı ceza oranında ahlâklı olacağı sonucunu getirdiği için araştırma eleştirilere yol açmıştır. Argyle, suçlu çocuklar üzerinde yaptığı bir araştırma ile bu çocukların daha fazla cezalandırıcı ortamlardan geldiklerini belirlemiştir

Eysenck, bu eleştiriye karşı çıkarak cezalandırma teriminin yanlış kullanıldığını, bu terimin fiziki cezadan çok kaçınma öğrenimini içerdiğini ve bu doğrultuda, çocuk doğduktan sonra istenmeyen davranışların hemen ceza ve yoksunluğa neden olmalarını Pavlov'cu koşullandırmanın elde edilebileceği zaman

aralıkları ile uygulanması sonucu istenen yönde, kalıcı, ahlâki davranışlar geliştirilebileceğini ileri sürmektedir.

Bandura ise çocukların istenmeyen davranışlardan kaçınmalarının bu tür davranışlara giren modellerin cezalandırılmasını görmeleri sonucu da elde edilebileceğini belirtmektedir(Çileli ,1986,19)

"Şu halde özdeşleşme,bütün yerine parçalı ve seçici bir proses olduğuna göre, özdeşleşme ile taklit arasında herhangi bir fark görmeyenlere hak vermek gerekiyor. Ortada bir model vardır ve model ile taklit eden şahsın davranışları arasındaki benzerliğin doğuşunda modelin davranışı belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu benzerliğin temelindeki psikolojik proses esas itibariyle bir "görme yoluyla öğrenme"den ibarettir. Modele ait davranışlar müşahede edilirken, bu davranışlar birer uyarıcı olarak taklit eden şahısta idraki tepkiler uyandırır; bu uyarıcı ve tepkiler merkezî sinir sisteminde birleştirilir ve bütünleştirilir. Daha sonra çevrede uygun durumlar ortaya çıktığı zaman aynı tıp uyarıcılarla karşılaşılınca taklitçinin ilk müşahede sırasında zihninde şifrelenmiş olduğu bu eski müşahede unsurları eski imajı harekete geçirir; zihinde yeniden canlanan bu imaj taklit edilecek tepkilerin yapılması için bir rehber rolü oynar. Tepkinin gerçekten yapılıp yapılmayacağı ise pekiştirmeye bağlıdır.

Gözlemli öğrenme ve taklitle ilgili araştırmalar daha ziyade modele bakılarak ilcai (impulsive) davranışlara set vurma ve iğfal edici durumlar karşısında direnme üzerinde durmaktadır.Bu araştırmalarda modellerin çeşitli sitüasyonlardaki davranışları çeşitli derecelerde cezalandırılmak ve mükafatlandırılmak suretiyle, onları gören çocukların davranışlarını ne dereceye kadar modele ayarlayacakları aranmıştır. Çocuk, modellerin norma aykırı davranışını görünce onlara kolayca kanabildiği halde, modellerin ahlâk standartlarına uymak maksadıyla şahsî ihtiyaçlarını tatmin etmekten vazgeçtikleri durumları o kadar kolay benimsemiyorlar. Pek muhtemeldir ki burada motivasyonla ilgili faktörler önemli rol oynamakta ve bir davranışın sadece müşahede edilmesi ona uymak için gerekli motivasyonu sağlayamamaktadır.(Güngör,1993,63-64)

Taklidi Belirleyen Faktörler

Taklit ile özdeşleşmenin aynı kavramlar olduğunu biraz önce belirtmiştik. Bu yüzden başka müelliflerin özdeşleşme başlığı altında sınıfladıkları "Model edinme" davranışlarını biz taklit türleri olarak anlatacağız. Çocuk önünde gördüğü çeşitli örnek-

lerden -model- birini seçerken bu seçimi hangi esaslara göre yapıyor? Bir başka kimse hangi özelliğinden dolayı çocuğa taklit örneği olabiliyor?

"1. Mükâfat Görme isteği: Model olarak alman kimsenin davranışı ile o kimsenin çocuğa verdiği mükâfat arasında bir bağlantı kurulabilir. Bu bağlantı öğrenme teoricilerinin "ikinci dereceden pekiştirme" dedikleri prensibe göre olmaktadır. Eğer bir uyarıcı ardından mükâfat gelen bir başka uyarıcı ile çağrışım haline getirilirse, o birinci uyarıcı kendi başına pekiştirici bir rol oynar. Meselâ para kendi başına pekiştirici bir değer değildir -yenmez, içilmez, giyilmez, sevilmez-; ama para daima para ile alınan pekiştiricileri sağladığı için, onun bu rolünü öğrenmiş bir kimsenin gözünde kendi başına pekiştirici bir kaynak durumuna girer. Taklit olayında çocuk bir şahsın davranışları ile onun kendisine verdiği mükâfatları çağrışım haline getirmektedir. Bu türlü bir taklit için en müsait şahısların çocukla en yakın bir mükâfat verici ilişkiye girenler olduğu akla gelir. Nitekim araştırmalar çocuğun en fazla anneye, yani kendisini beslemek suretiyle devamlı mükâfatlandıran şahsa ait davranışları benimsediğini göstermektedir.

Mükâfat görme ile taklit arasındaki ikinci bir ilişki ise, kendisi mükâfat gören bir modelin taklit edilmesidir (vicarious reinforcement). Bir model birtakım davranışları dolayısıyla mükâfat görüyor ve çocuk bu durumları müşahede ediyorsa (meselâ ebeveyninden mükâfat gören bir kardeşin müşahedesi) modelin o davranışlarını taklit etmesi pek muhtemeldir.

2. Cezadan Kaçınma: Burada çocuk kendi durumunu menfi şekilde bozacak sonuçlarla karşılaşmamak için taklit yapar. Durumunun menfi şekilde bozulması ya bir cezaya uğraması yahut bir mükâfatı kaybetmesi halinde olur. Çocuk özellikle kendini yetiştiren büyüklerin istekleri dışında davranışlar yapması halinde cezalandırılacağı için, böyle bir cezadan kaçınmak üzere onların uygun buldukları davranışları ve bu arada kendilerinin yaptıkları davranışları taklit edecektir. Cezadan kaçınma ile mükâfat görme birbirinin tamamlayıcısı gibidir.

3. Kudret İsteği ve Taklit: Çocuk bir kimsenin kendi hedefi olan kaynaklar üzerinde etkili bulunduğunu görünce onun mevkiine gıpta eder, kendisi de o mevkide olmak ister. Böylece, orada bulunan şahıs gibi olabilmek için onu taklit eder.

4. Şahıslar arası Benzerlik ve Taklit: Buraya kadar anlattıklarımız hep motivasyona bağlı birer öğrenme olayını temsil ediyordu. Şahıslar arası benzerliğe dayanan taklit ve özdeşleşme bir çeşit niyetsiz veya "farkında olmadan" öğrenmedir. Eğer bir şahıs bir vasfı dolayısıyla bir başkası tarafından özdeşleştiriliyorsa, onun ikinci

bir vasfı da özdeşleştiren şahıs tarafından -farkında olmadan-taklit edilir. Başka bir ifade ile şahıs kendisini bir vasıf bakımından öbürüne benzetiyorsa, onda bulunan başka bir vasfın da kendisinde bulunduğunu zanneder, öyle imiş gibi davranır. Burada herhangi bir motivasyonel durum söz konusu değildir, sadece model şahıstaki vasfın model alan şahsın benlik kavramına -yani kendi nefsi hakkındaki düşüncesine- uygun olması yeterlidir."(Güngör,1993,64-67)

"Çocuğun ahlâk gelişimi, gerek ödül ve ceza yolu ile gerekse model ve taklit yolu ile kültürel normların doğru ve yanlış olarak kişiliğe içselleştirilmesi ile oluşur."(Kaya,1997,187) Genel olarak öğrenme kuramcıları ahlâk gelişimi alanında koşullanma kurallarının gerekli olduğu, ceza ve ödüller ile veya model aracılığı ile yetişkinlerin onayladığı davranış kalıplarının öğrenilmesi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu doğrultuda çocuklar mekanik bir yorumla çevrelerinin etkilerine edilgin öğrenme ile uyan varlıklar olarak görülmektedir. Bu yaklaşım, onların çevreleri ile etkin etkileşim süreci içerisinde evreni yorumladıkları, kendi değer ve yargılarını değişen koşullar içerisinde oluşturdukları görüşünü savunan ve ahlâk gelişimini, ahlâki yargı yönü ile ele alan zihinsel gelişim psikolojisi yaklaşımı ile büyük ölçüde çelişmektedir.

3-) Zihinsel Gelişim Kuramına Göre Ahlâk Gelişimi

Psikanalitik kuram ve öğrenme kuramları yetişkin müdahalesi olmadan ahlâk gelişiminin gerçekleşemeyeceğine inanırlar; zihinsel gelişim yaklaşımı ise ahlâk gelişimini zihinsel bir süreç olarak görmesi ile bu iki yaklaşımdan ayrılır. Bu açıdan bakıldığında yine psikanalitik ve öğrenme kuramları, çocuğun içinde yetiştiği toplumun değer ve standartlarını benimsemesini ahlâk gelişiminin en üst düzeyi olarak görürlerken zihinsel gelişim yaklaşımı ise prensiplere dayalı ahlâki özerkliği ahlâk gelişiminin en üst düzeyi olarak kabul eder.

"Ahlâk gelişimine zihinsel gelişim paralelinde eğilen ilk kuramcı Dewey olmuştur. Dewey ahlâk eğitiminin temelinde zihinsel eğitimi görmüş ve ahlâk eğitiminde de genel eğitim süreci gibi temelde çocuğun farklı değerler ve bu değerlere ilişkin kararlarda aktif akıl yürütmesi ile gerçekleşebileceğine inanmıştır. Bu görüşün gelişimsel niteliği ise Dewey'in ahlâk eğitimini evrelerden geçmek olarak görmesinden kaynaklanır.

Dewey'e göre eğitim, bireyin psikolojik işlevlerinin en özgür ve tanı şekilde olgunlaşmasına olanak verecek koşulların sağlanmasıdır. Bu doğrultuda eğitim ve

ahlâki gelişim, gelişimin psikolojik kökenlerinin kavranması ile gerçekleşebilir. Dewey ahlâki gelişim alanında üç gelişim evresi ileri sürmüştür:

1.Ahlâk veya gelenek öncesi düzey: Biyolojik ve sosyal dürtülerle güdülen ahlâki davranışları içeren evre.

2.Geleneksel Düzey: Bireyin grubuna özgü değerleri benimsediği devre.

3.özerk Düzey: Bireyin davranışlarının kendi akıl yürütme ve karar vermesi ile oluştuğu, bireyin içinde bulunduğu grubun standartlarını irdeleyerek benimsediği evre (Dewey,1976,119).

Dewey'in ahlâk gelişimi alanında ileri sürdüğü evreler kuramsal düzeyde kalmıştır."

a-)Piaget'in Ahlâki Gelişim Teorisi

"Piaget ve Kohlberg ahlâk gelişimini; kural, kanun ve daha yüksek ilkelerin öğrenilmesini içeren zihinsel bir yaklaşımla incelemişlerdir."(Kağıtçıbaşı, 1996,252)

"Zihinsel gelişim alanında, kuramı ile en kapsamlı en inandırıcı açıklamayı getiren Jean Piaget, ahlâki yargının gelişimini de ilk kez sistemli bir şekilde açıklamaya çalışan kuramcı olmuştur."(Çileli,1986,22)

"Kırk yılı aşan bir zaman içinde çeşitli tenkitlere uğramış olmakla beraber, Piaget'nin ahlâkî gelişme teorisi esas yapısını muhafaza ederek yeni yeni araştırmaların yapılmasına yol açmış bulunuyor. Bu yüzden bu teori üzerinde biraz fazla durmakta fayda görüyoruz.

Piaget yardımcılarıyla birlikte Cenevre'li çocuklar üzerinde yaptığı sistemli müşahedeler sonunda, ahlâkî duygu ve düşüncenin çeşitli yaş devreleriyle birlikte ilerlediğini ve ahlâkî gelişmenin çocuktaki genel düşünce gelişmesiyle paralel gittiğini ileri süren bir teori ortaya atmıştır. Bu yüzden onun teorisine "kognitif gelişme teorisi" de denir. Ahlâk gelişimi bu umumî zihnî gelişmenin bir tarafını teşkil etmektedir."(Güngör,1993,44)

Piaget, çocukların zihin gelişimini incelerken, çocukların ahlâk gelişimini zihinsel bir temele oturtmaya çalışmıştır. Piaget'e göre ahlâk gelişimi zihinsel gelişmeye paralellik göstermektedir.(Kaya,1997 ,187)

"Bu alanda en sistemli ve kapsamlı araştırmayı Jean Piaget,"Çocuğun ahlâki yargısı" (Çocukta hüküm ve muhakeme-1939) adlı yapıtı ile ortaya koymuştur. Piaget bu çalışması ile zihinsel ve duygusal süreçlerin paralel gelişim gösterdiklerini ve ahlâki yargının da doğal zihinsel gelişime bağlı olduğunu ortaya koymayı amaçlamıştır. Ancak o yıllarda Piaget'in görüşü, ahlâk gelişiminin süper ego gelişimi ile kazanıldığı veya

belli kuralların öğrenilmesini içerdiği görüşlerine karşın fazla ilgi çekememiştir. Bu iki görüşün, ahlâk gelişimini bireyin içinde yaşadığı toplumun değer ve standartları ile sınırlaması tarihsel gelişim içinde özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra eleştirilere neden olmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra farklı toplumların ve bireylerin davranışları insanlık adına eleştirilmiş, bu eleştirilerin neye dayanılarak yapıldığı sorusu ise dikkatleri yeniden, neden bazı değerlerin diğerlerinden daha üstün olduğu sorusu ile zihinsel ahlâk gelişimi yaklaşımına çekmiştir."(Onur ,1979,75)

Çocukların ahlâkî gelişimlerini incelemek için onlara kısa hikâyeler anlatmış ve onlardan hangi hikâyedeki davranışın daha kötü olduğunu sormuştur. Bu hikâyelerden ikisi uyarlanmış şekliyle şöyledir:

"Ayşe, mutfakta annesine yardım etmeye çalışırken yumurta sepetini düşürerek 22 tane yumurtanın kırılmasına neden olmuştur. Daha sonra Ali ise, yumurtalarla oynarken 2 yumurtayı elinden düşürerek kırmıştır." "Bu çocuklardan hangisi daha suçludur?" sorusu sorulmuştur.

Başka bir hikayede, "Erol, aritmetikten orta aldığı halde annesine pekiyi aldığını söylemiştir. Can, okuldan eve döndüğünde, inek kadar bir köpeğin kendisini kovaladığını söylemiştir." Çocuklardan hangisi büyük yalan söylemiştir? Bu yalan niçin büyüktür? Soruları sorulmuştur.(Aydın,2003,43-44)

Bu sonuca göre, küçük yaşlardaki törel gelişim anlayışı, kuralların mutlak ve nesnel olduğu varsayımına dayanmaktadır. Yaş büyüdükçe yetişkinlerin oluşturduğu kuralların göreli ve değişebilir olduğu, davranışın altında yatan amacın(niyetin) önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.(Topses,1990,143)

Piaget, çocukların ahlâki yargılarında ne tür ölçtüler kullandıklarını ortaya koyabilmek için onlara değişik hikayeler anlatmış ve suçlu örnekleri sunmuştur. Sonuçta çocukların yaşlarına göre değişik cevaplar almıştır. Piaget bu değişik yargılamaların yaş farklılığından değil zihinsel gelişimdeki farklılıktan olduğunu ortaya koymuştur. Yedi yaş civarındaki çocukların daha çok nesnel sorumluluk üzerinde yoğunlaşmalarına rağmen, on yaş ve üstü çocukların daha çok öznel sorumluluk üzerinde durduklarını belirlemiştir.Aynı şekilde yalan söylemenin yanlışlığı üzerindeki araştırmada da yedi yaş civarındaki çocukların ceza olduğu için yalandan uzak durmaları gerektiğini söylemelerine rağmen, öznel sorumluluk duygusu gelişen çocukların ceza olmasa bile yalanın yanlış bir davranış olduğu cevabını verdiklerini görmüştür.(Çileli,1986,42)

Piaget, bu teoriyi çocukların bilye oyunlarında oyun kaidelerini nasıl anladıklarını araştırarak geliştirmiş, oyun kaideleriyle ilgili anlayışı her türlü kaideyi içine alacak şekilde genellemiştir.(Güngör,1993,45)

"Piaget, çocukların toplumdaki kurallara karşı tutumlarını birçok araştırmada incelemiş ve yaklaşık beş yaşında, çocukların kuralları korumanın, kurallara uymanın ve kurallara saygı duymanın önemini anladıklarını tespit etmiştir. Onun araştırmalarına göre, iki ile beş yaşları arasındaki çocuklar, kurallara çok az ilgilidirler. Beş yaşına yaklaşan çocuklar, kendilerinden daha büyük çocukları gözlerler ve onların davranışlarını taklit ederler. Beş yaşından on yaşına kadar olan çocuklar, kurallara kutsal ve değişmez olarak saygı duyarlar. Zamanla kuralların değişebileceğini öğrenen çocuk, bunu kabullenmekle birlikte kuralları nasıl değiştireceğini bilemez."(Aydın,2003,43)

Ahlâk konusunda sosyolog Emile Durkheim'den iradenin bağımlılığı ve bağımsızlığı kavramlarının mimarı Kant'tan etkilenen Piaget ahlâk oluşumunda geçerli kuralları ortaya çıkarabilmek için çocukların oyun kurallarını nasıl algıladıkları konusuna eğilmiştir. Çünkü Piaget "ahlâk bir kurallar sistemidir ve ahlâk gelişiminin temelini bireyin bu oyun kurallarına saygıyı nasıl geliştirdiğini ortaya koyarak inceleyebiliriz" der.(Çileli,1986,31)

Piaget kaydırak oyunu gözlemleri sonucunda çocuğun kuralları ve kurallara saygıyı öğrenmesi hususunda şu dört evreyi belirlemiştir:

a- Devinimsel evre: Tek başına oyun oynar, amaç değişik devinimsel etkinliklerde bulunmaktır. İki yaş civarına kadar olan dönemi kapsamaktadır.

b- Ben merkezli evre: Büyük çocuklar taklit edilmeye başlar ama bu taklit tutarlı bir yaklaşım değildir. Arkadaş arasa da her çocuk arkadaş beraberinde kendi oyununu oynamaktadır. Bu evre kuralların anlamının kavranmadan, yüzeysel gerçek olarak algılandıkları ahlâki gerçekçilik özellikleri ile beliren bir evredir. İki ile yedi yaş arası dönemi kapsar.

c- Başlangıç halinde işbirliği evresi: Kurallara bağımlılık devam etmektedir, ama kurallar tam anlaşılmasa da toplumsallaşma için gerekli olduğunun farkındadır. Evrenin sonuna doğru kurallara bağlılık eski gücünde değildir. Yedi ile on yaşları arasındaki dönemi kapsar.

d- İşbirliği evresi ya da işbirlikçi ahlâki evre: Bağımlılıktan kurtulan çocuk akranlarıyla işbirliği yapar, yeni kurallar koymak ya da kurallar üzerinde duruma göre

yeni değişiklikler yapmak çocuğa büyük haz verir. Bu dördüncü evreye on yaş civarında erişilir.(Kaya,1997,187)

Piaget 1932 yılında yazdığı "Çocuğun Törel Düşüncesi" adlı kitabında, çocuğun kuralları uygulaması ve anlaması üzerinde durarak, yukarda sözü edilen ahlâki gelişim basamaklarını geliştirmiştir. Kitabın ikinci bölümünde ise, çocukları serbest görüşmelerle oyun kuralları üzerinde konuşturur. "Bir kural oluşturmak ne demektir?" "Söylediğim gerçekten bir kural mıdır?" "Bu kural adil midir?" "Acaba baban küçükken bu kuralı uyguladı mı?' gibi soru kümelerini çocuklara sorar. Bu sorulardan aldığı yanıtların ışığında, en küçük çocukların ben merkezci bir tutum içinde oldukları, yedi yaşından başlayarak çocukların kuralları yetişkinlerin oluşturduğu ve onların dokunulmazlıklarının gitgide düşünülmeye başladığını, on iki yaşından sonra ise kuralların karşılıklı uzlaşma ve anlaşma yoluyla oluşturulduklarını, dolayısıyla da değiştirilebileceklerini düşünmeye başladıklarını saptar.

Bu deneylerden elde edilen sonuç; dış baskılarla, başkalarının öğüt ve zorlamalarıyla oluşan ahlâk anlayışından, kaynağını kendi içindeki ölçülerden alan ahlâk anlayışına geçiş, ahlâki gelişim sürecinin temel niteliğini oluşturmaktadır. Oyun kuralları mutlak ya da rasgele değil, karşılıklı anlayış ve saygıya dayanarak oluşturulmaktadır. Çocuk işte bu olayı kavramaktadır.(Topses,1990,143)

"Piaget, ahlâk gelişimi konusunda gerçekçilik(realizm) ile görecilik kavramları arasında bir ayrım yapar. Gerçekçi törelliğe göre, ödev ödevdir, tartışmasız kabul edilmelidir. Kuralın özünden çok, sözüyle ilgilidir. Göreceli törelliğe göre ise, kurallar durum ve koşullara göre değişebilir ve görelilik özelliği taşır. Piaget'e göre birincisi ilkel ahlâki yargı olarak adlandırılır ve 7-8 yaşlarına kadar sürdüğü vurgulanır. 9-13 yaşlarındaki çocuklarda ahlâk gelişimi daha esnek biçimde uygulanacak, kurallar akla ve vicdana vurularak değerlendirilmeye başlayacaktır.

Ahlâk gelişimi hiç kuşkusuz toplumların kültürel ve ekonomik özelliklerine göre büyük ayrımlar gösterir. Horrower'in bir araştırmasında zeka bölümleri ve sosyo-ekonomik düzeyleri düşük olan çocukların ahlâki gelişim yönünden düşük bir gelişme gösterdikleri belirlenmiştir. Bu tür çocukların yetkeci yargılara daha çok bağlı oldukları, yanlış davranışlara daha ağır cezalar verilmesi gerektiğini savundukları saptanmıştır."(Jersıld 1979,596)

Şimdi kısaca çocuk ahlâkında otoriter ve otonom ahlâk merhalelerinin nasıl geliştiğini, ne gibi özellikler taşıdığını görmeye çalışalım:

a.a-)Baskı(heteronomi) ahlâkı:

"Ahlâkî gelişmenin ilk merhalesine "ahlâkı realizm", "baskı ahlâkı", "heteronomi" ahlâkı" gibi isimler veren Piaget, yaklaşık olarak çocukların 7-8 yaşlarına kadar böyle bir ahlâkî düşünceye sahip bulunduklarını söyler." (Güngör,1993,46)

On yaşa kadar olan işlem öncesi ve Somut zihinsel işlem dönemlerini kapsar (Kaya,1997,188). "Yetişkine tek yanlı saygı ile doğasal ahlâki geçerliliğin yer aldığı dönemdir."(Çileli, 1986, 42) Büyükler tarafından uyulması istenen kurallar sorgulanmadan kabul edilir.

"Heteronomi terimi başkalarının yasalarına boyun eğmek anlamındadır. Küçük çocuklar, yetişkinlerin koyduğu yasalara boyun eğmektedir. Bu dönemdeki çocukların otoriteye saygısı, yetişkinlerin kurallara kutsal ve değişmez olarak saygı duymasına neden olmaktadır. Bu dönemde ahlâkî davranışlar yetişkinlerin onayına göre değerlendirilmektedir. Çocuklara göre yanlış davranışlar, yetişkinler tarafından cezalandırılan davranışlardır. Bu dönemdeki çocuğun zihinsel sınırlılıkları, onun yanlış davranışları, niyeti ya da maksadını düşünmeksizin sonuçlarına göre değerlendirmesine neden olmaktadır. Çocuk ahlâkî değerlerin kesin ve evrensel olduğuna inanmaktadır." (Aydın, 2003, 44)

Çocuk bu merhalede ahlâkî realizm içindedir, çünkü kognitif gelişmesi iki esaslı kusur -veya özellik- taşımaktadır: Egosantrizm ve realizm. Çocuk başkalarının düşüncelerini kendi düşüncesinden ayırmaz, kendi kafasından neler geçiyorsa başkalarının da aynı şeyleri düşündüğünü zanneder (egosantrizm). Realizme gelince, bu da zihin hayatına ait fenomenleri fizikî gerçeklerden ayırt edememektedir. Sübjektif ile objektifi birbirinden ayırt edemeyen çocuk mesela rüyalarını gerçekte olan şeyler zanneder. Çocuktaki zihin yapısının bu iki özelliği ahlâkî düşünce sahasına ne şekilde yansımaktadır?: (a) Çocuk egosantrik olduğu için, ahlâkî konularda insanların farklı düşüncelere sahip olabileceklerini ve bunun da olağan bir şey olduğunu bilmez. Bu yüzden ona göre ahlâkî hüküm tektir ve herkes onu kabul etmektedir; (b) Çocuk realist olduğu için, sosyal hayatın kurallarını veya psikolojik mahiyetteki inançları fizikî kurallardan ayıramamaktadır. Ahlâk kurallarının tabiatın bir parçası olduğunu ve değiştirilemeyeceğini düşünmektedir. Zihne ait olanı ayırt edemeyişi onun her iki tip olayın doğurduğu sonuçlan da birbirine karıştırmasına yol açmaktadır. Şöyle ki, boşlukta desteksiz durmaya kalkışan biri fizik kurallarını çiğnemiş olur ve sonunda yere düşerek maddî bir acı duyar. Bir ahlâk kaidesini çiğneyen çocuk da büyüklerinin ver-

diği ceza sonunda acı duyar. Çocuk bu ikinci acının otomatik olmadığını, insanların sübjektif hükümleri sonunda meydana geldiğini düşünemez.

Biraz önce çocuktaki ahlâkî düşüncenin bir taraftan onun zihin yapısına, bir taraftan şahsî hayat tecrübesine bağlı bulunduğunu söylemiştik. Zihin yapısının rolünü yukarıda kısaca görmüş bulunuyoruz. Şahsî tecrübe ise çocuğun çeşitli davranışları karşısında yakın çevredekilerin takındığı tavırla ilgilidir. Çocukla ebeveyn -veya diğer yakın büyükler- arasında tek taraflı, eşitsiz bir münasebet vardır. Bu da çocuğun otomatik ceza, mutlak iyilik ve kötülük fikirlerine sahip olmasını kolaylaştırmaktadır. Çocuk iyi ile kötüyü sadece sonunda ebeveynin verdiği ceza veya mükâfata göre değerlendirmektedir. Aynen, otoriteye dayanan bir adalet duygusu geliştirmektedir. Adalet, otoritenin -büyüklerin- verdiği şeyden ibarettir. (Güngör,1993, 46-47)

a.b-)Bağımsız ahlâk(Otonom ahlâk):

Çocukların 11-12 yaşlarında ahlâk kurallarının gerçek anlamını kavradığı, (Kaya,1997,188)zihinsel yapının gelişimine ve akranlarla eşit koşullarda yaşanan etkileşime bağlı olarak gelişen bağımsızlık kavramı ile ortaya çıkan dönemdir. (Çileli, 1986,42)

"Çocuk dış baskılarla, zorlanmalarla oluşan ahlâktan, kaynağını kendi içindeki ölçütlerden alan iç bağımsız ahlâka geçmektedir." (Kaya,1997,188)

On bir yaş ve üstüne çıkıldıkça çocukların yaptıkları değerlendirmeler "görelilik" kazanmaya başlamaktadır. İçinde bulunulan koşulları dikkate alarak değerlendirmeler yapan çocukların, ahlâki yargıları ve kuralları uygulayışları esneklik göstermektedir. Bu döneme geçen çocuklar, başkalarının değerlendirmelerinden çok,kendi yaptıkları değerlendirmeye uygun davranmaya başlarlar. Bir davranışın iyi ya da kötü olduğuna karar verirken davranışın altında yatan niyet de dikkate alınır.(Erden ve Akman,1997,167)

Sonuç olarak Piaget, ahlâki gelişimle bilişsel gelişim arasında bir paralellik kurarak,soyut işlemler dönemine doğru ilerledikçe çocukların dışa bağlı dönemden ,özerk döneme doğru geçtiklerini ifade etmiştir. Piaget özerk döneme geçiş için kesin bir yaş sınırı vermemekle birlikte, ilkokul son sınıfa doğru (10-11 yaş)çocukların ahlâki değerlendirmelerinde özerk döneme has özellikler ortaya çıkmaya başlamaktadır.(Erden ve Akman,1997,169)

"Piaget'ye göre, ikinci ahlâkî dönem, sekiz yaşından sonra gelişir ve buna "otonom" adını vermiştir. Piaget otonom ahlâkı, kendi yasalarına uyma olarak

tanımlamaktadır. Otonom ahlâk, zihinsel gelişmenin yanı sıra, akranlar arasındaki karşılıklı saygının gelişmesinden dolayı oluşmaktadır. Kurallara, grup anlaşmalarının bir ürünü ve iş birliğine dayanan davranışların vasıtası olarak saygı duyulmaktadır. Bu dönemdeki çocuklara göre, davranışların sonuçlan değil, niyet önemlidir. Ahlâki yargı konusunda gelişen çocuklar, başkasının bakış açısına ve isteklerine değer vermekte ve başkalarının da kendilerini anlayabileceği ve kendilerine değer verebileceğini anlamaktadırlar. Önceleri kuralların kesin ve değişmez olduğunu düşünen çocuk, bu dönemde kurallardan sapmaların her zaman dürüst olmama şeklinde değerlendirilmeyeceğini gözlemektedir. Ayrıca gruptaki herkes, dürüstlüğün ne olduğu konusunda fikir birliğine vardığında, yeni bir kuralın oluşabileceğini öğrenmektedir. Bu dönemde adalet, karşılıklı haklar ve zorunluluklardan doğar düşüncesi yer almakta ve adaletin, yapılan zararların tazmini işlevini gördüğüne inanılmaktadır."(Aydın, 2003, 45)

Piaget burada yine kognitif gelişme ve çocuğun hayat tecrübesinin bir arada yeni bir gelişme merhalesine yol açtığını söylüyor. Bu safhada çocuğun ebeveyni ile olan tek taraflı otoriter münasebetlerinden daha çok yaşıtlarıyla olan kooperatif faaliyeti önem kazanmaktadır. Çocuk büyüdükçe -yedi-sekiz yaşından itibaren yaşlıların onun üzerindeki prestijleri azalmaya başlar, yani onlarla olan münasebetlerinde nispeten daha eşit bir statüye kavuşur. Diğer taraftan, yaşıtlarıyla daha çok münasebete girişmek, onlarla birçok şeyi serbest tartışmak imkanını da artırmaktadır. Çocuk böylece otorite yerine karşılıklılık ,emir ve kumanda yerine işbirliği esasına dayalı yeni bir münasebet sistemi içine girmiştir. Artık kurallar büyüklerin ezelde ortaya koymuş oldukları değişmez bir düzeni değil, fakat insanlar arasında belli hedefe erişmek üzere yapılan karşılıklı anlaşmaları ifade etmektedir. (Güngör,1993,47)

Çocuk yaşıtlarıyla oyun içinde karşılıklı münasebete girişince değişik roller alır; böylece kendisini zaman zaman başkalarının yerine koymuş olur. Değişik rollerde değişik tavırların gerektiğini anladığı zaman kendisiyle arkadaşlarının başka başka insanlar olduğunu, farklı düşüncelere sahip bulunduklarını daha kolay görür. Burada en önemli nokta çocuğun eşitliğe dayanan münasebetlere girmesidir. Yaşıtlarının arasında kazandığı tecrübe özellikle bu bakımdan önemlidir. Ayrıca, ebeveyn ona eşitliğe dayanan reaksiyonlarda bulunduğu takdirde çocuk ahlâkı realizmden, yani ahlâkı kendi dışında mutlak bir zorlayıcı sistem olarak görmekten kurtulur. Bunun için Piaget anne ve babalara çocukların kusurlarını, görevlerini, güçlüklerini göstermelerini, onlara

çocuğun kendi kendini tanımasına yardımcı olmalarını tavsiye etmektedir. 7-11 yaş arasındaki çocukların ahlâkî gelişmeleri hakkında özetle şunları söylüyor:

Fertler arasındaki işbirliği onların görüş noktalarını karşılıklılık (mütekabiliyet) ilkesine uydurur ve bu da hem ferdin otonomisini hem grubun tutkunluğunu garanti eder. İşte bu çağda yeni ahlâkî duygular ortaya çıkar ve irade teşekkül eder.İşbirliğinin bir fonksiyonu olarak ortaya çıkan ve sosyal hayatın geliştirdiği yeni bir duygu da karşılıklı saygıdır. İki kişi birbirlerine eşit derecede kıymet verirler ve birbirlerini sadece belirli birtakım eylemler çerçevesinde değerlendirmekten kurtulurlarsa o zaman karşılıklı saygı var demektir. Jenetik bakımdan, karşılıklı saygı tek taraflı saygıdan doğar. Bir kimse sık sık bir başkasının kendisine bir konuda üstün, başka konularda ise eşit olduğunu hisseder; böyle olunca er veya geç karşılıklı bir bütüncü –yani spesifik eylemlere bağlı olmayan- değerlendirme görülecektir. Bu çağda çocuklar oyun kaidelerinin karşılıklı anlaşma ile doğduğunu düşünmeye başlarlar. Daha önce rastlanmayan birçok ahlâkî duyguların -dostluk, arkadaşlık, namus gibi- bu safhada ortaya çıkışının sebebi budur. Çocuk yalan söylemenin ne ifade ettiğini ancak bu çağda öğrenir; arkadaşlarına yalan söylemenin ebeveyne yalan söylemekten daha kötü olduğunu düşünür, çünkü arkadaşlarıyla kendi arasındaki ahlâk kuralları dışarıdan empoze edilmemiş, karşılıklı anlaşma ile ortaya çıkmıştır.Adalet duygusu da bu çağda gelişir. Adalet eşitliğe ve niyete göre değerlendirilir.Çocuk bu duyguyu büyüklerden almaz, büyükler onu kötü niyeti olmadan yaptığı bir hata sonucu da cezalandırırlar veya nispetsiz bir ceza verirlerse, çocuk kendi niyetinin iyi olduğunu bildiği için ebeveynin hareketinde açık bir adaletsizlik bulur. (Güngör,1993,49)

“Piaget’in gelişme merhalelerinin bazı önemli özellikleri tecrübi yoldan araştırılmıştır. Piaget kendi teorisini Cenevreli çocuklar üzerinde yaptığı müşahedelere dayandırmış ve bugün psikolojiye hakim olan tecrübi-kantitatif metotları kullanmamıştı. Onun teorisi ile ilgili araştırmalar bir taraftan işin bu yönünü tamamlamaya çalışırken, bir taraftan da bulguların kültürler arası geçerliliği üzerinde durmaktadır .”(Göngör,1993,50)

“Her merhalenin kendi içinde tam bir istikrar ifade edip etmediği meselesi de tartışma ve araştırma konusu yapılmıştır. Eğer her bir gelişme merhalesi yapılanmış bir bütün teşkil ediyorsa, o zaman çocuk bir ahlâkî davranış sahasında gösterdiği gelişmeyi -veya benimsediği ilkeleri-öbür sahada da gösterecektir. Fakat araştırmalar bu noktada değişik neticeler vermiştir. Meselâ yalan söyleme konusunda objektif sorumluluk fikrine sahip bir çocuk hırsızlık konusunda böyle olmayabiliyor. Herhalde bu

neticelerin Piaget'ye karşı birer buluş olarak alınması doğru olmaz, çünkü araştırmalarda yapılan testler ahlâkî hüküm sahasının karmaşıklığını hiç hesaba katmamıştır. Yetişkin kimseler bile bazı hallerde davranışın objektif neticelerine, bazı hallerde niyete daha çok ağırlık verirler; bu önem farkı davranışın hem sahası hem de karmaşıklık derecesiyle ilgilidir .”(Göngör,1993, 52)

b-)Kohlberg’in Ahlâk Gelişimi Kuramı

“L.Kohlberg, Piaget geleneğinde yetişmiş ve onun bazı temel görüşlerini geliştirmeye çalışmıştır. Halen kognitif gelişme açısından ahlâkî gelişmeyi araştıranlar üzerinde en büyük etki kaynağını teşkil eden Kohlberg, bu gücünü çağdaş psikolojideki temayüllere uygun bir metot geliştirmesine borçludur.” (Göngör,1993, 52-53)

Reisman Erikson ve Fromm gibi düşünürler bağımlı ve özerk ahlâk düzeyleri arasındaki farkı belirlemeye çalışmışlardır. Bu arayış içinde yeniden Piaget'in kavramlarına dönen psikolog Kohlberg olmuştur.(Özgüleç,2001,8)

“Piaget'in çalışmalarına eğilen ve ahlâkî gelişimin kavramlarını geliştiren Kohlberg, insanların ahlâki yargılarının nasıl geliştiğini ortaya koymayı amaçlamış, bireyin ahlâki yargısının gelişmişliği ölçüsünde davranmak için gerekli güce sahip olacağını ileri sürmüştü.” (Çileli, 1986, 42,)

Kohlberg, ahlâki yargının gelişimini ortaya koymadan önce, ahlâk kavramını ele almış, "ahlâk"ı, değerler doğrultusunda tahlil ederek bu doğrultuda davranan insanı ahlâklı insan olarak nitelendirmiştir (a.g.e.,s. 44).

“Kohlberg'in ahlâk gelişimi alanında en önemli katkısı ahlâk gelişimini Piaget'nin zihin gelişimi alanında ortaya koyduğu evreler üstüne kurması olmuştur. Piaget'nin çocukların kuralları nasıl kazandıklarını incelemesine karşın, Kohlberg, ilkelere dayalı ahlâkî yargının gelişmesinde çocuklardan çok ergenler ve yetişkinler üzerinde yoğunlaşmış ve ahlâkî gelişim düzeylerini belirlerken, ahlâkî değerlendirmeler yapılması gereken hikâyelerden yararlanmıştır.”(Aydın, 2003,45)

Bu hikâyelerde, birey sorunun çözümünde bir ikilemle karşı karşıyadır. Önemli olan, bireyin sorunu nasıl çözdüğü değil, çözümü gerçekleştirirken yürüttüğü akıl yürütme süreci ve niçin böyle davranması gerektiğine ilişkin mantıksal dayanaklarıdır (Aydın, 2003, 46).

Kohlberg"in ahlâki yargı gelişim teorisi, Piaget'in çalışmalarından kaynaklanmış ve O'nun görüşlerini geliştirmiştir. Kohlberg yaptığı araştırmalarda ahlâki davranışı incelemiş ve ahlâki yargının gelişimine ilişkin olarak çocukluk,

ergenlik ve yetişkinliği de içine alan üç düzeyde altı ahlâki yargı gelişim evresi belirlemiştir (Kaya,1997,188).

Kohlberg ahlâki yargının insan yaşamındaki işlevi çerçevesinde izlenmesi gereğini vurgular. İnsanlar genellikle ahlâk kavramını değerler doğrultusunda ele alırlar. Günlük yaşam için geçerli olan bu durum değerlerin çatıştığı durumlarda yetersiz kalmaktadır. Bu durum değerlerin yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılar. Bu amaçla Kohlberg, insanların ahlâki sorunları çözmek için kullandıkları düşünce süreçlerini belirleyecek ikilemler geliştirdi. (Çileli,1986, 44)

"Piaget'nin on iki yaşındaki çocuklarla olan çalışmasını on altı yaşındaki bireylere doğru genişleten Kohlberg, bir kişinin ergenlik atılımıyla, cinsel davranış, uyuşturucu ve alkol kullanımı, dükkandan mal aşırma gibi küçük yasadışı eylemler vb. ile ilgili gittikçe artan birtakım *ahlâki ikilemlerle* yüz yüze geldiğini kabul etmektedir. Bu ve başka konuları incelemek için Kohlberg, ortak bir yanı olan bir dizi öykü geliştirdi. Her öykü, bireyin istekleri ya da gereksinmeleri ile toplumun kuralları arasında bir çatışma içermektedir." (Gander , Gardiner, 2004, 472)

"Kohlberg esas olarak Piaget'nin merhalelerinin yeniden düzenlenmesi gerektiğini iddia etmiş, ahlâkî gelişmenin –Piaget'nin aksine - 11 yaşından itibaren olgunluğa başladığı görüşünü reddetmiştir. O bu safhayı 16 yaşma kadar uzatıyor. 10-16 yaşlarındaki erkek çocuklarla 2'şer saatlik mülakatlar yapmış, *bu* mülakatlarda çocuklara 10 tane hipotetik ahlâkî dilemma (çıkmaz) durumu vermiş, bu durumlarda nasıl karar vereceklerini sormuştur. Denekler tercihlerini bildirmişler, sonra da bu tercihlerinin gerisindeki düşünceyi açıklamaya çalışmışlardır. Kohlberg buradan aldığı neticelere dayanarak 6 gelişme merhalesi tespit ediyor. Her çocuk 30 tane çeşitli ahlâkî vasıf bakımından aldığı puanlara göre bu altı merhaleden birine girmektedir. Bu merhaleler üç farklı ahlâkî düşünce tipini temsil etmektedir." (Güngör,1993, 53)

Şimdi bu üç ahlâkî düşünce seviyesini ve altı gelişme merhalesine geçmeden önce Kohlberg'in ikilemlerinden birini gözden geçirelim.Çünkü bu merhaleler bu öykülere verilen cevaplara göre şekillenmektedir.

Hans'ın İkilemi

Avrupa'da bir kadın kanserden ölmek üzeredir. Doktorlar, onu tek bir ilacın kurtaracağını söylerler. İlaç, o şehirde bir eczacının bulduğu bir tür radyumdur. Eczacı ilaç için maliyetinin on kat olan 2000 $ ücret istemektedir.

Hasta kadının kocası Hans, tanıdığı herkesten borç isteyerek ilaç parasının yarısını toplayabilmiştir. Hans, eczacıya karısının ölmekte olduğunu söyleyerek ilacı

kendisine satmasını, paranın üstünü daha sonra tamamlayacağını anlatır. Ancak eczacı, 'ilacı ben buldum ve ondan para kazanacağım' diyerek ilacı satmayı reddeder.

1. Hans ilacı çalmalı mıydı? Gerçekte bu, doğru bir davranış mıdır ? Niçin?

2. Eğer başka bir yolu yoksa, karısı için ilaç çalmak, bir kocanın görevi midir? İyi bir koca bunu yapar mı?

3. Eczacının kârını sınırlayan bir yasa olmasa bile, bu kadar çok para istemeye hakkı var mıdır? Niçin?

4. Koca, kendisini karısına yakın hissetmiyor, ona şefkat duymuyorsa ilacı yine de çalmalı mı?

5. Kanserden ölmek üzere olan Hans'ın karısı değil de yakın arkadaşı olsaydı ve arkadaşının ilacı temin etmeye çalışacak bir yakını olmasaydı, Hans, bu durumda arkadaşı için ilacı çalmalı mıdır? Niçin?

6. Karınızın hayatını kurtarmak için siz olsaydınız ilacı çalar mıydınız?

7. Kanserden ölen siz olsaydınız ve ilacı çalacak kadar da gücünüz olsaydı ilacı kendiniz için çalar mıydınız?

8. Hans, karısı için ilacı çaldıktan sonra yakalandı ve yargıç önüne çıkarıldı. Yargıç, Hans'ı hapse mi yollamalı, serbest mi bırakmalı? Niçin?(Aydın, 2003, 46)

Bu soruya getirilen açıklamaları şöyle özetlemek mümkündür:

1. Hans suçludur. Polisler onu yakalar ve cezalandırırlar.

2. Hans suçsuzdur. Karısı için böyle yapmıştır. İnsan karısı için böyle davranmalıdır. Karısı da onun için böyle yapardı.

3. Hans suçludur. Toplumdaki insanlar onu ayıplar.

4. Hans suçludur. Kanunlara aykırı davranmıştır. Kanunlar toplumsal düzeni sağlamaya

yarar. Toplumsal düzeni bozmuştur.

5. Hans Suçludur. İnsanlar toplum içinde birbirlerinin özel eşyalarına saygı göstermek zorundadır.

6. Hans suçsuzdur. İnsan hayatı her şeyden önemlidir. Bir insanın hayatı söz konusu olduğunda hırsızlık caizdir.

Kohlberg'e göre;ahlâki bir problemle karşılaşan bir bireyin getirdiği çözümler dört grupta toplanabilir;

1.Konulan kurallara göre savunma yapmak, (haklı çıkarmak). Örneğin; ilacı çalmamalısın. Çünkü hırsızlık yapmak iyi bir şey değildir.

2. Kararın maddi sonuçlarına göre savunma yapmak.

3.Uyum sağlamak açısından savunma yapmak.

4.Adalet eşitlik ve yaşamın değeri açısından haklı çıkarmak.

L.Kohlberg, insanların ahlâki bakımdan bir gelişme içinde olduğunu, bu gelişmenin yaşa ve zihni olgunluğa bağlı olarak aşama aşama gerçekleştiğini belirtmektedir. Ahlâki gelişme, Piaget'in zihinsel gelişim basamakları gibi, Erikson'un kişilik gelişmesi aşamaları gibi aşamalar halinde gerçekleşmektedir (Kulaksızoğlu, 2004, 101).

"Kohlberg evre kavramı ile erinlikten yetişkinliğe kadar ahlâki yargı gelişiminde 3 düzey ve 6 evre olduğunu ortaya koymuştur. Kohlberg'in ahlâki gelişim evreleri de Piaget'in zihinsel gelişim evreleri gibi özümleme(assimilation) ve uyum sağlama(accomodation) sonucu gelişirler ve zihinsel gelişim evreleri ile aynı özellikleri gösterirler. Bu doğrultuda evreler, düşünce yargılarında niteliksel değişikliklerdir. Örneğin, aynı ahlâk gelişim evresindeki iki insan aynı değere bağlı olabilirler, ancak o değere bağlılık nedenleri farklı olacaktır. Bir ergenin arkadaşlığa verdiği değer, arkadaşlarının kendisine insan olarak verdikleri değer ve sorunlarına empati ile edilebilecekleri varsayımından kaynaklanabilir.

Bu farklı düşünce yapıları bireyin gelişiminde değişmez bir sıra oluşturur. Kültürel faktörler bu sırayı çabuklaştırabilir, yavaşlatabilir, en üst düzeye erişmeyi engelleyebilir, ancak değiştiremez. Zihinsel gelişiminde, işlem öncesi sezgisel düşünceden geçmeden somut işlemler düzeyine ulaşamayan çocuk, ahlâk alanında da insan yaşamının değeri ve her şeyin üstünde korunması gerektiği fikrine ulaşabilmek için, yaşamın maddi varlıklardan daha değerli olduğu gerçeğini kavramak zorundadır.

Her evre yapısal bir bütündür, zihinsel gelişim evrelerinde olduğu gibi, ahlâk boyutunda da bireyin nasıl düşündüğünün yeniden inşasıdır. Evreler hiyerarşik bir bütündür. İnsanın düşünmesi bir alt evreden bir üst evreye geçince üst evre alt evredeki yapıları da kapsar. Arkadaşlığa verdiği değer, arkadaşlarının kendisine ve duygularına anlayış ile eğilmeleri beklentisinden kaynaklanan genç, bu evreye ulaşınca onlardan sonra düzeydeki beklentilerini gerektiğinde sürdürecektir."(Çileli,1986,57)

"Kohlberg'e göre, bütün kültürlerdeki insanlar adalet, eşitlik, sevgi, saygı, otorite gibi aynı temel ahlâki kavramları kullanırlar. Ayrıca bütün bireyler, kültür farklılığına bakmaksızın, bu kavramlara bağlı olarak ve aynı düzen içinde aynı akıl yürütme evrelerinden geçerler. Bireyler arasındaki farklılık, yalnızca, evreleri ne hızla geçtikleri ve nereye kadar ilerledikleri açısından ortaya çıkar." (Onur, 2000, 174)

Kohlberg, orta sosyo-ekonomik ve işçi sınıfından 10-16 yaş arası 50 Chicago'lu erkek çocuğu üçer yıllık aralarla 20 yıl süre ile izlemiş, Türkiye'de Manisa'nın Sancaklı kazası Boz köyü ile İzmir ve Ankara'da yaşayan aynı yaş grubu üzerinde 6 yıl süren çalışmalar yapmış, Kanada, İngiltere, İsrail, Taiwan, Tucatan, Honduras da araştırmalar yapmıştır. Bulgularını bu araştırmalardan elde edilen verilere dayandırdığını belirterek kuramında açıkladığı ahlâki düzey ve evrelerin evrenselliğini vurgulamaktadır.(Özgüleç,2001,9)

b.a-)Gelenek Öncesi Düzey

"Her düzey, bireyin benliği ile toplumun kuralları ve beklentileri arasındaki farklı ilişki türünü yansıtır. "Gelenek-öncesi düzey", daha çok dokuz yaşın altındaki, çocukların, bazı ergenlerin ve suçluların çoğunun bulunduğu düzeydir; bu düzeyde kurallar ve beklentiler benliğe dışardan yöneltilmektedir ."(Onur, 2000, 174)

Bu evrenin temel niteliği, doğru kural ve otoriteye körü körüne bağımlılıktır. Ana amaç cezadan ve maddi zarardan kurtulmaktır (Çileli,1986, 24). Düşünceleri işlem öncesi ve somut işlem evresinde olan okul öncesi ve ilkokul öğrencilerinin ahlâki yargıları genellikle gelenek öncesi düzeydedir (Kaya,1997,189). Bu düzeyde kurallar ve beklentiler benliğe dışarıdan yöneltilmektedir. Ben merkezli bakış açısı hakimdir .(Çileli,1986, 49)

Bu dönemde çocuk bencildir. Davranışlarında güdü ve gereksinimlerinin doyurulması esastır. Çevresindeki insanlar onun için birer nesnedir. Bu düzeydeki çocuklar, her şeyin kendilerin için varolduğuna inanırlar. Örneğin güneşin neden var olduğu sorulursa, "beni ısıtmak için" diye yanıtlarlar (Aydın, A., 2001, 55).

"Gelenek öncesi düzey, Kohlberg'in ahlâkî gelişim kuramında en düşük düzeydir. Bu düzeydeki çocuklar ahlâki kavramları somut yer ve olaylara bağlamaktadırlar. Bir anlamda, "Güçlü olan kazanır." düşüncesi hakimdir. Bu düzeyin temel özelliği, otoriteye bağlılık ve bireysel çıkarların ön plâna alınmasıdır. İlk iki evre bu düzeyde oluşmaktadır ."(Aydın, 2003, 47)

1. Bağımlı Evre

Kendi benliği ile ilgilidir. Gücü kendinden çok olan otoriteye boyun eğme ve cezalandırılmaktan korkma en tipik özelliğidir. Doğru davranışın ölçütü ceza ile sonuçlanacak kuralların çiğnenmesinden sakınmaktır. Doğruya ulaşma nedeni cezadan kaçma ve otoritenin isteğidir. Kurala ve otoritenin isteklerine körü körüne bağlı kalma doğru davranış olarak görülür. Bu aşamadaki birey kendisinin merkezi olduğu bir dünyada yaşıyor gibidir. İyi davranış bireyin istediği ve hoşuna giden davranıştır.

Başkalarının da ilgileri ve ihtiyaçları olabileceğini düşünmez. Onların ihtiyaçları ile ilgili değildir. Bu aşamadaki birey için davranışın sonuçları onun iyi veya kötü olduğunu belirler. Az zarar veren davranış, çok zarar verenden daha iyidir. İki bardak kıran, bir bardak kırana göre daha kötü bir iş yapmıştır. Bu evredeki biri için Önemli olan başının derde girmemesidir (Kulaksızoğlu, 2004, 101)

"Aynı seviyede iyi ve kötü, ortaya çıkan maddî sonuçlara -ceza ve mükâfata- veya kuralları ve iyi-kötü gibi etiketleri koyanların maddî güçlerine göre yorumlanmaktadır. Yani iyi şey büyüklerin tasvip ettiği ve maddî mükâfat verdikleri şeydir, kötü de bunun aksidir. Bu maddî kuvvet safhası (1) karakteristik bir şekilde cezaya doğru yönelmiştir; üstün kuvvet ve itibara kayıtsız şartsız boyun eğilir, kötü denilen hareketlerden kaçılır, iyilik ve kötülüğü davranışının sonundaki müeyyide tayin eder." (Güngör,1993,53)

"Ahlâkî yargı, davranışların ödül ya da ceza görmesine dayanır. Bu evredeki kişiler, otoriteye itaat eder ve cezalandırılmaktan kaçınırlar. Doğru, kurallara otoriteye bağlılıktır. Uygun davranılmadığı zaman, yanlış hareket edilmişti karşılığı cezadır. Ceza almamak için, otoriteye itaat gerekir.

Özellikle insan ve eşyalara maddî zarardan sakınılır.İnsan yada eşyaya zarar verilmişse, ceza, zararın doğal sonucu olarak değerlendirilir. Ahlâk gelişiminin bu evresindeki bir öğrenci, yakalanmadığı sürece kopya çekmeyi doğal bir davranış olarak değerlendirir." (Aydın, 2003, 47)

2. Bireycilik ve Çıkara Dayalı Alış-Veriş Evresi

Etrafındaki diğer insanlarla tek yönlü bir ilişki içindedir. Bu aşamada da temel arzu, bireyin kendi ihtiyaçlarının tatmin edilmesidir. Doğru davranma, ihtiyaçlarını karşıladığı sürece kurallara uymaktır.

Bireyler arasında ihtiyaca dayalı alış-veriş yapılabilir. Çıkarlar çelişse de herkes kendi çıkarını korumayı amaçlar. Her şey karşılıklıdır. Doğru davranış kişinin ihtiyacını tatmin eden davranıştır. Gelenek öncesi düzeye ait ahlâki tutum ve yargılar 9 yaşına kadar olan çocuklarda ve bazı yetişkinlerde görülür (Kulaksızoğlu, 2004, 101-102).

"Ahlâkî yargı, bireye kazandırdığı yararlı sonuçlara dayanır. Bu evredeki kişiler, başkalarının da ihtiyaçlarını dikkate alırlar. Ancak, bunu yaparken kendi çıkarlarını yine ön plânda tutarlar. Doğru olan şey, diğer insanların ihtiyaçlarını da dikkate alan, somut ve adil karşılıklı alışveriştir. Bu evredeki kişi "Ne kadar verirsem o kadar almalıyım." şeklinde bir yargıya sahiptir. "Polis beni koruduğu sürece, belediye su ihtiyacımı

sağladığı sürece vergi vermem gerekir. Devlet, bana bir şey vermiyorsa ben neden ona bir şey vereyim." temel yargılardan birisi olarak gözlenir." (Aydın, 2003, 47)

Kişi ahlâkî değerlerin herkesin ihtiyaçlarına ve bakış tarzına göre değişebileceğini fark eder. Ahlâkî davranışta dürüstlük, eşitlik ve karşılıklılık unsurları mevcuttur; ama şahıs bunları sadakat, minnettarlık veya adalet gibi ilkeler açısından değil de sadece pratik faydaları açısından ele alır. (Güngör,1993, 53-54)

İkinci ahlâkî gelişim döneminde doğrular çocuğun bir ihtiyacını karşılayan veya ona ödül getiren eylemlerdir. Bu dönem çocukların çok çıkarcı davrandıkları yaşlardır. Sadece kendi ihtiyaçlarını karşılama güdüsü ile hareket eden bu çocukların düşüncesi "sen bana yardım edersen ben de sana yardım ederim"dir. (Özden, 2003, 32)

b.b-)Geleneksel Düzey

"Geleneksel düzey, ergenlerin ve yetişkinlerin çoğu için tipik düzeydir; bu düzeyde benlik geniş toplumun kural ve beklentilerini içselleştirmiştir." (Onur, 2000, 174)

"Geleneksel düzeyde, diğer insanlar tarafından kabul edilen davranışlar, doğrudur. Kişi, sadece kişisel beklentilere ve sosyal kurallara uymakla kalmaz, aynı zamanda bu evrede kuralları destekleme, koruma ve kurallara bağlılık da söz konusudur. Bu evredeki birey, kuralları benimseyen kişi ya da grupla özdeşim kurmaktadır."(Aydın, 2003, 47-48)

"Bu düzeyde bir toplumdaki belli kaidelere ve otoriteye uyacak tipte davranış esastır. Aile, grup ve millete ait kaidelere ve beklentilere (expectation) uyma kendi başına bir değer taşır ."(Göngör,1993,54)

Dokuz ve on beş yaşları arası dönemi kapsayan bu evre, çocukların sosyal baskıyı en yoğun şekilde hissettikleri zamanlardır. Bu evre çocukların çoğunluğa uyma, basmakalıp davranışlar gösterme, kurallara uyma ve beklentilere karşılık verme baskıları altında adeta boğuldukları yaşlardır. Eğitimin çocuklara bu evrede rehberlik etmesi çok önemlidir. Ahlâkî gelişimin üçüncü ve dördüncü dönemleri bu evrede yer alır (Özden, 2003, 32).

3. Karşılıklı Kişiler arası Beklentiler, Bağlılık ve Kişiler arası Uyum Evresi

Bu aşamadaki birey grupla ilgilenir ve grup normlarına uyum aşamasındadır. Doğru olmak, başkaları ile ilgilenmek, iyi olmak, sadık ve güvenilir olmaktır. Grubun beklentileri ve kuralları doğrultusunda davranmak gerekir, iyi olmak, başkalarını memnun eden, onlara yardımcı olan davranıştır. Bu aşamada insan davranışları hare-

ketlerinin sonuçlarına göre değil, niyete göre değerlendirilir. Başkalarınca sevilmemek ve onaylanmamak kaçınılması gereken bir davranış biçimidir. (Kulaksızoğlu, 2004, 102)

"Ahlâkî yargı, otorite tarafından kabul görme yada görmemeye dayanır. Bu evredeki kişiler, içinde bulundukları grubun beklentilerine uygun davranmaktadırlar. Her şeyin iyisi, doğru davranıştır. Doğru, iyi insan olmaktır. Doğru davranış, iyi çocuk olma, iyi öğrenci olma, iyi eş olma, iyi anne olma, iyi vatandaş olmadır."(Aydın,2003,48)

4. Sosyal Sistem ve Vicdan Evresi

"Bu evrede birey, toplumdan gelen görev ve kuralları kabul toplumun haklarını korumayı amaçlar. Doğru davranma toplumun ve grubun refahı doğrultusunda davranmaktır. Başkalarının beklentilerine saygı duymak, bağlı olduğu kurum, grup veya topluma katkıda bulunmak bu ahlâki seviyedeki bireyin doğru davranma ölçü-tüdür. Bu düzeyde sosyal düzeni korumak ve toplum düzeyini korumak önemlidir. Otoriteye saygı göstermek ve onun vereceği cezadan sakınmak gerekir, ikinci düzeyin üçüncü ve dördüncü evreleri 9 ile 15 yaş arasındaki çocuğun ve birçok yetişkinin ahlâki yargısını belirler."(Kulaksızoğlu, 2004, 102)

"Ahlâkî yargı, yasalara uygunluğa dayanır. Bunun nedeni toplumsal sistemin korunmasıdır. Doğru, bireyin temel ihtiyacı, toplumsal düzeni korumak, toplumun ve grubun refahı doğrultusunda davranmaktır. Kurallara uymanın nedeni, toplumsal düzenin korunmasıdır. Bunun için de bazı durumlar vicdanî değerlerle çatışsa bile, sistemi korumak gerekir.

Bu evrede, "Hans'ın karısının hayatı değerlidir, dolayısıyla çalarak veya zorla ilacı almalıdır." ifadesi vicdanî bir değer olarak ç:kar. Ne var ki, "herkes çalarsa" düşüncesi ve sistemin çökmesi kaygısının sonucu "ne pahasına olursa olsun Hans, ilacı çalmamalıdır." yargısı galip gelir. "Herkes vergisini vermezse ne olur ? Kimse askere gitmese ne olur ? gibi düşünceler yargısal davranışın temelini oluşturur."(Aydın,2003,48)

Bu evrede yerleşmiş kurallar ve sosyal düzeni korumak önem taşımaktadır. Doğru davranış şekli "görevini yerine getirmektir" kurulu sosyal düzen kendi başına değerlidir. "yapmamalıyım çünkü kanunları çiğneyebilirim" ilkesine göre hareket edilir.

Dördüncü dönemde çocuk kendine düşeni yapmayı öğrenir.

"Kurallar, uyulması için vardır." Bu dönemde gençlerin en büyük mücadelesi onurlarını korumak ve saygınlık kazanmaktır. Kohlberg bu dönemin temel güdüsünü de toplumsal düzeni korumak olarak ifade etmektedir. Yaşamları boyu bir türlü bu dönemi aşamayanlar hep kural ve düzen sendromu yaşarlar.(Özden,2003,32)

b.c-)Gelenek Ötesi Düzey

İnsanların ancak çok azının ulaşabildiği "gelenek-ötesi düzey" de ise bireyler, kendileri ile başkalarının kuralları ve beklentileri arasında farklılık oluşturmakta ve kendi ahlâki değerlerini kendilerinin seçtiği ilkelere göre akılcı yollardan tanımlamayı yeğlemektedirler.(Onur,2000,174)

Bu evre, kişinin otoriteden bağımsız olarak evrensel değerler doğrultusunda kendi ilkelerini oluşturmaya, kendi doğru ve yanlışlarını belirlemeye başladığı evredir. (Özden,2003,33)

5.Toplumsal Faydacılık ve Uzlaşma Evresi

Safhada meşruluk ve faydacılık önem kazanır; temel hak ve hürriyetler şuuruna varılmıştır. Doğru hareket ferdî haklara göre tarif edilen bu haklar bütün toplumun üzerinde ittifak ettiği şeylerdir. Şahsî değerlerin izafîliğine olan inançla birlikte, şahıslar arasında anlaşmaya varabilmek için gereken usule ait kurallara da önem verilir. Kanun ve nizamlara çok önem verilmekle beraber Bunların sosyal faydacılık uğruna akla uygun şekilde pekâlâ değiştirilebileceği kanaati yerleştirmiştir.(Güngör,1993,54)

Bu evrede gerçekleşen beşinci dönem, kişinin yeni değer ve uzlaşmalar sonucu kuralların değişebileceğini gördüğü dönemdir. Doğru, genel doğrular, standartlara uyan ve üzerinde uzlaşılanlardır. Doğru ve yanlışlar kişisel değer ve fikirlere göre değişebilir. Bu dönemde toplumsallaşma eğilimi ağır basar. Birey toplum yararına olan kuralların çoğunluk tarafından korunmasının gerekliliğine inanır (Özden, 2003, 33).

"Bu evrede doğru davranış insan hakları ve toplum yararı gözetilerek toplum tarafından incelenip kabul edilmiş ilkelere uygun davranıştır. Bireylerin fikir ve değerlerinde farklılıklar gösterdiği bu devrede iyi anlaşıldığından görüş birliğine varma teknikleri önemsenir. Ancak doğru ve yanlışın kişisel değer sorunu olduğu da kabul edilir. Yasal görüş kabul edilmekle birlikte topluma daha fazla yarar sağlayabilmek için yasaların değişebileceğine inanılır bu bakımdan evre 4'den farklıdır.

"Yapmamalıyım çünkü zorunluluğum yok" ilkesine uygun hareket etmek önemlidir.

Ahlâkî yargı, toplumsal anlaşmalar ve kamu yararına dayanır. Bu evredeki kişiler, yasaların kullanımını ve bireysel hakları eleştirici bir şekilde inceler. Yasaların da değişebileceği ilkesine sahiptirler. Yasalar ve sosyal düzeni korumak, insan hayatını ve özgürlük haklarını güvence altına almak için gerekli görülmektedir.

Doğru, insanların farklı düşünce ve değerlere sahip olabileceklerini bilerek, bu göreceli değerleri korumaktır. Yasalara, üzerinde çoğunluk anlaştığı yani toplumsal bir anlaşma olduğu için uymak gerekir. Ancak bu yasalar değişebilir. Örneğin, hiç bir yasa, bir insanın ölümüne neden olabilecek uygulamayı meşru gösteremez. Ancak, kimse de çalma hakkına sahip değildir. Aynı zamanda, insanlar, sahip oldukları mal üzerinde kendi tasarrufunu istediği gibi kullanır. Hans, ilacı çalarsa yasaları çiğnemiş olur. Ancak yasa, mülkiyeti korumak uğruna diğer insanların ölümüne neden olamaz. Dolayısıyla, Hans, ilacı çalmalıdır. Çünkü bu durum kişiyi, yasalara karşı gelmekle insan hayatını kurtarma arasında bir seçim yapma durumunda bırakmaktadır. Böyle bir durumda insan hayatının devam etmesi için çaba gösterilmesi her şeyin üzerinde olmalıdır."(Aydın, 2003,49)

Bu evredeki bireyin toplumun üstünde bir bakış açısı vardır. Kanunlara, sosyal bir anlaşma olarak çoğunluğun haklarını koruyacağı için uyulur. Gerektiğinde kanunlar değiştirilebilir. Grubun kanunları ile çelişse de, toplumun temel hak ve değerlerini korumak bu devrenin temel özelliklerindendir. Topluma yararı olacaksa, yasaların değiştirilebileceğine inanır. Başkalarının haklarını çiğnemekten kaçınır.

Bu evrelere ait ahlâki yargılara çok az yetişkinin erişebileceği, bunun da 20 yaş civarında kazanılabileceği belirtilmektedir (Kulaksızoğlu, 2004, 102-103).

6. Evrensel Ahlâki Prensipler Evresi

"Bütün insanlığın uyması gereken ahlâki prensiplere göre davranmaya yönelirler. İnsan haklarına, insan onuruna saygılı davranılması gerektiğini düşünürler. İnsanlar araç değil, amaçtırlar. Ahlâki prensipler, kurallardan farklıdır. Kurallar özeldir, ahlâki prensipler geneldir. En önemli ahlâki prensip adalet, eşitlik ve başka insanların haklarını korumaktır. Bu prensipler herhangi bir yasadan daha önemlidir."(Güngör,1993,53-54)

Bu evrede, ahlâkî yargı, evrensel ahlâkî ilkelere dayanır. Bu evre, ahlâk gelişiminde ulaşılabilecek en üst düzeydir. Kişi, adalet, eşitlik, insan hakları gibi evrensel kavramlara dayalı olarak kendi ahlâk ilkelerini kendisi oluşturur. Kohlberg'in ortaya koyduğu bu evre çok tartışılmıştır. Bu düzeyin, çok az insanda gözlendiğini ileri

sürmüştür. Örneğin, Hz. Muhammed, Gandi vb. peygamber ve düşünürler ancak bu evreye ulaşmışlardır (Aydın, 2003, 49).

Altıncı ve son dönemde, kişi evrensel ilkeler, doğru-yanlışlar, hak, adalet ve özgürlük kavramları doğrultusunda kendi doğru ve ilkelerini geliştirir. Kendi doğru ve yanlışlarını oluşturma ile beraber gelişmesi gereken diğer ahlâkî gelişim ödevi de başkalarının haklarına saygılı olmaktır. İnsana insan olduğu için değer verme bu dönemde kazanılan bir tutumdur.

Kohlberg, daha sonra yaptığı çalışmalarda ahlâkî gelişimi altı dönem yerine beş dönemde, fakat yine üç evrede düzenlemiştir. Ahlâkî gelişimin son evresinde, toplumsallaşma ve evrensel değerler edinme, birleştirilerek beşinci dönem ahlâkî gelişim dönemi olarak gösterilmiştir (Özden, 2003, 33).

Kısaca özetlersek, birinci düzeyde gerçek anlamda bir ahlâk anlayışı yoktur. Çocuk özodakçı (egocentric) bir eğilim içindedir; bencil güdülerine doyum sağlayacak davranışlarda bulunmak ister, otoriteye saygı gösterir ve insanları nesne olarak görür. İkinci düzeyde olan "yasa ve düzen" evresinde ise ahlâki ikilemler, toplumsal beklentiler ve geleneksel kurallar dikkate alınarak çözümlenir. Bu dönemde iyi çocuk olmak önemle vurgulanmaktadır. Ahlâk gelişiminin üçüncü düzeyinde ise birey yargılarını sadece belirli yasal kurallara göre değil, soyut evrensel ahlâk ilkelerine dayandırma eğilimi göstermektedir.

Kohlberg'e göre bu aşamalar,sırasıyla yaşanmayabilir.Kimi kere biri kısıtlanabilir.Kimi kere ise bir aşama uzun sürebilir. Kohlberg ayrıca, çeşitli kültürlerden gelen çocukları inceleyerek içerik farklı bile olsa, aynı sonuçları elde etmiştir. Sözgelimi Tayland'da bir köyde 10-13 yaşındaki erkek çocuklara şu soruyu sormuştur: Bir adamın karısı açlıktan ölüyorsa, adamın hiç parası yoksa ve bakkal da ona hiç yiyecek vermiyorsa, adam ne yapmalıdır? Çocukların çoğu bu soruya "Yiyecek çalıp beslerim,çünkü bir de cenaze masrafı çıkar" şeklinde yanıtlamışlardır. Meksikalı çocuklar ise;yiyecek çalabileceklerini, çünkü yemek pişirmek için eşlerine muhtaç olduklarını söylemişlerdir. Bu yanıtlar ise Kohlberg'e göre 2. düzey tepkileridir.

Kohlberg, deneyleri sonucunda, şu bulguları elde etmiştir:

1-Çocuklar ve ergenler kendi düzeylerindeki ahlâki aşamaları, bütünüyle kavramaktadırlar, ancak daha ileriye gidememektedirler.

2-Çocuklar ve ergenler daha ileri aşamaları yeğlediklerini belirtmektedirler.

3-Çocuk, kendisinden üst düzeydekine karşı olumlu eğilim göstermekte ,üst düzeydeki çocuk ise alt düzeydekini kabul etmemektedir (Topses, 1990, 145)

“Araştırmalar ahlâklılığın duruma göre özelleşme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Çocukların çoğu belirli durumlarda çalmakta, yalan söylemekte, sahtekarlık yapmakta, diğerlerinde ise bunları yapmamaktadır; bütün ve bölünmez bir vicdan ya da süperego kavramı pek az destek bulmaktadır. Bazı bireyler diğerlerinden daha tutarlı bir dürüstlük, bazıları da daha tutarlı bir namussuzluk göstermektedir; ancak tutarsızlığın daha egemen bir eğilim olduğu söylenebilir. Öte yandan, yaş, zeka ve cinsiyet farklılığının ahlâki davranışta çok küçük bir payı olduğu, buna karşılık grup yasalarının ve güdüsel etkenlerin daha önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Ayrıca, araştırmalar, yetişkinlerin eylemlerinin sözcüklerinden daha yüksek sesle konuştuğunu ve yetişkin ikiyüzlülüğünün varlığını ortaya koymaktadır .”(Onur, 2000, 176)

Kohlberg, insanın bir üst ahlâkî gelişim evresine geçmesinde, kendisinden daha üst evredeki birinin cazip görüşlerinin ve etkileyici davranışlarının etkili olduğunu kabul etmektedir. Ahlâkî gelişim açısından, kendisinden daha ileri düzeyde olan birini görüş ve davranışlarıyla cazip bulan çocuk, onun gibi olmak istemektedir (Özden, 2003, 33).

Kohlberg ahlâki akıl yürütmenin gelişimini kolaylaştıran üç tümevarım yöntemi betimlemektedir. Bunlardan biri rol alma için fırsattır. Genel olarak, bir bireyin toplumsal gruba ya da kültüre katılımı ne kadar genişse rol alma fırsatları da o kadar fazla olacaktır; rol alma kişinin kendisini bilinçli olarak bir başkasının yerine koyması demektir. Fakat rol alma yeteneği kendi başına ahlâki düşünmede ilerlemeyi güvenceye almaz; kişi başkalarını anlamayı özgeci amaçlar için olduğu kadar bencil amaçlar için de kullanabilir (Gander ve Gardiner, 2004, 369).

Kohlberg, ahlâki yargının gelişiminde dönüm noktası olarak sosyal beceriyi bir başka deyişle bir başkasının yerini alma yeteneğini tasarımlamış, bunun gerçekleşmesi imkanını da çocuğun en azından zihinsel olarak somut işlem dönemini kazanmasında görmüştür (a.g.e., 46).

Çocuğun sosyal becerisini yani rol alma yeteneğini aynı topla oynamak isteyen iki çocukla örneklendirmekte, bu iki çocuğun en adil bir çözüm olarak paylaşma fikrine ulaşmalarının yeni bir rol alma evresine, dolayısıyla yeni bir ahlâki gelişim evresine girdikleri sonucuna ulaşmaktadır (a.g.e., 46).

“Kohlberg, çocuğun gerek yaşıtlarıyla gerek büyükleriyle ortak faaliyetlere katılması ona çeşitli roller alma bakımından imkan verdiği için önemlidir diyor. Çocuğun katıldığı ve roller aldığı bu gruplar asıl toplumun birer minyatürü gibidir; çocuk orada toplumun kaidelerini ve rol sistemini öğrenir. Burada onun dünya

görüşünde asıl değişiklik yaratan nokta otorite hakkındaki fikrinin değişmesidir.Çocuk bir mevki ve rol sisteminde karşılıklı roller alırken bu arada otorite rolünü de almakta - meselâ bir oyunda baba rolünü alır- böylece doğru ve haklı davranış konusunda kendi görüşüyle otoritenin görüşünü karşılaştırma imkânına kavuşmaktadır.İşte sosyo-ekonomik farklılaşmaların ahlâkî gelişme veya umumiyetle zihnî gelişme bakımından önemi özellikle burada ortaya çıkıyor. Çocuğun sosyo-ekonomik mevkii onun hangi türlü gruplara katılabileceği ve ne cins tecrübeler edinebileceği konusunda başlıca belirleyici faktörlerden biri oluyor .Buradaki farkı yaratan şey gruplar arasındaki değer farkı değildir. Çünkü insanın toplumdaki yeri ne olursa olsun temel ahlâk değerleri değişmez.Değişen şey, herkesin kendi sosyo-ekonomik mevkiine göre sosyal müesseseler ve kurallar hakkında yaptığı yorumlardır.Meselâ, kanunların yapılmasına hiç karışmayan bir alt-sınıf mensubu için kanun sadece bir baskı ve sınırlama vasıtasıdır; yukarı-orta sınıf mensubu ise bunların toplumun iyi işlemesi için gerekli bir ahlâkî sistemi yansıttığını düşünür."(Güngör,1993,55-56)

Kohlberg'in teorisinde sosyal perspektif önemli rol oynamaktadır. Ahlâki gelişim düzey ve evreleri boyunca çocuk,

1.Artan ölçekte büyük bir spektruma bakmayı yani daha çok kişiyi ve kurumu göz önüne almayı öğrenmektedir .

2.Daha fazla soyutlama yapmayı yani fiziksel akıl yürütmeden, yola çıkıp değerler, haklar, sözleşmeler hakkında akıl yürütmeyi öğrenmektedir.

Kohlberg, bir çocuğun çevresine ahlâki atmosferi açısından dikkatle bakılması gerektiğini belirtmektedir. Örneğin, yetim yurtlan ve tutukevleri yetimlere ve tutuklula-ra daha yüksek bir gelişim düzeyinden öğrenebilecekleri ya da gözlemleyebilecekleri bir çevre sağlamazlar genellikle; çünkü bu kurumların kendileri 1. ya da 2. evrede işlev görürler.Dolayısıyla, şunu sorabiliriz: "Bir çocuğun evi hangi ahlâk gelişimi evresindedir? Ya okulu? Sınıfı?"

Son olarak, çocuklar bilişsel-ahlâki çatışma deneyimi ile karşılaştırılmalıdır. Kohlberg, çocukların ahlâki akıl yürütmelerinde çelişkilere yol açan durumlarla karşılaşmanın ahlâki akıl yürütme yeteneğinde ilerlemeler sağlayabileceğini vurgulamaktadır. Okullarda bir ahlâki tartışma programı oluşturan Blatt ve Kohlberg'in (1979) elde ettiği sonuçlar bunu desteklemektedir. Ana babaları evde değerler ve ahlâki sorunlar hakkında konuşan çocuklar en büyük katkıyı yapmaktadırlar (Gander ve Gardiner, 2004, 369).

“Kohlberg'in teorisi oldukça yakın tarihlerde ortaya atıldığı için bu teoriyi test etmek maksadıyla yapılan araştırmaların sayısı azdır. Fakat son yıllarda bu istikametteki araştırma sayısı hızla artmaktadır. Alınan sonuçlar Kohlberg’in gelişme merhalelerinin gerçekten birbiri arkasından geldiklerini ve bir kognitif ilerlemeye işaret ettiklerini gösterir mahiyettedir. Bunlar arasında en dikkate değer olanı (Turiel, 1966) çocuğun mevcut düşünce seviyesi ile onun erişebileceği ahlâkî seviye arasında sıkı bir münasebet bulunduğuna işaret etmektedir. Ayrıca, gelişmenin bir sonraki merhalesi daha öncekilerin üzerine basitçe bir ilâve değil, onların yeniden düzenlenmesi şeklinde ortaya çıkmakladır. Ahlâki gelişme merhalelerinde geriye dönüş yoktur .”(Güngör,1993,56)

Kohlberg'in ahlâk gelişimine yaklaşımı ne kadar geçerlidir? Sayısız boylamsal araştırmalar (Kohlberg ve Kramer, 1969; Kramer, 1968) bir evreden diğerine derece derece gelişen hareketler, aynı zamanda davranışın kestirilebilir örüntüleri olduğunu (Rest, Turiel ve Kohlberg, 1969; Turiel, 1969) ileri sürdüler. Freundlich ve Kohlberg (1971), alt sosyoekonomik gruptan gelen erkek ergenlerle ilgili bir çalışmada, suçluların yüzde 83'ünün ve suçlu olmayanların yalnızca yüzde 27'sinin gelenek öncesi düzeyde olduğunu buldu. Krebs (1971), gelenek öncesi denekler arasında yüzde 73'ünün hile yaptığını, geleneksel olarak sınıflananların yüzde 66'sının, gelenek sonrası düzeydekilerin yalnızca yüzde 20'sinin bunu yaptığını buldu.

Başka araştırmalar, ahlâk gelişimi üzerinde, zekânın, toplumsal sınıfın, yaşın, zekâ bölümünün, ana-baba tutumlarının, aile çevresinin ve kültürel farkındalığın önemli etkisini gösterdiler. Kohlberg'in düşünceleriyle ilgili yeni çalışmalar Herch, Reimer ve Paolitto'da (1979) ve Rest'te (1979) bulunabilir.

Kohlberg'in yaklaşımını eleştirenler vardır (Gibbs, 1977). Kimileri yönteminin kültürel olarak önyargılı olduğunu ve sözünü ettiği ahlâki tutumların evrensel olmadığı-m (Simpson, 1974) ileri sürdüler. Kimileri de bu yaklaşımı kadınlara karşı önyargılı olmakla suçladılar (Gander ve Gardiner, 2004, 473)

Kohlberg (1976) puanlama yöntemine ilişkin bazı eleştirileri yanıtladı ve yöntemini daha nesnel yapmaya girişti. Rest(1976), Kohlherg'in çeşitli ahlâki ikilemlerini kullanan daha az karmaşık bir test geliştirmeyi denedi. Bu yazıda önemli sayıdaki gelişmeler Kohlberg'in kuramı lehinde ortaya çıkmaktadır. Rest'e (1980) göre, açık bir anlatımı olan yalın bir puanlama sisteminin kurulmasıyla ilgili on yıllık bir proje tamamlanmaktadır ve evrelerin tanımlarında yeniden bir düzenlemenin yayınlanması yakındır. Harward Üniversitesi'ndeki Ahlâk Eğitimi Merkezi’nde Ann Colby ve arkadaşları yirmi yıllık boylamsal bir araştırmanın sonuçları üzerine bir rapor

hazırlamışlardır. Rest bulguların, bütün deneklerin zaman içinde değiştiğini, hiçbirinin bir evreyi atlamadığını, yaklaşık yüzde 7'si bir evreden diğerine geri kaymış göründüğü halde, ilerlemeyen her birine karşılık on deneğin ilerlediğini gösterdiğini belirtmektedir.

Ahlâk gelişiminin evrenselliği hakkında kesin biçimde konuşabilmemiz için bu türden daha fazla araştırmaya ve Kohlberg'in yaklaşımını kültürler arası olarak sınamayı amaçlayan daha fazla çabaya gereksinmemiz vardır (Gander ve Gardiner, 2004, 474).

Sonuç olarak, yetişkinlikte yeni bir ahlâki düşünme yapısı oluşmamaktadır. Araştırmalar, yüksek evre özelliği gösteren bütün yetişkinlerin bunu daha ergenlik dönemindeyken göstermeye başladıklarını ortaya koymaktadır. Şu halde, ergenlikle gerekli gelişim olanağını ve özgürlüğünü bulamayan kişilerin yetişkinlikte daha ileri bir ahlâka sahip olmaları söz konusu değildir. Yetişkinlikte ortaya çıkan değişimler, kişilerin daha önce geliştirmiş oldukları kalıpları daha tutarlı bir biçimde kullanmalarından kaynaklanmaktadır. Yetişkinlik yılları daha önce ulaşılan en yüksek evrenin tutarlılık kazanmasına olanak sağlamaktadır. Kişilik psikolojisi açısından yetişkinlikteki ilerleme, ahlâk evresi değişimi değil, ego güçlenmesi sürecidir. Ego güçlenmesi, bireyin sahip olduğu ahlâki yapıları kişilik bütünleşmesi doğrultusunda nasıl kullanacağını öğrenmesi demektir. Yetişkinlikteki ahlâk gelişimi, daha önce kazanılmış ahlâk yapılarının kullanımının bütünleşmesi ve yaşama uygulanması olarak nitelendirilebilir (Onur, 2000, 177).

C-AHLÂK GELİŞİMİNİ KOLAYLAŞTIRMADA BİLİŞSEL BİR YAKLAŞIM

Daha önce disiplini çocukların davranışını etkileme yönünde amaçlı bir girişim olarak tanımladık. Ana babaların neyin kabul edilebilir ya da kabul edilemez olduğuna, neyin pekiştirileceğine ya da cezalandırılacağına karar verdikleri yaklaşımlardan farklı olarak, bilişsel yaklaşım çocukları davranışları hakkında düşünmeye, davranışlarını değerlendirmeye, doğru ve yanlışın ne olduğuna kendi kendilerine karar vermeye özendirir.

Bilişsel bir yaklaşım, ana babaların ya da öğretmenlerin, çocukları davranışlarının ya da tutumlarının haklı olup olmadığını ve bunun nedenlerini düşünmeye uyarabilecekleri her türlü yolu içerir. Bu, çocukların davranışlarının yararlılık ya da uygunluğuna karar vermelerinde ve sonuçlarını anlamalarında yardımcı

olmayı içerebilir. Dolayısıyla, disipline bilişsel bir yaklaşımın ahlâk gelişimi için doğurguları vardır.

Belki de bu yaklaşımın en önemli yönü, çocukların zihin gelişimi düzeylerinin dikkate alınmasıdır. Yetişkinler çocuklardan yeteneklerinin üstünde bir akıl yürütme beklememeli ya da bunu onlara sunmamalıdırlar. Çocukların anlayabilmesi gereklidir ve bunu yaptıklarından emin olmak için onlardan geribildirim alınmalıdır. Çocuklar akıl yürütme sürecine ne kadar çok girerlerse o kadar iyidir.

Burada bilişsel yaklaşımları çocuklarının anlayışı için uygun olmayan bir düzeyde olan bir ana baba örneği verilmektedir. Beş yaşındaki Polly, kahvaltılık gevreği masanın üstüne döküp dağıttı ve kahvaltıdan sonra gevrek kutusunu kapatmadı (Gander ve Gardiner, 2004, 366). " Bir sabah annesi Polly'nin gevrekleri niçin masaya ve yerlere dökmemesi ve niçin kutuyu mutlaka kapatması gerektiğini bütün ayrıntılarıyla anlattı. Bu dersten sonra, kızına ertesi sabah kahvaltıda *ne* yapacağını sordu. Polly "tost yiyeceğim" yanıtını verdi. Annenin uzun uzadı-ya akıl yürütmesi bilişsel bir teknikten çok bir ceza işlevi görmüştü.

Bilişsel bir yaklaşım çocuklar zihinsel olarak geliştikçe gitgide daha fazla etkili olmakla birlikte, belirli bir düzeyde okul öncesi çocuklara bile uygulanabilir. Örneğin, dört yaşındaki Preston bir "deney" olarak kediyi bodrumdaki yedek buzdolabına koydu. Onu orada bırakmaya niyeti olmamasına karşın, kediyi buzdolabında unuttu. Ertesi sabah kahvaltıda annesi bir süredir kediyi görmediğini söyledi. Preston'un gözleri yerinden oynadı ve çocuk hemen aşağıya koşarak kediyi dışarıya çıkardı. Annesi onu izledi. Annesi, Preston'un yanlış bir şey yaptığını bildiğini, ama bunu kasıtlı olarak yapmadığını söyleyebilirdi. Onu tokatlamak yerine, anlayabileceği bir düzeyde, kedilerin de duyguları olduğunu, acı duyabileceklerini, soluk almak için havaya gereksinimleri olduğunu açıkladı ve bu açıklamayı çocuğun kedinin durumunda olsaydı neler hissedebileceği ile ilişkilendirdi. Preston gelişimsel olarak bu bilişsel yaklaşımı kavramaya kesinlikle hazırdı. Büyümüş gözlerle dinlemesi ilgisini ve anlayışını gösteriyordu.

Preston şimdi yedi yaşındadır ve o zamandan beri hayvanlara çok iyi davranmaktadır. Hayvanlara karşı davranışı büyük olasılıkla ceza korkusundan değil, onların da duyguları olduğu ve kötü muamele görmemeleri gerektiği konusunda geliştirdiği anlayıştan etkilenmiştir.

Bilişsel bir yaklaşım çocuklara neden belirli davranışların yardımcı, zararlı, ahlâki ya da ahlâkdışı olduğunu anlayabilmeleri için nedenler göstermeyi içerebilir."

(Gander ve Gardiner, 2004, 367) Davranışların iyi ve kötü yönlerini, seçenekleri ve sonuçları tartışmayı içerebilir. Çocuklar zihinsel olarak geliştikçe, nedenleri, seçenekleri, sonuçları ve uzlaşmaları düşünmede, tartışmada, görüş bildirmede gitgide daha yetenekli olurlar ve onların bu düşünme yollarını denemelerine olanak tanınmalıdır.

İdeal olarak, ana baba olmak derece derece artan bir özgürlük vermeyi içerir. Çocuklar geliştikçe, davranışları ve kararları için sorumluluk almalarına gitgide daha fazla fırsat verilmelidir Bunu yapmak, çocukları için en iyinin ne olduğunu bildiklerini düşünen ve onları bağımlı tutma gereksinimini duyan ana babalar ve öğretmenler için güç olabilir. Fakat çocuklar eninde sonunda kendi kararlarını alabilme ve yaşamlarını yönetebilme yeteneğini kazanmak zorundadırlar. Bu temel beceriler bir gecede öğrenilemez. Yavaş yavaş artan sorumluluklar bu becerileri geliştirmeleri yönünde çocuklardan gerçekçi ve sürekli istemler bekler. Mischel ve Mischel , çocuklara küçük kardeşlerin ve hayvanların bakımı gibi başkalarının iyiliği için görev ve sorumluluklar yükleyen kültürlerde çocukların daha özgeci davrandıklarına işaret etmektedir.

Bir dizi yazar ahlâki düşüncenin gelişimi için bilişsel yapılandırmadan başka bilişsel disiplin teknikleri önermiş ve araştırmıştır. Bunlar arasında Hoffman'ın (tümevarım teknikleri diye adlandırdığı teknikler vardır. Bunlar, ana babalar tarafından çocuklarının niçin bazı tür davranışların doğru, diğerlerinin yanlış olduğunu anlamalarına yardımcı olmak için kullanılan çeşitli yöntemleri içerirler. Mussen ve Eisenberg-Berg, tümevarım kullanan ana babaların, çocuklarının yaptıklarının toplumsal doğurgularını anlamalarına ve başkalarının iyiliğini düşünmede onlara model olurken çocuklarının empatik farkındalıklarını güçlendirmelerine yardımcı olduklarına işaret etmektedirler. Böyle rehberlik edilen çocuklar yaşıtları arasında başkalarına ilgi gösteren, başkalarının gereksinmelerine duyarlı, yaşıtlarına yardımcı, cömert, şekerlemeleri ve oyuncakları paylaşmaya gönüllü bireyler olarak bilinirler (Gander ve Gardiner, 2004, 368-369).

D-)ÇOCUKTA AHLÂKÎ GELİŞİM DÖNEMLERİ

Daha önce de belirttiğimiz gibi kişi, farklı özellikleri bulunan ve kültürlere, iklimlere göre değişik yaşlarda başlayıp biten çeşitli dönemlerden geçer. Kişinin beden, zihin, duygu vs. gelişimleri bu dönemlerde belirgin özellikler gösterir.

“İnsan doğumundan ölümüne dek gelişimini belirli dönemler içinde sürdürür. Genellikle, çocukluk, ergenlik, erişkinlik (erişkinlik) ve yaşlılık olarak belirlenen bu dönemleri, kesin yaş sınırlan ile birbirinden ayırmak oldukça güçtür. Her evre bir önceki evrenin etkisi altında oluşur, bir sonraki evreyi etkiler .”(Selçuk, 1991, 24)

Bu dönemlerin birinden diğerine geçişte belirleyici faktör sadece bedensel gelişim değildir. Bireyin içerisinde yaşadığı fiziki çevrenin, sosyo-ekonomik ve kültürel koşulların da etkin rolleri vardır. “Ancak her dönem kendine özgü ve belirli bedensel, zihinsel, duygusal ve toplumsal özellikler taşır. Bireysel ayrıcalıklar ile birlikte bu ortak özelliklerin bilinmesi bireyin eğitiminde izlenecek yolu belirler.” (Yörükoğlu,1996, 16) “Bireyin gelişimi bir bütünlük içinde olur. Onu ruh ve beden olarak ayırmak ya da bir yönünün diğer yönlerinden bağımsız olarak geliştiğim söylemek mümkün değildir .”(Selçuk, 1991, 25)

İnsan aile, sokak ve toplumsal çevresi ile, geçmişteki ve şimdiki yaşantıları, ile, beden, zihin, duygu ve ahlâk gelişimi ile, bilgi, beceri ve tutumları ile, geçmişte yaptıkları ve gelecekte yapacakları ile bir bütündür. İnsanın kişiliği böyle bir bütünlük içinde anlamlıdır, değerlidir.

“İnsanın tüm gelişim yüzlerinde olduğu gibi ahlâk gelişiminde de insan belirli evreleri takip eder. Kişi içinde bulunduğu ahlâkî gelişime bağlı olarak hareket eder. Bu da insanın karakterinin temelini oluşturur .”(Özeri, 1998, 217)

Burada ahlâki gelişim evreleri derken çocuğun ahlâkî değerleri kazanmasında önem taşıyan, kişilik gelişimi ve toplumsallaşma sürecinde etkili olan okul öncesi ve okulda çocuğun istendik davranışlar geliştirmesi sürecini ele alacağız.

“Ahlâk gelişim evrelerini araştıran diğer bir araştırmacıya (Norman Bull) göre "ahlâk gelişimi dört evreye ayrılır.

1. Kuralsızlık (anomy): Kuralsız, içgüdüsel, dürtüsel özelliklerin yer aldığı ilk çocukluk evresidir.
2. Bağımlılık (heteronomy): Kuralların ben merkezli şekilde içselleştirildikleri evredir. Bu evre içsel kişisel bir ahlâk edinebilmek için gereklidir.
3. Toplumsallık (socinonomy): Çocuğun, çevresinin ve toplumun çocuk tarafından algılandığı evredir. Bu evrede toplumun onayı çocuk için önemlidir.
4. Bağımsızlık (autonomy): On bir yaş civarında gelişen bağımlı evrede içselleştirilen kurallara kişisel yorum getiren, bu yolla kuralların baskısının mantıkla irdelendiği evredir .”(Özeri, 1998, 218)

Diğer bir görüşe göre çocuklarda ahlâkî gelişim, birbirini izleyen beş safha olarak ele alınabilir:

"1)Ahlâk öncesi dönem: Bebeklik çağındaki çocuğun ahlâkî davranışı yoktur. Çocuk bu çağda iyi ve kötü fikrine sahip değildir. Çocuk ancak 3 yaşma doğru bâzı davranışların iyi, bâzılarının da kötü olduğunu, yapılmaması gerektiğini öğrenmeye başlar. Fakat yaptığı davranışların neden iyi ya da kötü olduğunu anlayacak düzeye gelmemiştir. Bu çağda çocuk ana-babasına bağımlıdır; bâzı davranışların onlar tarafından istenmediği için yapılmaması, bâzılarının ise istendiği için yapılması gerektiğini öğrenir. Büyüklerin tasvip ve beğenisini elde etmek için iyi olan davranışları yapmaya, cezalandırılmaktan korunmak için kötü davranışlardan sakınmaya yönelir.

2)Bencillik (veya saf çıkarcılık) dönemi: Çocuklar 6 yaşma kadar bencildir; çevresindekilerin merkezi olmak ister ve kendi isteklerinin hemen yapılmasını bekler. Çocuk ahlâkî durumu, başkalarının görüşünü hiç göz önünde bulundurmadan yalnız kendi açısından değerlendirir. Kendi davranışını ahlâkî düşünceleriyle yönetmekte özgür değildir. Ahlâk kuralının değerini bir toplumsal baskı olarak anlar; ancak buna uymaz. Bu yüzden bencil eğilim, kuralın tek yanlı saygı anlayışı ile birleşerek ahlâk davranışını sınırlandırır.

Bu dönem çocuğunun olumsuz davranışlarının en yüksek olduğu devre 3-4 yaşlarıdır. Çocuk bu dönemde "inatçı"dır ve inatçılığı ile ahlâk dışı davranışı arasında yakın ilişki vardır. Bazen inat olsun diye istenmeyen davranışları yapabilir. Çocuğa göre doğru davranış, onun istek ve ihtiyaçlarını tatmin eden davranıştır. Yararcı alış-veriş (sen bana yardım et, ben de sana yardım edeyim) kavramı, sevgi, bağlılık ve adalet kavramı yerine geçerlidir. Her şeye rağmen bu yaşlardaki çocukta ahlâkî duygunun belirmeye başladığı görülmektedir. Meselâ, 3 yaşındaki bir çocuk, başka birinin oyuncağını, ona duyurmadan aldığında bunun hırsızlık (veya yanlış bir davranış) olduğunu sezebilmektedir.

3) Başkalarına uygunluk (sociocentrique) dönemi: Bu dönem 6-9 yaşlarına tekabül eder. Bu çağda çocuk, yavaş yavaş kendinden büyüklerin veya kendi yaşıtlarının davranışlarını benimser. Farkında olmadan, daha önce başkalarından öğrendiği ahlâkî davranışları yapmaya başlar.

Bu dönemde çocuğun ahlâkî davranışı büyük ölçüde otoriteye bağlıdır. Çocuğun otoriteye saygısı, onu yetişkinlerin kurallarının kutsal, değişmez şeyler olarak düşünmesine sebep olur. Ahlâkî hata, yetişkinlerin kuralları ve tepkileri çerçevesinde

tanımlanır; yani büyüklerin cezalandırdığı davranışlar yanlış olan davranışlardır. Görev, otoriteye itaat olarak anlaşılır. Çocuk ahlâkî kuralları dışsal mutlaklar olarak görmesi yanında, kendi ana-babasının ve diğer yetişkinlerin her şeyi bilen kusursuz ve kutsal kişiler olduğunu düşünür. Bu devrede iyi davranış başkalarını memnun eden, onlara yardımcı olan ya da onlar tarafından takdir edilen davranıştır. Yaygın davranış normlarına uyma ön plândadır. Davranış niyete göre değerlendirilir. İyi niyetli olmak önemlidir ve bu da iyi niyet ve amaçlar taşımayı, başkalarına karşı düşünceli davranmayı gerektirir. İyi olmak, karşılıklı ilişkileri sürdürmek, güveni, bağlılığı, minnettarlığı korumayı gerektirir." (Hökelekli, 1998, 189-190)

"Çocuğun din öğretimi almaya başladığı dönemde zihinsel gelişimi somut operasyonlardan formel operasyonlara geçer. Formel operasyonlar düzeyine gelen birey, artık yetişkin dünyasıyla iletişim içine girmeye hazırdır; çünkü bilişsel gelişimin en son aşamasına gelmiştir. Formel operasyonlar gelişirken, bireyin kişilik yapısı da gelişir ve bireyin ahlâk anlayışında olduğu kadar, kendini algılayışında da temel değişiklikler yer alır. Operasyon öncesi dönemdeki çocuk, eliyle nesnelerin yerini değiştirip belirli bir sıraya koyabilir. Somut operasyonlar devresindeki çocuk, düzenlemeyi belli semboller aracılığıyla zihninde yapabilir. Formel operasyonlar devresinde ise çocuk, semboller düzeyinden bir aşama ötesine giderek, düşünce düzeyine ulaşır. Bu düzeye ulaşan bir çocuk, belirli bir sorunu çözebilmek için, değişik hipotezler geliştirir ve her hipotezi birer birer dener. Çocuğun düşüncesine ve sorunlara yaklaşmasına bir düzenlilik, formel yapı, akıl yürütme süreci gelişmiştir. Somut operasyonlar devresindeki çocuk var olan nesneleri gösteren sembollerle düşünürken, formol operasyonlar devresindeki çocuk, olası seçenekler üzerinde düşünebilir.

Piaget'ye göre; bilişsel bakımdan formel operasyonlara hazır hale gelen birey, çevreden bu yönde uyarım ve teşvik görürse gelişmesini tamamlar, toplumsal çevre bu düşünsel gelişmeyi beğenmiyorsa ve birey kendini mantıksal düşünmesinden dolayı toplumdan yabancılaşmış hissediyorsa, bu tip düşünmeden uzaklaşır. Çocuk bir aşamadan diğerine, daha önceki aşamadaki düşünce tarzı yetersiz kaldığı ve çevresine uyum sağlayabilmek için geçer. Razı toplumlarda çocuk, formel operasyonları kullanmak için zorlanmaz, doğa ve toplum çevresine uyumunu, somut operasyonlar aşamasındaki düşünce tarzıyla yapabilir." (Özdoğan, 2004, 296)

4) Duygusal vicdan dönemi: On yaşlarından itibaren çocuk kendisine telkin edilen davranış kurallarım öğrenir ve bunlara sıkıca bağlanır. Bağlanılan bu davranış kurallarının bazıları çocuk tarafından benimsenir. Bu benimsemede, sevilen model kişilerin varlığı önemini korumakla birlikte, onların şahsından bağımsız bir yol izlenir. Meselâ, sevilen bir kimsenin istediği hareketi yapmak, zamanla o hareketin bağımsız olarak yapılması ile sonuçlanır. Aradan uzun bir süre geçince onda rol oynayan model kişi unutulur, ortada yalnızca hareketin kendisi kalır. Çocuk henüz,davranışın nedenlerine inecek gücü gösteremez. Bu sebeple yargıları duygusaldır.

Bu dönemde ahlâkî yargı ve davranış, otoriteye bağımlı, tek yönlü olma özelliğini kaybetmeye başlar. Bunun yerine, birlikte iş görme ve karşılıklı ilişkiye dayalı bir anlayış çerçevesinde ahlâkî yapı şekillenmeye başlar. Çocuk kendi ahlâkî davranışlarının sonuçlarını toplumsal değerler ve zorunluluk açısından göz önünde bulundurur ve buna uygun olarak davranır. Ahlâkî değerlerin kişilere göre değişiklik ve farklılık gösterebileceğinin farkına varmıştır; dolayısıyla, anlaşma yoluyla bunların değişime açık, nisbî ve izafî şeyler olduğunu kabul eder. Çocuklar, özgür olarak kabul edilen bu kural gereğince, aralarında işbirliği kurarlar. Bu dönemde çocuk dış sosyal ve ahlâkî değerleri sadece içselleştirmekle kalmaz, bunları aynı zamanda hazmeder. Dıştan alınan kurallar çocuk tarafından değiştirilir. (Hökelekli, 1998, 190-191)

Soyut düşünebilme, genelleme yapar hale gelme, sosyalleşme, bilgiye, araştırmaya düşkünlük ve fizik gücünü kullanabilir hale gelme gibi belirgin özellikleri bulunan bu dönem, aynı zamanda bencilliğin ve yaramazlığın da arttığı bir dönemdir.

Gençliğin ilk basamaklarına adımını atmış olan İİK öğrencisinin ilkokuldaki masal aleminden sıyrılmaya başladığı ve olayları gerçekçi bir şekilde görme yeteneklerinin oldukça geliştiği görülür. Yapılan araştırmalar 12 yaşında vücudun ve zekânın hızla geliştiğini ve dinî uyanmanın da bu yaşlara rastladığını, bu yaştaki normal zekâlı birinin dini kavrayabildiğini ve yetişkinler gibi bir din anlayışına sahip olmaya başladığını göstermiştir

12. yaştan itibaren somut düşünmenin yerini soyut düşünme almaya başlar. Fakat bunun tam olarak gerçekleşmesi zaman alır. "W.H.Clark, olayları birleştirme ve bir sonuca ulaşma kabiliyetinin ortalama olarak çocuk on beş zekâ yaşını tamamladığında açıkça görüleceğini belirtir.

İİK'sinde öğrenciler ahlâki gelişimin,bencil davranışlar ve başkalarına uygun davranışlar basamaklarından geçerek duygusal davranışlar yahut duygusal vicdan basamağı denilen aşamasına gelmişlerdir. 10. yaştan ergenliğe kadar sürdüğü kabul

edilen bu aşamada zihin yetenekleri tamamen gelişmediğinden çocuk, duygularının etkisi altındadır. Kendisine telkin edilen davranış kurallarını öğrenmesi ve onlara sıkıca bağlanması söz konusudur. Bu kuralların kimisi çocuk tarafından çok benimsenir. Bunun da "hoşlanma ilkesi"nin etkilerinin bu dönemde de devam etme ihtimalinden kaynaklanabileceği kabul edilmektedir. Bu basamakta akıl ve mantık fazla etkili olmamaktadır. Çocuğun henüz davranışların sebeplerine inecek gücü gösterememesi nedeniyle yargılan daha çok duygusaldır. Fakat İİK'sinin sonlarına doğru erinin duygusal davranışları coşkusunu yitirmeye başlar. Çevresindeki büyüklerin ahlâka ait sözlerini tenkitle karşılar, onların doğruluk ve yanlışlıklarını araştırır. Böylece akılcı ve özgeci ahlâki davranışlar basamağı başlar. Ergenliğin başlangıcında görülen bu basamakta da duygusal taraflar vardır, fakat akılcılık özelliği daha ağır basmaktadır."(Başaran,1996,127)

5) Akılcı vicdan ve evrensel ahlâk dönemi: Bu son aşamada çocuk daha doğrusu ergen doğru ve yanlışı sosyal düzenin yasa ve kurallarıyla değil, bizzat kendi vicdanıyla ve kendi geliştirdiği ahlâk ilkeleri ile tanımlar. Bu ilkeler, evrensel adalet ilkelerini, insan haklarının eşitliğini ve insana saygıyı içerebilirler. Böylece, yalnız kendini değil başkalarım da düşünen yüksek seviyeli bir ahlâkî yargı gelişmeye başlar. Başkalarına yardım, zor durumlarda bulunanlara acıma duygusu görülür. Vicdan ve ahlâkî sorumluluk en yüksek seviyesine ulaşır. Kişi artık kendi kendini denetleyebilir. Davranışları ahlâk kurallarına aykırı düştüğü veya yapmak istediği bir işte başarısızlıkla karşılaştığı zaman çok güçlü "suçluluk duygusu" yaşar, çevresindekilerin yüzüne bakamaz. Başkalarının davranışlarını da aynı yüksek ahlâkî sorumluluk bilinci ile değerlendirir. Bunun sonucu olarak hak ve adalet fikri bu dönemde çok güçlüdür; ergenler haksızlık yapan, eşit davranmayan kimselere karşı sert tepkiler gösterirler.

Bazı araştırmalar, ahlâkî olgunluğun 19 yaşından önce gerçekleşemeyeceği ve ancak çok küçük bir azınlığın "ahlâk olgunluğunun en yüksek aşaması"na ulaşabileceğini ortaya koymaktadır. Kohlberg'e göre de, ahlâkî gelişimin bu en üst noktasına ait düşünce özelliklerine, eğer kazanılabilirse 20 yaş civarında ulaşılabilir. Öte yandan, olgunlaşma ve büyüdükçe ahlâk kavramlarının altında yatan ilkeleri daha iyi kavrama süreçlerinin, çocukların bu kavramları kendi davranışlarına uygulama süreçlerinden oldukça bağımsız olduğu görülmektedir. (Hökelekli, 1998, 191-192)

E-)ÇOCUKTA BAZI AHLÂKÎ DAVRANIŞ ÖZELLİKLERİ

Ahlâkî düşünce ve davranışa konu olan çok sayıda değer arasında, çocuğun hayatında büyük önem taşıyanlarından birkaçını burada kendi özel çizgileriyle anmamız gerekir.

a-)Çocukta Adalet Gelişimi

İnsanda ahlâkî gelişim belirli sırayı takip eden bir oluşum gösterir. Bu gelişim esnasında fert önce egodan gelen sınırlı görüşler doğrultusunda hareket etmektedir. İki yaşından sonra ben (ego) in yerini, çocuğun etrafında bulunan yetişkinlerin baskısı almakta, bu da çocuklara etrafına sadece yetişkinlerin kuralları ile bakmayı ve bu doğrultuda hareket etmesini öğretmektedir.

Ahlâk gelişimine paralel olarak gelişen ahlâkî erdemlerden biri ve en önemlisi adalettir. Ahlâk gelişiminde olduğu gibi adalet gelişiminde de belirli evreler vardır. Doğruyu yanlışı ayırabilme ve herkese hakkını verme olan adalet, ahlâk gelişimi içerisinde kazanılır. Çünkü ahlâk prensipleri temelde adalet prensiplerine dayalıdır. Adalet gelişimi ile insan neyin iyi, neyin doğru olduğunu öğrenirken ahlâk kurallarını da öğrenmiş olur.

Çocukta ahlâk gelişimine paralel olarak adalet anlayışı da gelişmektedir. Piaget'e göre adalet kavramı işbirliği sonucu gelişir. Adalet duygusunun gelişimi için çocukların kendi aralarında karşılıklı saygı ve dayanışmalarından başka bir şey gerekli değildir.

Piaget, adalet kavramını, yetişkinler tarafından konan kurallara rağmen gelişen bir kavram olarak incelemiştir. Bu kavramın oluşması için geçirilen evreleri Piaget, ceza, haklılık, toplu ve bireysel sorumluluk konularına ilişkin öyküler anlatıp, aldığı cevaplara göre belirlemiştir. Yapılan bir yaramazlığa veya suça karşı hangi tür bir cezanın uygulanması gerektiği sorusuna verilen cevaplardan yola çıkarak Piaget, "cezaları, yapılan yaramazlık ve işlenen suçla oransız "keyfî cezalar" (expiatory punishments) ile cezanın işlenen suçla orantılı olarak belirlendiği "karşılıklı cezalar" (punishments by reciprocity) olarak ikiye ayırmıştır. (Özeri, 1998, 218-219).

“Küçük çocuklar suçun otomatik olarak cezayı doğurduğuna inanırlar; o kadar ki, cansız maddeler bile bu tür ceza verebilirler. Bu tür ceza kavramına "içkin adalet", "tanrı cezası" (immanent justice) denir ve suç işleyen çocuk, başına mutlaka kötü birşey geleceğine inanır.Bu keyfî ceza anlayışı 8 ile 12 yaş arasında yerini "karşılıklı ceza" anlayışına bırakır. Bu devrede çocuk kendisini başkasının yerine koyabilecek ve kuralların çiğnenmesinin sonuçlarını görebilecek güce erişmiştir.”(Hökelekli, 1998, 193)

Adalet gelişiminde küçük çocuklar intikamcı, otoriter adalete inanırlar. Büyük çocuklarda ise zihinsel gelişimleri doğrultusunda yetişkinlerle çıkan çatışma durumlarında bile eşit, dağıtıcı adalet ilkesi görülür.

Çocuklarda "on iki yaş civarında daha üst düzeyde bir adalet kavramı ortaya çıkar. Koşullara göre adalet (equity) ilkesine dayanan bu kavramı, Piaget, "eşitliğin koşullar çerçevesinde olumlu yorumu" olarak belirler. Bu ilke doğrultusunda çocuklar yargılarında yaş, bağlılık ve geçmiş deneyim gibi faktörleri de dikkate alırlar. (Özeri, 1998,219).

Eşit adalet, herkese içinde bulunduğu şartlar çerçevesinde âdil davranmadır.Çocuklar yargılarında yaş, bağlılık ve geçmiş tecrübeler gibi faktörleri dikkate alırlar, eşitlik kavramının gelişimi ile birlikte çocuk yetişkin yasakları doğrultusunda akıl yürütmeden sıyrılarak kuralları eleştirmeye, irdelemeye başlar ve onlara uyma nedenlerini kendi aklî yürütme ve tecrübeleri sonucu oluşturur. (Hökelekli, 1998, 193-194)

“Piaget'e göre "otoritenin üstünde olmayan adaletin hiçbir anlamı yoktur." Ona göre, adalet kavramının gelişimine imkân veren bağımsızlığın kazanılması aşamasında üç evre belirlenmiştir.

Birinci evre, adaletin otoriteden ayrılamadığı ve otorite ile eş anlamlı algılandığı evredir. Bu evrede adalet kanunla eş anlamlıdır. Bu evre 5-7 yaş arasında görülür.” (Özeri, 1998,219). İkinci evre, eşitlik kavramının itaatin üstünde algılandığı, emirlere âdil olmaması hâlinde uyulmadığı evredir. 7-12 yaş arasında görülür.

Üçüncü evre, eşit adalet evresidir. 12-14 yaşları arasındadır. Piaget, eşit adaleti, her bireye içinde bulunduğu koşullar dâhilinde âdil davranma olarak tanımlamaktadır.

Piaget'e göre çocuğun ahlâk gelişimiyle birlikte geliştiğini belirttiği adalet gelişimi ise şöyle olmaktadır:

Başlangıçta çocukta "kefaret adaleti" görülür. Kötü bir iş yapan insanın bu kötülüğü karşısında acı çekmesi gerektiği düşünülür. Bir de "misilleme adaleti" vardır. Bu adalet anlayışına sahip olan çocuk, o senin oyuncağını kırmışsa, sen de onunkini kırarsın, ya da bir başkası gidip senin yapacağını yapar. Daha sonraki bir aşamada, "yerine koyma, tazmin etme adaleti" oluşmaya başlar. Çocuk kırdığı oyuncağı ödesin, ya kendi oyuncağım versin ya da kırdığını onarsın. Burada amaç, yapılan hatanın tamir edilmesi, sebep olunan zararın telâfi edilmesidir. Hatayı yapan kişinin bir özveride bulunması ve bu özverinin doğrudan doğruya yapılan hata ile ilişkili olması söz konusudur. Zararı giderici adalet anlayışı daha yüksek düzeyde ahlâk gelişimine yani

özerk ahlâk devresine yöneliktir. Araştırma sonuçlarına göre "dışa bağımlı ahlâk devresinde olan yedi yaşın altındaki çocukların ancak yarısı, özerk ahlâk devresindeki daha büyük çocukların ise çoğunluğu zararı giderici adaleti tercih etmekte, bu tür cezayı daha âdil bulmaktadırlar."

Kohlberg'e göre ise "ahlâk gelişim evreleri, giderek daha üstün nitelikte "adalet" kavramı doğrultusunda gelişirler. Bu gelişimde zihin gelişimi evrelerinin kazanılması ön koşulu oluşturmaktadır. Ancak zihin gelişimi ahlâk gelişimi için yeterli tek koşul değildir. Çünkü fiziksel dünyaya ait ilişkileri kavramak sosyal ilişkilerin doğasını kavramaktan çok daha kolay olabilmektedir. Bu nedenle ahlâk gelişimi, mantık ve matematik işlemlerinin kazanılmasıyla birlikte, toplumsal bakış açısının kavranılmasını da gerekli kılmaktadır.

Ahlâkî çelişkiler, bireylerin talepleri arasındaki çelişkilerdir; bu çelişkileri çözmek için kullanılan, herkese hakkım vermeyi amaçlayan prensipler adalet prensipleridir ve temelde özgürlük, eşitlik ve karşılıklılık gibi öğeleri içerirler.

Her ahlâkî yargı evresinde kapsamı ve içeriği farklı da olsa adalet kavramı görülür. Her çocuğun öğretmeni ile ilişkili olarak "ama haksızdı" şikâyeti gözlenebilir ve bu adalet kavramı evreler ilerledikçe belirginleşir.

1. evrede adalet kavramı kötüyü, göze göz, dişe diş kavramı ile cezalandırmayı,
2. evrede, karşıdan alman kadarını pazar yeri özelliği ile iade etmeyi,
3. ve 4. evrede, insanlara grubun ve toplumun beklentileri doğrultusunda davranmayı,
5. evrede bütün kuralları, bireylerin haklarını korumak amacı ile, idareci ve idare edilenlerin üzerinde anlaşmaya varabilecekleri şekilde oluşturmayı,
6. evrede adalet kavramı, toplumun bütün bireyleri tarafından, toplumda alacakları rolü bilmeden de olsa yine de seçilebilecek olan, bütün bireylere eşit özgürlük olanağının ve saygının dağıtılmasına imkân veren, hiçbir grubun daha az veya çok avantajlı olmayacağı prensiplerin seçilmesini içerir.

Ahlâk prensiplerinin adalet prensiplerine dayandırılması ahlâklı davranan her bireyin üzerinde tartışmasız birleşeceği prensipler olma niteliğinden kaynaklanır. (Özeri, 1998,220-221)

b-)Dürüstlük ve Yalan

"Bazı araştırmalar, çocukların en üstün tuttuğu, en çok önem verdiği erdemin dürüstlük olduğunu ortaya koymaktadır. Fakat bütün şartlar altında değişmeyen tek bir dürüstlük ölçüsü yoktur. Belli bir durumda yalan söyleyen, hile ve hırsızlık yapan bir

çocuk, bir başka şart altında bu gibi davranışlar göstermeyebilir. Eğer fırsat bulursa sınavda rahatça kopya yapabilen çocuk, bir spor yarışmasında oldukça dürüst davranabilir. Aynı şekilde çocuğun davranışı dışarıdan bakıldığında dürüstlüğe aykırı gelebilir, ama kendi ölçülerine göre çocuk dürüsttür. Çocuğun dürüstlük bakımından şaşmaz ve kesin ölçülere ulaşmasının 14 yaşından önce mümkün olmayacağı öne sürülmektedir.

Dürüstlüğün, bir açıdan olumsuzu olan yalan da çocuklar için büyük bir sorun olarak ortaya çıkar. Piaget gibi bazı bilim adamlarına göre yalan, çocuk için ben merkezli düşünmeye bağlı doğal bir eylemdir. Çocuk kendi düşüncesi ile gerçeği ayırt edemez, kendi iç dünyası onun için fizikî dünya kadar gerçektir, ancak yine de bu olguyu yasaklayan kurallarla çevrilidir. Yaklaşık 6-7 yaşma kadar çocuğun, yalanın sonuçlarına ilişkin hiçbir fikri yoktur. Büyüklerin şiddetli tepki göstermelerine bağlı olarak yalanı, yasaklanmış ayıp çerçevesinde yorumlar. Gerçek olmayan her şey yalandır. Sekiz yaş civarında yalan, hâlâ gerçek olmayan her şey olarak nitelendirilir, ancak yanlışlar artık yalan olarak yorumlanmaz. Bu çocuklar henüz yalana karşı kuralı tam anlamış değildirler ve yetişkin yasaklarına, onları kavramadan bağımlılık izleri gösterirler. Ancak 10 yaş civarında yalanın "kasden doğru söylenmeyen her şey" olarak anlaşıldığı görülür. Buna göre, çocukta doğru ve yalan meselesinin ahlâk açısından ciddi olarak ele alınmasının 7 ilâ 10 yaşlarında olabileceği ortaya çıkmış olmaktadır.

Esasen, çocuk başlangıçta yalanın ne olduğunu bilmez; bunu büyüklerini gözleyerek keşfeder; korku da bunu canlandırır. Çocuk hata karşısında, büyüklerin kendine söyledikleriyle, onlara doğru söylemenin tehlikeli bir şey olduğunu anlar. Bu şartlar altında yalan söylemeye alışır.”(Hökelekli, 1998, 192-193).

c-)Özgecilik (Hasbîlik, diğergamlık)

“Çocuk 4 ile 7 yaşları arasında egosantrik bir özellik gösterir. Bu aynı zamanda onun bencil bir eğilimle kösteklenmiş olduğunu ifade eder. Fakat bu "masum bir saflık" ihtiva eden bir bencillik çağıdır. Burada, yalnız her şeyi bilinçli olarak kendi menfaatine indirgeyen çocuğun duygusal ve sosyal-bir eğilimi değil, aynı zamanda her şeyi kendine göre değerlendiren bir zihin eğilimi söz konusudur.

Bunun yanında çocukta bir "empati" duygusunun varlığına da rastlanmaktadır. Bir yandan küçük çocuklar, bir başka çocuğun canının acıdığını gördüklerinde, kendi canları acıdığında gösterdikleri türden bir tepki gösterme eğilimindedirler. Bu empati ya da dolaylı paylaşma, diğergam davranışın habercisi olarak kabul edilebilir. Bundan

dolayı empatinin erken yaşlarda gelişimi, diğergam davranışta önemli bir faktör olarak görülmektedir.

Çeşitli yaş grupları arasında yapılan bir araştırmada iyilikseverliğin genellikle karşılık beklemeden yapılan bir davranış olarak nitelendirildiği tespit edilmiştir. 5, 7, 9, 11 yaş grubundaki çocuklar için de aynı durum söz konusudur. Çocuklarda iyiliksever-lik ile yardım etme davranışı arasında anlamlı bir ilişki vardır. Ayrıca, yaşa bağlı olarak yardım etme davranışının arttığı gözlenmektedir. Yaşın yardım etme davranışını artırıcı bir etkisi vardır.

Çocukta özgecilik duygusu 5-6 yaşından sonra gelişmeye başlar. Bu yaşlardan sonra çocuk, arkadaş ilişkilerine de bağlı olarak, dünyada "başkaları"nın varlığını, onların da kendi gibi istekleri olan kimseler olduğunu anlar. Fakat çocuğun kendini bencillikten kurtarması kısa zamanda gerçekleşmez. Ancak 9-10 yaşlarından sonra kendi kendini eleştirebilecek bir olgunluk düzeyine ulaşır. Özgecilik duygusuna sahip bir çocukta, cömertlik, anlayış, sempati, işbirliği ve yardım duygusu birlikte gelişir.

Şemin'in araştırmasına göre, küçük ailelerden gelen çocuklara nispetle büyük ve geniş aile ortamında yetişen ve ailesi zengin olanlara nispetle fakir aile çocuklarının daha az bencil, daha özgeci ve cömert bir karakter geliştirdikleri görülmüştür.” (Hökelekli, 1998, 194-195)

İKİNCİ BÖLÜM

AHLÂK EĞİTİMİ VE DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ DERSİNİN AHLÂK GELİŞİMİNE ETKİSİ

A-) AHLÂK EĞİTİMİ

Aile,sosyal çevre, toplum, inanılan değer yargıları ve inançlar çocukta düşünsel yeteneklerin gelişimi oranında iyilik ve kötülük anlayışı ve ahlâk duygusu oluştururlar. Çocuk çok küçük yaşlardan itibaren çevresindeki insanların seslerinden, ikazlarından, jest ve mimiklerinden ahlâkî tutumlar edinir. Çocuk istenmeyen bir hareketi yaptığı zaman karşılaştığı bir ikaz veya tersi bir durumda aldığı bir takdir kendisi için bir telkindir.(Gövsa, 1998 ,132-137)

"Her din ve kültür kendi ahlâkî biçimini ortaya çıkarır. Dünyanın farklı coğrafyalarında farklı ahlâkî davranışlar vardır. Bir topluma göre ahlâkî olan bir davranış başka bir toplum için ahlâkî sayılmayabilir. Bu çerçevede İslam dinî de kendi ahlâkî tavrının benimsemesini istemiştir. Zira din ile ahlâk arasında birebir bir bağlantı vardır.

İslam ahlâkının kaynağında Kur'an ve onun ışığında oluşan Hz. Peygamberin sünneti yer almaktadır. Nitekim Hz. Ayşe bir soru münasebetiyle "Hz. Peygamber'in ahlâkının Kur'an ahlâkı" olduğunu belirtmiştir."(Müslim,1981,139)

Kur'an ahlâk konusunda özellikle şu konular vurgulanmıştır.

1- İnsan güzel ve mükemmel yaratılmıştır.

2-İnsandan, yaptığı işlerin, bir sorumluluk çerçevesi içerisinde, daima güzel ve mükemmel olması istenir.(Özbek,1994 ,80)

"Kur'an ahlâkı yalnız meşru, ahlâkî, sosyal ve dinî bütün işlevleri yerine getirmez, aynı zamanda o uzlaştırıcı ruhun her adımına içtenlikle nuruz etmektedir. O hem serbest ve disiplinli hem akılcı ve mistik hem yumuşak ve sert hem gerçekçi ve idealist hem ilericidir."(Draz,1993,369)

Ana hatlarıyla belirttiğimiz bu İslam ahlâkının insan kişiliğinin oluşmasındaki olumlu katkısı ancak bu ahlâkın benimsenmesiyle gerçekleşecektir. Bu benimsenme sadece düşünsel alanla sınırlı kalmamalı ondan da öte bir itaat ve teslimiyet gerekmektedir. Kendine hakim olma, cesaret, doğru düşünme, adalet, sadakat ve sevgi ahlâk eğitiminin başlıca meziyetleridir.(Çamdibi,1994,19)

“ Din eğitiminde ahlâkî eğitim ve öğretimin önemli bir yeri vardır. Yaşanacak bir hayatın gerçekleştirilmesinde insana düşen ahlâki vazifelerin öğrenilmesi göz ardı edilemez. Bunun için başta çocuklara ahlâki manadan doğru ve yanlış olanı öğretip arkasından doğru ve yanlışları ayırt etmeyi belletmek yetişkinlere düşen bir görevdir. Ancak bu alandaki eğitim ve öğretim faaliyetleri netice itibariyle ahlâkî ve insanî sorumluluk ve yükümlülüklerin öğrenilmesiyle birlikte onların tecrübe edilmesini ve yaşanmasını da ister. Bunlara paralel ve yakın olması itibariyle doğru yanlış ve güzel-çirkin dediğimiz değer ölçülerini de ahlâki çerçeve içerisine çekilmesi de gerekir.”(Yavuz,1998,227)

Yine Platona göre eğitimin başarılı olabilmesi için çocuklara öncelikli olarak iyi bir karakter kazandırması gerekir. Eğitim daha sonra bu karakter üzerinde meyvelerini verecektir. Böylece çocukların yetenekleri bir sonraki aşamada beklenebilecektir(Küken,1996,101).

Ziya Gökalp'e göre "Ferdin kuvvetli bir karaktere sahip olması öğrencilikte aldığı ahlâkî eğitime bağlıdır. Din eğitimini alanlar, bu karakterlerini, hayatları boyunca muhafaza ederler, almamış olanlar ise kişilik, irade ve karakterden yoksun olurlar.(Celkan,1989,77)

“ Eğitim ile ahlâk arasında sıkı bir ilişki vardır. Eğitimsiz ahlâk düşünülemez. Bireyler arasındaki ahlâkî gelişim farkı eğitim yolu ile azaltılabilir. Bunun için insanlar, ahlâkî bakımdan bir üst düzeye geçme konusunda güdülendirilebilirler. Genel geçer ahlâkî kurallar ve ilkeler bakımından eğitim almaları, insanların daha üst düzeyli ahlâkî değerleri tanımalarına zemin hazırlayacaktır. Eğitimin son amacı da ahlâklı insanlar yetiştirmek olmalıdır.”(Aydın,2003,51)

Ahlâklılık, kişinin kuvvetli bir vicdana sahip olmasıdır. Vicdanlı insan, kendi içinde kendi davranışlarını idare ve kontrol eden bir mekanizma kurmuştur; bu mekanizma gelişigüzel değil de, sistemli olduğu için, davranışlarda tutarlılık meydana gelir. Vicdanlı insan için, sahip olduğu ahlâkî kural ve değerlerin her yerde ve her zamanda geçerli olduğuna inandığı evrensel bir değeri vardır.

Dünyaya hazır bir ahlâkî donanımla gelmeyen insan yavrusunun vicdanı, kişiliğinin diğer elemanları gibi, sosyal-kültürel bir ortamda şekillenir. Ahlâkın kazanılması aynı zamanda toplumsallaşmanın da gerçekleşmesi anlamına gelir. Çünkü bir anlamıyla ahlâklılık, insanların toplum içinde birbirleriyle ilişkilerinde ortaya konan tutum ve davranışların niteliğini tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Bu bakımdan ahlâkî davranışın alanı kişinin kendisi, başkaları ve kendisi ile başkaları arasındaki

ilişkiyi içine almaktadır. Böylece ahlâk insanlar arası ilişkilerle doğrudan ilgili bulunmaktadır. Başkaları bizim davranışlarımız karşısında iyi ve kötü tavırlar almamış olsalardı, ahlâklı olup olmamak da söz konusu edilmezdi. Bir bakıma ahlâkî bakımdan iyi davranış, başkalarının bizden beklediği davranıştır. Özellikle çocuk kendi başına bir ahlâkî hayata sahip olamayacağından, ahlâkî davranışın kurallarını başkalarından öğrenir. Bunun için ahlâk eğitimi süreci, çocuğun toplumsallaşması, yani onun toplumun uyumlu bir üyesi olacağı tarzda eğitilmesi (şekil verme; shaping) olarak tanımlanabilir. İdeal bir ahlâk eğitimi, ferdî vicdan ile toplum vicdanını uzlaştırmak, yani toplumun erdem kabul edip takdir ettiği, kötülük kabul edip reddettiği özellik ve davranışlar arasındaki farkı kaldırmakla mümkündür. Bireysel kimlikle toplumsal kimlik arasında çatışmanın değil de sürekliliğin olduğu bir toplum biçimi oluşturma, modernliğin çıkmazlarını aşmada rasyonel ve tutarlı bir ahlâkî pratiğe ulaşmada kaçınılmaz bir yol olarak görülmektedir. Şüphesiz ki bu bir idealdir ve hiçbir toplumda tam olarak gerçekleştirilmesi imkânı da yok gibidir. Öte yandan, ahlâkî davranıştaki bozukluklar çok defa iki değer sisteminin çatışmasından değil, ferdin ahlâkî şuurundaki kusurlarından ileri gelir.(Hökelekli,1998,195-196)

"İnsan olarak genellikle yaptığımız hareketleri bilinçli olarak yaparız. Yaptığımız hareket doğru, iyi niyetli bir hareket veya yanlış, art niyetli bir hareket olduğunda, bir kuvvet hissederiz. İyi veya kötü niyetli olsun bu hareketler bilerek ve isteyerek yaptığımız hareketlerdir. Fakat isteğimiz dışında gerçekleşen bazı davranışlarımızda olur. Çoğunlukla "elimizde olmadan", "istemeden" ifadelerini kullandığımız belki pişman olduğumuz bu hareketlerin ve başta belirttiğimiz istemli hareketlerin ardında üç önemli itici sebep vardır. Alışkanlık, hırs, irade. Alışkanlığı da, hırs ve iradenin tekrarlarının bir türevi olarak nitelendirirsek, elimizde bu iki temel faktör kalır: Hırs ve irade."(Bilgin, Selçuk, 1991, 93)

"Ahlâk eğitimi, bu itici güçleri de hesaba katarak çalışmak ve onlardan yararlanmak durumundadır. İnsanın gerek kendisinin gerek başkalarının mutluluğuna ve mükemmelliğine yardımcı olacak şekilde hareket eder hale getirilmesini içeren ahlâk eğitimi, kişiden kişiye farklı hale getirilir ve tüm insanlarda güzel huyların ve karakterlerin meydana gelmesini sağlayacak şekilde çalışır."(a.g.e.,93)

" İnsanlar, benzer sebepler karşısında, genellikle benzer davranışları yaparlar. Bununla birlikte, her insanın bir mizacı, yani belli bir anlayış biçimi ve buna uygun davranış biçimi vardır. Bu anlayış biçimine o kişinin huyu ve karakteri denir. Ahlâk eğitimi, kişiden kişiye farklılık gösteren mizaçları uygun bir şekilde yöneltmek, böylece

insanlarda güzel huy ve karakterlerin meydana gelmesini sağlamak için çalışır."(Aydın,2003,26)

1-) Ahlâk Eğitiminin Amacı

"Eğitimciler ve eğitim üzerine düşünenler, eğitimin tanımında "insanları belli amaçlara göre yetiştirme"yi vurgulamaktadırlar. Bu ise, her tür eğitimin, belirli bir amacının olduğunu gösterir. O hâlde ahlâk eğitiminin de bir amacı olmalıdır.

Ahlâk eğitimi hem bireysel, hem de toplumsal yönü olan bir konudur. Buna göre ahlâk eğitiminin amacı, insanın gerek kendisinin gerekse başkalarının mutluluğuna ve mükemmelliğine yardımcı olacak şekilde hareket eder hâle getirilmesidir. Ayrıca ahlâk eğitimi, kişiden kişiye farklılık gösterebilen mizaçların uygun bir şekilde yöneltilmesi, böylece insanlarda güzel huyların meydana gelmesi için çalışır.

Eğitimin amacı, insanın doğuştan getirdiği yetenekleri, sıra ile değil, birlikte ele alarak doyurmak ve geliştirmektir. O hâlde insanın ruhî ve bedenî güçleri dengeli bir şekilde geliştirilmelidir. Manevî yönden eğitim geliştikçe, gerçek, iyilik ve güzellik kavramları da ileri atılımlar kazanır. Bu eğitimin etkisiyle, hayatı ahlâk düşüklüğü, hayâsızlık ve buna benzer tutumlardan arıtır. İnsanı da yüceltir. Bu eğitimden geçen kimse, kendine güven ve saygınlık kazanır.Dolayısıyla ahlâkî değerler de eğitim alanına girmelidir. Bu değerleri bireylere, çağdaş eğitim verilerini kullanarak aktarmak mümkündür.

Ahlâk eğitimi, sağlıklı düşünen, hisseden ve davranan bireylerin yetiştirilmesi için gerekli ve vazgeçilmez bir eğitimdir. Sağlıklı bir toplumun oluşumu, bireylerin sağlıklı olmasına bağlıdır. Geleceğini garanti altına almak isteyen toplumlar, ahlâklı bir nesil yetiştirmek için gayret göstermişler, ahlâkî eğitime önem vermişlerdir. Ahlâkî eğitimin amacı, olgun davranışlar konusunda alışkanlık sağlayıp, üstün ahlâkı gerçekleştirmektir. Bir ahlâkî davranış, kalıcı bir davranış oluncaya ve köklü bir ahlâk kuralı hâline gelinceye kadar, istikrarlı bir şekilde tekrarlanmalıdır, böylece karakter hâline gelir."(Aydın,2003,51-52)

Ahlâk eğitiminin amacı kısaca, çocukta "ahlâkî karakter" oluşturmaktır, sekinde ifade edilebilir. Ahlâkî karakter de genel olarak, değişen şartlar altında, gözetilme ve cezalandırılma ihtimâlinin düşük olduğu, zamanlarda ayartılmaya karşı direnç gösterebilme, her şart ve durum altında ahlâkî kurallara bağlılığı sürdürme, dürüst ve tutarlı olma; her hareketin doğru yönünü kestirme, bundan ortaya çıkacak olan sonuçları da önceden görme yeteneği olarak anlaşılmaktadır.(Hökelekli,1998,195)

"Ahlâk eğitiminde amaç: özgür, dış etkilerden yakasını sıyırmış, vicdanına uyarak karar veren ve davranan insanlar yetiştirmektir."(Şemin,1979,95)

Ahlâk eğitiminin amacı, bireyin ahlâkî bir kişilik geliştirmesinin sağlanmasıdır. Bireyin eğitilmesi, bireyin içinde yer aldığı diğer ortamlarda yani aile, toplum, devlet, iş alanlarında ahlâkın hakim olmasını sağlayacaktır. Ayrıca bu ahlâk alanlarının da kendine özgü ahlâk hedefleri bulunmakta olup bu hedefler de bireyin ahlâk eğitiminin sağlanmasına yöneliktir. Bireysel ve sosyal yönü olan birey, tüm bu alanlarda ahlâklı olmayı, yine bu alanların verdiği ahlâk eğitimi sayesinde gerçekleştirecek, aynı zamanda kendisi de onları etkileyecek ve şekillendirecektir.

Her ne şekilde olursa olsun, ahlâk, öncelikle, kişilerin toplumsal davranışlarıyla ilgilidir. En önemli özelliği de insanlar arası ilişkilerden doğmuş olmasıdır. Bunun için denilebilir ki, insanlar arası ilişkiler olmasaydı ahlâk da olmazdı. Bu ilişkileri düzenleyen kurallara ahlâk denildiğine göre, ahlâkî kurallar sonradan öğrenilen bir şeydir. Ahlâk kuralları, çocuk dünyaya gelmeden önce de vardır. Çocuk, doğduktan sonra bu kuralları önce sezmeye sonra anlamaya ve daha sonraları da yorumlamaya ve uygulamaya çalışır. Bu da bir eğitim, sonucudur. O hâlde, çocuğun ahlâk kurallarına uyması bir eğitim sonucudur.

Eğitim ile ahlâk arasında çok sıkı bir bağ vardır. Çünkü eğitimde kişinin davranışlarını istenen veya beğenilen yani, toplumsal açıdan değer taşıyan yöne doğru yöneltme ve böylece onu bedensel, zihinsel, duygusal, ahlâkî vb. yönlerden geliştirme etkinliklerinin tümüdür. Eğitim yoluyla, çocuğu, en az kendimizin sahip olduğu toplumsal davranışlara ve ahlâk kuralarına sahip kılmış oluruz. Bu da bizim rehberliğimiz altında, çocuğun yapacağı etkinliklerle olur. (Aydın,2003,53)

"Çocukta dini bilincin uyanmasında ve gelişmesinde rol oynayan faktörler şunlardır:

1- Çocuğun doğal gelişimi.

2- Aile çevresinin ve birlikte olduğu diğer yetişkinlerin tutumu.

3- Dinsel konuların doğrudan doğruya öğretilmesi"(Selçuk,1991,70)

Ahlâki eğitimde öncelikle çocuğun ahlâki gelişim evreleri göz önüne alınmalıdır. Çocuğun hangi ahlâki gelişim evresinde olduğu bilinmeli ve onu bu gelişim sürecini tamamlayarak bir sonraki evreye geçişini sağlayacak yardımlar yapılmalıdır. Bu ahlâk eğiticisine düşen zor ve önemli bir görevdir.(Kaya,1997 ,192)

Ancak dine dayalı bir ahlâk eğitimi, çocuğun psikolojik gelişim özelliklerine uygun eğitim-öğretim ilke ve yöntemlerini göz ardı ederek sonuca ulaşamaz. Eğitim

olayının içine dinî konu ve kavramların dahil edilmesi, onun tabiî beşerî karakterinden hiçbir şey eksiltmez. Bu yüzden, ister dine dayalı ister değil, ahlâk eğitiminde amaç ve araçların doğru seçilmesi ve bunların isabetle uygulamaya konulması önemlidir. Her şeyden önce, ahlâkî yargı ve davranışların, sırf bunu dile getiren şahsın otoritesine dayanarak telkin ve öğretimi doğru olmaz. Allah gibi bir otorite, yani insanüstü ve ötesi bir kaynağa başvuru söz konusu olduğunda daha başka sorunlarla karşılaşmak da mümkündür. Otoriteci yaklaşım, beşerî güç ve yeteneklerin gelişmesini dikkate almadığı sürece her şekliyle köstekleyici olacaktır. İlâhî ya da insanî otoritecilik, istenen ya da yasaklanan davranışların çocuk açısından ikna edici bir açıklamasına da yer vermediği zaman özerkliğin ve kişisel sorumluluğun gelişmesini engelleyici olduğu kadar bâzı durumlarda marazı karakter gelişimine de yol açabilmektedir.(Hökelekli,1998,198-199)

"Ahlâk eğiticisinin amacı, özgür olarak dış etkenlerden sıyrılmış, vicdanına uyarak yargıda bulunan, kendine özgü vicdani yargı kuralları geliştirebilen ve buna göre davranabilen bireylerin yetişmesini sağlamaktır. Ahlâk eğitiminde öncelikle ahlâki ve ahlâk dışı davranışların neler oldukları ve ahlâk ilkeleri verilmesi gereken ön bilgilerdir. Ama sadece bildirilmeleri yeterli değildir. Bu bilgilerin davranış haline gelmesi lazımdır."(Kaya,1997 ,192) İşte burası en zor olan yöndür.

"Ahlâk eğitimi ve din bilincinin kazandırılmasında önemli noktalardan birisi de çocuğun içinde yaşadığı dünyada bu konulardan haberdar olması, sorular sorabilmesi ve bu sorulara doğru cevaplar verilebilmesidir. Çocukların sordukları sorular karşısında bireylere düşen görevler ise:

1-Çocuk neyi sormuş ise ona cevap vermek.

2-Cevabın çocuğun gelişimi ve tecrübesini aşmaması.

3-Çocuğa verilen cevapta samimi olmak.

4-Çocuğun sorularının sürekli canlı tutulması.

5-Sorular kesinlikle çocuk korkutulmadan cevaplandırılmalıdır.""

(Selçuk,1991,78-82)

Bireylerin görevi, çocukların elde etmiş oldukları fikirleri davranışlara dönüştürmelerine yardımcı olmaktır. Eğer bu fikirleri davranışlara dönüştürebilirsek ahlâki eğitimimizde başarı sağlanmış olur. Çocukları, içinde yaşadığımız toplumun bir ferdi olarak düşünmeli ve düşündüklerini uygulayabilen bir fert haline gelmelerine şartlıma olmalıyız. Çocuklar, bedensel bakımdan bir bütün olduğu gibi ruhsal düşünsel

ve ahlâki olarak da bir bütünlük içindedir. Çocuğa verilecek eğitimin de bu yönde olması gerekmektedir.(Dewey, 1995,57)

Sonuç olarak ahlâk eğitiminin temel amacı, "insanlarda ahlâkî olgunluğu temin etmektir." diyebiliriz. "Ahlâk eğitimi, eğitim hizmetlerinin bir ürünü değil ana hedefi olmalıdır. Aile ve okul, çocuğa hayatı boyunca ilke olarak uygulayacağı ahlâkî davranışları kazandırmanın yollarını aramalıdır. Birey, ahlâkî bir sorunla karşılaştığında karar verebilme yeteneğini elde etmiş olmalıdır. Bunun için de ahlâkçılar, ahlâk eğitiminin küçük yaşta verilmesinden yanadır ve bu eğitimin de geleceğe dönük olmasını istemektedirler. Bu çerçevede yürütülecek bir ahlâk eğitimi, bireylerin kişiliklerini olumlu yönde etkileyecektir."(Aydın,2003,52)

2-)Ahlâk Eğitimiyle İlgili Kuramlar

Burada ahlâk eğitimiyle ilgili öğrenme kuramlarına yer verilecektir.

a-)Ahlâk Eğitiminde Toplumsal Öğrenme Yaklaşımı:

"Çocuk yetiştirme yöntemleri üzerinde yapılan doğal ve deneysel araştırmalar ahlâk gelişiminin belirleyicilerini ortaya koymaya yöneliktir. Bu tür araştırmaları kapsamlı bir çalışma ile derleyen Hoffman, disiplin yöntemlerini iki ana başlık altında toplamıştır.

1.Fiziksel disiplin yöntemleri.

2.Fiziksel olmayan disiplin yöntemleri

1.Fiziksel disiplin yöntemleri; fiziksel ceza ile maddi olanaklardan yoksun bırakılmasını içermektedir.

Esasen, cezalandırmaya dayanan sert ve çok sıkı bir disiplin anlayışı, çocuğun ahlâk gelişimi açısından faydadan çok zarar vericidir. Özellikle fiziksel cezalara sıkça başvurulması çocuğu mutsuzluğa, uyumsuzluğa ve suç işlemeye yöneltmektedir. Fiziksel cezalar çocukta daha çok korkuya dayalı bir ahlâk geliştirir. Dayak yiyen çocuk üzülmeden edemez; o anda yediği dayağı hak ettiğini bilinçli olarak anlasa bile, bu olaya içerleyebilir. Bu da çocukta düşmanlık duygularının uyanmasına yol açacaktır. Saldırgan ana-baba modeli ile kolayca özdeşleşen çocuk, aynı tür davranışı ana-babasına korku nedeniyle yöneltmese bile, arkadaşlarına ya da küçük kardeşlerine acımasızca davranabilmektedir. Öte yandan, bu tür cezalanma sonucunda borcunu ödediğini düşünen çocuğun, yaptığı olumsuz davranış üzerinde veya bunun başkalarına verdiği zarar üzerinde düşünmesi engellenmektedir. Kendisine sıkça fiziksel ceza uygulanan çocuk, ana ve babasını kaçınılması gereken kimseler olarak algılar ve bu

model çerçevesinde ahlâk gelişimi içsel kontrol yerine, dışarıdan gelecek cezadan kaçınma yöntemleri doğrultusunda gerçekleşir."(Hökelekli,1998,200)

Özellikle çocuğun bilmeden ve yanlış anlaması yüzünden yaptığı kötü davranışlarına karşı cezalandırılması, onda şaşkınlık ve isyan yaratmaktadır. Eğer yaptığı kötü davranışı herkesten gizliyorsa, ona göz yummak ve bunu yüzüne vurmamak en uygunudur. Fakat bildiği halde ısrarlı ve maksatlı olarak yaptığı kötü davranışları için, akla uygun ceza ve yasaklama sisteminin uygulanması, çocuğun ahlâkî gelişimi için gereklidir. En iyi cezalar, can yakanlar değil, çocuğun davranışlarının karşılıklı ilişkileri bozduğunu duyuran cezalardır. Örneğin; annesini dinlemeyerek ekmek almaya gitmeyen çocuğa ekmek vermemek doğru bir ceza değildir. Burada uygun olan ceza, sırası gelince annesinin onu yardımından yoksun bırakmasıdır. Böylece çocuk, işbirliğinin temelini, yardımlaşmanın oluşturacağını anlayacaktır. Karşılıklılık ve karşılıklı saygının öğrenilmesi bu yolla olur. Çocuk, kendisine yapılacak işlemin nasıl olmasını istiyorsa, kendisi de başkalarına karşı aynı biçimde davranmayı böylece öğrenmiş olacaktır.Burada yetişkinin kendisini çocuğun seviyesine indirerek ve kendi kusurlarına da değinerek eşitlik duygusunu uyandırması önemlidir. Bu yolla çocuk kendisini, toplumsal ilişkiler sistemi içerisinde herkesin aynı tür zorunlulukları, karşılıklı saygı nedeni ile paylaştığı bir sistem içinde görecektir. Çocukta utanç ve suçluluk duygusu doğurmayı amaçlayan tenkit, azarlama, aşağılama, alay etme, küçük düşürme gibi yöntemlere sık başvurulması, onda ahlâkî duyarsızlık, utanmazlık ve isyankârlık davranışlarına yol açmaktadır. Esasen küçük çocuklarda övme ve ödül verme, cezaya göre daha üstün bir değere sahiptir. Çocuklarda iyi davranışların yerleştirilmesi için, bu davranış görüldüğü anda çocuğu ödüllendirmek, ona ikramda bulunmak, ona karşı onu sevindirecek şekilde davranmak en uygun yoldur. (Hökelekli,1998,201)

2-) Fiziksel Olmayan Disiplin Yöntemleri:

*****Özgür ve İç Gözleme Yönelik Disiplin: Çocuklar ve gençler rahat ve özgür bir ortamda yetiştirilmelidirler. Burada kastedilen özgürlük başı boşluk ve her istediğini elde etme anlamında değildir. Burada genç özgürlükle birlikte sorumluluğunda yüklenmektedir.

Özgür insan yalnız başına düşünebilen, karar verebilen ve bilinçli bir şekilde eylemler yapabilen otonom bir kişiliğe sahiptir.

*****Self Government (Kendi Kendini Yönetme): Bu metotla yetişen insan herşeyden önce vicdan özgürlüğüne sahip bir insan demektir. Kişinin davranışını

kendi basma mal ettiği, içselleştirdiği ahlâk kurallarına göre idare etmesidir. Bu sistemde insan cezadan korktuğu için değil, vicdanen doğru bulduğu için ahlâk kurallarını kabul eder, bunları benimser, gerekli olduğunu anlar.

İslam'da da en muteber ibadet ve ahlâki tutumları bu minvaldedir. Eğitimde en kuvvetli faktör sorumluluk hakkında yapılan soyut konuşmalar değil gerçek sorumluluğun uygulanmasıdır. Gerek bireysel gerekse toplumsal hayat ancak disiplinli olmakla devam eder. İçtenlikle benimseyerek yapılan en sağlam eğitim inanmaya dayanır. Yine yapılacak eğitim insanın doğasına ve kişiliğin bütününe uygun olmalıdır.(Demirbaş,1990,142-145)

b-)Ahlâk Eğitiminde Zihinsel Gelişim Yaklaşımı

Kohlberg ve Ahlâk Eğitimi

"Kohlberg'in gelişim kuramına dayanan bir ahlâk eğitimi geleneksel bir yöntemden çok farklıdır (Çileli, 1986, 113). Etkin bir eğitim için yöntem zenginliğine gitmenin zorunluluk olduğu günümüzde (Bilgin-Selçuk, 1991, 134) Kohlberg gelişim kuramının ahlâk eğitiminde çocuğun ahlâki yargısını ve düşüncesini geliştirici yönlerini görmek mümkün olabilmektedir. Çünkü onun yeni ahlâk eğitim anlayışında temel değerleri irdelemek, toplumsal etkileşimi sağlamak, mantıksal çözümleme ve akıl yürütmeyi güdülemek, sorumluluğu eşit olarak paylaştırmak, adil ve demokratik bir ortamda rol almayı sağlamak esastır ."(Çileli, 1986, 113)

Kohlberg ahlâk eğitiminin amacını; okulun, dinsel kuruluşların, ulusun veya sabit geleneklerin bir doktrinleşmesi olmasından ziyade, gelişmenin bir sonraki basamağının uyarıcısı olarak tanımlıyor.(Kazancı, 1989,67)

Kohlberg ahlâk eğitiminin amacının ahlâkta üst evrelere geçişe olanak sağlamak olarak görmekte, böyle bir eğitim programının ise belli değerleri aktarmak yerine akıl yürütme süreçlerini harekete geçirmekle yükümlü olduğunu, bu eğitimin belli bir dersin içeriği olmaktan çok tüm okulun ve eğitim sisteminin özelliği olmak zorunda olduğunu söylemektedir (a.g.e., s. 114-115). Böyle bir programda öğretmenin konumu da eskisinden farklıdır. Öğretmenin yargısı uyulması gereken tek ölçüt olmak yerine farklı görüşlerden biri olarak sunulacaktır. Bu eğitimde öğrencilerin bazı ahlâki yargıların diğerlerinden daha yeterli olduğu gerçeğine, farklı yargı nedenlerini inceleyerek kendi akıl yürütmeleri sonucu ulaşmaları söz konusudur (a.g.e., 113). Örneğin tüm bunlara Kohlberg'in araştırmalarında kullanmış olduğu örnek olay

incelemesi uygun bir model teşkil etmektedir. Kohlberg'in daha önce söz ettiğimiz Heinz öyküsü buna örnek verilebilir.

"Bu öykü nedeniyle sorulan soruların bazıları şunlardır. Adam ilacı çalmalı mıdır? Birini ölüme terk etmek mi, yoksa hırsızlık yapmak mı daha kötüdür? Sizin için yaşamanın anlamı nedir? Bir yabancı için yapılan hırsızlık, insanın yakını için yaptığı hırsızlık kadar yerinde midir? Adam yakalanırsa tutuklu evine gönderilmesi doğru mudur? Yakalanırsa ve yargılanırsa yargıç onu mahkum etmeli midir?" (Bilgin-Selçuk, 1991, 139)

Görüldüğü gibi örnek olay incelemesi yöntemi, olay ve kahramanları üzerinde tartışma ve konuşma imkanı vermekte, çocuğun olaya aktif olarak katılmasını gerektirmektedir (a.g.e., 137). Çocuk olayı öğrenir, durumu analiz eder ve sorunu değerlendirir. Tartışarak olayın nedenlerine ya da çözümüne ilişkin öneriler getirir. Analiz imkanına kavuşma ayni zamanda çocuğa inanç-tutum, inanç-davranış ilişkisini gözlettirir (a.g.e., 137). Ayrıca örnek olay incelemesi, çocuğa olayları başkalarının bakış açılarından görebilme başkalarının duygularını anlayabilme ve başkalarını anlamada gerçeğe yakın olabilme imkanını vermektedir (a.g.e., 138). Dolayısıyla çocuk kendisini bir başkasının yerine koymasını öğrenebilir.

c-)Ahlâk Eğitiminde Diğer Yaklaşımlar:

"Ahlâk eğitimi verilmesinin, birçok sorunun çözümü olarak algılandığı günümüzde, bu alanda farklı yaklaşımlar gelişmiştir. Örneğin İngiliz eğitimcisi, John Wilson, Kohlberg'in ahlâk eğitimi alanındaki görüşlerine karşı çıkarak, ahlâk eğitiminin diğer ders programlarında tartışmalara olanak vererek gerçekleştirilemeyeceğini belirterek bu alanda bağımsız bir ahlâk eğitimi programı geliştirmenin zorunluluğuna olan inancını ortaya koymuştur."(Çileli,1986, 1 13)

Wilson ahlâkın başlı başına bir konu olarak ele alınmasının gereğini savunarak, bu konunun diğer ders programlarının yan ürünü olarak gerçekleştirilmesinin yeterli olmadığı inancını belirtir. Wilson'a göre ahlâki sorunların olağan çözümleri vardır, bu nedenle ahlâki duyguların ilgili kişilerin görüşlerine göre değişebileceğini söylemek sorumluluktan kaçmaktır,(Çileli, 1986, 113)

Wilson'a göre çocuklara ahlâk alanında uygun ve geçerli çözümlere belli bir yöntem içerisinde ulaşmanın mümkün olduğu görüşünü vermek gereklidir. Öğretmenler öğrencilerine yaşamları boyunca ahlâki çözüm sağlayamayacaklarına göre onlara bu alanda gerekli becerileri kazandırmakla yükümlüdürler. Çünkü ahlâki sorunlarda karar

verme yeteneğini elde edememiş bireyler, yetişkin yaşamlarında çelişkili durumlarda, kendilerini boşluk içinde bularak çözüm için bir otoriteye sığınmayı yeğleyebilmektedir.

Wilson'un ahlâk eğitiminin amacı: çocuklarda, akılcı yöntemle ahlâki kararlar alabilmeyi ve seçimler yapabilmeyi sağlayacak ahlâki bağımsızlığı oluşturabilmektir. Bu çerçevede ahlâk eğitimi, ahlâkı başlı başına bir konu olarak ele alır, bu konuda akılcı ve geçerli çözümlere ulaşmanın mümkün olduğunu gösterir.(Çileli, 1986, 113-116) "Çocuklarımızın, dağlarda bulunan kuvvetli bir çam ağacı gibi, dimdik göğe yükselmesini istiyorsak; o halde, kendimiz titiz bir şekilde akıllıca hareket edelim ve dürüst olalım. Bizim ahlâk kanunumuzla, onun ahlâk kanunu birbirine uysun ve bizim yolumuz eğri büğrü olmasın."(Jacquin,l993,134) Görülüyor ki, çocukların ahlâki bakımdan gelişmesinin en büyük faktörü biz büyüklerdir.

3-)Ahlâk Eğitiminde Ailenin Rolü

"Çocuğun ahlâk eğitiminde en önemli kurum ailedir. Aile, ahlâkî duyguların uyandırılması, uygulanması ve ahlâkî bilgilerin kazandırılması yoluyla ahlâk eğitimi görevini yerine getirir. Aile, bu görevlerini informal bir ortamda yerine getirir. Eğitimin vatanı her yerdir (okul, aile, toplum), fakat eğitimin temeli ailededir.

Ailenin en büyük rolü, insan neslinin devamı için çocuk meydana getirmek ve yetiştirmektir. Çocuk, doğduktan sonra uzun zaman bakıma ve eğitime ihtiyaç duyar. Bazı psikologlar, insan kişiliğinin, doğumdan sonra beş yıl içinde oluştuğunu söylerler. Bu iddia, insanın yetişmesinde ailenin rolünün zannettiğimizden çok daha büyük olduğunu göstermektedir."(Aydın,2003,54)

İnsan doğarken bir kültürün içinde doğar o kültürle büyür. İçerisinde yaşadığı aile kanalıyla o toplumu düşünür ve davranış biçimlerini, örflerini özelliklerin benimser. Sosyalleşme süreci olarak değerlendirilen bu süreç dışarıdan bir müdahale olmadıkça kişinin yaşadığı toplumla adaptasyonunu sağlar.

Sosyalleşme ilk olarak ailede başlar. Ailenin sosyo-kültürel ve dinî yapısı çocuğun dinî inancının şekillenmesinde etkilidir. Çocuğun hangi dine, inanca veya dünya görüşüne sahip olacağını belirleyen aile olduğu gibi, yine çocuğun dine karşı sevgi, korku ya da nefret duygularıyla ilgisizliğin temelinde de ailenin çocuğa yansıttığı tecrübeler yatmaktadır.(Yıldırım,1997,Sayı:2,s.123-132)

“Çocuğun nasıl bir kişilik ve karakter yapısına sahip olacağı konusunda doğuştan getirdiği kalıtımsal özelliklerin rolü önemli olmakla birlikte, ailede çocuğa verilen değer ve çocuk yetiştirme tutumlarının da büyük rolü vardır.”(Özeri,1998,222)

Çocukluktan başlayarak, yaşamın her döneminde, bireyin kendine en çok sorduğu sorular şunlardır; Ben kimim? amacım ne? yaşam benim için ne ifade ediyor? Bu durum kısaca, bireyin anlam arayışı olarak tanımlanabilir. Gerçekte anlamlı, mutlu ve üretken bir yaşam sürmek, sağlıklı bir insanın öncelikli sorunudur. Ancak birey bu konuda, başkalarının yardımına gereksinim duyar. Bireyin kimlik gelişiminden birinci derecede sorumlu olan ailesidir. Dolayısıyla bu amaçla öncelikle aile ilişkileri irdelenmelidir.(Aydın,Ayhan,2001,61)

“Bütün bunlar insanın sadece biyolojik bir varlık değil, aynı zamanda kültürel ve ruhsal bakımdan da şekillenen bir varlık olduğunu ortaya koymaktadır. Onun hayatının ilk dönemini geçirdiği aile yuvası ise biyolojik, sosyal, kültürel, zihinsel vs. bakımdan bir şekillenme yeridir. Aynı zamanda bu biçimlenme sırasında aile çeşitli ihtiyaçların karşılandığı yerdir. Bu, sorumlulukların yüklenilmesi için de geçerlidir. Bunlar arasında beslenme, genel eğitim ve öğretim görevleri, dînî ve ahlâkî eğitim-öğretim hizmetlerinin üstlenme yeri yine ailedir. Esasen düzenli ve kaliteli bir aile, çocukların normal gelişmelerinin sağlanması için gerekli olan ne varsa onlara takdim ve teklif eder. Onlar bunlara din ve ahlâkın da dahil okluğunun bilincindedir. Aile ocağında ferilerin dînî ve ahlâkî bakımdan kendilerini sorumlu ve yükümlü hissedişleri ya da onlara karşı duydukları saygı ölçüsünde çocuk arıyla yakın ilişkilerinde dînî ve ahlâkî bilgileri veya yaşayış biçimlerini akları aktarırlar. Bu, şuurlu olabileceği gibi şuur dışı bir akış içerisinde de olabilir. Şu halde aile hayatı içerisinde dînî ve ahlâkî bilgilerin ya da yaşayış biçim erinin çocuklara öyle ya da böyle aktarıldığı bir gerçektir. Buna bir bakıma ana-babaların kendilerinden önce gelen yetişkinlerden ailelerinde edindikleri bilgilerin, hayat tecrübelerinin, gelenek ve göreneklerinin kendilerinden sonra gelenlere (çocuklarına) aktarılması denilebilir. Böylece ailedeki eğitim ve öğretime nesilleri birbirine bağlayan, yerine göre onları aşan çok önemli bir süreç gözüyle bakabiliriz.

Görüldüğü üzere ailedeki eğitim ve öğretim bir nevî bir aktarma (tebliğ) fiilidir, bu, bir bakıma sürekli vermeye dayalı bir aktarış (transfer) hadisesidir. Eğitim-öğretim adına ailenin sürekli verdikleriyle çocuğun dînî dünyaya götürülmesi ve açılması söz konusudur. Şu halde aile burada bir vasıtadır. Bunun değer kazanmasının aile fertlerinin dînî ve ahlâkî değerlere saygı duyuşları ve onları koruma isteyişleriyle yakından ilişkisi vardır. Ancak bu alandaki başarının bunu yürütecek durumdaki ana-babaların iyi bir

terbiyeci olma kabiliyetleriyle de ilgili olduğunu söylemeliyiz. Bunun için o onların akıllı olmaları yetmez. Aynı zamanda kabiliyetli de olmak gerekir."(Yavuz,1998,290)

Bunu, çocuğu kanalize edebilme kabiliyeti olan ve itimat telkin eden bir şahsiyetin de tamamlaması gerekir. Ailenin değer anlayışı, değerlere sahip çıkışı ve onları yaşayışları şüphesiz çocukları etkileyecektir. Esasen ailedeki her şeye onlar açık vaziyettedir. Orada olup bilen her şeyi onlar sürekli algılarlar. Buna ailedeki değişmeler de dahildir. Bütün bunlar öğretme ve öğrenme sürecinin yalnızca okulda olmadığını, ondan önce ailenin son derece önemli bir eğitici ve öğretici özelliğe sahip olduğunu gösterir. Esasen aile dînî eğitim ve öğretimin üç görev alanından birisi, daha doğrusu ilkidir. Okul ve toplum bundan sonra gelir.(Yavuz,1998,291)

Çocuk, hayata uyum sağlayıcı davranışları küçük yaşlarında öğrenir ve bu öğrenmeler kolay sökülüp atılmayacak bir şekilde yerleşir. Şu hâlde, ailenin çocuk eğitimindeki rolü, sadece ona bilmediği şeyleri öğretmekten ibaret değildir. Aile, ilerideki hayatı bakımından en uygun şeyleri öğretmekle de yükümlüdür.

"Aile toplumun en küçük birimidir, bu yüzden çocuk, ilerideki hayatının bir çeşit provasını ailede yaşamış olur. Bilhassa büyüklerle olan ilişkisi onun geleceğine çok etki eder. Çünkü çocuk, "otorite" karşısında nasıl davranacağını ilk defa burada görmektedir. Ailenin, ahlâkî kişilik üzerindeki rolü, okulun rolünü daima aşar. Ahlâk sadece bilgi değil, aynı zamanda duygu ve hareket unsurlarına dayanmaktadır. Ahlâkî davranışı aile her bakımdan kontrol eder. Ahlâkî davranışın bilhassa duygu yönü, aile içinde gelişir. Çünkü, davranışlarımız aile bireylerine karşı olan duygusal bağlarımızla sıkı sıkıya ilgilidir. Ailenin çocuk için yaptıkları, sadece onu beslemek ve eğitmekten ibaret değildir. Aileler arasındaki eşitsizlik yüzünden, çocuklar kendi hataları olmadan şanssız doğmuş olsalar bile, her toplum kendini yine aile birimleri ile ayakta tutmaktan ve devam ettirmekten vazgeçememektedir. Çocuğun toplum içindeki kimliği ailesinden gelir, onun belli bir yaşa kadar sorumluluğu da ailesine aittir. Kısacası, aile çocuğun gelişiminde ve davranışların kazandırılmasında en önemli birimdir."(Aydın,2003,54)

Yetişkin bireylerin davranışlarını etkileyen en önemli etkenlerden biri; kişinin çocukluktan getirdiği algılayış, duyuş ve davranış alışkanlıklarıdır. Toplumları oluşturan bireylerin davranışlarını anlayabilmek için onların hangi tür bir aile ortamında ne gibi bir çocukluk ortamı geçirdiklerini bilmemiz gerekir. (Cüceloğlu,1997,371) "Çocuk yetiştirmede, eski deyimle çocuk terbiyesinde amaç. sağlıklı kişilik oluşturmaktır."(Yörükoğlu,1996,169) "Dünyada hiçbir canlının yavrusu, yeni doğan bir bebek kadar bakım ve korunmaya muhtaç değildir. İnsan çevresinin ve özellikle

ailesinin (annesinin) olumlu ve olumsuz davranışları bebeğin üzerinde yaşam boyu kalıcı etkiler bırakabilir."(Geçtan,1997,28)Bu aile bireyleri eğitim görmüş, öğretmen, doktor, avukat vs. gibi meslek sahibi bireyler olabilir. İster eğitim görmüş, isterse görmemiş olsun her birey için geçirmiş olduğu çocukluk dönemi onun davranışlarını tam anlamıyla açıklayabilmek için önemlidir.(Cüceloğlu,1997,371)

"Çocuğun yetiştirilmesi her şeyden önce temel ruhsal gereksinimlerinin karşılanmasına bağlıdır. Bunlar üç ana başlık altında toplanabilir. Sevgi, disiplin ve özgürlük. Bu üç ana kavram birbiriyle sıkı sıkıya ilişkilidir." "(Yörükoğlu,1996,172) Birçok ana baba çocuklarını ne denli sevdiklerini sık sık dile getirirler."(Geçtan,1997,39)Ana babaların çocuklarına gösterdikleri tabi sevgi uygun bir derecede olmadığı zaman çocuğun gelişiminde güçlükler ortaya çıkabilir. Çocuğun tavrı öyle belirgin, öyle değişmez bir şekil alır ki çocuk hiçbir zaman sevgi nedir bilmediği gibi sevgiden gerektiği şekilde yararlanma imkanı da bulamaz. Çünkü sevme duyguları hiçbir zaman yeterince gelişemez. (Adler,1998,141) "Bir insanı sevmek, onun gerçeklerini anlamaya çalışmak, onun gelişim çizgisine uygun ihtiyaçlarını yerli yerince karşılamak, neleri yapabileceği, neleri yapamayacağı konusunda eğitilmesini sağlamakla olur."(Geçtan,1997,39) Yoksa çocuğa gereğinden fazla, aşırı sevgi göstermek ve çocuğu şımartmak, onun gelişiminde olumsuz tavırlar sergilemesine neden olacaktır. (Adler,1998,142) Tüm dünya insanlarına hitap edebilecek ahlâk kurallarına ulaşılmasının temelinde sevgi duygusu varolduğuna göre sevmeyen, sevilmeyen, daha doğrusu sevgi duygusunu gerektiği zamanda gerektiği gibi kazanamamış bireye ulaşmak oldukça zor olacaktır.

"Aile hayatının temeli sevgiye şefkate anlayış ve hoşgörüye dayanır. Bu tür bir aile ortamı çocuğun gelişmesi ve büyümesi için sağlıklı bir ortamdır. Böyle doğal bir ortamda ve insan doğasına uygun ilişkiler sayesinde çocuk kendi fıtratı üzerinde gelişecek sağlam bir kişilik ve temiz bir ruh hali kazanacaktır. Ebeveynlerin tutum ve davranışları özellikle babanın iradesi ve otoritesi ile annenin duygusal ilgisi çocuğun karakteri üzerinde derin izler bırakacaktır."(Yıldırım,1997,Sayı:2,s.131)

Çocukluğun ilk yıllarındaki sevgi ve güven ihtiyacı, gıda, dinlenme ve oyun ihtiyacı gibi ihtiyaçların engellenmesi veya tatmini esnasındaki zorluklar, çocuğa güvensizlik verir. Bu ihtiyaçların çok az karşılanması ise çocuğun bu ihtiyaçlara hayat boyu bağımlı kalmasına sebep olabilir ve kendini gerçekleştirme gibi üst ihtiyaçların ortaya çıkmasını engeller.(Çamdibi,1996,111)

"Çocuğun aile içi yaşantısında kazanması gereken önemli duygulardan bir diğeri de güven hissidir. Çocuğun hayatı boyunca kendisine ve çevresine güvenmeyi öğrenmenin temelleri ailededir. Çocuğun kendine olan güveni , ana babasına olan güveninden kaynaklanır ve gelişir. Çocuk anne ve babasını güçlü olup olmadıkları konusunda sürekli dener."(Geçtan,1997,39)

Meselâ güven ihtiyacı karşılanmamış çocukta, devamlı korku hali yaşar. Bu korku hâline şahsiyetin dayanamaması hâlinde ise savunma mekanizmaları devreye girer. Savunma mekanizmalarının şuurlu, yarı şuurlu ve gayr-i şuûri yanları olduğundan bazen fert bu mekanizmaları kısmen hissederse de çoğu zaman bu mekanizmalardan habersiz yaşar. Güvensizlik ve korku içindeki insanlar, bu korkuyu yenmek için bazen saldırganlığa, bazen geri çekilmelere sebep olan mekanizmalar kullanmaktadırlar. Bu mekanizmalardan hangisinin kullanılacağı ise çevreye bağlı olduğu kadar şahsiyet boyutlarına da bağlıdır. Genellikle dışa dönükler, bu hallerde saldırganlığa yönelebilirler .(Çamdibi,1996,111,112)

"Çocuğun ahlâkî gelişim ve eğitiminde annenin birinci derecedeki rolü, genel olarak uzmanların görüş birliği ettikleri bir husustur. Anne en önemli ahlâkî özdeşleşme objesidir. En kuvvetli vicdan, annesinden ancak iyi davranışlar yapanca sevgi gören ve genellikle annesi tarafından sıcak karşılanan çocuklarda görülmüştür. Bu durum, annenin temel bağımlılık objesi olmasıyla açıklanabilir. Bedensel ihtiyaçları yanında çocuğun sevgi, şefkat ve ilgi gibi ruhsal ihtiyaçlarının karşılanmasında en etkin rolü üstlenmiş olan annenin disiplin anlayışı, çocuğun vicdanının şekillenmesinde derin izler bırakır. Bunun yanında, elbetteki babanın disiplin ve otoritesinin, güç ve aktivitesinin çocuğun vicdan gelişiminde, annenin rolünü bütünleyici bir etkisi bulunmaktadır." (Hökelekli,1998,196)

Annelerin uyguladığı tutum, çocuğun adalet gelişimini etkilemektedir. Bu nedenle çocuğa uygulanan tutum, daima demokratik olmalıdır. Böylece çocuğun erken adalet gelişimi desteklenmiş ve çocuğun beklenilen düzeyden daha ileride bir adalet gelişimi göstermesi sağlanmış olur. Annelerin demokratik tutumu benimsemeleri ve en iyi şekilde uygulamaları için onları yönlendirmek ve eğitmek gerekmektedir. Bu nedenle annelere yönelik eğitim çalışmaları yapılmalıdır.(Özeri,1998,228-229)

Çocukların vicdan ve ahlâk gelişimini ve uyumlu-uyumsuz, etken-edilgen, bağımlı-özerk, içedönük-dışadönük vb. bir kişilik oluşturmalarını büyük ölçüde etkileyecek olan ana-baba tutumlarıdır.

“Çocuğun ahlâk ve adalet anlayışının gelişmesinde yardımcı olan üç önemli unsur vardır:

1.Çocuğun, ana-babasının davranışını, tutumunu ve adaletlerini benimsemesi,

2.Çocuğun zekâsının, ahlâk ve adalet kurallarını kavrayacak

kadar gelişmesi

3.Ana-babanın çocuk terbiyesi yani disiplin konusundaki tutumları.

Bu üç unsur birbirlerinden ayrı olarak değil birlikte işleyerek çocuğun vicdan (iç denetim) geliştirmesine yardımcı olurlar.” (Özeri,1998,222

a-) Ahlâkî Davranışların Oluşması Çerçevesinde Sorumluluk Verilmesi

Aile, sosyal değer ve davranışların kazanıldığı önemli bir yerdir. Çocuk birçok iyi ve kötü davranışı ailede kazanır. Anne babanın, çocuğunun düzenli olabilmesi için onda düzen düşüncesini uyandırması gerekir. Bu noktada çocuğa bazı küçük işler yaptırılarak onlara sorumluluk verilmelidir. Ailede çocuğun yapabileceği işler ve paylaşabilecekleri sorumluluklar mutlaka vardır, örneğin, evde beslenen kedi, kuş gibi hayvanların bakımıyla ilgilenme görevlerinin çocuklara verilmesi, çocukların sorumluluk duygusu kazanmalarına hem de hayvanlara olan sevgi ve acıma duygularını artıracaktır. Bu sevgi ve acımayı, bütün canlılara karşı göstermesine sebep olacak ve bu çocukta davranış hâline gelecektir.

Aile içinde, anne babaya yardım, aileye bazı küçük katkılar, çocukların irade eğitimi için de çok faydalıdır. Verilen görev içerisinde, çocuğun zamanını boşa geçirmesi engellenecek böylece çocuk kötü davranışlardan uzak tutulmuş olacaktır. Görev verilen çocukta, temel güven duygusu, güçlüklerle mücadele ederek aşma, iş yapmanın sevinç ve mutluluğunu yaşama, toplumsallaşma, yaparak ve yaşayarak öğrenme gibi hususlar gelişecektir. Çocuklara verilecek bir sorumluluk onun bütün yönlerinin (hem düşünce hem de duygularının) gelişmesine sebep olacaktır. Dolayısıyla çocuk, aldığı görevi yerine getirme bilinci ve alışkanlığını edinmiş olacaktır. (Aydın,2003,63)

Çocukların yaptığı işler takdir edilmeli, küçümsenmemeli ve cesareti kırılmamalıdır. “Korku ve telaş, çocukları korkak ve hırçın yapar. Ağaca çıkma düşersin, bisiklete binme bir yerini kırarsın, denize girme boğulursun gibi menfî telkinler yerine, kendi boyuna ve yaşına uygun bisiklete bindirme, güven vererek ve tedbir alarak çocukların yapabilecekleri işleri yaptırmak gerekir. En iyi eğitim, sevgiyi soğukkanlılıkla birleştirmektir. Çocuk bahçede oynamalı, ilgisi ve dikkati uyandırılmalıdır. Bitkiler, ağaçlar ve hayvanlar sevdirilmeli. Zaten çocuklar bunları

sever; eğer bunlara karşı tahribata yöneliyorsa eğitiminde ve ihtiyaçlarında bir dengesizlik olabileceği gibi yanlış örneklerle aynîleşmiş de olabilir.

Çocukların 12 yaş ve sonrasında başkalarının etkisi olmadan kendi başlarına karar vererek iradelerinin ve kabiliyetlerinin kuvvetlendirilmeleri onların şahsiyetlerini kuvvetlendirir." (Çamdibi,1996,115)

Buna göre ahlâk gelişimi geniş ölçüde değerli ve tutarlı tecrübelere bağlı bulunmaktadır. Bu tecrübeler çocuğun doğru seçimler yapmasına, değişen çevreye ve şartlara uyum sağlayabilmesi için gerekli yeteneği elde etmesine yaramaktadır. Onun için çocuğa her zaman doğru seçim yapma ve değerli etkinliklerde bulunma fırsatı verilmelidir. Çocuk ancak edineceği tecrübelerle iradesini geliştirme imkânını elde edebilir. Bunun yanında çocuk, yaptığı davranışların sonucunu, diğer insanlar üzerindeki etkisini önceden hesaba katan bir görüş açısı geliştirme yönünde de eğitilmelidir. Yani diğer insanlar onun hayatına, onun da bu insanların hayatlarına ne biçim etkide bulunduğunun farkına varmalıdır. Bu yöndeki yetişme biçimi, onun ileriyi görme ve yaratıcı düşünme yeteneğini geliştirmesine imkân sağlayacaktır. Bu amaçla çocuğu, hep başkalarının duygu ve düşüncelerini dikkate alması, kendi davranışlarının sonuçlarını düşünmesi yönünde cesaretlendirmek gerekmektedir. Böylesi bir tutum, çocuğun kendi iç disiplininin gelişmesi için çok önemlidir. Ana-baba ve eğiticiler açısından bu oldukça zahmetli bir süreçtir; acele ve telaşa kapılmadan sabır ve dikkatle ancak uzun yıllar içerisinde başarılabilecek bir sonuçtur. Kendini kontrol duygusu bu şartlarda tam bir gelişme gösterir. (Hökelekli,1998,197)

"Çocukta vicdan gelişmesi için önemli olan şey, çocuğun yaptığı kötülük karşılığı ceza çekmesi değil, kötülük yaptığı kişinin yerine kendini koyup, onun için üzülmesi, onun gibi hissetmesi ve yaptığından pişmanlık duymasıdır. Ceza ancak bunu gerçekleştirebilirse, kötü davranışın bir daha tekrar edilmemesini sağlar ve çocuğun vicdan gelişimine katkıda bulunur. Çocuğa, yapması ve yapmaması gereken davranışların nedenlerinin, çocuğun zihinsel gelişim düzeyine uygun şekilde açıklanması, çocuğun uzun vadede davranışlarının sonuçlarına ilişkin içgörü kazanmasına ve ahlâk gelişimi alanında içsel kontrol geliştirmesine yardımcı olacaktır." (Hökelekli,1998,202)

Çocuğa, ahlâk ve adalet gelişiminde önemli yeri olan, kendini başkasının yerine koyabilme alışkanlığının kazandırılması gerekir. Çocuk bu alışkanlığı kazanırsa yaptığı hatanın sonuçlarının diğer kişiler için ne anlama geldiğini anlayacaktır. Bu ise, ahlâk eğitiminin amacıdır. Bunu sağlamak için anne ve babalar demokratik tutumu benimsemelidir. (Özeri,1998,229)

“Ana baba, hem söz hem de davranışlarıyla çocuklarına ders verdiklerinden, çocuklar da sonunda, ana babalarının ahlâk ölçülerine ve değerlerine bağlanırlar. Fakat her ana babanın, sevinç ve üzüntü karışımı bir duyguyla görecekleri gibi kendi kurdukları model çok çeşitli biçimlerde işler. Bir kere model, hiç bir çocuğun kopya edemeyeceği kadar karmaşık olabilir. Sonra ana ile baba arasında da çeşitli erdemlere ve kusurlara atfedilen değerler, söylediğini kendi davranışlarında uygulama başarısı, ahlâk değerleri arasındaki iç tutarlılık ve ahlâk değerlerinin kökeni (bu değerleri kendi kendine, gönül rızasıyla mı benimsemiştir, yoksa bir korku, bir endişe sonucu bir otoritenin onun için seçtiği değerler midir bunlar?) bakımlarından farklar da bulunabilir. Hatta bu farklar çok büyük de olabilir.

Genel olarak ana babası iyi bir ahlâka sahip olan çocukların da onların yolunda gideceklerini kestirebiliriz; hiç değilse bu alandaki şansları yüksektir, diyebiliriz. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki çocuklar neyi ve kimi kopya edeceklerini, hangi erdemleri ve hangi zayıflıkları alacaklarını geniş ölçüde kendileri seçerler.

Çocuğun bu konuda ana babayı niçin örnek aldığını açıklamak, üzere çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Çocuk ana babanın (ya da bunlardan birinin) tutumunu örnek alır, çünkü onlara sevgi ve güvenlik duygularıyla bağlıdır ve onlar yokken bile böylece onların varlığını yanında hisseder. Onlardan korktuğu için, azaplarından korunmak için onları örnek alır. En sevgili olanı, en güçlü olanı ve en istediği şeyi temsil edeni (ya da bu şeylere sahip olanı) kendisine örnek alır. Bu alandaki görüşler ve bulgular çok çeşitlidir. Ancak bunların çoğunlukla örnek alan çocuğun kendi kişisel eğilimleri olduğu ve kendi yolundan gittiği gerçeğini gereğince dikkate almamış oldukları görülmektedir.”(Jersild 1979,612)

Sosyalleşme üzerinde yapılan çalışmalar insanların kişilik kazanırken, ya başkalarının telkini altında kaldıkları veya kendilerine örnek seçtikleri belli şahısları taklit ettiklerini ortaya çıkarmıştır. Genellikle, aile içerisinde, çocuğun tabii olarak aile üyelerinden birini ve çoğu zaman kendisine en yakın hissettiği kimseyi örnek aldığını ve onu taklit ederek sosyalleştiğini, çözemediği meseleleri ona sorarak çözdüğünü gözlemekteyiz. Pek çok durumda çocuğun örnek seçtiği şahıs baba olabilmektedir. Mamafih yerine göre annenin veya büyük kardeşin örnek seçildiği de olmaktadır. Bu durum ahlâkî sosyalleşme içinde çocuğun eğitim ve öğretimini üstlenen şahısların iyi bir terbiyeci olmaları bu konuda hem bilgili olmaları ve hem de bu bilginin gereğini yapmaları büyük ehemmiyet kazanmaktadır.(Dodurgalı,1995,80)

Çocuğun aile ortamında yeteri kadar dinî terbiye alabilmesi için çocuğun ailesinin de yeterli dinî bilgi ve kültüre sahip olması gerekir. Ebeveynler salt teorik bilgileri çocuklarına aktarmamalıdırlar. Anlattıkları teorik bilgileri kendi hayatlarında da yaşayarak, örnek olmalı, kendi kendileriyle çelişkiye düşmemelidirler. Çünkü öğretim zihne, eğitim kalbe ve davranışlara hitap eder.

"Küçük çocuklar yetişkinlerin hâl ve hareketlerini, duygu ve tavırlarını taklit ederek ve benimseyerek, ahlâkî bir formasyon geliştirirler. Ana-babanın ve diğer yakınların tutum ve davranışları çocuğu şuuraltı yoldan derinden etkiler. Böylece çocuğun ahlâkî gelişimi genel olarak belirli modelleri izleyerek nihaî şeklini alır. Model yoluyla öğrenmede çocuk bir başkasının davranışlarını görür ve o davranışları kendisi de yapar. Bu çoğu zaman şuuraltı işleyen bir süreçtir. Bu süreç ahlâkî sahada iyi olan kişisel alışkanlıkların edinilmesi ve toplumun gelenek ve göreneklerinin kazanılmasını kolaylaştırabilir. Bu, çoğu zaman bilinçli ve doğrudan eğitim-öğretimden daha güçlü ve etkili bir yoldur. Şefkat, nezâket, hürmet gibi tavırlar, hayranı oldukları yetişkinlerden bu etkili süreç sayesinde öğrenilir. Çocuğun ahlâkı, model edindiği insanlardan taklit ve özdeşleşme yoluyla öğrenmesi, yakın çevresindeki kimselerin belirleyici rolünü ortaya koyar."(Hökelekli,1998,199)

Çalışkanlık, fedakârlık, paylaşma, başkasını düşünme gibi diğergam ahlâkî prensipler çocuklara daha ziyade örnek olarak kazandırılan faziletlerdendir. Bu faziletleri çocuk aile içinde yaşayarak örnek alarak kazanır; eğer ebeveynin söyledikleri ile yaşadıkları arasında uygunluk yoksa çocuğun bu faziletleri kazanması güçleşir.

"Sadece kendi menfaatini düşünen ve üstünlük isteği halinde gelişen davranışlar diğergam duygular doğurmazlar. Fedakârlıklar başkasını düşünme ve anlayış gösterme ise çocuklarda yüksek duygular doğurur. Ancak kendi ihtiyaçlarını da hiçe sayan aşırı fedakârlıklar ve feragatler ise kendine güven ve ruh sağlığını bozan etkilere sebep olabilir. Ahlâk eğitiminde itidal sağlanmalıdır Böylece çocukların kendine saygı ve güven duyguları kuvvetlenmiş olur."(Çamdibi,1996,116)

Çocuğun gelişimini etkileyen ana-baba tutumları genel olarak beş grupta incelenebilir. Bunlar;

1. Aşırı baskılı ve otoriter tutum,
2. Aşırı hoşgörülü tutum,
3. Dengesiz ve kararsız tutum,
4. Aşırı koruyucu tutum,
5. Güven verici ve hoşgörülü tutum.

Bu farklı anne-baba tutumları kısaca şöyle açıklanabilir: 1.Aşırı baskılı ve otoriter tutum: Bu tutum içinde olan anne-baba, çocuğun kişilik özelliklerini, gereksinmelerini ve ilgilerini dikkate almaz. Katı bir disiplin anlayışları vardır. Çocuk, her kurala uymak zorunda bırakılır. Böylece kendilerini toplumsal otoritenin bir temsilcisi olarak görür ve çocuktan mutlak itaat beklerler. Çocuğun kendi kendini yönetebileceğini, kendisi hakkında bazı kararlar alabileceğini kabul etmezler, her türlü kararı onlar alır.(Özeri,1998,222)

"Anne -babayla çocuk arasındaki ilişkiler göründüğünden daha karmaşık bir dinamizm taşımaktadır."(Geçtan,1997,143) Bu ilişkiler birbirleriyle bağlantı ve birbirlerinden etkilenebilmektedirler. Neticede çocuğun kazandığı ahlâkî kişiliği genel kişiliğinden ayrı değildir. Örneğin "baskıcı reddedici aşırı koruyucu ya da aşırı hoşgörülü bir ortamda yetişen çocuklar özerk bir varlık olmayı öğrenemezler. Özerklik; seçim yapabilmeyi tanımlar ve var olan seçenekler arasından bir seçim yapabilmekten öte bir anlam taşır, insanın zamanla olan ilişkisini de içerir.

Özellikle katı ve baskıcı bir ortamda yetişmiş olan insanlar için zaman, içinde bulunulan anın değerlendireceği bir var oluş boyutu olmaktan farklı bir biçimde tüketilmesi ve bitirilmesi gereken bir nesne olarak kullanılır. Bu şekildeki bir kimse arabasıyla bir yere gitmek için yola çıktığında önemli olan şey, bir an önce gidilecek yere ulaşmaktır; arada geçen zaman ise sindirilerek yaşanmaz. Dolayısıyla yaşamın tümü de yerine getirilmesi gereken bir görevler dizisi olarak tüketilir. Gün akşam etmek için, okul bitirmek içindir. Böyle bir insan seferberlik durumundadır; kendisinden kaynaklanan bir tehdidin sürekli baskısı altında olduğundan, gevşediği anda boşluğa düşer ya da suçlanır, dolayısıyla kendi benliğini algılamaya da fırsat bulamaz.(Geçtan,1997,165)

"Ailede uygulanan katı prensipler asla disiplin demek değildir. Disiplin; bir toplulukta uyulması gereken kanun ve kuralların tamamı demektir." (Öcal,1991,173)Ebeveyn ile çocuk arasında sağlıklı bir iletişimin kurulması için uygun ortamın hazırlanması faaliyetidir. Disiplin çocukların eğitimi için gereklidir. Her ana baba çocuklarının istediği davranışları yapması veya yapmaması için bazı kurallar koyarlar. Ama anne babalar koydukları bu kuralların çocuğun genel yapısı üzerinde kısa vadeli ve uzun vadeli ne gibi tesirlerinin olacağını da düşünmeyi ihmal etmemelidirler.

İnsanı kabalaştıran, kendine güvenini sarsan ve kendini tanımasını güçleştiren dayak gibi fizikî cezalar, çocuğun terbiyesinde uygun ceza usulleri değildir. Cezalar çocuğa hareketlerin niçin fena olduğunu anlatmalıdır. En iyi cezalar, kabahatli çocuğa

karşılıklı ilişkileri hissettiren cezalardır ve kabahatle ceza arasında muhteva-mâhiyet alâkasını anlatır mâhiyette olmalıdır. Suç ne tür ise, ceza da o suçun işlenişinin ihtiva ettiği anlamda olmalıdır. Yoksa şiddetli veya suçla uygun nispette olması şart değildir. Böylece ceza, çocuğa bu suçu işlemesiyle beşerî münasebetlerde ne gibi bir yanlışlığa düştüğünü anlama imkânı verir. Ceza verirken bağırmamak gerekir; ceza verirken bağırıldığı takdirde çocuk, ceza verenin bir şeylere kızdığı için kendisini cezalandırdığını düşünerek ceza ile işlediği kabahat arasında, bağ kuramamaktadır."(Çamdibi,1996,113)

Çocuk kendini yetişkinle eşit plânda hissettiği zaman, yani yetişkin çocuğun varlığına saygı beslediği zaman, insan ilişkileri "karşılılığa" dayanmaktadır. Böylece karşılıklılık otonom ahlâkın âmili olmaktadır. Çocuğun kişiliğine saygı göstermeden ve aşırı baskılarla kurulan ahlâk terbiyesi, otonomiyi sağlamaz. Bu bakımdan çocuğun varlığına ve kişiliğine saygı duymak ve çocuğun kendi kendine saygı duymasını kazandırmak gerekir. Böylece çocuk, karşılıklı saygının meydana getirdiği "hayır ahlâkı'na ulaşır. Çocuk, insanlar arasında sempati ve saygı ilişkilerinin idamesi için doğru söylemenin, ona göre hareket etmenin zorunlu olduğunu keşfettiği zaman kendi kendini ahlâkın kurallarına göre idare etmeye başlar.

Vicdan, her türlü dış baskıdan bağımsız olarak, bir ideali zorunlu olarak kabul ettiği zaman, ahlâkî otonomi vardır. Başkalarıyla ilişki olmadan ahlâkî zorunluluk olmaz.(Çamdibi,1996,114)

"Çocuk disiplin duygusunun gelişimini uyuşan ve anlaşan anne ve babadan edinirse sağlıklı bir yolla gelişir."(Yörükoğlu,1996,172) "Bazı aileler ise çocuğun ihtiyacı olan sınırları gereğinden fazla gevşek bırakırlar. Çocuğa konulan sınırlılıkların gerektiği gibi sürdürülebilmesi tutarlı anne-baba davranışları ile mümkündür." (Geçtan,1997,41) Yoksa özgürlük duygusunun gelişebilmesi için gösterilen sınırsızlık, çocuğun ihtiyacı olduğu anda kendisine doğru yolun gösterilmemesi sebebiyle başıboşluğa ve yanlış yollara eğilmesine sebebiyet verecektir. (Yörükoğlu,1996,172)

2.Aşırı hoşgörülü tutum: Aşırı hoşgörülü anne babalar, çocuğun her istediğini hiçbir denetleme ve sınırlama olmadan kabul eden ana babalardır. Bu tür ailelerde çocuğa sayısız haklar tanınır. Davranışlarına sınır çekilmez. Verilen cezalar yetersiz kalır ve çocuk tarafından ciddiye alınmaz.Ana baba, ile çocuk arasında sağlıklı bir iletişim kurulamamıştır. Abartılmış bir sevgi ortamında büyüyen çocuk aşırı derecede şımartılır. (Özeri,1998,223)

Çocuklar gözetim altında tutulmalı, ancak bu gözetim çocuğun bütün hareketlerini kısıtlayan bir baskı gibi algılanmamalıdır.

Çocukluğunda ihmal edilen, hiçbir ahlâkî, kayıt altına sokulmayan çocukların, gençlik ve ileri dönemlerinde ahlâkî eğitimleri güç olduğu gibi kendilerine ve başkalarına saygı duymaları, kabiliyetlerini geliştirmeleri, kendilerini tanımaları güç olur.(Çamdibi,1996,116)

3. Aşırı koruyucu tutum: Ana-babanın çocuğu aşırı koruması, çocuğa gerektiğinden fazla kontrol ve özen göstermesi anlamına gelir. Bu tür ailelerde ana-babalar, çocuğa gereğinden fazla özen gösterir ve onu denetim altında tutarlar. Aşırı koruyucu bir tutum içine giren anne, çocuğuyla bütünleşir, ona kalkan olur. Gereksinimlerini karşılayacak bir düzeye gelmesine karşın, küçük bir çocuk gibi her tür gereksinimi annesi tarafından karşılanır. Anne çocuğun yemeğini yedirir, elbiselerini giydirir, ödevlerini yapar ve yatağında yatırır.

4. Dengesiz ve kararsız tutum: Bu tutum ana-baba arasındaki görüş ayrılığından ileri gelebileceği gibi, anne veya babanın gösterdiği değişken davranış şekillerinde de görülebilir. Örneğin, ana-babadan biri hoşgörülü ve demokratik bir tutum izlerken, diğeri otoriter ve baskıcı bir tutum izleyebilir. Dolayısıyla çocuğun belli bir davranışı, ana-babadan biri tarafından cezalandırılırken diğeri tarafından normal karşılanabilir, hatta ödüllendirilebilir. Ayrıca kendi içinde çelişkili bir tutum izleyen anne ya da baba, çocuğun herhangi bir davranışı karşısında, teşvik edici, ödüllendirici bir tutum takınırken, başka bir gün ise çok kızabilir ve onu cezalandırabilir. Kısaca ana-babanın tutarlı ve dengeli bir tutum içinde olmadıkları görülür.

5. Güven verici ve hoşgörülü tutum (demokratik tutum): Aile de ilişkiler, karşılıklı sevgi, saygı ve hoşgörü temeline dayanır. Sorunlar konuşarak ve danışarak çözümlenir. Çocuklara söz hakkı tanınır. Paylaşma ve işbirliği yanında herkesin uyacağı kurallar bellidir. Ancak kurallara uyulması baskıyla, korkuyla değil, herkesin gönüllü olarak benimsemesiyle sağlanmaya çalışılır. Amaç çocuğu sindirmek değil, ona sorumluluk duygusu kazandırmaktır. Kendi işini görmeye alıştırılır ve özerk bir kişilik geliştirmesi için ona yardım edilir. (Özeri,1998,223-224)

"Demokratik ana-baba, çocuğuna içten sevgi ve saygı duyar ve bunu şartsız olarak gösterir. Çocuğun ilgi ve ihtiyaçlarına karşı duyarlıdır. Yaşına göre çocuğu, kendisi ile

ilgili bazı kararlar almaya teşvik eder. Çocuğun görüşlerine değer verir, çocukla iletişime önem verir, hemen her konuda çocuğa iyi bir rehber olmaya çalışır.

Ebeveyn çocuktan mutlak itaat beklememelidir. Çocuğun kendine olan güvenini kazanması ve ona değer verildiğine inanması için fikirlerinin sorulması, seçme hakkının verilmesi gerekir. Körü körüne itaatin beklendiği ortamlarda yetişen çocuklar diğer bireylere bağımlı ve otonomi kazanamamış bireyler hâline gelebilir. Ayrıca ebeveyn çocuktan bir şey yapmasını istediğinde, ona yapması gereken davranışın nedenini ve niçinini açıklamalıdır. Böylece çocuk o davranışın sadece uyulması gereken katı bir kural olmadığını, bazı nedenlerden dolayı kurallara uyulduğunu fark edecektir. Bundan dolayı anne-baba çocuğa, daima yapılan davranışların nedenlerini açıklayıcı bir eğitim ve disiplin tarzı uygulamalıdır."(Özeri,1998,229)

Çok yönlü düşünce biçimi ise çocuğun birçok etmenin etkileşiminden etkilendiğini savunur. Bu görüşe göre çocuklar birbirinden farklıdırlar, yaşla değişebilirler; ana babaların çocuklarına duyarlı olmaları gerekir. Bu görüşün ölçeğini oluşturan maddeler arasında "çocuklar büyüdükçe onlara farklı davranılmalıdır, ana babalar çocuklarının gereksinimlerine duyarlı olmalıdırlar; çocukların sorunlarının ender olarak tek nedeni vardır; çocuk yetiştirmenin tek doğru yolu yoktur" yer alır. ABD, Meksika ve Türkiye'de yapılan çalışmalar çok yönlü yaklaşımın ana baba eğitimi ve çocukların toplumsal beceri ve okul başarılarıyla ilişkili olduğunu göstermiştir. (Hortasçu,2003,213)

Çocukların bu gelişme evreleri ve bu evrelerde alınacak tedbirlerin ebeveyn tarafından bilinmesi gerekir. Çocukların uygun davranışları takdir edilmelidir.

Sağlıklı bir duygusal eğitim için doğumundan itibaren çocuğun duygularının rencide edilmemesi, yüksek duygular ve estetik duyguların oluşması için çevresinin güzelleştirilmesi de gerekir.

"Eğitim çok yönlü bir olaydır. İnsan sahip olduğu özellikleri,bir çok faktörün etkisiyle kazanır.İyi bir ahlâk eğitimi için tüm etkenlerin dikkate alınması ve olumlu bir şekilde yönlendirilmesi gerekir.Bu konudaki görev ve sorumluluk toplumun her kesimini en çok da aileyi ilgilendirmektedir.İyi bir ahlâk eğitiminde çocuk çevresinde iyi ahlâk örnekleri görmelidir,çocukta iyi bir vicdan gelişimi sağlanmalıdır; çocuğun istek, arzu ve eğilimleri iyi yöne yönlendirilmeli; iradesi güçlendirilmelidir; kişiliği güçlendirilmelidir.Büyükler çocukların düzeyine inerek onları eğitmelidir. Çocuklara, daima uygun bir dille doğru tutarlı ve yararlı bilgiler verilmelidir. Çocukları için, ahlâkî konularda iyi model olacak bir hayat yaşamaya özellikle gayret göstermelidir.

Aksi halde sözlerle telkin edilmeye çalışılan, davranışlar ile yalanlanmış olur. Çocuklarda sözlü telkinleri fiil hâline dönüştürmekten çok, gördüklerini taklit etme yeteneği hakimdir. Çocuklara karşı disiplini, uygun şekilde kullanmalı, kişilik gelişimini engelleyecek katı uygulamalardan, onu şımartacak aşırı hoşgörüden uzak durmalıdır." (Aydın,2003,54-55)

Bu bilgilerin ışığında anne-babaların ve öğretmenlerin, eğitimde ödül verme ve olumlu model oluşturmaya, cezadan daha fazla öncelik vermeleri önerilebilir. Ancak cezanın insan onuruyla bağdaşması koşuluyla, ahlâk eğitiminde gerekli bir öğe olduğu da unutulmamalıdır. Bu bağlamda cezanın daha çok arzu edilen şeylerden, geçici olarak yoksun bırakmaya yönelik caydırıcı bir etkinlik şeklinde kullanılması gerekir. Fakat ceza sadece neyin istenmediğini gösterir. Bu nedenle yanlış davranışını düzeltmek için, çocuğa gerekli açıklamalar yapılmalıdır. Ödül ise, istenen davranışı vurguladığı ve kişilik gelişimini olumlu yönde etkilediği için, daha yaygın ve kolay biçimde uygulanmaktadır. Bununla birlikte davranışın niteliği ile ilgili olmayan aşırı ve gereksiz ölçülerdeki ödüllendirmenin de cezalandırmanın da eğitsel açıdan hiçbir olumlu etkisinin olmadığı unutulmamalıdır.(Aydın,A,2001,61)

"Çocuğun hayat boyu yaşam çizgisinde insanlar arası ilişkilerde ve kendi iç yaşantısında kendisine lazım olan tavır ve davranışların temellerini ilk yıllarındaki aile içerisindeki yaşantısı ile kazandığında şüphe yoktur. Sevgi, saygı, disiplin, yerinde özgür düşünce ve davranış, yerinde bağımlılık, çocuğa aile içi davranışlarda açıkça gösterilmeli ve kazandırılmalıdır. Her çocuğun yapısının ve eğilimlerinin değişik olduğunu göz önünde tutan anne-babalar çocuğu belli bir kalıba sokmaya çalışmazlar. Çocuğa aykırı gelen zorlamalardan kaçınır, esnek bir yaklaşımla doğal eğilimlerini olumlu yönde geliştirmeye çalışırlar."(Yörükoğlu,1996,172) Çocuk yaşam boyu gelişimini hayat boyu sürekli çevre ile olan etkileşimi ile birlikte sürdürür.

Çocuk aile içerisindeki dînî bilgi ve becerilerine demokratik, hoşgörülü, sevgi ve şefkat ortamı içerisinde almalıdır. Bu metod, çocuğun kişiliğinin olumlu şekillenmesinde etkili olacaktır. Aşırı baskıcı, katı ve hoşgörüsüz ortamlardan çocuğu uzak tutmak gerekir. Sevgi ve şefkatle yapılan bir eğitim çocuk açısından daha faydalı olacak ahlâkî tutum ve davranışlara çocuk sempati ile bakacaktır.

b-)Ailede Bazı Ahlâki Davranışların Eğitimi

ba-)İyilik Yapma

" Zamanında ve usulüne uygun olarak yapılan ahlâk eğitimi, iyilikleri, sosyal adalet ve dayanışmayı desteklediği gibi her türlü kötülüklerin, fuhuş, içki ve kumar alışkanlıklarının azalmasına da yardımcı olur. Bu alanda bütün insanlar, özellikle yetişmekte olan gençler, dinin moral desteğine muhtaçtırlar."(Ayhan ,1993,84)

Din eğitimi insanlarda bu moral artışını sağlarken iman ve ibadet esasları vasıtası ile mesafe alır.

Namaz kılma emrinin hemen arkasından gelen iyiliği emredip kötülükten vazgeçirmeye çalışma azmi, çocuğun toplumsallaşmasını sağlayacak davranışlar kazandıracaktır (Dodurgalı,1996,243).

Ailede çocuk iyilik kavramını en ince noktalarına kadar düşünce ve duygu hayatında var etmeli ve iyilikte bulunmanın gerek bu dünya hayatının her alanında ve gerekse ölüm ötesi hayatta en ince detayına kadar değerlendirileceğinin bilincinde olacak bir şekilde eğitilmelidir. (Dodurgalı,1996,241)

b.b-)Yalan Söylememe

Öncelikle çocuklarımızda görülen "yalan söyleme" fiili ve sebepleri üzerinde durmanın yararlı olacağını düşünüyoruz. Çünkü çocukların her yanlış ifadesi yalan sayılmamaktadır. Yalancılık mefhumunda bir kimseyi kasten aldatmak ve söylenen sözlerin doğru olmadığını bilerek doğru gibi göstermek esastır.

"Çocuklarda yakın zannedilen bazı yanlışların sebepleri şunlardır:

1- Tahattur yanlışlığı: 14-15 yaşına dek devam eden bu hal zaman şuurunun farklı oluşu sebebiyledir.

2- Dikkatin noksanlığı: Çocukların 10 yaşlarına kadar dikkatleri sathi ve muvazenesizdir.

3- Muhayyeleden doğan yanlışlar: 12 yaşa kadar çocuklar hayalleri hakikatten kolay kolay ayıramazlar.

Hakiki yalancılık ise nefis müdafaasından ve korkudan meydana gelir." (Kanat,1937,88-92)

8-9 yaşındaki çocuklar, gerçekle kurmaca arasındaki farkı anlarlar. Okul öncesi dönemdeki çocuklardan farklı olarak, yalan söylediklerinde büyük bir olasılıkla doğru sözlü olmadıklarının farkındadırlar. Dürüst olmayı öğrenmek ve yanlışlık yaptığını kabullenmek, çocuğun olumlu karakter gelişimi için olabildiğince önem taşır.(Yavuzer,2000,168)

Şayet çocuk sık sık yalana başvuruyorsa muhtemelen iki hususta birisi geçerlidir: Ya çocuk anne babasının beklentilerini karşılamakta güçlük çekiyor ya da ceza korkusuyla yalana sığınıyordur. (Yörükoğlu,1996,336) "Ana-babalan gerçeği öğrendiği takdirde küçük düşürülmek ya da incinmekten korkmadıkları zaman çocukların yalan söyleme olasılığı daha az olur."(Yavuzer,2000,168)

Ebeveynlerin unutmamaları gereken bir diğer önemli husus ise şudur; çocukları yalana iten çoğunlukla erişkinlerin gerçek karşısında takındıkları çelişkili tutumdur. Kendisi bol bol uyduran bir çocuk bile anasının babasının yalanlarına çok duyarlıdır.(Yörükoğlu, 1996,335)

Ebeveynlerin hayatlarında çocuklarına model olmaları ve bu sebeple yalan söyleme gibi çelişkili durumlardan kaçınmaları, bir anlamda onların izinden gelmekte olan bir neslin daha sağlıklı yetişmesine imkan tanıyacaktır.

Adap ve görgü kuralları ailede yeterince verilmemektedir. Aileleri her şeyi okuldan beklememesi gerekmektedir. Çocuğun öğrendiklerini tatbik edebileceği ortamların aile içinde oluşturulması gereklidir. Yaparak-yaşayarak öğrenme din eğitiminde esas olmalıdır. Bunun için aileler üzerinde sosyal çalışma yapılmalı ve eğitimcilerle işbirliğine gidilmelidir.

"İşte ailenin kendinden beklenen dînî ve ahlâkî fonksiyonları yerine getirmesi bakımından çocuğun ilerideki hayatı için çok önemli bir yeri vardır. Ancak yeni dönemlerde her alanda, bilhassa ekonomik, endüstriyel, teknik ve teknoloji alanlarda görülen baş döndürücü gelişme ve değişmelerle hayat şartlarında da buna paralel olarak değişmeler olmuş, böylece eski muhafazakâr aile anlayışının da sarsıntılara uğramasına ve değişmelere sebep olmuştur. Yeni gelişmelerden aileler etkilendikçe oralarda da dînî ve ahlâkî eğitimin eski halini koruyamadığını, bu gelişmelerin yer yer gevşemelere ya da başka değişimlere yol açtığını söyleyebiliriz. Bunların dînî hayatı şuurlu bir şekilde sürdürmeyen ailelerde daha belirgin olduğu, buna karşılık çocuklarla dînî hayatı bilinçli bir biçimde sürdüren ailelerde ise din eğiliminin daha canlı bir şekilde izlenebildiği söylenebilir."(Yavuz,1998,291)

4-)Ahlâk Eğitiminde Sosyal Çevre ve Toplumun Rolü

Çocuğun çevresi denince akla ilk önce içinde doğup büyüdüğü ev, evinin bulunduğu yer ile kendinin yürüyerek veya herhangi bir araçla gidebildiği yerlerde algıladığı nesneler, yaptıkları her şey ve bunlarla etkileşim içine girdiği insanlar akla gelir.

Çocuk belirli bir çevrede dünyaya gelir. Bu dar anlamda çocuğun kendi ailesidir. Çocuğun gençlik yıllarına kadar devam eder. Bu yular insanın kişiliğinin gelişip şekillenmeye başladığı en önemli yıllardır. Bu süre zarfında çocuk dış tesirlere açıktır. Muhakeme yapma yetisi yeteri kadar gelişmemiştir.

Dolayısıyla çocuğun çevresini algılamasında kendi birikim ve zihinsel süreçlerinin etkisi yok denecek kadar azdır. Zihin yeni bilgileri ve muhakeme tarzlarını benimsedikçe algılamada kişi kendisi aktif rol alacaktır. Çocuğun ilk etapta aldığı davranış modelleri taklit yoluyla ebeveynlerinden, kardeşlerinden varsa yakınlarından aldığı, davranışlardır.

Daha sonra çocuk sokakla ve okulla tanışır. Burada da edindiği yeni bilgileri izlenimleri ve davranış modellerini benimser. Kendisine ideal tipler seçer onları takip ve taklit eder. Bu aşamalarda çocuğun duygu, hayal, düşünce ve davranışlarında belirli şekillenmeler başlar. Kişiliğin ahlâki ve düşünsel tarzdaki bu gelişimi durağan bir süreç değildir. Bu süreç sürekli devam eden, yenilenen, olgunlaşan bir mahiyet taşımaktadır.(Yıldırım,1997,119)

"Çocuğun davranış kazanma ve uyum sağlama yeteneği vardır. Toplumsal çevre açısından uyum, genellikle çocuğun sosyal kurallara uyumu biçiminde anlaşılmıştır. Uyum, bireyin, kendi kişisel isteklerini, toplumun sosyal, ahlâkî, hukukî, manevî, kültürel vb. isteklerine ayak uydurmasıdır. Bu bakımdan bireyin topluma uyabilmesi için, toplumun kurallarını kabul edip onlara uyması gerekir. Çocuğun çevresi, onu belirli bir tutumu kazanmaya ve kurallara uymaya zorlamaktadır. Çocuk, uyum ihtiyacından hareketle, bilinçli bilinçsiz, istekli isteksiz buna itilir.

Çocuk toplumun düşüncelerine, davranış ve tutumlarına, gelenek ve göreneklerine, hayat ve dünya görüşüne, inançlarına ve diğer kültürel değerlere alışıp onlara uygun davranırsa, kendi toplumuna uyum sağlamış ve iç ahengine ulaşmış sayılır. Çocuk bulunduğu toplum düzeninde kendinden beklenene ve kendine izin verilene uygun olarak düşünür, duyar ve davranır. Böylece çocuk, sürdürdüğü hayat düzenine alıştığından kendini mutlu hissedecektir."(Aydın,2003,53)

"Çocuğa tanınması gereken en önemli haklardan birisi oyundur. Oyun çocuğu yetişkin yaşamın etkinliklerine hazırlar, toplumsallaşma süreci için gerekli ortamı yaratır."(Geçtan,1997,42) Oyunlar, anne-babaların ve eğiticilerin gelişi güzel fikirleri olarak değil, eğitime yardımcı olan ve çocuğun hevesini, hayal gücünü, yaşam tekniğini teşvik eder araçlar olarak görülmelidir.

“Şu var ki oyunun özel niteliği yalnızca "gelecek hayata hazırlama" olarak açıklanamaz. Oyunlar her şeyden önce toplum hayatı ile ilgili egzersizlerdir. Çocuğa, sosyalleşme duygusunu tatma imkanı verirler.” (Adler,1998,208) Oyunun çocuğun "biz" duygusunu kazanmasında etkin bir rolü vardır ki "biz" duygusunun da toplum menfaati, hatta tüm dünya insanları için güzel duygular beslemesindeki değeri ve önemi tartışılmazdır.

“Çocukluk dönemindeki oyunlar, yetişkin insanın günlük etkinliklerinden zevk alabilmesine, bunları benliğine mal ederek ve gönlünü vererek yapabilmesine zemin hazırlar, yaşam sevincinin geliştirilmesine katkıda bulunur.”(Geçtan,1997,43)

Oyunda dikkati çeken bir diğer önemli unsur ise; çocuğun başkalarını yönetme ve idare etme eğilimlerini kazanmasıdır. Aynı zamanda çocuk, oyun oynarken kendini ifade edebilme imkanı da bulur.(Adler,1998,209)

Bazı anne-babalar, kaygılı insanlar oldukları ve dış dünyayı tehlikeli bir yer olarak algıladıkları için aşırı bağımlılık eğilimleri olan bazıları ise, çocuğun kendilerinden koparak ayrı bir dünya oluşturmasına dayanamadıkları için çocuğu oyundan engelleyebilirler.(Geçtan,1997,42) “Oyundan ve oynamaktan kaçan çocuklar, büyük bir olasılıkla hayata uyum sağlamada zorlanırlar. Bu gibi çocuklar kendi istekleri ile her türlü oyundan el çekerler, ya da başka çocuklarla oynama imkanı buldukları zaman genellikle onların oyunlarının tadını kaçırırlar.”(Adler,1998,208) Oyundan yoksun kalan kişi yaşam etkinliklerini kendisine verilmiş bir görev gibi yerine getirir, davranışları yaratıcılıktan yoksundur. Grup içi etkinliklerde de yarışmayı ve dostluğu birlikte sürdüremezler.(Geçtan,1997,43) “İnsanın dostluk, kardeşlik, arkadaşlık duygularını hakkıyla kazanamaması ona tüm hayatı boyunca pahalıya mal olacak çok vahim bir durumdur. Oyun hiçbir zaman vakit öldürücü bir araç olarak görülmemelidir. Zira çocuğu oyun oynarken gözlemlemekle, sosyal duygusunun ne derece kuvvetli olacağı rahatlıkla söylenebilir.”(Adler,1998,208-209)

***Oyun Oynama:**

Çocuk eğitiminde çok önemli yeri olan, fakat ayetlerde üzerinde açıkça durulmayan tek nokta, çocuğun oyuna olan ihtiyacıdır. Modern eğitim çocuk eğitiminde, oyunu çok öne çıkarmaktadır. Oyunu, Erikson'un ifadesiyle örnek durumlar oluşturarak tecrübeyle öğrenen ve hareket eden insan yeteneğinin çocuksal tarzda ortaya çıkışı olarak tarif eden modern eğitim anlayışı, onu, çocuk için bir uğraş, öğrenme ve yapma aracı olarak görür.

Çocuğun oynamasına izin verilirken oynanacak oyunun gayesiz olmamasına ve tüm vaktin oyuna tahsis edilmemesine özen gösterilecektir. Aynı zamanda, çocuk oyun oynarken, ana-baba çocuktan gaflette bulunmayacaklar, oyun sırasında onu kontrolleri altında tutacaklardır. Yoksa çocuk için çeşitli tehlikeler baş gösterebilir. (Dodurgalı,1999,182-183)

Ana-baba da hem çocuğun duygusal gelişimine katkısı, hem zihinsel ve motor gelişiminin bir parçası olarak çocuğun oyunlarına zaman zaman iştirak etmelidir. Onunla oynamak ve bundan zevk almak için önce onun fiziksel düzeyine inmeli, eşya ve olaylara onun bakış açısı ile bakmaya çalışmalıdır. Bu tutum çocuk için hem öğrenme, hem de eğlence olacaktır. Zaman açısından da ana-babayı çok fazla oyalamayacaktır. Çünkü böyle oyunların yokluğunda çocukta ortaya çıkacak hırçınlık, ana-babanın daha çok vaktini alacaktır. Çocukla oyun oynamanın ana-babaya da önemli yararları vardır. Öncelikle çocuğunun ilgi, yetenek ve biçim vericilik özelliklerini tanıyacak ve bundan sonraki eğitiminde bunları göz önünde bulunduracaktır. Diğer yönden kendisini tanımada da çocukla oynadığı oyunlar iyi bir araç olacaktır. Çocukla oyunun en önemli faydası, ana-baba ile çocuk arasında ömür boyu sürecek bir iletişimin kanallarını açacak olmasıdır. Böylece ana-baba onunla olmaktan, o da ana-baba ile olmaktan zevk ve keyif alacaktır.

Ana-baba ile oynama isteği belirten bir çocuğa yapılabilecek en kötü muamele "işim var, niçin kendi kendine oynamıyor veya TV seyretmiyorsun?" demektir. Bu durumun onda, istenmediği yolunda duygular uyandıracağı kesindir. Baştan savma olarak düşündüğü bu duruma son vermek ve dikkat çekmek için hep istenmeyen işler yapacağı da kesindir.

Oyun zamanı olarak günün aynı saatlerinin tercih edilmesi tavsiye edilmektedir. Ayrıca oyunun tümü çocuğu yönlendirmek veya güdülemekle geçirilmemelidir. Bunun da sakıncaları vardır. Bu gibi durumlarda çocuk, savsaklanmış bir çocuk kadar kafası işlemez ve duygusuz olabilir. Onun için oyunlar, şakalar ve neşeli saçmalıklarla hafifletilmelidir.

Çocuklarla oyun konusunda Rasûlullah (s.a.v.)'m birçok tatbikatı vardır. Gerek torunları ve gerekse Ashabın çocukları ile çeşitli oyunlar oynadığına dair rivayetler mevcuttur.

Hz. Peygamber çocuğun gelişmesinde önemli bir katkısı olan oyun oynamanın bir ihtiyaç olduğunu görmüş ve onlara bu hususta yeterince anlayış göstermiştir. Buna örnek olarak kendisinin çocuk yaşta hizmetine verilen ve uzun zaman (yedi veya dokuz

yıl) yanında kalan Enes'i daima hoş ve yumuşak tutması ve onu sıkmamış olmasını gösterebiliriz.

Sonra onun çocukların tabiatına uygun hareket ettiğini görmekteyiz. Nitekim onların toprakla oynadıklarını görmüş ve o bunu hoş karşılamış, onları bundan uzaklaştırmak isteyenlere izin vermemiştir. Bu konuda rivayet edildiğine göre, "Onları bırakın, çünkü toprak çocukların baharı, yani neşe kaynağıdır" demiştir. Bununla Hz. Peygamber, nasıl baharın gelişine herkes seviniyorsa toprakla oynamanın da onları öylece sevindirdiğini işaret etmektedir. Böylece çeşitli şekillere girebilen, istenildiği gibi eğilip-bükülen yani çocukların istediği şekillere kolayca dönüşebilen yumuşak şeylerle çocukların oynamalarına izin veren Hz. Peygamber, Çocuk Psikolojisi'ne uygun olarak oyunun çocukları zihnen ve ruhen dinlendirdiğine, aynı zamanda bunun onların eğitim ve öğretimlerini geliştirdiğine işaret etmiş olmaktadır.(Yavuz,1998,249)

Toplumsal ilişkiler kitle iletişim araçları, sanat ve edebiyat eserleri gibi kişiliğimiz faaliyette bulunduğumuz her saha ile etkileşim içerisindedir. Doğumdan ölüme kadar insan doğrudan veya dolaylı olarak tüm varlık âlemi ile ilişki halindedir. Çocuğun küçük yaşlardan itibaren dinlediği veya okuduğu masallardan, izlediği çizgi filmlerden etkilenerek edindiği hayal ve his dünyası bile bir iç çevredir.

Günümüzde kitle iletişim araçları tüm dünyayı insan için bir yalan çevre haline getirmiştir. Kişi artık kendi ailesi, okulu, yaşadığı şehir gibi alanlarla birlikte tüm dünyada cereyan eden olaylarla da etkileşim halindedir. Enformasyon çağı olarak ifade edebileceğimiz bu çağda çevreden kasıtla ifade ettiğimiz bilgi artık uzakta olabilme özelliğini kaybetmiştir. Dünyanın herhangi bir köşesinde üretilen bir bilgi veya düşünce anında diğer bir kişiye ulaşabilmektedir.

“Kişi büyük oranda çevrenin tesiri altında kalmaktadır. Kişi bu tesirle birlikte, çevredeki, dış dünyadaki bilgi ve davranış modellerinin telkinine de hedef olmakta, bu tesir ve telkinler kişi için faydalı olabileceği gibi zararlı da olabilmektedir.

Halbuki insan kendi varlığı ve eğitim ile ilgili kararlarda dış tesirlere hemen kapılmamalı, etkilenme durumunda olduğu bilgi ve davranışları alabilme yeteneğine veya seçicilik kabiliyetine sahip olmalıdır. Eğitim kişiye böyle bir yeti kazandırmayı hedef almalı, bu tarz bir eğitim kişi için "malumat" ve " model davranışlar" kargaşasını aşmasında yardımcı olacaktır. Globalleşen dünyada bu yönde alman bir eğitim, çok uluslu, çok kültürlü veya çok dinli toplumlarda insanın kimlik ve kişiliğini bulmasında yardımcı olacak kendisiyle barışık olamayacağı tercihlerde bulunmasına engel olacaktır. Bu eğitimin objektif bir şekilde doğru bilgi ile insanı merkeze alarak

yapılması ve yaşamda geniş bir yelpazeye yayılması gerekmektedir." (Akdeniz,1994,323-325)

Kişinin davranışları üzerinde etkili olan dini ve sahip olduğu inancı bile çevreden ve toplumdan etkilenebilmektedir. Bundan dolayı insanın biyolojik varlığı dışında onu var kılan, kişiliğini meydana getiren faktörlerin önemli bir kısmı "çevre" kavramı içerisinde değerlendirilmektedir.(Gövsa,1998,128)

Çocukların anlayış, kavrayış, bilgi ve fikir kapasiteleri, bulundukları yaş dikeylerine göre farklılıklar gösterir. Bu farklılıklar karşısında herkese aynı tulum ve yaklaşım içinde tekdüze bir eğitim verme çabasının olumlu, verimli sonuçlara götürmeyeceği açıktır.

Eğitim psikolojisi alanındaki çalışmalar, bireyin fiziksel, zihinsel, sosyal ve ahlâki gelişmelerini inceleyerek kime, hangi düzeyde, neyin, nasıl öğretileceği üzerinde durmaktadır. Peygamberimiz "insanlara durumlarına göre davranın" buyurarak eğitim psikolojisi çalışmalarının önünü açmıştır. Bu hadisin ışığında eğitim psikolojisinin verilerini din eğitiminde kullanmanın ihmal edilmez bir imkan olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ayrıca İslam dininin evrensel özelliği ve pozitif ilimlere bakışı göz önüne alınınca eğitim alanında kullanılabilecek her türlü ilmi verilerden din eğitiminde yararlanmanın gayet doğal olduğu sonucuna varılabilir.

Dolayısıyla birey merkezli öğretim yaklaşımının ahlâk eğitiminde dikkate alınacak önemli bir husus olduğunu söyleyebiliriz. Peygamberimizin yukarıdaki hadisi bunun bir gereklilik olduğunu göstermektedir.(Cebeci,1996,66)

Netice itibariyle çocuğun gelişim seviyesine uygun olan bir eğitimin benimsenmesinin önemi ortadadır. Zira bunun hem dînî hem de ahlâkî alanda ayrı bir önemi vardır. İnsanların bilhassa aklen, kalben ve ilmen gelişim seviyelerine göre hitap edilmesini ve bunun dışına çıkılmamasını esas kabul eden Hz. Peygamber'in çocukların bu özelliklerini esas alarak tedricen İslâmî hayata hazırlanmasını istediği bir gerçektir. O, bilgilendirme ve tecrübeyi birleştirip tedricen araştırma faaliyetleri içerisinde çocuğun aklını ve kalbini kazanmak üzere dînî ve ahlâkî yaşayışı onun içine sindirmeyi hedeflemiş bulunmaktadır. Hz. Peygamber "Ben muallim (eğitici-öğretici) olarak gönderildim" veya "Ben ahlâkı faziletleri tamamlamak için gönderildim" derken yukarıda işaret edilen asıl realiteyi kendi içine iyice sindirdiğine, bunun mükemmel bir örneği haline geldiğine, terbiye edileceklerin neticede kendisinin yansıttığı insanî olgunluğa ulaşmalarını hedef olarak gösterdiğine şahit oluyoruz.

O, çocukların bu uğurda istidat ve kabiliyetlerinin işlenmek suretiyle bu hedefe ulaşılmasını işaret etmiştir. Hz. Peygamber çocukların yavaşça bilgilendirilmeleri yanında küçük yaştan itibaren ibadete tedricen alıştırılmasını ve giderek bunun üzerinde daha titiz ve daha disiplinli bir şeklîde durulmasını öğütlemesiyle, eğitimin geciktirilmeden tam vaktinde başlamasını ve bunun yeni bilgiler ve tecrübelerle zenginleştirilmesini işaret etmektedir. Burada Hz. Muhammed her şeyden önce çocuğun başta imanlı bir inşası olmak üzere hayata terbiyeli, ahlâklı ve edepli bir insan olarak hazırlanmasını talep etmektedir. Esasen bu özelliklerle donatılmış olan Hz. Muhammed çocukların da insanî özelliklerle bezenmesini arzu ederken bilhassa dînî ve ahlâkî bakımdan eğitimlerini "Çocukların edeplerini güzelleştirip" talimatıyla bildirmektedir. Böylece o, çocukların terbiye edilmesi gereken hususiyetlerinin vaktinde biçimlendirilmesini, yoksa bu hususlaki ihmalin ileride ciddi problemlerin oluşmasına sebep olabileceğini hatırlatmış olmaktadır. "Çocukların iyilik üzere olmaları hususunda kendilerine yardımcı olunmasını öğütleyen" Hz. Muhammed'in çocukların edeplerini güzelleştirmek, dînî ve ahlâkî hususiyetlerini oluşturmak üzere küçük yaştan itibaren sürekli benimsetici bilgiler verilmesini, bunların basit denemelerle beslenerek yavaşça alışkanlıklar kazandırılmasını ve çocukluk döneminde netice alıcı hale getirilmesini istediğini söyleyebiliriz.(Yavuz,1998,247-248)

“Hz. Muhammed'in eğitim ve öğretimde herkesin seviyesine göre hareket etmeyi prensip edinerek bizzat çocuklara karşı özel bir davranış biçimi uyguladığı ve onlarla yakından ilgilendiği bilinen bir gerçektir. Yine Hz. Muhammed'in çocukların ruhsal ve zihinsel olduğu kadar fiziksel ve manevi ihtiyaçlarımda göz önünde bulundurduğunu söylemeliyiz. Bu durum, Hz. Peygamber’in ruhsal ve zihinsel gelişmeleri içinde çocukları iyi tanıdığını ve iyi anladığını ve bundan dolayı onlara büyük anlayışla davrandığını göstermektedir. Özellikle onlar üzerinde sürekli merhamet ve şefkatiyle tükenmez sevgisini hiç eksik etmemiş ve onları gönülden kucaklamıştır.”(Yavuz,1998,249)

B-)OKULDA AHLÂK EĞİTİMİ

1-) Ahlâk Eğitiminde Okulun Rolü

"Çocuğu sosyalleştiren ve onu toplum hayatına hazırlayan aileden sonra ikinci önemli toplumsal kurum da okuldur. Ailenin yaygın eğitimine karşılık okul düzenli ve sistemli bir eğitim uygular."(Eğitime Giriş,"Komisyon",1986,20)

Çocuk için okul çağı 6 yaşından itibaren başlar. Bu yaşa kadar çocuğun kişilik temayülleri ortaya çıkar.(Yıldırım,1997,120)Bu dönemde oluşan kişilik özelliklerinde olumsuz bir durum varsa bunu iyileştirecek kurum artık okul olacaktır. Çocuğun 6 yaşına kadar kazandığı mahcubiyet, güvensizlik, sindirilmişlik gibi hasletler bu yeni ortamda düzelme şansını yakalayacaktır.

"Okul sadece düzenli ve sistemli bir örgün eğitim kurumu değildir. O aynı zamanda yeni bir çevredir. Çocuğun yeni arkadaşlar edindiği farklı kişilik özelliklerine sahip öğretmenlerini tanımaya başladığı renkli, renkli olduğu kadar da bazen kaygı verici, farklı disiplin anlayışına sahip bir arkadaş ortamıdır."(Yavuz,1998,296)

"Bununla birlikle aynı zamanda uzmanlaşma çerçevesi içerisinde dînî eğitim ve öğretimi gerçekleştiren ve buna bağlı olarak insanın dînî ve ahlâkî hayatını ve dünyasını anlaşılır ve yaşanır hale getiren, maziyi hale, hali de istikbale taşıyan ve onları kucaklayan yine bu müessesedir. Şu halde realitelerden hareketle diyebiliriz ki, eğitim-öğretim mekânı olan okul, dinin, insan ve toplumun zorunlu hale gelen ihtiyaçlarını karşılayan bir kuruluştur. Böyle olunca toplum içerisindeki okul ve oradaki eğitim-öğretim var olmak zorundadır. Bizim açımızdan konu okulda din eğitimi, ve öğretimi olduğuna göre, burada her şeyden önce dinin varlığı da söz konusudur. Buna göre öğretmen öğretme, öğrenci ise öğrenmek durumunda olan kişilerdir. Öğretme ve öğrenmenin asıl gerçekleştiği yer ise her şeyden önce okuldur. Ancak öğretme ve öğrenmenin ilk başladığı yerler ailelerdir. Buna dayanarak dînî eğitim ve öğretimin genelde ilk harekete geçtiği yer olarak şüphesiz aileyi gösterebiliriz. Bununla birlikte onun programlı ve planlı bir şekilde verildiği yer ise yine okuldur. Çünkü dînî ve ahlâkî öğretimin yeri burasıdır. Zira o, ileride hayatın bir parçası olacaktır. Onun fonksiyonunu başka bir şeyle doldurmak mümkün değildir."(Yavuz,1998,292)

Öte yandan milli eğitim sistemi içerisinde din eğitimi şüphesiz genel eğitim ve öğretimin bir bölümünü teşkil eder. Ancak genel eğitim ve öğretim çerçevesi içerisinde

dînî eğitim ve öğretim kendisine ayrılan imkânlarla kendi fonksiyonunu icra etme durumundadır.(Yavuz,1998,293)

Yukarıda nakledilen bir hadiste, her çocuğun "fıtrat" üzere doğduğu, "fıtrat"ın terim anlamının ise; "hakkı, gerçeği kabul ve idrak edebilme yeteneği" olduğu ifade edilmişti. Gerek bu hadisten ve gerekse eğitimcilerin yaptıkları tespitlerden anlıyoruz ki çocuklar, hem iyiliği, hem de kötülüğü almaya ve benimsemeye müsait olarak dünyaya gelmektedirler. Öyle ise çocuğun anne-baba ve ailedeki diğer fertlerden ve öğretmenlerinden başlayarak, kendisini etkileme durumunda olan bütün kişi, kurum ve kuruluşların etkileme maksat ve çabalarına göre hayatına yön verilmektedir. Bu demektir ki; çocuklar okulda kendilerine kazandırılmaya çalışılacak ahlâki değerleri ve davranış biçimlerini almaya müsait ve hazırdırlar. Her tür ahlâki değerler kendilerine kazandırılabilir.(Öcal,1991,132)

"Çocuk evdeki dar çevreden daha geniş bir çevreye taşınmıştır. Ailedeki Sosyalleşme okulda da devam edecektir. Çocuğu model alacağı kişilik tipleri artmaya başlamış ve çocuğa tercih şansı vermiştir."(Yavuz,1998,296)

Çocuk özdeşim kuracağı öğretmeninden, arkadaşlarından yeni davranış örnekleri alırken bazen çatışmaya düşecek, geçici kararsızlıklar yaşayacaktır.

Çocuk bir taraftan okuldaki öğretmenleri ve arkadaşlarıyla ikili ilişkiler, arkadaşlıklar kurmaya başlarken bir taraftan da yeni bilgiler öğrenmekte, bilişsel gelişim aşamalarını yaşamaya başlayacaktır.

"Okulda çocuk Hayat Bilgisi, Türkçe, Resim gibi derslerin yanı sıra Din dersleri ile de muhatap olacaktır. Hayatının farklı alanlarına taalluk eden farklı derslerle birlikte, din dersinde de dinî ve ahlâkî eğitimi almaya başlayacaktır.

Okuldaki farklı dersler bir birlerini tamamlar nitelikli olmalıdır. Okuldaki "Din bilgisi dersi çok yönlü ve çeşitli derslerden birisidir. Orada belli başlı yaş gruplarındaki çocuk ve gençler için düzenli ve sistemli, belli bir plan ve program dahilinde dinî ve ahlâkî bir öğretim yapılmaktadır. Din eğitim ve öğretimi ile çocuk ve senelerin manevi ihtiyaç ve fonksiyonlarına göre yetiştirilmeleri de genel eğitimin toplumsal hedefleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda; günümüzde çocukların ve gençlerin yetişkinler tarafından belirlenen geniş bir sistem içerisinde, dinî, ahlâkî, eğitim ve öğretimi, belirli zaman dilimi içinde gerçekleştirilmektedir. Bu bizim eğitim sistemimizde ilköğretimin 4. ve 5. sınıflarından itibaren başlayarak lise son sınıfa, kadar devam etmektedir. Burası aynı zamanda verilen bilgilerle şekillenme veya biçimlenme mekanıdır." (Yavuz,1998,296)

“Okul ailedeki eğitim ve öğretim faaliyetinden farklı olarak düzenli ve sistemli eğitim yapmaktadır. Bu "çocuk okula başladığı için ailedeki eğitim süreci bitmiştir" anlamına gelmez. Aile ve okul eğitim ve öğretim sürecini beraber devam ettirmektedir. İdeal olan da budur. Çocuk gençlik yıllarına adımını atmaya başladığında kendisini istenmeyen alanlara ve davranışlara sevk edecek olan bir takım güdüleriyle mücadele etmesini yine okulda öğrenecektir.

Uzun vadede, hayatta kendisine lazım olacak bilgi beceri ve ahlâkî tutumları okulda kazanacak, ailesinde kazandığı düşünce biçimlerinden farklı düşünce biçimleri elde edecektir. Dinî bilgilerini konunun uzmanı olan öğretmeninden öğrenecek, bu bilgileri ailesinden öğrendiği bilgilerle karşılaştırma olanağı elde edecektir. Kişi elde ettiği bilgileri hayatında pratike etmezse bile, bu dinî bilgiler ona yaşadığı coğrafyayı, toplumu, toplumunun örf ve adetlerini daha rahat anlamasını sağlayacaktır.

Hiç şüphesiz okulların ortak hedefi öğrencileri yaşayacakları hayata hazırlamaktır. Onlar bunu hem açıklamalı bilgilerle hem de hayatın nasıl yaşanacağını göstermekle yaparlar. Öyle ise okul, öğrenci için tam bir rehberlik görevini üstlenmiş demektir. Burada öğretme, gösterme ve uygulamanın değeri açıkça ortadadır. Bu, öğrencide içten gelen bir anlayışın oluşması için inkâr edilemez. Bunun ilkokulda daha önemli olduğu bilinmelidir. Onun için bugün okul, çocukların içinde yaşadığımız dünyada bilerek, becererek ve severek hayata katılmalarına yardımcı olmak zorundadır. Bu durum, onların hayatın ortak kurallarına, emir ve yasaklarına ve kendi vicdanlarının sesine uymaları için de etkilidir.” (Yavuz,1998,297)

a-)Ahlâk Eğitiminin Özelliği Ve Diğer Derslerden Farkı

Eğitimle ahlâk iç içedir. Ancak eğitim, ahlâka göre daha geniş bir alanı içine alır. Ahlâkın eğitimle yakın ilgisinin ortak noktası, insanın düşünce, duygu ve davranışlarıdır. İyi ve kötü konusunda ahlâkla eğitim bir araya gelir. Ahlâk iyiyi ve yapılması gerekeni gösterir. Hangi davranışın iyi, hangisinin kötü olduğu da eğitimle öğrenilir. Ahlâk, doğru eylemler için temel olarak doğru değerleri sağlamakla ilgilenir. Eğitim bir bina ise, değerler onun tuğlalarıdır.

Ahlâk öğretiminin temelini, ahlâk kurallarını öğretmek oluşturmaktadır. Ahlâk öğretimi kalbe, zekaya ve iradeye hitap etmelidir ve amacı iyiliği sevdirmek, tanıtmak, istetmek olmalıdır. Ahlâk öğretimi, önce çocuğun duyarlılığına hitap etmeli, çünkü çocukta kalp, akıldan önce gelir. Çocuk heyecanlı olduğu zaman aklını aydınlatmak da kolaylaşır. Ahlâk öğretimi irade üzerinde de etki yapmalıdır.

Ahlâk eğitiminin amacı, bireyi ye toplumu kötü ahlâktan korumak ve kurtarmak, bunun yanında iyi ahlâkla donatmak ve devamını sağlamaktır. Bu nedenle, çocuklara ahlâkî ve ahlâkî olmayan özellikler hakkında doğru bilgiler verilmeli, sağlam kanaatler oluşturulmalıdır. Böylece onlar iyi eğilimlerini geliştirmeyi, kötü eğilimlerine teslim olmamayı denerler ve böylece karakterleri bu yönde gelişir. Çocuklara yüksek düşünceler verilmeli ki yüksek duygular meydana gelsin. Doğrunun öğretilmesi ile yüksek düşünceler oluşur.

Ahlâk eğitiminin, amacı, okuldaki tüm eğitim etkinliklerini tamamlamak, bağlamak, yüceltmek ve asileştirmektir. Diğer derslerin her biri özel yetenek ve bilgileri geliştirdikleri hâlde ahlâk öğretimi, insanda bizzat insanı geliştirmeğe, yani ona bir kalp, bir zeka, bir vicdan kazandırmaya çalışır. Ahlâk öğretimi bu haliyle, diğer öğretimlerden ayrı bir özelliğe sahiptir. Ahlâk öğretimi, diğer alanlardaki öğretilen gerçeklerin kesinliklerinden, mantıksal ilişkilerinden farklı olarak, insanların duygularına, tutumlarına, huylarına hitap eder. Diğer bir çok branş bireyin zihnine hitap etmekte yani bilişsel alanla ilgilidir. Ahlâk öğretimi ise duyuşsal alanla ilgilidir. Bu nedenle, "ahlâk eğitiminin gayesi öğretmek değil, istetmektir; ispat etmekten fazla heyecan verir; duygulu bir varlığa etki etmek istediği zaman muhakemeden çok kalbe hitap etmek yolunu tutar; ahlâkî davranışın bütün sebeplerini analiz etmeye çalışmaz; her şeyden önce bu davranışı meydana getirmeye, onu bir alışkanlık hâline getirmeye gayret eder. Ahlâk eğitimi, özellikle ilköğretimde, bir bilim değil, bir sanat, özgür İradeyi iyiliğe yöneltmek sanatıdır."denilmiştir.(Aydın,2003,58-59)

Okul bunların kapısını temel dînî bilgilerle ya da bunların öğretimiyle açar. Bu ise her şeyden önce açıklama ve anlayış kazandırma ile işe başlar. Bununla ilkokulun vazifesi sadece bilgilendirme değildir. O, aynı zamanda çocuğu terbiye cime vazifesiyle de sorumludur. Bu, ileride toplumun birlik, dirlik ve düzen içinde yaşaması için de gereklidir. Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi burada kendine düşen görevi üstlenmek durumundadır. Bu bakımdan okuldaki din dersi dînî ve ahlâkî bilgileri öğrenciye öğretirken kendisinden beklenen fonksiyonunu ihmal etmemelidir. Bunun insana sorumluluk ve yükümlülükler aşılaması bakımından önemi de ortadadır. Bütün bunların başarılmasında ders konularının üst sınıflardaki öğrenciler için olduğu gibi belli bir plan ve programdan ziyade onların gönüllerini okşayıcı veya içlerine sindirici bir nitelik taşıması daha verimli olacaktır.

Bugün orta öğretimden ilköğretim çerçevesine çekilen eski ortaokul, verdiği bilgilerle daha çok ilköğretimi tamamlama niteliği taşımaktadır, yani ilkokulda verilen

bilgilerin biraz daha genişletilmesiyle öğrencilerin anlayışlarını daha çok geliştirme ve daha çok sağlamlaştırma hedefini gütmektedir.

Ortaokul bir yandan ilkokulun üstünde genişlemeye yönelik yeni bir yapılanma, bir yandan da lisenin alt basamağını oluşturmaktadır, Her ikisini de dikkate alacak olursak orta öğretimdeki din bilgisi dersinde öğrencilerin yaşları ve sınıfları ilerlemiş, sınıf sayıları azalmış ve orada daha çok seçilmiş öğrenciler kalmıştır. Bu da onların anlama veya kavrama kapasitelerinin, zihinsel seviyelerinin yükseldiğini gösterir. Ancak lisede henüz meslekî yönlenme yoktur. Bununla birlikle öğretimde zihinsel olarak daha da derinleşmeden ve bilgi birikiminin zenginleşmesi ve sağlamlaşmasından ve hemen ardındaki meslekî istikamete doğru yönlendirilmeden söz edebiliriz. (Yavuz,1998,297-298)

Amaç ne olursa olsun hedeflenen davranışların gerçekleştirilmesinde eğitimin rolü büyüktür. Sosyal bilimlerde eğitim "önceden belirlenmiş kurallar vasıtası ile ferde iradi davranış kazandırma süreci veya kişiliğin gelişmesine yardım eden ve onu temel alan onu yetişkin hayatına gerekli bilgi, beceri ve davranışlar elde etmesine yarayan bir süreç olarak" tanımlanmaktadır (Arslantürk, 1995, 43).

Ferde iradi davranış kazandırma süreci olarak ya da kişiliğin gelişmesine yardım eden ve onu temel alan böylesine bir sürecin temellerini atan en etkili unsur ahlâk eğitimidir. Zira ahlâk eğitiminde temel hedefler arasında kişilik gelişmesi ve davranışların tetkik edilmesi vardır ki bu durumu şu ifadeler açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

“Eğitim geniş çapta bir ahlâki faaliyet olarak kabul edilir. Öğretmenler daima, ne söylenmesi, ne yapılması gerektiğine ve öğrencilerin nasıl davranacaklarına dikkat çekerler. Ahlâk değerlerini aşılamak, ferdin ve sosyal davranışın gelişmesi ile ilgilenir.”(Bayraklı, 1989, 39)

Bilindiği gibi her insan kendi istidat ye kabiliyetlerini beraberinde getirir. Bu durum hem öğretmen hem de öğrenci için geçerlidir. Öğretmen ne kadar yetenekli olursa olsun öğrencisinin içine onda olmayan ruhsal uyanışları ve özellikleri ekerek dışa yansıtamayacağı gibi, onun içinde mevcut olmayan bir istidat ve kabiliyeti de onun içine yerleştirip ona özgü bir özellik kazandıramaz. Herhangi bir etkileme ve gelişme, ancak insanda buna elverişli mevcut bir yapı varsa ona uygun olarak uyandırılıp geliştirilebilir. Şu halde eğitimci çocukta gelişmeye elverişli yetenekleri uyandırıp geliştirebilir. Esasen eğitim-öğretim ancak insanda mevcut olanın oluşturulmasıyla uğraşır. (Yavuz,1998,251)

Halbuki özellikle Din kültürü ve ahlâk bilgisi öğretmeni şu dört özelliğe sahip olmak zorundadır :

1) Öğretmen yeterli bilgi sahibi olmalı ve kendisi, öğreteceği konuları çok iyi bilmelidir.

2) Bildiğini çok iyi öğretebilmeli, yani onun didaktik yönü kuvvetli olmalı ve öğretmeyi hoş bir faaliyet haline getirebilmelidir.

3) Öğretmekten bizzat kendisi zevk duymalı; kendini mesleğine isteyerek vermeli ve sürekli yenileyebilin elidir. .

4) Öğrencilerine her türlü art düşüncelerden uzak dinî ve insanî yönden çok iyi bir model, yani taklit örneği olabilmelidir. (Yavuz,1981,187)

Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretmeni sınıfına girdiğinde karşısında şüphesiz öğrencilerini bulur. O, bunların karşısına geçtiğinde ilk iletişimi kendi bireysel görünümü ile yapar; bunu ilk sözleri ve veya ilk konuşması izler. Onun sınıfta gösterdiği ve takındığı bu ilk tavır, aynı zamanda onun ilk hareket tarzını veya metodunu ortaya koyar. Bu, öğretmenin bir bakıma öğretimini ilk harekete geçiren iletişim vasıtası sayılır. Böyle olunca öğretmenin sözleri, konuşmaları ve davranışlarının her zaman belli bir kontrol ve düzenlemeden geçmesi beklenir. Zira din dersi öğretmeni öğrencilerini ve onların çevresini ciddiye almak zorundadır.(Yavuz,1998,251)

b-)Rehberlik-Danışmanlık:

Öğretmenin tek işlevi, bilgilerin, fikirlerin, teorilerin aktarımı ve teorileri, çeşitli görüşleri tartışarak geliştirmek olursa, bu durumda o sadece canlı bir bilgisayar durumunda kalır. Şüphesiz bir öğretmenin bundan çok daha önemli bir sorumluluğu vardır. O da öğrenciye rehberlik yapmaktır. Bundan dolayı öğrencilerin geleceği ile de ilgilenmelidir.

“Krishnamurti'nin bu yaklaşımı, öğretmenler için büyük önem arz etmektedir. Özellikle din eğitimcileri, görevlerini bu anlayış içinde yapmalıdırlar. Öğretmenlikte rehberlik, öğrencilerin sorunlarını çözmek şeklinde ifade edilebilir.

Etkili bir öğretmen gerektiği zaman öğrenciye arkadaştır. Bazı durumlarda öğretmen ailenin yerini alır.

Öğretmen kariyerler ve meslekler ile ilgili endişeleri olan öğrencilere rehberlik etmeye hazırlıklı olmalıdır. Öğrencilerin ileride üstlenecekleri toplumsal hayatla ilgili görevleri konusunda endişeleri olması tabiîdir.Öğretmen, bu endişeleri gerçekçi bir çerçevede kalmak kaydı ile giderecek bir rehberlik faaliyetine hazır olmalıdır.

Öğrencinin, öğretmeni rehber olarak kabul etmesi için, öğretmenin öğrencilere karşı takınması gereken tavırlar vardır. Bunlar şöyle özetlenebilir:

-Öğretmen, öğrencilerle çalışırken, onlara anlayış ve sempati göstermelidir.

-Öğrencilerle olan ilişkilerinde dostça ve nazik davranmalıdır.

-Öğrencilere eğitim problemlerinde olduğu gibi kişisel problemlerinde de yardımcı olmalıdır.

-Öğrenci faaliyetlerini yönetmeli ve iyi yapılan işi ödüllendirmelidir.

-Öğrencilerini yapabileceklerinin en iyisini yapmaya teşvik etmelidir.

-Öğrencilerin ilgi ve görüşleri hakkında bilgi edinmelidir.

-Öğrencilere gülümsemeli ve gerekirse onlarla birlikte gülmelidir.

-Etkin dinleme becerileri geliştirmelidir.

-Dikkatli, destekleyici öğrencilerin kendilerini güvenli hissedecekleri bir konumda bulunmalıdır.

-Öğrencileri, problemlerini kendi kendilerine çözme konusunda cesaretlendirmeli ve yaptıklarını değerlendirmelidir.

c-)Öğrencilerin Sorunlarını Çözme:

Hangi yaşta ve hangi konumda olursa olsun, tüm insanların yaşamlarında ekonomik, sosyal, siyasal vb. birçok sorunu mutlaka vardır ve bunlar çözülmezse insanın psikolojik dengesi bozulur."(Dodurgalı,1999,306-307)

Her seviyede olduğu gibi, temel eğitim seviyesinde de Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerinde ahlâki değerlerin öğretimi yaptırılıp, çocuklara benimsetilmeye çalışırlarken, onların içinde yaşadıkları çevrenin ekonomik, kültürel, sosyal, ahlâki ve dini durumları dikkate alınmalıdır. Çevrede insanlar en çok nelere değer vermektedirler? Toplumun değer yargıları çocuklara nasıl ve ne oranda yansımıştır? Çocuklar nelere karşı ilgi duymaktadırlar, nelere karşı ilgisizdirler? Kısaca bir durum tespiti ve değerlendirilmesi yapılmalıdır. Ayrıca çocukların her yönden ve bilhassa zihni ve dini duygu ve düşünce bakımından gelişimleri hangi seviyededir? Öğretmen bütün bunları bilmek ve ona göre dini ve ahlâki değerlerin öğretimini yaptırmak durumundadır. Eğer öğretmen, öğrencilerinde iyiye, doğruya, güzele karşı ilgi ve temayül tespit etmişse, onları daha da geliştirmeye çalışmalıdır. Öğrenciler arasında olumsuz bazı söz, tavır ve davranışlara karşı ilgi ve temayülün olduğunu belirlemiş ise, o zaman da bunları yok edecek ve onların yerine daha iyilerini koyabilecek yollan ve çareleri araştırmalıdır.(Öcal,1991,132-133)

Ahlâk eğitiminden beklenen tüm bu davranışların gerçekleşmesini sağlayacak olan da kuşkusuz yöntemdir ve bu yöntemin hedeflenen başarısı için yeri ve şeklinin önemi oldukça büyüktür. Ahlâk eğitiminde çalışmaların odak noktasını zihnin yapısı ve işlevleri oluşturmaktadır ve bu alanda yapılan en kapsamlı ve sistemli kuramlar da zihnin bu yapısına ve gelişim dönemlerine dayalı olarak ortaya atılmıştır. Dolayısıyla hitabını doğrudan doğruya zihne yapan ahlâk eğitiminin diğer bir ifadesi de zihnin eğitimidir.

Din eğitimi uzmanları, bu yöntemleri öğüt vermek, tedrici yöntem, soru-cevap yöntemi, muhatabı hazırlama ve hikâyelendirme yöntemi gibi pek çok usul önermekte ve faydalarını tafsilatlarıyla beraber izah etmektedirler. Bunlar arasında etkili bir anlatım biçimi olan hikâyelendirme yöntemine geçmeden önce zihni eğitim olarak telakki ettiğimiz ahlâk eğitiminin çocuğun gelişim düzeylerine göre verilebilmesi hususuna kısaca değinelim.

"Ahlâk eğitiminde hedeflediğimiz sonuçlara ulaşmada ve nitelikli bir eğitimin gerçekleştirilmesinde izleyeceğimiz yol ve yöntemin önemi kadar eğitime muhatap olan insanların gelişim özellikleri ve yapısal farklılıklarının da göz önünde bulundurulması gerekir." (Akıncı, 2001, 23)

Yetişkin insanlardaki ruhi davranışların bilinmesi yanında yetişmekte olan insanların, eşitli yaş dönemlerindeki ruh ve beden tezahürlerinin bilinmesi şarttır. Bedeni büyüme ile şahsiyet gelişmesi arasındaki önemli ilişkileri dikkate almadan yapılacak bir din eğitimi başarısız kalacağı gibi zararlı sonuçlar da doğurabilir (Ayhan, 1997. 31).

Zira bireyin gelişim düzeylerine göre, zihinsel, duygusal ve hareketle ilgili özellikleri farklı olmakta ve ihtiyaçları değişebilmektedir. Çocuğa vereceğimiz bilgilerin de etkili ve kalıcı olması için onun kapasitesine ve ihtiyaçlarına uyum sağlaması gerekmektedir. Bunun için çocuğun gelişim aşamalarını iyi bilmeli, zihinsel, duygusal, dil, hareket ve sosyal davranışlarını iyi tetkik etmelidir (a.g.e., 24).

Tüm bu davranışların gelişimin ayrıntılı bir şekilde ele almak çalışmamızın kapsamını aşmaktaysa da çalışmamızın konusu gelişim basamakları çerçevesinde düşünüldüğünden yeterli gelecek düzeyde bilginin aktarılması gerekmektedir.

2-) Ahlâkî Davranışların Kazandırılması

a-)Ahlâkî Davranışların Kazandırılmasında Açıklama

Ahlâkî davranışların kazandırılmasında öncelikle kişinin yaptığı veya yapacağı davranışın, doğru-yanlış, iyi-kötü olduğu hakkında bilgisi olması gerekir. Bu nedenle, çocuğa, niçin iyi davranışı yapması gerektiği, yanlış davranışını neden değiştirmesi gerektiğinin açıklanması gerekir.

"Bu yöntemde çocuğa, olumsuz davranışının, başkalarına verdiği zarar açıkça anlatıldığı zaman, bireyin ahlâk gelişimi île olumlu ilişkisi söz konusudur. Böylece çocuk, emir ve yasakların nedenini kendi zihin dünyasında anlamlandırabilir. Çocuğun hatalı davranışları karşısında onur kırıcı, hakaret içeren sözler yerine onun yanlışını görmesine yardımcı olacak sözler söylemeli, uygun bir şekilde açıklama getirilmelidir. Bu, çocuğun kendisine olan saygısını artırdığı gibi başkalarına olan saygısını da artırır. Çünkü kendisine saygısı olmayanın başkasına da saygısı olamaz. Çocuk ahlâkî ödevleri iyi tanımalı ve hayatında niçin gerekli olduğunun farkına varmalıdır.

Küçük çocuk, başlangıçta, bir hareketi, büyükleri taklit ederek ve onların etki ve telkinleriyle yapar. Yaptıklarının nedenini bilmez. Kimi zaman bir hareketi, kendi canı istediği için yapar. Bunlar, genellikle ahlâk kurallarına uyar. Bunun böyle olması, çocuğun ahlâk kurallarını bildiği anlamına gelmez. Bu nedenle, çocuğa ahlâk kurallarını öğretmek gerekir. Bunun için, çocuğun yaşına, bilgi, görgü vb. düzeyine uygun olarak ahlâk kuralları açıklanmalıdır.

Çocuğa ahlâk kuraları ile ilgili bilgi vermeye, yaptığı doğru veya yanlış davranışların nedenleri hakkında açıklama yapmaya 3-4 yaşlarında başlanabilir. Çocuk da bunu bilgi ve zekası ölçüsünde anlar. İnsanların ahlâkî davranışlar konusunda her şeyi bildiği zannedilir. Ancak, bu her zaman böyle değildir, Bir çok ahlâk kuralını çocukların çoğunun, halta genç ve yetişkinlerin bilmediğini söyleyebiliriz. En azından, doğrunun niçin doğru, yanlış veya kötünün niçin yanlış veya kötü olduğunu bilmeyen insan çoktur.

İnsanların kuralları bilmesinin yanında hatırlamaya da ihtiyaçları vardır. Örneğin, trafik kuralarına uymanın gereğini herkes bilir. Ancak zaman zaman gerekçeleriyle birlikte bu kuralı hatırlatmakta yarar vardır. Ahlâkî iyi ve kötü davranışın hatırlatılması hem zihinsel olarak akla hitap eder, hem de duygularımızı da harekete geçirir."(Aydın,2003,61)

İlköğretim dönemindeki çocuklar, soyut ilke ve değerleri kavrayabilmek için ahlâki sorunları gözlerinde canlandırabilmelidirler. "İnsanlar dürüst olmalı" "yalan söylememeli" başkalarına yardımcı olmalı" "nazik olmalı" şeklinde öğütler çocuklarda davranış değişikliklerini ortaya çıkarmaya yeterli olmamakladır. Çocukların soyut değer

ve ilkeleri kavrayabilmeleri için, onların varlığı ya da yokluğunda karşılaşılabilecek durumları gözlerinde canlandırabilmeleri gerekir. Örneğin, bulmuş olduğu cüzdanı sahibine iade eden bir öğrencinin davranışının doğru ve dürüst bir davranış olduğunun sınıf içinde belirtildikten sonra, cüzdan sahibinin parasını, bulmasaydı neler olabileceğinin tartışılması "başkalarının eşyalarını almamalısınız" türden öğütler verilmesinden daha etkilidir ve çocuklarda istendik davranışların ortaya çıkmasına daha kolaylıkla yol açar. (Erden ve Akman,1997,116).

"Davranış; bireysel bir edim, kişisel bir eylem biçimi olarak düşünüldüğü zaman bu bizi ahlâkın toplumsal yönünden ruhsal yönüne götürür. Neye başvuracağımızı ve neyi belirteceğimizi bilmek için bu güdü ve iç tepkilerin neler olduğunu, çocuk gelişiminin her basamağında bunlardan hangilerinin etkili olacağını bilmemiz gerekir. Bu ilkelerin dikkate alınmayışı, ahlâki davranışı mekanik bir taklit durumuna sokar.

Kaldı ki bu taklit dışsal olduğu ve özünde birey bulunmadığı için ahlâk bakımından ölü kalmaya mahkumdur."(Dewey, 1995,57)

Ahlâki ilkelerimizin ruhsal sözcüklerle anlatılması gerekir, çünkü çocuk bize yalnız ahlâki ilkelerin gerçekleşmesine yarayan araç ya da gereçler sağlar. Öğretim programındaki ders konuları önem derecesine göre, ne kadar mantıklı biçimde seçilmiş olursa olsun, bireyin kendi ettikleri, alışkanlıkları ve istekleri göz önünde tutulmadığı sürece inandırıcı ahlâk içeriği oluşturma bakımından bir anlam, bir değer taşımaz.(Dewey,1995, 57).

Toplumda hızla yayılan temel ahlâki değerlerde erozyon, yıpranma söz konusudur. Özellikle son yıllarda meydana gelen şok edici bozulma ve değişimler toplumdaki değerleri hızla değiştirmekte ve bu da bir çözülmeyi getirmektedir. Bu çözülmenin önlenebilmesi için değerler eğitim yoluyla aşılanabilir.

Bunun yanı sıra, insanların sahip oldukları bu değerlerin derecesini de bilmek gerekmektedir. Öğrencilere sürekli ifade edilen ve her defasında da bir öncekine oranla daha fazla tekrarlanan "dürüst olun, saygılı olun,yardımsever olun, iyilik taraftarı olun" sözleri öğrencilerde beklenen etkiyi vermemektedir. Çünkü bu ifadelerin davranışa dönüşmemesi bu değerlerin inançlarda yerleşmemesi anlamına gelir.

Ahlâki konularda öğrencilerin problem çözme yetenekleri geliştirilmelidir. Ahlâki eğitim, öğrencilere ahlâki durumlar içeren örnek olaylar sunularak tartışmalar yaptırılıp, onların daha üst düzeylerde ahlâki yargı göstermeleri yolunda fırsatlar verilmelidir.

b-) Ahlâkî Davranışların Kazandırılmasında Sevgi ve Şefkat

Ahlâk gelişimi alanında sevgiye dayanan ilişkilerin önemli ağırlık taşıdığı belirlenmiştir. Bu bulgu, çocuğun sevgi ortamı içersinde özgüven duygusunu daha kolay geliştirdiği ve iyilik kavramına inanması nedeni ile bu doğrultuda davrandığı, müşfik ana-babanın çocuk için sevgi objesi haline geldiği ve onları memnun etmek için kendi çevresine de olumlu yaklaştığı ve özdeşleşme süreci içerisinde ana babanın özelliklerini benimseyerek, onların yokluğunda da çevresine sevgi göstereceği şeklinde yorumlanabilir. (Çileli,1986, 109-111)

Yapılan araştırmalara göre, kişi, sevdiği kimsenin veya kendisini seven kimsenin sevgi ve güvenini kaybetmemek için, onun hoşuna gidecek davranışlarda bulunmaktadır. Bunun devam etmesi hâlinde kişi, zamanla kişiliğini, o kimsenin arzu ettiği bir yönde geliştirmektedir. Kuşkusuz, bunun tersi durumlarda da çocuk, istenmeyen davranışları yapmaya devam ettiği gibi, bazen sevmediği kişilerin isteklerinin tam tersini de yapabilmektedir. Eğitim sırasında çocuğun, sevgi ve güven ihtiyacına duygusal güven adı verilmektedir. Buna göre çocuk, doğru olmayan davranışlarından dolayı azarlandığı veya cezalandırıldığı zamanda da bunu yapan kimsenin kendisine karşı olan sevgi ve şefkatini kaybetmediğinden emin olmak ister. Bunun için eğitici, çocuğun bu duygusal güvenini kazanmaya önem vermelidir.

Eğitim sırasında, çocuğa gösterilecek sevgi ve güven, hem eğiten kişiye hem de eğitilen kişiye bir rahatlık verecektir. Bu rahatlık içinde çocuk, verileni daha iyi alır. Çocuğa yapılan baskı, dayak, korkutma gibi cezalandırıcı önlemler, sevgi ve güven ortamını zayıflatır veya yok edebilir. Böyle davranışlar, geçici bir süre, bazı yanlışlara engel olsa bile, kalıcı davranış değişikliğine sebep olamaz. Belki, eğitilen kişinin, kendisini eğitmeye çalışan anne, baba ve öğretmenine kin ve nefret duymasına neden olabilir. Çocuk, kendisi hakkında iyi duygular beslemediğini, kendisini sevmediğini düşündüğü, bir kişinin kendisini cezalandırmasını kolay kolay kabul edemez. Çocuk, niçin cezalandırıldığını bilmeli ve bu cezayı hak ettiğini hissetmelidir.

Ahlâkî davranışların kazanılmasında sevgi, şefkat ve güvenin önemi açıktır. Ancak bu duygular yerli yerinde kullanılmadığı zaman ters etki de yapabilir. Çocuk, aşırı sevgi ve hoşgörüyü bazen kötüye kullanarak, bazı yanlışları yapabilir. Bu konuda orta yolu bulup, sevgi ve şefkate dayanarak, çocuğun her istediğini yapmasına fırsat verilmemelidir. (Aydın,2003,62)

c-)Ahlâkî Davranışların Kazandırılmasında Sevgiden Yoksun Bırakma

"Çocuk, kendisinden beklenilen şekilde hareket etmediği takdirde, bu hareketin büyükleri tarafından hoş karşılanmadığını bilmelidir. Bunu kendisine bildirmek için en çok kullanılan yol cezalandırmadır. Bu ceza bazen onu istediği şeyden mahrum bırakmak şeklinde olacağı gibi, doğrudan doğruya acı vermek şeklinde de olur. Çocuğa verilecek en etkili ceza onu belirli bir süre sevgiden mahrum bırakmaktır. Bu cezanın etkili olabilmesi için de cezayı verenle alan arasında güçlü bir sevgi bağının bulunması gerekir.

Bu yöntemde yetişkin, çocuğun istenmeyen bir davranışı karşısında duyduğu memnuniyetsizliği, doğrudan kızgınlık ve küsme yoluyla ifade etmelidir. Bu ceza, çocuk açısından ağır bir ceza olarak algılanmaktadır. Çünkü fiziksel olmamasına rağmen süresi belli olmayan bir cezalandırma söz konusudur."(Aydın,2003,63)

Bu doğrultudan hareketle disiplinin üç temel amacı olduğunu vurgulamak gerekmekledir. Bunlar:

1. Çocuğun sevgi ve güven ilişkisini geliştirmek,
2. Çocuğun benlik değerinin temelini atmak,
3. Çocuğun başkalarını anlayarak ve onların kişiliklerine saygı göstererek model görevini gerçekleştirmesi olarak sınırlanabilir. (Yavuzer,1997, 91)

Sonuç itibariyle ahlâk ve karakter eğitimi din eğitimi çerçevesinde değerlendirilen bir eğitimdir. Dolayısıyla din eğitiminin bir bütün halinde yapılması için ahlâki eğitim gereklidir. Kişinin ahlâkî tutumu kişiliğinin önemli bir kısmını ifade eder. Değişen veya yeni filizlenen ahlâkî tutum beraberinde kişilik gelişimi ve değişimini de gerçekleştirir.

"Ahlâk olgusu karşısındaki tutumumuzun ahlâk eğitimi anlayışımıza da yansıdığı söylenebilir. Ahlâki düşünceyi insanı suçlama ya da bağımlı kılma yönünde geliştirilen bu tutum ahlâk eğitimini de bu yönde oluşturacaktır. Oysa kişinin ahlâki anlayışa sahip olması, geniş anlamda, kişinin gitgide bağımsızlaşması, kendi değerlerini özgür olarak seçmesi, kararlarını özgür olarak vermesi demektir. Ahlâkın kazanılması, aynı zamanda toplumsallaşmanın da gerçekleşmesi anlamına gelir. Şu halde, çocuğu aynı zamanda toplumsallaştırmayı amaçlayan bir ahlâk eğitimi, ya suçluluk duygusuna, ya bağımlılık eğilimine, ya da toplumsallığın ve ahlâkın reddedilmesine yol açacaktır.

Sağlıklı bir gelişim, en geniş anlamda bir yaşama ve araştırma özgürlüğünü gerektirir. Ahlâk eğitimi de, ancak böyle bir ortamda gerçekleştirilebilir. Ahlâk eğitiminde izlenecek yol, ne disiplin sağlama gerekçesiyle kişiliği boyunduruk altına

almak, ne tarihsel-kültürel mirası sürdürme bahanesiyle güncelleşmeyi engellemek olabilir."(Çileli, 1986, 110).

d-)Olumlu Ahlâkî Davranışların Kazandırılması İçin Örnek Olma

Eğitimciler, çocuğun bir örneğe, bir modele ihtiyacı olduğu görüşünde birleşmektedirler. Örnek ya da model, çocuğun duygularına işleyerek onu belli bir yöne doğru çevirir. Çocuk, bilmeden ve düşünmeden taklide kolayca kayar. Çünkü çocuk, içten gelip kabul edilen ve etkisi altında kaldığı otoriteye uymaya ve güvenmeye yatkındır. Böylece o, karşısındaki benzemek istediği ve yücelttiği kişiyi kopya etmeye başlar ve çocuk ona alışıncaya kadar tekrarlamayı sürdürür.

Çocuğun benzemeye ve uymaya çalıştığı insanla özdeşleşmesi, başlangıçta iradeli ve bilinçli değildir.Çocuk buna bir süre, herhangi bir düşünce tasavvuruna ihtiyaç duymadan devam edebilir. Zamanla neyin, neden dolayı yapıldığını kavramaya başlar, bu, dış taklitten iç taklide bir geçiş demektir.(Aydın,2003,64)

Kur'ân büyük küçük bütün insanlara bazı şeyleri öğretirken onlara davranış örnekleri sunar. Konuyu tablolar halinde gözler önüne serer. Böylece onlara bu yöntemi fiilen kullanarak da tavsiye eder.

"Çocuk eğitimi hususunda da davranış örnekleri göstermenin önemli bir yeri vardır. Çünkü çocukta öğrenmenin ilk şekli, ilk yolu çevresinde gördüğü davranışları taklittir. Öğrenmeye ilk adımını bu mekanizma ile atar. Bundan dolayı çocuğun çevresinde bol miktarda iyi davranış örnekleri meydana getirmeye dikkat edilmelidir. Çocuk her yerde soylu davranışlar görmelidir. Bu davranışlar da çocuğa hitap edici tarzda senaryolaştırılmalı, tabiîlik kaidesine uyulduğu kadar gelişi güzellikten de kaçınılmalıdır. Onda oluşturulmak istenen davranışlara onun ihtiyacı olduğuna ikna edilmelidir. Çocuğa taklit edeceği davranışları sunarken, bunların onun yapabileceği davranışlar olmasına dikkat edilmelidir. Çünkü "çocuğun taklit edebileceği hareketler fizyolojik yapısı ile sınırlıdır. Yapabileceği taklitlerin içinden bile seçme ve tercihler yapar. Bu tercihe etki eden şey de onun gelişme yolundaki ihtiyaçlarıdır.

Çocuk için taklit ettiği hareket kadar, o hareketin sahibi olan şahıs da önemlidir."(Dodurgalı,1999,139)

Çocuk, üstünlüğünü kabul ettiği ve kendisine örnek seçtiği kişilerin davranışlarına, tutumlarına, duygularına, düşüncelerine ve hayat anlayışına sübjektif olarak katılmakta ve onları taklit etmektedir. Görüldüğü üzere özdeşleşmenin çocuk üzerinde oldukça yüksek gücü vardır. Çocuk, örnek aldığı kişide gördüğü dil, din, ahlâk,

hukuk, sanat ve hayat anlayışını kopya ederek kabul etmektedir. Böylece kendi davranışlarını onlara göre şekillendirmeye ve ayarlamaya çalışmaktadır.

Bu bakımdan örnek alma, özellikle çocukluk döneminde önemli bir öğrenim aracıdır. Çünkü adı geçen değerlerin gelişmesinde bunlar, önemli bir rol oynamaktadır. Çocuk, yetişkinlerle özdeşleştirme sürecini sürdürürken, kendini çevreleyen davranış kurallarını, kültürel, sosyal ve diğer değerleri öğrenir ve davranış hâline getirir. Bunlar onun benliğini geliştirdiği ve zamanla kişiliğini oluşturduğu gibi ayrıca çocuğun nasıl düşüneceğini, duyacağını, davranacağını ve inanacağını belirler. Çünkü çocuk, yücelttiği ve sevdiği büyüklerine duygusal bir bağlılıkla boyun eğmekte ve aktif olarak çevresine katılmaktadır. Böylece çocuk, örnek aldığı büyüklerine uymaya ve sosyalleşmesini gerçekleştirmeye gayret gösterirken bu süreç çocuğun bunu davranış hâline getirmesine de yardımcı olur.(Aydın,2003,64-65)

"Kur'ân'ın davranış örnekleri ile eğitimi, onun genel eğitim metotlarından biridir. Çünkü Kur'ân, insanlara çeşitli davranış şekillerini zaman zaman örnek olarak vermekte, insanların onları taklit etmesini istemektedir. Böylece bilgiyi nazarî olmaktan çıkarmakta, pratiğe çok yaklaştırmaktadır. Bu yöntemle öğrenme olayının gerçekleşebileceğini Kur'ân bize, Rasulullah (s.a.v.) in davranışlarından İslâmı öğrenebileceğimizi, onun hayatının bize örnek olduğunu belirtmek suretiyle anlatır:

"Ey insanlar! Andolsun ki sizin için, Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok anan kimseler için Rasulullah (s.a.v.) en güzel bir örnektir,"

Âyette belirtildiğine göre, Rasulullah (s.a.v.) bize İslâmı sadece teorik olarak öğretmemiş, aynı zamanda hayatın bütün safhalarında, ne şekilde tatbikata konacağını bizzat kendi davranışları ile göstermiştir. Böylece örnek hareketlerle müslümanlara ders vermiştir. İşte bu örnek davranışlar, ashabın İslâmı daha kolay anlamasına ve tatbik etmesine yol açmıştır. Kur'ân bu gerçeği belirtmekte ve İslâmı anlamak isteyenlere Hz. Peygamberin hayatını örnek göstermektedir. Öğretme konusundaki bu yaklaşım bizim için de bir örnek teşkil etmektedir. Böylece İslâmı öğretme olayı tam olarak gerçekleşmiştir." (Dodurgalı,1999,141-142)

Çocuk eğitiminde de örnek hareketlerin son derece önemli yeri vardır. Çocuk kendisine öğretilen, tavsiye edilen davranışların bir örneğini yakın çevresinde, özellikle ailesinde görmek ister. Bu, onun için bir öğrenme kolaylığı olduğu gibi ikna ve tatmin olması için de bir ihtiyaçtır. Eğer çevresindeki hareketler kendisine söylenenin aksini gösterirse itimadı kaybolur. Giderek üzerindeki eğitim zorlaşır ve etkisini kaybeder. Dış tezahürler, teveccühkâr bir bakış, tatlı bir tebessüm, sevgi dolu bir söz, bir hareket

çocuğun kalbini kazanır. Fakat, onu asıl bağlayan günlük davranıştır. Eğer eğitimcinin hareketleri, davranış kurallarına uymuyorsa, onu hemen fark eder ve bir nevi alçalma duyar. Siz, onu küçük ödevlerini yapmaya sevk ediyorsanız, o, sizin büyük ödevlerinizi yaptığınızı mütemadiyen görsün. O zaman yalnız sizi sevmekle kalmaz, aynı zamanda size inanır da.(Dodurgalı,1999,142-143)

"Aile hayatından sonra, insanların katıldığı ilk toplum hayatı okul olmaktadır. Okula başlayınca, bir süre sonra, öğretmenin buyrukları ve kuralları, çocuğun üst benliğine hakim olur. Çocuk, sevdiği kişilerden ödünç aldığı bu yargılama ve doğruyu yanlıştan ayırma yeteneğini gittikçe pekiştirir, özüne sindirir. Gelişmeyle birlikte bu kurallar ve değerler bütünü, kendi benliğinin ayrılmaz bir parçası durumuna geçerler. Okulda, öğretmenin vazgeçilmez bir yeri vardır. Öğrenci, takdir ettiği bir öğretmeni giyinişi, konuşması, beğendikleri, beğenmedikleri, iyi ve kötü bütün kişilik özellikleriyle kendine örnek alır ve ona benzemeye, onun gibi davranmaya çalışır. Bu bakımdan öğretmenlerin ağır bir sorumluluğu vardır.

Yapılan araştırmalar göstermiştir ki, sinirli öğretmenin sınıfındaki öğrencilerde sinirlilik eğilimleri görülmektedir. Neşeli ve hoşgörülü öğretmenin sınıfındaki öğrenciler neşeli, tertipli öğretmenin sınıfındaki öğrenciler tertipli olmaktadır. Çocuklar her öğretmenin huyuna göre, ona uygun davranışlar ortaya koymaktadırlar. Örneğin, dürüst ve haksever öğretmenin dersinde yalan söylemeyen bir çocuk, öğrencilere zorla otorite kurmak isteyen öğretmenin sınıfında yalan söyleyebilmekte, bulduğu fırsatlarda sınıfı ve öğretmeni rahatsız etmekten çekinmemektedir. Bu bakımdan gerçek otorite, öğretmenin kişiliğidir ve manevî otoritedir.

Öğretmen, karakteri, gidişatı, konuşmalarıyla örnek olarak, öğrenciyi ikna etmelidir. Ahlâk öğretiminde kalpten gelmeyen hiçbir şey, kalbe gitmez. İnanmaksızın ahlâk öğütleri veren, ödevden bahseden bir öğretmen, boşuna zahmete katlanmakla kalmaz, çocuğa konuştuklarımızla yaptıklarımızın farklı olabileceğini de öğretmiş olarak yanlış yapar. Gayet düzenli, fakat soğuk, kuru bir ahlâk dersi ile, ahlâk öğretilemez. Samimi kısa bir açıklama, uzun ve mekanik bir açıklamadan daha etkili olabilir.

Çocuklarla uğraşanların, çocukların ruhsal durumlarını çok iyi bilmeleri, ona göre davranmaları gerekir. Bu açıdan bir eğitimcinin şunlara dikkat etmesi bilmesi gerekir:

a. Bir öğretmenin karşısındaki öğrenciler, çok çeşitli toplumsal kökenlerden, ailelerden, yerleşim yerlerinden, sosyal sınıf ve tabakalardan gelmektedir. Eğitimci

ya da öğretmen, öğrencilerin içinden çıktığı sosyal çevreyi ve oradaki sosyal ilişkileri iyi bilmelidir.

b. Öğretmen, içinde çalıştığı okuldaki toplumsal olguyu ve bir sosyal kurum olarak okulun sosyal işleyişini bilmeli, öğretim çalışmaları sırasında bundan faydalanmalıdır.

c. İyi bir öğretmen, karşısındaki öğrenci grubunun özelliklerini bilmeli, grup dinamizmi, grup davranış ve dayanışması ile ilgili bilgi sahibi olmalıdır."(Aydın,2003,65-66)

Dürüstlüğün bir fazilet olduğu, insanın her zaman ve her durumda dürüst davranması gerektiği örneklerle anlatılabilmelidir. Bunları anlatacak öğretmenin dürüst ve fazilet örneği olması, söylediklerinin etki gücünü artırır ve öğrencilerinin güvenlerini kazanmalarını sağlar. Öğretmenlerin, öğrencilerinin güvenlerini kazanmaları ise, tabiatıyla onlar arasında cereyan edecek olan herhangi bir olayın çözüme kavuşturulmasında önemli rol oynar. Sözgelimi, okulda bir kabahat işleyen öğrenci, başlangıçta bunu gizleyebilir ve bundan zevk dahi alabilir. Fakat, eğer çocuğun doğruya, gerçeğe olan eğilimi kuvvetlendirilebilmiş ise, bir süre sonra bundan rahatsız olur ve bu defa da onu itiraf etmekten zevk alır. İtirafın gerçekleşmesinde ve olayın çözüme kavuşturulmasında ise, onlara dürüstlüğü ve diğer ahlâki değerleri kendilerine öğretmiş olması gereken Din Eğitimcilerinin önemli rollerinin olacağı muhakkaktır.(Öcal,1991,134)

Çocuklar genellikle kendilerine örnek olarak benimse-dikleri kişilerle özdeşleşmek isterler. İşte, onların bu özelliğini dikkate alarak Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretmeni her davranışı ile öğrencilerine örnek olduğunun bilinci ile hareket etmelidir. Kendisini davranış modellerinin öğrenci tarafından benimseneceğini bilmeli ve onlara sık sık bu modelleri sunmalıdır. Bu yönteme bir anlamda davranışlarla telkinde bulunmak da denebilir.

"Taklit, çocuğun bir nevî ihtiyacıdır. Bundan dolayı çevresinde taklit edebileceği davranışlar bulan çocuk, bunları yapmaya çaba sarf eder. Bundan dolayı taklit edebileceği davranışları çocuğa sunmak gerekir.

Her taklit ve telkin etkili olmaz. Taklit edilenin üst düzeyde olması gerekir. Taklit edilen, telkinde bulunan kişinin taklit edilene göre böyle bir konumda bulunması gereklidir."(Dodurgalı,1999,305)

Biz bütün bu özellikleri göz önünde bulundurarak öğretmenin şahsiyet ve karakter sahibi olmasının son derece önemli olduğunu düşünüyoruz. Öğrenci ancak böyle bir öğretmeni takdir ve taklit edebilecektir.

"Şahsiyet ve karakter, insanı başkalarından ayıran özelliklerdir, insanın kişisel özellikleri, bedensel, zihnî veya ruhî olabilir. Karakter ise, kişiliğin ahlâkî yönüne verilen isimdir. Kişiliğin duygu ve heyecan yönüne ise huy ve mizaç denir.

Öğrenciler en çok kişilik ve karakterden etkilenirler. Çünkü öğretim ortamı, öğretmenin kişiliğine göre teşekkül eder. Öğrencinin düşüncesindeki öğretmen-ders paralelliği buradan doğar.

Öğrencinin, hayatında gördüğü ve bundan sonra da muhtemelen görebileceği tek yetkili din eğitimcisi sadece öğretmen olabilir. Öğretmen bunu bilerek, dinin günlük hayattaki somut örneğinin de sadece kendisi olacağının bilincinde olmalıdır. Bu konuda başarılı olursa, öğrencinin yüksek tahsil tercihlerini bile etkiler. Bu konuda başarılı olabilmek için öğretmen sık sık nefs muhasebesi yapılmalıdır.

Taklit-teşvik-telkin, birbiriyle içice girmiş halde uygulanmalıdır." (Dodurgalı,1999,306)

Sonuç olarak, eğitimcinin muhatabı üzerinde müsbet bir tesir icra edebilmesi için, kendisinin samimi olması ve sözlerini tatbik etmesi, düşündüklerini de söz ile ifade edebilmesi gerekmektedir, diyebiliriz. Çocuğun da verilen bu eğitimi alabilmesi için, muhatabına inanması ve hem zihinsel, hem de bedensel olarak bu hareketleri taklit edebilecek bir gelişim çizgisine ulaşmış olması gerekir. (Dodurgalı,1999,145)

e-)Ahlâkî Davranışların Alışkanlık Hâline Getirilmesi

Bir etki karşısında canlı bir varlığın edinmiş olduğu değişmez tutumlarına alışkanlık denir. Edinilmiş alışkanlık bir değişikliğin neticesi olan alışkanlıktır. Alışkanlık, kendini meydana getiren değişiklik ne kadar uzar, yahut ne kadar tekrarlanırsa o kadar güçlü olur. O hâlde alışkanlık, bir değişiklik karşısında, bir varlıkta, bu değişikliğin sürekliliği yahut tekrarıyla doğan bir yetkinliktir.

"Ahlâkî erdemlerin sürekli bir davranış olması için, alışkanlık hâline gelmesi gerekir. Alışkanlıklar, davranışların sürekli tekrarı ile oluşur. Alışkanlıklar, iyi yönde olabildiği gibi zararlı alışkanlıklar şeklinde de olabilmektedir. Önemli olan alışkanlıkların sırasına göre, yerinde edinilmesidir. Doğru yönde atılan her adım ondan sonra aynı yönde atılacak her adımı kolaylaştırır. Ancak uygun alışkanlıkların gücü bizden yana olursa esnekliğimizi, özdenetimimizi ve özgürlüğümüzü koruyabiliriz.

Alışkanlıklar kötü ise, daha önce edinilmiş yerinde alışkanlıklara kıyasla, doğru yönde adım atmak çok daha güçtür. Sakıncalı alışkanlıkların bizi saptırarak çıkmaza sürüklemesi ihtimali vardır. İyi alışkanlıklar özgürlüğümüzü, becerimizi ve hakimiyetimizi artırır. Bunlar elimizden gelen en iyi, yani normal hareketi sağlamamıza yardım eder.

Ahlâkî davranışlar da diğer öğrenme konularında olduğu gibi, bir kez öğrenildikten sonra, üzerinde durulmayacak olursa, zamanla etkisini kaybedebilir. Bununla ilgili alıştırma ve tekrarlara yer vermek gerekir.**1.**Çocuk, doğru bir davranış yaptıkça, bu davranış, çevresindekiler tarafından fark edilmeli ve zaman zaman takdir edilmelidir. Her harekette olduğu gibi bunda da aşırıya kaçılarak, çocuk, her doğru ve iyi davranışının sonunda takdir beklememelidir." (Aydın,2003,66)

Okul içinde veya dışında muhtelif yerlerde ve zamanlarda çocuklardan tavsiyelere uygun hareket eden ve büyüklerine saygılı davrananlarını gören veya duyan öğretmen, onları takdirle karşıladığını ve tebrik ettiğini sınıfta açıkça ifade edebilmelidir. Öğretmenin böylesine jesti, tebrik ve takdiri çocuklar üzerinde etkili ve kalıcı izler bırakır. Diğer çocukların da benzer davranışlarda bulunmalarını teşvik etmiş olur.

Çocukların ahlâklarını iyi yönde geliştirebilmek için onlara olumlu ve yapıcı söz ve tavırlarla yaklaşılmalıdır. Yalnızca yapmamaları gerekenleri söylenerek çocuklar yasaklar içerisinde bunaltılmam alıdırlar. Yasaklananlara karşılık, yapmaları gerekenler konusunda alternatifler de gösterilebilmelidir. (Öcal,1991,133-134)

İslâmın tavsiye ettiği eğitim yollarından birisi de mükâfatlandırmadır. Kur'ân bu yönteme sık sık başvurur. "Kur'ân'da mükâfat ve güzel karşılık anlamında ceza kelimesi 17 yerde, bu kelimeden türemiş aynı anlamdaki diğer kullanımlar 34 yerde, ecr kelimesi ise 109 yerde geçmektedir. Böylece Kur'ân'da toplam 160 yerde mükâfattan bahsedilmektedir.

Mükâfat, başkasında görülen iyilik, ihsan ve yardımın karşılığı olarak ona daha çok ihsan ve yardımda bulunma hadisesidir. Yani görülen iyiliğe misli ve fazlasıyla mukabele etmektir.

Mükâfat bir teşvik unsurudur. Çocuk eğitiminin de bu temel üzerine oturtulması gerekir. Çocukta görülen iyi davranışların karşılığı olarak, o davranışların aynısı ile veya daha fazlasıyla mukabele etmek böylece çocuğu sevindirmek ve o davranışların alışkanlık haline gelmesini temin etmekte mükâfat motivi vazgeçilmez bir araçtır.

Bu motif Kur'ân'da çok çeşitli ve güzel hareketlere, karşılık olarak vaadedilmiş böylece o hareketlerin çokça yapılaması temin edilmek

istenmiştir.İman, şükür, sabır, ihsan vb.gibi davranışlar mükâfata lâyık görülen davranışlardır."(Dodurgalı,1999,145)

2. "Çocuk, doğru ve iyi davranışı, bir çıkar amacıyla değil, kendi ilgisi ve isteğiyle yapmalıdır. Bu ilgi ve istek ne kadar güçlü olursa, alışkanlık o kadar kolay kazanılır.

3. Öğrenilmiş doğru ve iyi davranış, unutulmasını önlemek için, sık sık tekrar edilmelidir. Bunun için fırsatlar oluşturulmalıdır.

4. Uygun olmayan davranışın tekrar edilmesine hiçbir zaman fırsat ve imkân verilmemelidir.

5. Yanlış davranışı önlemek için, davranışın nedenini ortadan kaldırmak gerekir. Engellemek istediğimiz davranışlarla ilgilenmiyor görünmek en iyi yoldur.

6. Çocuğa, daima olumlu etki ve telkinler yapmak gerekir. Örneğin, "yapma, etme" gibi olumsuz sözler yerine, "yap, et, yapalım, edelim" gibi olumlu sözler tercih edilmelidir. Çünkü olumsuz söz ve telkinler bazen, insanlarda olumsuz davranışların yapılmasını güçlendirebiliyor. Bunun için, "çimenlere basmayınız, gürültü etmeyiniz" gibi levhalar yerine, "çimenlere basmayalım, gürültü etmeyelim, çöpleri çöp kutusuna atalım." gibi levhalar daha etkili olabilir."(Aydın,2003,67)

Telkin (öğüt verme):

Eğitimde öğüt verme yönteminin bir benzeri de telkinde bulunmaktır. Telkin, bir din öğretimi özel öğretim yöntemidir.

Telkin, muhatabın söylenilenleri duygusal olarak alma, kabul etme ve tasdik etmeye hazır oluş halinden yararlanarak onu yönlendirmektir.

Telkin şöyle de tarif edilmiştir:

"İnsanın bir duyguyu veya inancı başkalarına veya kendisine kabul ettirmesidir."

Telkinde öne çıkan unsur, duygusal olarak alma ve kabul etmeye hazır oluş halinin varlığıdır. Duygusallığın olduğu yerde akıl ve muhakemenin etkisi ikinci dereceye düşer.

Buna mukabil telkin yapan duygusallıktan çok; bilinçli ve şuurlu olmak zorundadır. Ayrıca duygulara hükmetmek çok esaslı bir maharet ve beceriyi gerektirir. Onun için telkin yapan şahıs, bu konuda mahir olmalıdır.

Telkin yöntemi dinin duygusal atmosfere yatkınlığından dolayı kullanma alanı bir hayli geniştir. Fakat her yöntemde olduğu gibi, zaman, zemin ve bunlardan da öte ve önce, altyapı uygunluğuna bağlı olarak kullanılmalıdır.

Telkinin altyapısı, her şeyden önce bire bir, kişisel ilişkileri içerir. Bu birebir ilişkiler karşılıklı güven ve sevgi ortamını oluşturur. Telkinin ön şartı olan iletişim de ancak güven ve sevgi ortamında ortaya çıkar.

Telkin Şartları

-Sosyal statü farklılığı bulunmalıdır.

-Duygusal ortam tesis edilmelidir. Sevgi, saygı, bağlılık ortamı...

-Muhataba yapabileceği hususlar telkin edilmelidir.

-Telkinde zamanlama iyi ayarlanmalıdır.

-Telkin yapan kişi, güvenilir ve inanılır olmalıdır.

-Dinî telkin için telkin yapılan kişinin zihnen dîni yaşar hale gelmesi zamanı kollanmalıdır.(Dodurgalı,1999,304-305)

-Ahlâki değerlerin çocuklara benimsetilmesinde, onların içerisinde yaşadıkları çevreden ve somut örneklerden hareket edilmelidir. “Sözgelimi; çocuklara "büyüklere saygı" kuralı öğretilecekse, şehirlerde toplu taşıma araçları olan otobüs, tren ve metroda büyüklere yer gösterilmesi gerektiği sebepleri ile öğretilebilir. Ama aynı örneği küçük bir köy veya kasabada vermek uygun düşmez. Çünkü köy ve kasabalarda çocukların çoğunluğu, toplu taşıma araçlarını ya hiç görmemiş ve binmemişler veya ancak TV filmlerinde görebilmişlerdir. Şehir, köy ve kasabalardaki bütün okullarda ortaklaşa okutulmakta olan ders kitaplarında ve dergilerde çocuklara, toplu taşıma araçlarında dikkat edilmesi gereken kurallardan bahsedilse bile, öğretmen köy ve kasaba şartlarına uygun örnekler bulabilmelidir. Mesela; köy ve kasabalarda at, eşek gibi hayvanlarla tarlaya, bağa, bahçeye gidileceği zaman, onlara yaşlıların binmesi, gençlerin ise yürümeleri gerektiği anlatılabilir.”(Öcal,1991,133)

3-)Ahlâk Eğitiminde Kullanılan Diğer Yöntemler

1. Takrir (Anlatma) Yöntemi: Anlatma yöntemi de denilen takrir yöntemi, bir konunun öğretmen ya da onun yerinde olan birisi tarafından belli bir sıra ve düzen içerisinde öğrencilere sunulmasıdır. Öğretmenin belli bir konuyu anlatıp, açıklaması ilkesine dayanan; genellikle öğrencilerin soru sormalarına, tartışmalarına ve birlikte

çalışmalarına pek imkan vermeyen ve yine öğretmenin uyandıracağı ilgi ile öğrencilerin duygu ve düşüncelerinde istenilen gelişmelerin sağlanmasını öngören bir öğretim yöntemidir.

a. Biçimsel {formal} konuşma tekniği (konferans) : Biçimsel anlatma (konferans), bir kişinin bir konuyu önceden hazırlayıp bir gurubun karşısında belli bir sıra ve düzen içinde anlatmasıdır.

b. Biçimsel olmayan (informal) konuşma tekniği: Biçimsel olmayan konuşma, öğretmenin herhangi bir öğretim yöntem veya tekniğini uygularken, zaman zaman yaptığı açıklamalardır. Bu açıklamalar bilgi verme, bir yanlışı düzeltme, sorular sorup, cevaplar alma şeklinde olabilir.

c. Sempozyum: Sempozyum, bir konuyu çeşitli yönleriyle açıklamak için değişik kişiler tarafından yapılan seri konuşmalardır. Daha çok seri konferanslar havası taşıyan teknikte, konunun değişik yönleri kısa açıklamalarla dinleyiciye sunulur. Bir alanda temel bilgi edinmek amacıyla söz konusu alanın uzmanlarından yararlanmayı kolaylaştırıcı bir tekniktir. Sempozyum, okullarımızda rahatlıkla kullanılabilecek bir öğretim tekniğidir. (Aydın,2003,95-96)

2. Tartışma yöntemi: Tartışma yöntemi, öğrencilerin kendi aralarında veya öğretmenle öğrenciler arasında tartışılarak karara varılan ve sonuca bağlanan bir öğretim yöntemidir.

"Temel eğitim döneminde yaptırılacak ahlâk eğitiminde, çocuklara akıllarını kullandırmak esas olmalıdır. Çünkü çocuklara kalıp halinde birtakım ahlâki düsturları ezberletmenin beklenen faydayı sağlamayacağı aşikardır. Bunun için, herkes tarafından sık sık tekrar edilen bazı ayet ve hadisleri konu olarak öğrencilere verip, üzerinde tartışmalar yaptırılabilir. Sözgelimi; komşuluk ilişkileri ve komşu hakları konusu işlenirken, "komşusu aç iken, tok olarak yatan kimse (hakiki) mü'min değildir." gibi hadisler üzerinde öğrenciler tartıştırılabilir. Tartışma öncesinde ve tartışma boyunca öğrencilerden her biri hadislerin üzerinde düşünerek, kendilerince birtakım hükümler çıkarabilme ve bir sonuca gitme gayreti içerisine girerler. Keza, bir başka derste "temizlik" konusunun işlendiğini farz edelim. O zaman da; "Temizlik imanın yarısıdır" vb. hadisler üzerinde tartışma yaptırılabilir.

Yapılacak çalışmalarla çocuklar, doğru olanları bizzat kendileri bulabilirler. Kendi kendilerine doğruluğu üzerinde ittifak ettikleri hususları ise, daha içten benimseyebilirler. Bu tür tartışmaların çocuklar açısından başka faydalarından da bahsedilebilir. O da, öğretmenlerince düşünce ve fikirlerine değer verilmiş ve kendileri-

nin "adam yerine konulmuş" olmasından dolayı duyacakları memnuniyettir. Böylece, bir taraftan çocuklara ahlâki değerler benimsetilirken, diğer taraftan da onların kişilikleri, kendilerine olan güvenleri ve sorumluluk duyguları geliştirilmiş olur."(Öcal,1991,134-135)

a. "Büyük grup tartışması tekniği: Büyük grup tartışması tekniği,bütün sınıfın ya da büyük bir grubun, bir konuyu birlikte tartıştıkları tekniktir. Bu teknik, sınıf mevcudunun küçük gruplara bölünemeyecek kadar az olması ve sınıfın birlik ve bütünlük içinde olması istenmesi durumunda uygulanır. Büyük grup tartışması tekniği, küçük grup tartışmalarını, sempozyum, konferans ve izlenen bir filmi tartışmak amacıyla da uygulanabilir.

b. Küçük grup tartışması tekniği: Sınıfta küçük bir grubun bir konuyu birlikte tartıştıkları öğretim tekniğine küçük grup tartışması tekniği denilir. Tartışmalara geniş ölçüde katılımı sağlamak amacıyla büyük grubun küçük gruplara bölünmesinden oluşmaktadır.

Küçük gruplar çeşitli şekillerde oluşmakta ve buna göre adlarla anılmaktadır. Bu küçük gruplara "vızıltı" veya "fısıltı" grupları da denir. Örneğin, "grup 22" {vızıltı 22, **fısıltı** 22) de, iki öğrenci bir konu üzerinde ikişer dakika konuşur, "Grup 66" (vızıltı 66, fısıltı 66) da ise, 6 öğrenci aynı konu üzerinde 6'şar dakika tartışır.

c. Panel tekniği: Panel, küçük bir grubun önceden belirlenmiş bir konuyu dinleyiciler önünde samimi bir hava içinde tartışmasıdır. Panelin gayesi, gerçeği bulmak ya da bir kavrama varmak değil; bir meseleyi çeşitli yönleriyle aydınlatmak, çeşitli eğilim ve görüşleri ortaya koymaktır. Panel sınıflarda rahatlıkla yapılabilir, Panel bir anlamda bir grubun, bir konu üzerindeki sohbeti demektir.

d. Zıt panel tekniği: Sınıfın yarısının soru sorarak, yansının da cevap vererek bir konuyu tartıştıkları bir öğretim tekniğidir. Bu teknik işlenmiş konuları tekrar etme, gözden geçirme amacıyla uygulanır. Sınıf ikiye ayrılarak, kısmen tartışılmış fakat pek açığa kavuşturulmamış konuları tartışabilirler,

e. Münazara tekniği: Münazara, iki ekibin dinleyiciler ve jüri önünde bir konuda iki zıt tezi savunmalarıdır.

f. Açık oturum tekniği: Açık oturum, bir grubun, bazı kurallara uygun olarak bir konuyu dinleyiciler önünde tartışmalarıdır. Panelden farklı olarak üyeler başkandan izin alarak teker teker konuşurlar. Üyelerin konuşması sempozyumu andırırsa da, sempozyumda, her üye bir defa konuşma hakkına sahipken, açık oturumda bîr kaç defa konuşulabilir. Sempozyumda karşılıklı tartışma yokken, açık oturumda üyeler

başkandan söz alarak, birbirlerine cevap verebilirler. Açık oturumdan sonra bir forum yapılarak, tüm sınıfın konu hakkında düşünceleri alınabilir.

g. Forum: Forum, bir grubun bir konuyu tartışıp gereken açıklığa kavuşturduktan sonra, dinleyicilerin de tartışmaya katıldığı tartışma tekniğidir.

h. Çember tekniği: Grup üyelerinin çember oluşturacak şekilde yerleşerek bir konuyu tartıştıkları tekniktir. Adından da anlaşılacağı gibi bu teknikte konuşmacılar bir çember biçiminde yerleşirler. Bir konunun veya ünitenin açılışında ya da çalışmaların özetlenmesi ve değerlendirilmesi sırasında kullanılır."(Aydın,2003,96-97)

i. Beyin fırtınası (düşünce tarama) tekniği: Beyin fırtınası, bireyleri heyecanlı bir ortama yönlendirerek, üretici (yaratıcı) ve özgün görüşleri ortaya çıkarmaya yarayan bir grup tartışma tekniğidir. Bu teknik, hayal yoluyla öğrenmeye imkan veren bir öğretme tekniğidir, öğretmen, beyin fırtınasından çeşitli biçimlerde yararlanabilir. Örneğin, bir ders ya da tartışma ölü noktaya gelir, sessizlik başlarsa, beyin fırtınası bir çözüm olabilir. Bazen derse eğlenceli bir başlangıç yapmak için bu tekniğe başvurulabilir. Bu teknikte söylenenlerin kalitesinden çok, sayısı önemlidir. Bu tekniğin önemi, öğrencileri uyuşukluktan kurtararak canlı ve üretici yapmaktır.

j. Görüşme tekniği: Görüşme tekniği, belirli bir konuyla ilgili gerekli bilgiyi almak için konunun uzmanı bir veya birkaç kişi ile yüz yüze konuşmadır. Görüşme, okul ortamında bir konuda, o konunun uzmanı, yazar, sanatçı,vaiz, imam vb. tanınmış kişilerle, sınıfa davet etmek veya o kişinin yanma gitmek suretiyle bilgi almayı amaçlar. Bu görüşmede soru cevap tekniği kullanılır.

3. Küme Çalışması Yöntemi: Küme çalışması yönteminin uygulanma biçimine göre iki ayrı tanımı yapılabilir. Bunlardan birincisine göre; küme çalışması yöntemi, programda yer alan konu ya da ünitelerin birlikte işlenmeden önce, ilgi ve yeteneklerine göre kümelere ayrılan öğrencilerce incelenmesi ve sınıfa sunulması temeline dayanan bir öğretim yoludur. İkincisine göre; küme çalışması yöntemi, tek öğretmenli okullarda ya da birleştirilmiş sınıflarda yaş, başarı ve yetenekleri bakımından farklı oldukları hâlde topluca ders gören öğrencilere, onları ilgi ve yeteneklerine göre kümelere göre ayırarak yapılan öğretimdir.

4. Dramatizasyon (Rol Oynama) Yöntemi: Dramatizasyon yöntemi, düşünce, durum, problem, olay vb.nin bir grup önünde, gruptan seçilen belli üyelerce dramatize edilerek (oyunlaştırarak) canlandırılması esasına dayanan öğretme yoludur. Dramatizasyon yöntemi, kaynaklarda değişik adlarla anılır. Rol oynama, rol yapma, toplumsal oyun (sosyo-drama), drama, canlandırıcı oyun (dramatik oyun) denilen bu

öğretim yöntemi, dramatizasyon üzerine kurulmuştur. Dramatizasyon, oyunlaştırma, canlandırma, rol yapma anlamlarına gelmektedir. Rol yapma, öğrencinin kendi duygu ve düşüncelerini başka bir kişiliğe girerek ifade etmesini sağlayan bir öğretme yöntemidir. Başkalarının kimliğine bürünerek, onların nasıl hissettiğini, düşündüğünü ve etkinlikte bulunduğunu öğrencilere yaşama fırsatı sağlamasından dolayı, rol oynama yöntemi öğretimde özel bir önem taşımaktadır. Ayrıca rol oynama yönteminin öğretimdeki değerini vurgulayan önemli bir özellik de öğrencilerin bedensel etkinlik içerisinde bulunma ihtiyaçlarını karşılamasıdır.

a. Parmak oyunu: Oldukça sade bir dramatizasyon türü olan parmak oyunu bazı şiir ve manzum hikâyelerin parmak hareketleriyle canlandırılmasıdır.

b. Sözsüz oyun (pandomim): Sözsüz oyun, düşünce ve duyguların konuşmaksın el kol, yüz hareketleri ile anlatılması demektir.

c. Bağımsız dramatizasyon: Bağımsız dramatizasyon, sözsüz oyunların ve taklitlerin gelişmiş bir şeklidir. Bir hikâyeyi, bir kıssayı, bir şiiri veya birbirine bağlı olaylar dizisine bir grup çocuğun konuya sık: sıkıya bağlı kalmadan kendi hayal güçlerine göre canlandırması bu türün temel özelliğidir. Bu teknikte konuşmalar ezberlenmez, hareketler belli kalıba sokulmaz ve gruplar değiştikçe hareket ve konuşmalar da değişir.

d. Bağımlı dramatizasyon: Bağımlı dramatizasyon, yazılı metinlere bağlı kalınarak konu ya da durumun canlandırılmasıdır.

e. Kukla ve bebekler: Kukla ve bebekler binlerce yıldır bilinen eğlendirme ve öğretme araçlarıdır. Günümüzde birçok ülkede yaygın olarak öğretimde de kullanılmaktadır. Kuklaların birçok çeşidi vardır. En bilinenleri el kuklası, eldiven kuklası, ipli kuklalar ve gölge kuklasıdır.

f. Taklidi oyun (benzetme, benzetim): Taklidi oyun ya da benzetme tekniği, sınıf içinde öğrencilerin bir olayı gerçekmiş gibi ele alıp üzerinde eğitici çalışma yapmalarını sağlayan öğretme tekniğidir. Diğer bir tanımla, öğrenmeyi desteklemek üzere gerçeğe uygun olarak geliştirilen model üzerinde yapılan çalışmalardan oluşan öğretme tekniğidir.

5. Gösteri (Demonstrasyon) Yöntemi: Gösteri, ders konusunda geçen varlık, olgu ya da olayları bir takım araç ve gereçlerle göstererek açıklama temeline dayanan öğretim yoludur. Gösteri, dinleyiciye hem görebilecek hem de duyabilecekleri bir ortamda malzemenin tanıtıldığı, yeniliklerin sınıfa

gösterildiği, ilke ve uygulamaları açıklayan gösterilerle konunun açıklandığı bir yöntemdir.

6. Örnek Olay İncelemesi Yöntemi: Konuya ileride geniş olarak değinilecektir.

7. Gösterip Yaptırma Yöntemi: Gösterip yaptırma yöntemi, bir işlemin uygulamasını, bir araç gerecin çalıştırılmasını önceden gösterip açıklama sonra da öğrenciye alıştırma ve uygulama yaptırarak öğretme yoludur. Bu yöntem, bir konuya ilişkin bilgilerin açıklanması ve bunların beceriye dönüştürülmesi için gerekli uygulamaların yapılması aşamasında kullanılır. Gösterip yaptırma yöntemi, gösteri (demonstrasyon) tekniği ile benzetme tekniğinin birlikte kullanılmasından oluşmaktadır.

8. Problem Çözme Yöntemi: Bir sorun ya da durumun bilimsel yaklaşımla çözümünü sağlayan ve uygulayan kişi sayısına göre bireysel ya da grup öğretim yöntemi olarak tanımlanan bir öğrenme öğretme yoludur. Problem çözme yöntemi, öğrencilerin o güne kadar öğrenmedikleri, bilmedikleri bir takım konuları kendi kendilerine araştırarak öğrenme yolunun adıdır. Yani hazır bilgilere kolaylıkla sahip olmak yerine, emek harcayarak, araştırarak, uğraşarak öğrenmek demektir. Bu anlamda problem çözme, hem bireysel öğrenme yöntemi hem de grupla öğretim yöntem (erindendir.

9. Gezi Gözlem Yöntemi: Gezi gözlem yöntemi, sınıf içi çalışmaları tamamlamak ve daha anlamlı kılmak amacıyla, bir olayı veya varlığı bulunduğu yerde ve doğal şartları içinde plânlı bir şekilde inceleme yaparak öğretme yoludur.

10. Bireysel Çalışma Yöntemi: Bireysel çalışma yöntemi, her öğrencinin kişisel ihtiyaçlarının karşılanması, bir sorunun çözülmesi ya da bir konunun öğretilmesinde, öğretim gereçlerinin öğrencinin kişisel yetenek ve ilgisine göre hazırlanarak kullanılmasına önem veren bir öğretme yoludur.

Bireysel çalışma yöntemi, bir öğrencinin bir konuyu sınıfça işlenilmesinde öğrenememesi, kendi basma öğrenmek istemesi ya da kendi başına çalışmak istemesi durumunda başvurulan bir öğretme öğrenme yoludur. Bu bakımdan, bir öğretme yönteminden çok, öğrenme yöntemine girmektedir.(Aydın,2003,97-99)

11. "Buldurma (Sokrates) Yöntemi: Buldurma yöntemi, öğrencinin belli bir konuyla ilgili mevcut bilgilerinden hareketle, soru cevap tekniğini kullanarak, yeni bilgilere ulaşmasını sağlayan, öğretmen ve öğrencinin ortak etkinliğine dayalı, güdüleyici bir öğretme yoludur. Buldurma yöntemi, Sokrates'in felsefî tartışmalarda uyguladığı yöntemin öğretime uyarlanmış şeklidir.

Buldurma yöntemi, soru cevap tekniği ile aynı değildir. Çünkü öğretimde soru, çok değişik amaçla kullanılmaktadır. Buldurma yöntemi, soru cevap, takrir, problem çözme, beyin fırtınası, Örnek olay incelemesi vb. tekniklerin bir arada kullanılmasından oluşur. Buldurma yönteminde ağırlıklı olarak soru cevap tekniği kullanılır. Ancak buldurma yöntemi, soru cevap tekniğinin özel bir kullanım şeklidir.

Buldurma yönteminin uygulanmasında takrir vb. diğer yöntem ve tekniklerden farklı olarak, dersin başında öğretmen, kavramların ve genellemelerin tanımını öğrenciye vermez. Öğrenci, sorulan soruların, verilen cevapların ve örneklerin yardımıyla öğretmenin rehberliğinde kavramlara, genellemelere kendisi ulaşır. Böyle bir uygulamada hem öğrenci, hem öğretmen ortak çaba harcarlar. Öğretmen uygun, mantıklı sorularla öğrencinin mevcut bilgilerden yeni bilgilere ulaşmasını sağlar.

12. Eğitsel Oyunlar: Oyun, bireylerin fiziksel, zihinsel yeteneklerini geliştirici, yaşantıyı zevkli kılıcı, sanatsal ve estetik nitelikten ve beceriyi geliştirici etkinliklerdir, diye tanımlanabilir. Genç, yaşlı herkes oyun oynamaktan zevk duyar. Bu zevkli meşguliyetten yararlanılarak, sınıf içi çalışmalar daha güdüleyici ve daha anlamlı bir duruma getirilebilir.

Eğitsel oyunlar, öğrenilen bilgilerin pekiştirilmesini ve daha rahat bir ortamda tekrar edilmesini sağlayan etkinliklerdir. Eğitsel oyunlar özellikle öğrenmeye yönelik olmalı ve bir amaç için sınıf içinde uygulanmalıdır. Oyunlar sayesinde, derste konular ilgi çekici hâle getirilebilir, en pasif öğrencilerin bile bu etkinliklere katılmaları sağlanabilir.

a. Kart Oyunları :

1. Siz olsaydınız ne yapardınız? :Bu kart oyunu tekniği, öğrencilerin ilgi, ihtiyaç, sorun, tutum ve yaklaşımlarını; sağlık ve temizlik alışkanlıklarını; aile, arkadaş ve okul ilişkileri; sosyal tutumlar gibi ahlâkî davranışların öğretilmesinde kullanılır. Bu amacı gerçekleştirici niteliğe sahip olan kartların hazırlanmasına özen gösterilmelidir.

Oyun için, sınıf çok kalabalık değilse öğrenci sayısınca, kalabalıksa sınıfın belirli bir örneklemine yetecek kadar kart hazırlanır. Kartların rengi, biçimi öğrencilerin yaş ve seviyeleri ile konunun özelliğine göre seçilebilir. Bu kartlara günlük hayatta karşılaşılan ahlâkî durum ve konularla ilgili bir olay ya da olgu yazılır. Karttaki yazının sonuna "Siz olsaydınız ne yapardınız?" sorusu ile öğrencinin tepkisi istenir. Yazma işi tamamlanan kartlara 1,2,3,4 gibi numaralar verilir. Sonra karıştırılarak deste yapılan kartlardan birini öğrencinin çekmesi istenir. Plânlanan sayıda öğrencinin kart çekme

işlemi tamamlanır. Öğretmen, bu numaralardan birini söyleyince kartın sahibi olan öğrenci kartta yazılı olan durumu okur ve oradaki sorunun cevabını verir. Öğrencinin verdiği cevap yetersiz ise, diğer öğrenciler konuya katkıda bulunabilirler. Sonunda tartışılanlar özetlenir ve ikinci karta geçilir.

2. Kavram kontrolü: Sınıf çalışmalarında ya da bir konuya temel oluşturan kavram, ilke, terim, genelleme, kural, kuram ve tekniklerin doğru anlaşılıp anlaşılmadığını tespit etmek amacıyla uygulanan oldukça ilgi çekici bir kart oyunu tekniğidir.

Burada kavramlar bir grup karta, tanımlar ve açıklamalar da ikinci grup karta yazılır. Bunlarda, ya kavramları içeren kartlara ya da tanımlamalara ve açıklamalara birer numara verilir. Numaralı kartlar sıra ile okunur, buna uyan tanımlar bulunur ve ikisi birleştirilerek kavram tanımlanır. Böylece konuya bütünlük kazandırılır. Bu işleme kartlar bitinceye kadar devam edilir. Bu kart oyunu, özetleme ve tekrar için oldukça uygun bir tekniktir.

b. Grup ya da takım oyunları: Öğrenmeyi sağlamak amacıyla başvurulan birey ya da gruplar arası oyun tekniğidir." (Aydın,2003,99-101)

Şimdi ahlâk eğitiminde en etkin yöntemlerden biri olan örnek olay incelemesi yönteminden söz etmek istiyoruz.

*Örnek Olay İncelemesi Yöntemi Nedir?

Tanımı: Örnek olay incelemesi yöntemi, bir olayın ya da sorunun yazılı veya sözlü anlatıldıktan ya da bir film gösterildikten sonra konu hakkında öğrencilerin tartışarak çözüm ve önerilerini ortaya koymaları temeline dayanan bir öğretme yoludur.

Kapsamı: Örnek olay inceleme, örnek problem çözme ve örnek olay adlarıyla da anılır. Bu yöntem, sosyal ilişkilerle ilgili bir durumu, bir sorunu, bir olayı inceleme, olayın nedenlerini ortaya çıkararak, çözüm yollan önerilmek istendiğinde olayı kişiselleştirmeden genel bir hava içinde uygulanır.(Aydın,2003,103)

Ahlâk esaslarının öğretiminde, yeri geldikçe Peygamber kıssalarından ve özellikle Peygamber Efendimizin hayatından örnekler verilerek, konular zenginleştirilebilir. Ayrıca, çocukların TV den severek izledikleri çizgi filmlerde veya çocuk dizilerinde ele alınan olaylar, yahut okudukları hikaye ya da ders kitaplarındaki okuma parçalarında işlenen temalar, sınıfta tartışma konusu yapılabilir. Tartışmada film veya hikaye kahramanları arasındaki iyi ve kötü tipler örnek alınabilir. Bütün sıkıntı ve

mücadelelere rağmen iyilerin, doğruların daima haklı çıktıkları ve galip geldiklerine dikkatler çekilerek, çocukları her zaman ve her durumda iyi olmaya ve dürüst davranmaya özendirmek mümkündür. (Öcal,1991,134)

***Örnek Olay İncelemesi Yönteminin Ahlâki Konularda Uygulanması**

"Örnek olay incelemesi yöntemi, ilk defa iş çevrelerinde, sosyal çalışma alanlarında, tıp, hukuk, psikoloji vb. alanların öğretiminde daha sonra sosyal bilgiler öğretiminde kullanılmaya başlanmıştır. Çünkü konusunu çalışma ortamından ve toplumdan alan olaylar bu yöntem için uygundur. Ahlâk eğitimi de sosyal bir konu olup, insan ilişkilerini ve sosyal olayları çalışma alanına alır. Bu sebeple ahlâkî davranışların öğretiminde bu yöntem başarılı bir şekilde kullanılabilir." (Aydın,2003,108-109)

Bu yöntem adından da anlaşılacağı gibi, çocuklara bazı dini ve ahlâki olayları içeren örnek olayları inceleme olay ve kahramanları üzerinde konuşma ve tartışma imkanı vermektedir.

"Örnek olay incelemesi; öğrencilerin belli bir konu üzerinde düşünmelerini sağlar ve dikkatlerinin dağılmasını önler. Analiz ve muhakeme yetilerini geliştirir. İnceledikleri olay perspektifiyle inanç-tutum, inanç-davranış ilişkilerini gözlemlerler. İzledikleri televizyon dizilerinden, seyrettikleri filmlerden, okudukları kitaplardan, dinledikleri ilginç hikayelerden karakterler seçerek olay çerçevesinde davranış ve tutumları inceleme ve gerçek hayat ile mukayese imkanı bulurlar. Hayal güçleri zenginleşir." (Bilgin-Selçuk, 1991, 137)

Yöntem tamamıyla öğrenci merkezlidir. Bildiklerini gerçek hayata uygulama şansına sahip olurlar. Teori ile realite arasındaki boşluk doldurulmuş olur (Akıncı ,2001,39). Seçilen örnek olay hayal ürünü veya gerçek olabilir. Olay tamamen eğitmen ve öğrenciler tarafından anlık olarak da oluşturulabilir. Öğrencilerin katkıları bu noktada önemlidir.

"Örnek olay incelemesinin iyi kullanılması için ortaya rehber ilkeler koyacak olursak, örnek olayın:

a) Öğrencilerin seviyelerine uygun seçilmesi
b) Olayla ilgili istenilen tartışmanın oluşması için kilit soruların hazırlanması
c) Örnek olayın iyi kavranması
d) Olaydan yanlış neticeler çıkarmalarının önlenmesi
e) Örnek olayın bütün halinde değerlendirilmesi

f) Örnek olayla birlikte öğrencilerin tecrübelerini değerlendirmelerine yardım edilmesi diğer yöntemlerden faydalanılması gereklidir.” (Bilgin-Selçuk, 1991, 139)

Konuyla ilgili Bilgin ve Selçuk şunları söylemektedirler: "Ahlâk eğitimi denince çok kimsenin aklına İslâm tarihindeki olayları ele almak gelir. Hiç şüphesiz peygamberlerin veya din büyüklerinin hayatlarının aktarılması çocukları etkiler, fakat öğrencilere, her türlü etkinin ve değişimin dışında kalan ideal insanlardan söz etmek onları gerçek insan imgesi kazanmaktan alıkoyabilir. Öğrenciler, kendilerine empoze edilen ideal örneklerle, çevredeki insanların yaşadığı hayat arasındaki farkı gördükçe örneklere karşı şüpheli bir tavır almaya başlarlar. Çocuklar hikâyedeki espriyi din büyüğünün hayatında değil, kendi hayatlarında görebilmelidirler.

Öğretmenler yalnız Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinde, ahlâk öğretimi yapmakla kalmadıklarını, aynı zamanda haftanın beş günü her an öğrencilerine ahlâk dersi verdiklerini söylerler. Fakat ahlâk eğitimi öğütler, emir ve yasaklar, korkutma, cezalandırma, söyletilen ve ezberletilen kurallar bütünü olarak ele alındığında karakter gelişimine olumlu bir etki yapamamaktadırlar.

Örnek olay incelemesi, öğrencilere olayları başkalarının bakış açısından görebilme, başkalarının duygularını anlayabilme ve başkalarını anlamada gerçeğe yakın olabilme imkanı verir. Öğrenciye yaptığı davranışların sonuçlarını gösterir. Bu yöntemde davranışların başkalarına, anne baba, yakın kimselere, arkadaşlara yaptığı olumlu ya da olumsuz etkilerine dikkat çekilir, böylece öğrenci, kendisini bir başkasının yerine koymasını öğrenebilir.

Örnek olay incelemesi yöntemi, karmaşık ve gerçek hayat problemlerinin araştırılması ve çözümü etrafında düzenli ve bireylerin hem zihinsel hem de duygusal yönden aktif katılımlarını gerektiren bir yöntemdir. Sınıfta ahlâkî ve sosyal içerikli ikilemlerin tartışılması, öğrencilerin bakış açısı kazanmalarını ve kendilerinin ahlâkî anlayışlarını sorgulamalarını geliştirmede mükemmel fırsatlardır. Ahlâkî veya sosyal bir ikilem, içinde çeşitli iddiaların çeliştiği ve farklı hakların veya görüş açılarının tanımlanabildiği bir olay veya durumdur. Her hangi bir ahlâkî ikilemi içeren örnek olay, öğrencilerin kendi deneyimlerine dayalı veya hayalî olabilir. Örnek olaylarda temel olarak, öğrencilerin kişiler arası konularda daha farklı düşünmelerini geliştirmek amaçlanır.

Örnek olay incelemesi yöntemini ahlâkî konuların öğretiminde kullanmanın temelinde, "Öğrencilerin ahlâkî davranışları, sadece öğretmenin etkili olduğu anlatma yöntemi ile öğrenmeleri yerine, davranışları bir örnek olay içinde ve tartışarak

kendilerinin bulmalarının daha kalıcı ve etkili olduğu" düşüncesi yatmaktadır.(Aydın,2003,109-110)

Dolayısıyla çocuğun ahlâk eğitimi bu zihinsel gelişimi göz önünde bulundurularak yapılabilir.“Asıl olan çocuğun bilgilendirilmesi, değil, bilgilendirilmekle beraber onun hayata uyum sağlayacak şekilde hazırlanmasıdır. Bilgilerin öğretici ve ikna edici olması beklenmekle birlikte ısındırıcı ve benimsetici bir nitelik taşıması gerekmektedir.” (Yavuz, 1994, 224)

Bilhassa çocukta ahlâki duyguyu beslemek tarihin içine girerek yaşanmış ve yaşanması her zaman mümkün olan çarpıcı örnekler göstermek ve onlara özendirici olmak, tavsiye edilmektedir (a.g.e., 224).

Özellikle de geçmişten alınan ahlâki hikayeler veya canlı olaylar örnek olarak çocuğa aktarılabilir. Bunun yanında ahlâki özendirmeler ve alıştırmalarla, ahlâki yaşayışa hazırlanabilir.

***Ahlâk Eğitimi İçin Etkili Bir Yöntem Hikaye**

“Hikayenin en etkili anlatım biçimlerinden olduğu, hikaye tekniği sayesinde en zor konuların kolayca anlatıldığı, hatırda kalacak bir etkiye kavuştuğu hatta kutsal kitaplardan kaynaklanan dini hikayelerin oldukça yüksek bir etkiye sahip olduğu ahlâk eğitimcileri tarafından kabul edilen bir husustur .”(Bilgin, 1994, 51)

Dini hikayeler, insanlara öğüt vermek için peygamberler aracılığı ile yine peygamberlerle ilgili olayları anlatır. İnsanlığın menşei ve kaderi ile ilgili zor sorulara cevap verirler. Aynı zamanda da iyi, doğru, güzel helal gibi değerlerin ilk insandan beri varolduğunun şahitleridirler (a.g.e.., 51).

Tüm bunların yanında dini hikayelerde görülen önemli özellikler şu şekilde sıralanmaktadır: Dini hikayelerde iyi-kötü, haklı-haksız, adil-zalim, dürüst-yalancı, alçakgönüllü-kibirli karakterler sürekli mücadele etmektedirler. Eski insanlara ait bu mücadeleler sözlü ve yazılı gelenekler içinde korunmuşlar bütün zamanlan aşarak insanlığın ortak mirası haline gelmişlerdir (a.g.e., 51). İşte hangi zamanda olursa olsun onu okuyanlar veya dinleyenler, onlardan kendi hayatları için yardım sağlamaktadırlar.

“Hikayelerin anlatımı kolaylaştırdığı zor meselelerin çözümünde yardımcı bir unsur olduğu hatta konulara karşı zihnin canlı tutulmasını sağladığı bilinen bir husustur. Burada şunu önemle belirtmeliyiz ki çocukların ilk önce hikaye ve masal ile eğitilmeye başlanmasını onların sadece bu hikaye ve masalları sevdiği için değil, ifade edilmesi güç kavramlarının bu yolla daha kolay anlatılabileceği içindir.” (Kandemir, 1984, 390)

Kaldı ki eğitimciler bazı kapalı ifadelerin anlaşılmasında hikâyelerden faydalanmaktadırlar (Bilgin-Selçuk, 1991, 73). Örneğin temel eğitimin birinci basamağında olduğu, gibi çocuklara Allah sevgisini konu alan güze! hikayelerin anlatılmasını, esas olanın zihinsel ve kavramsal olarak eğitimin sağlanması olduğunu eğitimin tasavvur yolu ile duygusal olarak ta beslenip desteklenmesini tavsiye etmektedirler (a.g.e., 73-74).

Şu hususu belirtmekte fayda vardır. Çocuk başlangıçta ahlâki manada neyin iyi, neyin kötü olduğunu bilmez. O henüz bunları anlayacak ve birbirinden ayırt edecek durumda değildir. Eğitimciler çocuğun tüm bu duyguları bile taşımadıklarını, başlangıçta ahlâkı yaşayacak ve değerlendirecek güçte olmadıklarını ancak yine de iyi olabilecek ve kendini kötülüklerden uzak tutabilecek yetenekte olduklarını ifade etmektedirler (Yavuz, 1994, 235). Dolayısıyla bir şeyin iyi veya kötü olacağını belirleyen, doğru yada yanlış, hayırlı veya hayırsız oluşunu birbirinden ayıran, seçen ve kararını veren bir meleke olan vicdanın gelişmesine olumlu katkılarda bulunacak ve onu geliştirecek uygun bir metot denenmeli ve isabetli uygulamalarda bulunulmalıdır. Çünkü çocuk ancak uygun bir metot ve isabetli uygulamalar vasıtasıyla değerlerin duygularına rahatça sahip olacaktır (a.g.e.,237).

Vicdanın oluşmasında roman hikaye, tiyatro eseri veya bir filmdeki kahramanın sevilmesinin etkili olabildiği belirtilmektedir (a.g.e., 251). O halde geçmişte yaşanmış ahlâki hikayeler veya canlı olaylar örnek olarak çocuğa aktarılıp ahlâki özendirmenin sağlanmasıyla çocuk ahlâki yaşayışa alıştırılabilir. Konusunun iyilik, yardım etmek, haksızlık, sahtekarlık etmemek, başkalarını kırmamak, dürüst olmak merhametli olmak gibi pek çok ahlâki değerin işlendiği bir takım hikayelerle çocuktaki ahlâki duygunun uyanmasına ve gelişmesine imkan verileceği gibi böylelikle iradenin ve vicdanın da güçlenmesine imkan verilmiş olacaktır. Konusunun kötülük, bencillik, haksızlık, sahtekarlık, düşmanlık, kin. öfke, nefret, kıskançlık, merhametsizlik gibi ahlâki değerlerin karşısında bulunan olumsuzlukların işlendiği hikayelerle ise çocuğun bunlara karşı antipati duygusu ve şuuru uyandırılabilir. çocuk da bunlara dayanarak kendi davranış ve tutumlarını ölçülü bir şekilde ayarlayabilecek hale getirmeye çalışılabilir (a.g.e., 225).

Çocuğun ahlâk eğitimde dini hikâyelerin önemine son vermeden önce son olarak tüm bunları kapsamına alacak şekilde şu hususları belirtmekte fayda bulunmaktadır.

Çocuğun masallara ve hikayelere karşı içinde büyük bir ilgi duyduğu bu sıralarda, ahlâk eğitimi ile ilgili hikayeler ve menkıbeler çocuğun hem hayal gücünü ve duygusunu uyandıracak hem de ahlâki yargısının gelişimini hızlandıracaktır.

Çocuğun bu yaşlarda onaya koymuş olduğu tüm bu davranış özelliklerine bakarak ahlâk eğitimi veren hikayelerinde çocuk üzerindeki tesirinin etkili ve büyük olacağı kaçınılmazdır. Zira ahlâki yargının gelişmesi için istenen tutum ve davranışlarının öğrenilmesinin en kolay yolu taklittir ve bu dönemde anlatılan hikayelerdeki güzel örnekler çocuğun ahlâki eğitimini daha etkin ve kalıcı yapacaktır.

4-) Ahlâk Eğitiminde Bazı İnce Noktalar

Ahlâk eğitiminde dikkat edilmesi gereken bazı hususlar vardır. Eğitimciler bunları esas almalıdır. Ahlâk eğitiminde dikkat edilmesi gereken ince noktalar aşağıda açıklanmıştır.

a-)Ahlâk Eğitimi Gerçek Hayatı Unutturmamalıdır

"Çocuklarda, hareketlilik, neşeye ve oyuna düşkünlük temel eğilimlerdir. Bu eğilimlerden ahlâk eğitiminde yararlanılmalıdır. Çocukların neşelerine ve oyunlarına engel olunmamalı, dersler neşe ve zevk verir hâle getirilmelidir. Fakat çocukları yalnız zevk ve neşe ile eğitmek, dersleri sadece bu yönü ile işlemek de eksik olur.

İnsan, hayatı boyunca çeşitli üzüntülerle ve sıkıntılarla karşılaşır. Çocukları üzüntü ve sıkıntılara karşı da hazırlamalıdır. Sıkıntıdan kurtulmak, çoğu kez zevke ermekten daha güçlü bir güdüdür. Bunun için üzüntü ve sıkıntı korkusundan veya üzüntü ve sıkıntıdan kurtulma arzusunun, etkileyici gücünden de yararlanılmalıdır."(Aydın,2003,71-72)

Ahlâk eğitimi gerçek hayatı unutturmamalıdır. Çocuklar oyuna, eğlenceye düşkündürler. Bu noktada onlara engel olmaya gerek yoktur ancak hayatta hep mutlulukların yaşanmadığı gerçeği göz önüne alınırsa, çocukların sıkıntılara ve kötü koşullara yenilmemesi için gerekli ahlâki altyapının oluşturulması da esastır. Örneğin gelecekteki veya uzaktaki maddi veya manevi zevklerin elde edilebilmesi için aşılması gereken çileli yolların hep varolduğu ve sıkıntı ve üzüntülerin katlanılabilir olduğu gösterilmelidir (Akıncı, 2001 ,56).

İşlerin duygu ve heyecan verici görünen sonuçları, değişmez ve kesin değildir. Bazı işler başlangıçta sıkıntı verir, ama sonunda zevke ulaştırır. Bazdan da başlangıçta zevk verir ama, sonunda sıkıntıya götürür. İşlerin doğurabileceği maddî zevk ve sıkıntılar olduğu gibi manevî zevk ve sıkıntıları da vardır. Bazen bir maddî zevkin yanı sıra bir manevî sıkıntı meydana gelebilir. Aynı şekilde bir maddî sıkıntının yanı sıra bir

manevî zevk meydana gelebilir, öğrencileri, işlerin böyle farklı ve her zaman önceden görünmeyen yanlarını fark etmeye, arayıp bulmaya, tahmin etmeye alıştırmalıdır. Öğrenciler, zevklerin ve sıkıntıların manevî olanlarını tanıyabilmeye, işlerin şimdiki sonuçlarına bağlanmaya, gelecekteki sonuçlarını da düşünmeye alışmalıdırlar. İnsanlar, gerektiğinde bir manevî zevk için veya uzaktaki bir başarının uğruna şimdinin zahmetine ve üzüntüsüne katlanabilirler.(Aydın,2003,72)

b-)Örneklemin Olması

Çocuklar taklit konusunda kimseyi aratmazlar. Büyüklerinde gördükleri bir hareket onların sıradaki hedefini oluşturur. Tekrar etmek amaç halindedir. Bu husus ahlâk eğitiminde gözden kaçırılması imkansız bir hususdur. Alışkanlıkların, hareketlerde itici güç olduğu hatırlanacak olursa taklit ile başlayan davranışların, yönlendirilmesi mutlak davranışlar olduğu neticesine varılabilir.

"Büyükler sürekli iyi huy ve davranış sergileyemezler. Çocuklara kötü örnek oldukları durumlarda vardır. Yahut kendilerinin hayatta hiç gerçekleştiremedikleri bir takım güzel huy ve davranışların çocuklar ya da eğittikleri öğrenciler tarafından gerçekleştirilmesini isteyebilirler. Bu durumda belirli metotlar ortaya çıkar : Dini Hikayeler, Dini gezi ve ziyaretler veya bu ve buna benzer dini duygu ve heyecanları uyandırabilecek farklı alternatifler ."(Akıncı,2001, 57)

Bu yöntemler çocuklar için olumlu sonuçlar vermesi yüksek ve uygulanması kolay yöntemlerdir.

c-)Güdüleri ve Duyguları Yönlendirme

"Eğiticiler hem kendi eğilimlerini hem de eğittiği kişilerin eğilimlerini dikkate almak durumundadır. Eğilimlerin ve duyguların bir kısmı daima iyiliğe bir kısmı da daima fenalığa sebep olur. Eğiticilere düşen iyiliğe hizmet eden duygu ve eğilimleri kuvvetlendirmek, kötülüğe sebep olanları köreltmektir."(Bilgin-Selçuk, 1991, 96).

d-)İradenin Güçlendirilmesi

Çocuklara sürekli bilgi verilmesinin yanında iradelerinin de güçlendirilmesi ahlâk eğitim sürecini hızlandıracaktır. Çocuklara ellerindeki mevcut bilgiyi nasıl kullanacakları anlatılmalı, istişare ve karar verme yetilerinin geliştirilmesi için gerekli eğitimler verilmelidir (Bilgin, Selçuk, 1991, 97).

e-)Toplumsal Duygular Zaafa Dönüştürülmemelidir

Toplumsal eğilimler, aile ahlâkının ve sosyal ahlâkın zayıf veya güçlü olmasının en önemli yapı taşlarıdır. Bunların eğitimine ve yönetimine önem verilmelidir. Başkasının duygularından etkilenme, başkasının duygularına katılma, merhamet, şefkat gibi eğilimleri beslemek ve güçlendirmek gereklidir.

Öğrenciler, insanların acılarından ve sıkıntılarından haberdar olmalıdırlar. Yoksulluk manzaralar karşısında kendilerini başkalarının yerine koyarak kıyas yapmaya alışmalıdırlar. Aksi olursa, yani çocuklar insanların yoksulluk ve düşkünlüklerinden habersiz bırakılır, yalnız kendi hayatları ile meşgul edilir ve "Sana ne!, Senin neyine lazım!, Sen kendine bak!" gibi sözlerle toplumsal eğilimleri köreltilirse, merhamet ve şefkat duygulan gelişmeyecektir. Fakat bu eğilimlerin aşırı derecede şiddet ve güç kazanması uygun değildir. İnsanın, çevresinde göreceği en doğal bir yoksulluktan ve olumsuzluktan bile aşırı derecede etkilenecek hâle gelmesi, hayatını üzüntüler içinde geçirmesine sebep olabilir.

f-)Kendini ve Başkasını Sevmekten Vatan Sevgisine

Kendini sevme, giderek en çok ilişkide bulunulan kişilere yönelir. Anne babaya veya onların yerini tutan kişilere, kardeşlere sevgi duyulur. Sonra akrabaya, komşuya ve nihayet toplumdaki diğer insanlara ve tüm insanlara uzanılır.

Aile, başkasını sevmekte kaynaktır. Çocuklar, diğer insanları sevmeye, onlara karşı iyiliksever olmaya, ancak önce ailelerindeki kişileri sevmek, onlara karşı iyiliksever olmakla ulaşırlar. Ulusun bireyleri arasındaki bağlar, aile bireyleri arasındaki bağlara kıyasla değerlendirilir. Yasalara saygı ve itaate, anne babaya saygı ve itaatle alışılır. Okul, çocuklar için ikinci ailedir. Anne babalar kadar, öğretmenler de çocukların sevgisini ve saygısını uyandırmak kötü muamelelerle ve adaletsiz davranışlarla bu sevginin ve saygının zedelenmesine izin vermemeli, öğrenciler arasında iyi ilişkiler kurulmasına özen göstermeli, aralarında nefrete sebep olacak olayları önlemelidirler.

Toplumsal eğilimlerin en önemlisi vatan sevgisidir. Öğrencilere, vatanlarını, uluslarını ve onlara ait şeyleri sevdirmelidir. Ancak bu sevginin aklı fikri durduracak bir şekil almasına, cahilce bir taassup hâline gelmesine izin verilmemelidir. İnsan, başka ulusların üstünlüklerini değerlendirebilmen, kendi eksikliklerini görebilmeli, buna rağmen kendi vatanını ve milletini en çok sevmelidir. Vatanını ve milletini en ileri vatan ve milletler arasında görmek amacına ve çabasına sahip olmalıdır. Vatanın geçmişteki ve bugünkü hâlini, gelecekteki çıkarlarını değerlendirmek, ihtiyaçlarını keşfetmek, vatanı bilinçli olarak sevmek için şarttır.

g-)Yüksek ve İnce Duygulara Yönlendirme

Eğitim öğretimin en önemli amacı, çocuklarda, doğruya, iyiye ve güzele olan eğilimin güçlendirilmesidir. Doğruyu ve gerçeği öğrenme merakı herkeste vardır. Bu merak, amaca uygun yönde yönlendirilmelidir. Herkes, gerçeğe sevgi ve bağlılık göstermeli, gerçeklere varmaktan zevk ve neşe duymalı, yalandan nefret edip kaçınmalıdır. Bunun için çocukları düşünmeye, araştırıp keşfetmeye teşvik etmeli, onlarda gerçeği keşfetmekten doğacak zevki ve neşeyi uyandırmalıdır. Örneğin, bir hatasını itiraf ettiklerinde, anlayış göstermeli, doğruyu söylediklerinde, onları pişman edecek şekilde şiddet göstermekten kaçınmalıdır.(Aydın,2003,72-73)

C-)DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ DERSİNİN ÇOCUĞUN AHLÂK GELİŞİMİNE ETKİSİ

"Çocuğa özgünlük bilinci yerleştirilmelidir; onun dünyada bir tane olduğu, ben hayattan ne bekliyorum sorusunun yanında "hayat benden ne bekliyor" sorusunu sormaya başlama çalışmaları yapılabilir. Bu konuda şu yöntem önerilebilir: Kısa bir süre rahat bir oturma pozisyonunda, çocuğun isterse gözlerini kapayarak dünyada bir tane olduğunu hissedip, bu dünyaya ne hizmet edeceği somsunu sorup düşünmesi beklenebilir. Daha sonra düşündüklerini yazıyla, resimle, müzikle, dansla, oyunla ifade etmeleri istenebilir.

Mutluluk diğer bir ifadeyle, insanın potansiyelini, yeteneklerini gerçekleştirmesidir. Bu amaca yönelik olarak öğrenciden, istenen konuya ilişkin fikirlerini sadece sözle veya düz yazıyla değil, resimle, müzikle, dansla, oyunla, bir senaryoyla, bir hikâyeyle de ifade etmesi beklenebilir.

Peygamberlerin ve bilge insanların hayatları öğrenciler tarafından dramatize edilebilir.

Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerinde karakter etiği temel alınmalıdır.

Karakter etiği etkili bir yaşamın temel ilkeleri olduğunu ve insanların ancak bu temel ilkeleri öğrenip, kendi temel kişilikleriyle bütünleştirdikleri takdirde gerçek başarıyla sürekli mutluluğu yakalayabileceklerini vurgulamaktadır.

Kişilik etiği ise, başarıyı toplumdaki imajın, tavır ve davranışların, insanlar arası etkileşim süreçlerini kolaylaştıran beceri ve tekniklerin sonunda elde edilebilir. Köklü bir dürüstlük ve temelde güçlü bir karakter yoksa yaşamın çetin sınavları er ya da geç gerçek amaçların yüzeye çıkmasına neden olur ve insanlarla ilişki konusundaki başarısızlık da kısa süreli başarının yerini alır.

En güzel iletişimi karakter sağlar. Emerson un söylediği gibi, "ne olduğun kulağımda öylesine çınlıyor ki, ne dediğini duyamıyorum."

Sonuçta ne olduğumuz, söylediklerimiz ya da yaptıklarımızdan çok daha güzel bir iletişim kurar.

Öğrencilere bilgi vermenin ötesinde karakter eğitimi vermek Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin temel işlevi olmalıdır."(Özdoğan,2004,308-309)

Dini değerlerin özellikle dini erdemlerin planlı ve programlı öğretim kapsamında teorik olarak öğretilmesi yeterince pratik sonuç vermemektedir. Bunların devam eden kalıcı tutumlar ve yaşantılar olarak kazandırılması ve bu konuda karşılaşılan problemlerin çözümü bir eğitim sorumluluğu olarak önümüzde durmaktadır. Ancak dinî değerlerin kalıcı yaşantılar olarak kazandırılmasını güçleştiren en büyük etken çocuğun sosyal bir varlık olarak çevreye bağımlı bulunmasıdır. Onun yaşadığı kültürel çevredeki etkileşimleri ve o çevreden edindiği informal birikimleri kişiliğinin şekillenmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Çocuk okula çevreden aldığı birikimlerle gelmektedir. Karşılaştığı yeni bilgilere bu birikimlerle, özellikle dini konulardaki yeni bilgilere çevreden edindiği ön kabullerle yönelmekte, yeni edindiği bilgileri onlarla karşılaştırmakta hatta onlarla test etmektedir.

Görünen o ki duygusal içerikli çekim merkezleri bireyleri yönlendirmede programlı eğitimden daha etkili olmaktadır. Bu etkiyi sadece çekim merkezlerinin yoğun çabalarına bağlamak yanıltıcı olur. İnsandaki bir birlikteliğe ait olma ve paylaşma duygusunun psikolojik rahatlatıcılığını göz ardı edemeyiz.

Bu bakımdan ahlâk eğitiminde teorik öğretilerin yanı sıra öğretilen değerlerin nasıl yaşanacağı ve nasıl yaşatılacağı hususundaki tedbirlerin de bir rehberlik konusu olarak ele alınması zaruridir.(Cebeci,2002,224)

"İnsana acılarla baş edebilme donanımı kazandırmak önem taşımaktadır.Çocuk kendisini bekleyen yaşantılara hazırlanmalıdır. Bu noktada dinin yaklaşımından yararlanılabilir.İnsanın acıyla baş edebilmesinde paradigma değişimi gerekmektedir. İslâm dininin insana sunduğu paradigmada, dünyanın bir sınav yeri olduğu, her iyilikte bir kötülük, her kötülükte bir iyilik olabileceği, insana kaldıramayacağı yükün yüklenmeyeceği ilkeleri mevcuttur.

Öğrencilerin olumlu yönlerine odaklanarak kendilerini gerçekleştirmelerine yardımcı olunabilir. Covey bu yaklaşımı "başkalarının senaryosunu yazmak" olarak isimlendirmekte ve şöyle örneklemektedir; "akademik açıdan bir sınıftaki çocuklara aptal etiketini, sözde aptal olan bir sınıf dolusu diğer çocuğa ise, zeki etiketini basan

bilgisayar raporu, yılın başında öğretmenlerin öğrencilerle ilgili paradigmalarını oluşturan bir ölçüt halini alır. Yönetim beş buçuk ay sonra hatayı anlar. Kimseye bir şey söylemeden çocuklara tekrar test uygulamaya karar verirler ve sonuç şaşırtıcı olur. "Zekî çocukların zeka testi puanları iyice düşük çıkar, çünkü onların zihinsel güçleri sınırlı, iş birliğine yanaşmayan ve eğitilmesi güç çocuklar oldukları sanılmıştır. Öğretmenlerin paradigmaları kendi kendisini doğrulayan bîr kehanete dönüşmüştür. Buna karşılık aptal çocukların puanı yükselmiştir. Çünkü öğretmenler onlara zeki öğrenciler gibi davranmıştı ve enerjileri, umutları, iyimserlikleri, heyecanları çocuklar için yüksek kişisel beklentiler ve değerlilik duygusunun yansıması olmuştu. Bu öğretmenlere yarı yılın ilk birkaç haftasında durumun nasıl olduğu sorulduğunda nedense yöntemlerimiz etkili olmadı, bu nedenle hepsini değiştirmek zorunda kaldık diye yanıtlamışlardı. Öğretmenlere verilen bilgi çocukların zeki olduklarını açıklıyordu. İşler yolunda gitmeyince hatanın eğitim yöntemlerinde olduğuna karar verdiler ve yöntemler üzerinde çalıştılar. Proaktif olanlar ise, kendilerine dönüp, kendi etki çemberlerinin içinde çaba gösterdiler. Öğrencilerin görünüşteki yetersizliği, aslında öğretmenin esneksizliğinden başka bir şey değildi."(Özdoğan,2004,309-310)

Öğrenci için dini bir birliktelik ya da bu anlamda bir gruba aidiyeti ona güçlü bir dayanak teşkil eder. Bu aidiyeti dikkate almadan çocukta gözlenen ya da var sayılan istenmeyen tutumları değiştirebilmek güçtür. Dini değerler açısından ortaya çıkan olumsuz sosyalleşmelerin uyaranları ve pekiştiricileri dışarıda ve kontrol dışındadır. Kontrol edilemez sosyal çevreden gelen kazanımların sadece sınıf ortamındaki bilişsel çabalarla değiştirilmesi çok güç hatta bazı durumlarda imkansızdır. Bu durumda öğretmenin tavrı bir rehberlik tutumu olarak aynı yolla sosyal etkileme ve pekiştirme şeklinde olmalıdır.

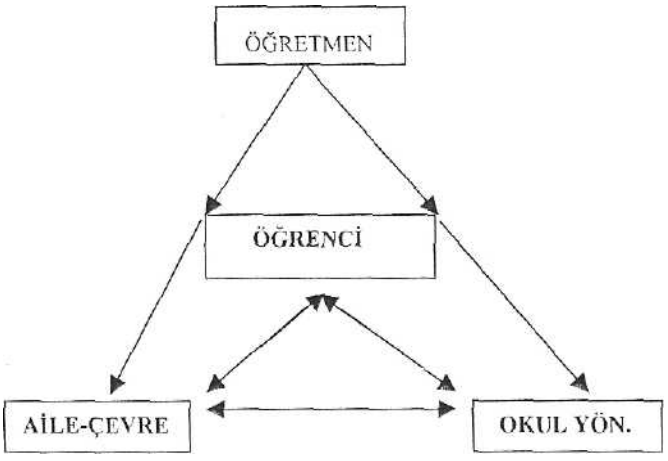

Şekil : Öğretmenin Öğrenci Bağlantılı Sınıf Dışı İlişkileri

Öğretmen öğrencinin tepkisel ve edimsel davranışlarında kendi öğretici sosyal tutumunun ve öğrenciyi etkileme biçiminin önemini ihmal etmemelidir. Öğretici sosyal tutum, öncelikle öğrencinin anlayış ve kabullerini paylaşarak onlardan hareket etmeyi gerektirir. Kur'an'da anlatılan Hz. İbrahim'in kavminin putperest tutumundan hareketle, önce yıldızı, sonra ayı, sonra güneşi tanrı kabul eder görünerek onları Allah inancına taşıması olayı öğretici sosyal etkileme yöntemine güzel bir örnektir. Öğretmen istenmeyen tutum ve davranışlar gösteren çocuğa ancak "yerine bir başkasını koyma tekniği" ile yardımcı olabilir. Bunun için de öğretmene öğrencilerini iyi tanıyarak, onların ortak gelişim özelliklerinden yararlanmak suretiyle, onlarla olumlu diyalog ve işbirliği içinde birlikte hedefler belirlemesi önerilir.(Cebeci,2002,225-226)

"Din eğitiminde empatik yaklaşım son derece önem taşımaktadır. Öncelikle Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretmenlerinin empatik olma becerisini kazanmış ve uygulayan insanlar olması beklenmektedir.

"Çanların kimin için çaldığını hiç merak etme; çanlar senin için çalıyor", İngiliz edebiyatının en önemli satırlarından biridir. John Donne'un bu düşüncesi, empati ve ilgilenme arasındaki bağın püf noktasına işaret etmektedir:

Diğerinin acısı benim de acımdır. Diğerinin hislerini paylaşmak, ilgi göster-mektir. Bu anlamda ahlâki ikilemler olası kurbanlar içerdiğinden ahlâki kararlar verirken sık sık empatik bir tavır alınır; Bir arkadaşınızın incinmesini önlemek için yalan söylemeli misiniz? Hasta bir arkadaşınızı ziyaret etme sözünü mü tutmalısınız yoksa onun yerine son dakikada gelen bir yemekli eğlence teklifini mi kabul etmelisiniz? Aksi takdirde ölecek olan birisi için suni solunum ne zamana kadar çalıştırılmaz?

Bu ahlâki soruları ortaya atan empati araştırmacısı Martin Hoffman'a göre, ahlâkın kökleri empatide bulunur çünkü acı çeken, tehlikede olan veya bir mahrumiyet içinde bulunan potansiyel kurbanlara empati göstererek sıkıntılarını paylaşmak, insanları onlara yardımcı olmaya sevk eden şeydir. Kişisel ilişkilerde yaşanan empati ve özveri bu doğrudan bağıntının ötesinde, Hoffman, empatik duygu kapasitesinin, yani kendini diğerlerinin yerine koyabilmenin, kişileri bazı ahlâki ilkeleri izlemeye yönelttiği görüşündedir."(Özdoğan,2004,310)

"Hoffman, bebeklikten itibaren empatinin doğal bir işleyişinin olduğunu fark etmiştir. Daha önce de gördüğümüz gibi, bir yaşındaki bir çocuk bir başkasının düşüp ağlamaya başladığını gördüğünde kendisi de o sıkıntıyı hisseder, duygu birliği o kadar güçlü ve doğrudandır ki, sanki acı çeken kendisiymiş gibi baş parmağını ağzına götürür,

başını annesini kucağına gömer. İlk yaşından sonra çocuklar diğerlerinden ayrı olduklarının farkına vardıklarında, örneğin ağlayan bir bebeğe kendi oyuncak ayısını vererek, diğerini etkin bir şekilde yatıştırmaya çalışırlar. Henüz iki yaşındaki çocuklar, başkalarının hislerini gösteren işaretlere karşı daha da hassaslaşırlar; örneğin bu noktada ağlayan bir çocuğa, gururunu incitmeden yardımcı olmanın en iyi yolunun dikkati onun üzerine fazla çekmemek olduğunu anlayabilirler.

Çocukluk dönemine gelindiğinde, empati en ileri aşamasına ulaşır. Çocuklar o anki durumunun ötesindeki sıkıntıları anlayabilir, birinin koşullarının ya da hayattaki konumunun kronik bir sıkıntının kaynağı olabileceğini görürler. Bu noktada kötü durumda olan bir gruptaki -fakirler, ezilenler, toplumdan dışlanmışlar gibi- herkese karşı bir şeyler hissedebilirler. Bu anlayış ergenlikte talihsizlik ve adaletsizliği iyileştirmeye yönelik ahlâki inançları destekleyebilir. Empati bir çok açıdan ahlâki karar ve davranışların temelinde yer alır.Dolayısıyla ahlâk eğitiminde öğrenciye empatik olma becerisinin kazandırılması gerekmektedir.

Sonuç olarak, bu yaklaşımlarda Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerinde öğrencilere içlerindeki potansiyeli ortaya çıkaran, uygulamaya yönelik, yaşamlarıyla iç içe, sorunlarını çözmede ve vizyon geliştirmede yardımcı içerikle zenginleştirilmiş konular karşılıklı konuşma, düşünceleri yazıyla, resimle, müzikle, dansla, oyunla, senaryoyla, hikâyeyle ifade etme drama yöntemleriyle desteklenerek paylaşırsa gelecek için umudumuz olan nesiller güçlendirilmiş olacaktır."(Özdoğan,2004,311)

"Görülüyor ki hayatın en temel yaşantısını ve değerini bu düzeydeki insan, algılayabilmekte ve hayatıyla örnekleyebilmektedir. Din insanın, mutluluğu için önemli bir kaynak olduğu için Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinde mutluluk konusunun işlenmesi önem taşımaktadır." (Özdoğan,2004,305)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

1.Model

"Deneme modelleri; neden-sonuç ilişkilerini belirlemeye çalışmak amacı ile, doğrudan araştırmacının kontrolü altında, gözlenmek istenen verilerin üretildiği araştırma modelleridir. Deneme modelinde, gözlenmek istenenlerin araştırmacı tarafından üretilmesi söz konusudur. Deneme modelli bir araştırmada amaçlar, genellikle hipotez şeklinde ifade edilir. Böylece olayların olası nedenlerine ilişkin yargılar sınanmış olur. Deneme modeli ile yapılan araştırmalarda, mutlaka bir karşılaştırma vardır."(Karasar, 2000,87-88) Deney öncesi ve sonrası ölçmelerin anlamlı ölçüde birbirinden ayrı olması yapılacak karşılaştırmaların yorumunu gösterir.(Karasar,2000, 102).

Bu araştırmada deneysel model kullanılmıştır. Gruba önce ön test uygulanmıştır daha sonra grup çalışması sonucunda bir son test yapılmıştır.Her iki ölçüm arasındaki ilişkiye bakılmıştır.

2.Evren

Bu araştırmanın evrenini, 2004-2005 eğitim-öğretim yılında, Ankara ili Kazan ilçesine bağlı Milli Eğitim Bakanlığı bünyesindeki Atatürk İlköğretim Okulu 6. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır.

3.Örneklem

Ankara ili Kazan ilçesindeki Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Atatürk İlköğretim Okulunda öğrenim görmekte olan toplam otuz tane 6. sınıf öğrencisi çalışmanın örneklem grubunu temsil etmektedir.

Seçilen deneklerin özellikleri:

-Seçilen denekler genellikle 11-12 yaş grubunu temsil etmektedir.

-Seçilen denekler 12 kız 13 erkek öğrenciden oluşmaktadır.

-Seçilen deneklerin derse devamını engelleyecek herhangi bir sağlık problemi yoktur.

4-)Aşamalar

Ahlâk Eğitiminin Grupla Yapılmasının Faydaları:

Çocuklar doğaları itibariyle dinamik olup, sahip oldukları enerjileri grup halinde kanalize etmeye ve bir disiplin ve işbirliği anlayışı aşılamaya yardım eder.Gruplar halinde yapılması ayrıca çocukların düşüncelerini organize etmelerini ve fikirleri ile duygularını dile getirmelerini sağlar.

Ahlâk eğitiminin grup halinde yapılması, yaşamış oldukları aile birimi,bir grup veya bir toplum içinde yaşadıkları için davranışlarını bu yönde kanalize edebilir. Öğrenme süreci her yönden gerçekleşsin diye oyunlar kullanılması gerekmektedir. Çocuklar işbirliği ve huzur içinde birlikte olmak gibi temel değerlerin geliştirilmesine ihtiyaç duyarlar, bu ihtiyaç grup halinde yapılacak etkinliklerde gerçekleşir.Çocuklar birlik halinde dinleme, düşünme, birlik halinde hareket etme, oynama ve çalışma alışkanlıkları kazanırlar

Grupla yapılan etkinlikler sayesinde tüm insani değerler geliştirilebilir. Örneğin, oyunların, piyeslerin, sanatın, zanaatın, tartışmaların bilmecelerin ve diğer birçok etkinliğin toplamı bunu sağlayabilir. Çocukların yetenek ve ilgi alanlarının, yelpazesi sınırlı olmağından, belirli bir mesaj aktarmak İçin yüzlerce durum yaratabiliriz. Grup çalışması aynı zamanda normalde sessiz, suskun olan çocuğun da bir katkıda bulunmasını sağlar. Çocukları amacı olan etkinlik çerçevesinde bir arada olduklarında ve birlikte öğrendiklerinin farkına vardıklarında bütünlük duygusu geliştirirler.

Veri Toplama Araçlarının Geliştirilmesi

Çalışmalar uygulanmadan önce literatür taraması yapılmış ve yöntemler hakkında bilgi toplanmıştır.Yöntemlerin uygulanacağı ders konuları belirlenmiştir.

Bu araştırmada bir program çerçevesinde uygulanan Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin ahlâki konularının İlköğretim 6.Sınıf öğrencilerinin ahlâk gelişimindeki etkililiğini istatistiksel olarak test etmek amacıyla ön test ve son test tekniği kullanılmıştır.

Çalışmamız için gerekli olan ön test ve son test sorularını aşağıdaki aşamalardan geçerek hazırlamaya çalıştık:

Araştırma konumuzla ilgili standart bir örnek olmadığı için. bir test sorularını geliştirmek amacıyla daha önce yapılmış benzer çalışmaların soru örneklerini inceledik.Ayrıca Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin İlköğretim 6.Sınıf ahlâki konularını inceleyerek bunların ışığında konumuza uygun düşecek ve ulaşmak

istediğimiz gayeyi sağlayacak konu başlıklarını belirleyerek buradan soru taslağı elde etmeye çalıştık.Hazırlanan soru taslağında çocukların gelişim basamakları göz önüne alınarak,özel bir itina ile sorular düzenlenmeye çalışıldı.

Tez danışmanı hocamız ile görüşmelerimizde sorulara son şeklini vermeye çalıştık. Bu şekilde oluşturulan test örneği 30 kişilik bir öğrenci grubuna deneme mantığında uygulanmıştır.

Deneme uygulamasından sonra test cümleleri tekrar gözden geçirilerek gerekli değişiklikler yapılmış, araştırma tekniğinde yardımlarına başvurduğum tez danışmanım Sayın Yrd.Doç.Dr.Öznur Özdoğan ve Gazi Üniversitesinden Ölçme ve Değerlendirme hocalarının yol göstermeleri ve Sayın Prof. Dr.Cemal Tosun'un incelemeleri ile sorular diziliş ve ifade bakımından uygulamaya hazır hale getirilmiştir.Daha sonraki aşamada ise anketimiz çoğaltılarak uygulamaya hazır hale getirilmiştir.

Uygulamaya karar verdiğimiz soruların yanıt bölümleri, tek cevap işaretlenecek şekilde düzenlenmiş. değerlendirmenin kolaylığı ve tutarlılığını sağlamak gayesi ile tek cevap dizisi kalıbına indirgenmeye gayret edilmiştir.

Ahlâki Gelişim Anketi ismindeki tutum anketinin amacı, anketteki soru sayısı ve nasıl cevaplanacağı konusunda cevaplayıcılar için kısa bir açıklama hazırlanmış ve cevaplayıcıların cevaplarının yansız olmasını sağlamak için ankete isim yazmamaları istenmiştir.

İfadelerin Test İçinde Dağıtılması:

Ankette olumlu ve olumsuz ifade içeren 14 cümle hazırlanmıştır. İfadeler "Katılıyorum", "Biraz Katılıyorum","Katılmıyorum" şeklinde cevaplandırılmak üzere düzenlenmiştir.İfadelerden bazıları cümle olarak olumsuz ancak anlam olarak olumlu ya da tam tersi şekilde düzenlenmiştir.

Maddelerin puanlanması maddenin olumlu ve olumsuz oluşuna göre değişir. Olumsuz maddeler olumlu maddelerin tersine puanlanır.Araştırma hedefimiz doğrultusunda "Katılıyorum" ifadesi 3 puan, "Biraz Katılıyorum" ifadesi 2 puan, "Katılmıyorum" ifadesi 1 puan olarak düzenlenmiştir.

Ankette yer alan ifadeleri içeren ahlâk konuları ana başlıklar halinde şu şekilde sıralayabiliriz:

-Anne babaya sevgi ve saygı

-Dostluk ve Kardeşlik

-Kötü zanda bulunmamak

-Paylaşmak ve yardımlaşmak

-Yalan söylememek

-Başkalarının hakkına saygı

-Alay etmemek

-Lakap takmamak

-Başkalarının özel hayatına saygı

-Dedikodu yapmamak

-İftira etmemek

-Hile yapmamak

Bu konular 6.Sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinde yer alan ahlâki konuları içermektedir.

Verilerin Toplanması

"Çeşitli ilim dallarında farklı araştırma yöntemleri kullanılmaktadır. Betimleme (survey) yöntemleri, olayların, objelerin, varlıkların, grupların, kurumların ve çeşitli alanların "ne" olduğunu belirlemeye ve açıklamaya çalışan incelemelerdir. Bunlarla mevcut durumlar aynen ortaya konmaya çalışılır. Ayrıca "ne" yapmak istendiği, bunun "nasıl" yapılması gerektiği gibi sorulara da mevcut durumdan elde edilen verilere dayanılarak cevaplar bulunmak istenir. Böylece verilerin analizi ve açıklanması suretiyle yorumlama, değerlendirme ve yeni durumlara uygulanacak şekilde genellemelere ulaşma gibi, daha yüksek düzeydeki işlemlere de yer verilmektedir.

Genellikle okulla ilgili araştırmalarda kullanılan okul surveyleri sayesinde anket,gözlem, soruşturma, test ve diğer ölçme ve değerlendirme teknikleri yardımıyla dersler,öğretme yöntemleri, öğrenciler gibi birçok konuda veri toplama,bunların analizleri ve değerlendirmeleri yoluyla eğitim faaliyetlerinin niteliğini geliştirme imkanı sağlanabilir."(Kaptan,1983,63-68)

Tezimizi kavramsal ve kuramsal açıdan temellendirmek için Genel Psikoloji, Eğitim Psikolojisi,Eğitim Felsefesi,Din Psikolojisi, Çocuk ve Gençlik Psikolojisi, Eğitim Sosyolojisi, Din Sosyolojisi ve Din Eğitimi alanında yazılmış eserler, Din Eğitimi ve Öğretimi ile ilgili son yıllarda yapılmış olan çalışmalar taranmıştır. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi programları; Ahlâk ilkeleri açısından analiz edilmiştir.

Ayrıca , Eğitimde Program Geliştirme ile ilgili eserler yararlanılan önemli kaynaklar olmuştur.Kaynaklar yeri geldikçe dipnotlarda ve topluca bibliyografyada gösterilmiştir.

Yöntemlerin Uygulanması

Sınıflarda uygulanacak ünitelere ilişkin yıllık ve günlük ders planları hazırlanmıştır.Bu derslerde Ahlâk Eğitimi bölümünde değindiğimiz ders anlatım teknikleri kullanılarak konular işlenmiştir.

2004-2005 eğitim-öğretim yılının başında ön test ,sonunda ise son test, kırk dakikalık süre içerisinde uygulama yapılan sınıftaki toplam 30 öğrenciye(n=30) uygulanmıştır.

Verilerin Analizi

6. sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinde yer alan ahlâki konuları içeren bu araştırmada, araştırmacının tespit ettiği alt problemlere cevap bulabilmek için elde edilen veriler istatistiki metotlarla analiz edilmiştir.

Araştırma verilerinin çözümlenmesinde, amaçlara göre;aritmetik ortalama, standart sapma,araştırma verilerinin tek tek analizlerinin yapılabilmesi amacıyla SPSS paket programından t-testi analizi yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular ilerleyen bölümlerde verilmiştir.

Anketten elde edilen toplam puanlar SPSS 11.00 Bilgisayar İşletim Programı yardımıyla,İlişkili Örneklemler İçin t-testi(Paired Samples t-test) kullanılarak karşılaştırılmıştır.Karşılaştırma sonucunda ön test ve son test ortalama puanları arasında anlamlı bir farklılaşma olup olmadığına bakılmıştır.Denencelerin sınanmasında anlamlılık düzeyi 0.05 olarak alınmış ve çözümlemeler bu doğrultuda yapılmıştır.

Anketten Alınan Ham Puanların Hesaplanması:

Her maddenin karşısındaki seçenekler cevaplayıcılar tarafından işaretlendiği için seçeneklere karşılık gelen puanlar toplanmıştır ve olumsuz ifadelerin karşısındaki puanlar tersine çevrilerek toplanmıştır.

Elde edilen neticelerle ilgili sayısal değerler tablolar halinde gösterilmiştir.
Ayrıca her ifadeye öğrencilerin ön test ve son testte verdiği cevaplar grafikler halinde karşılaştırılmıştır.

Elde edilen bilgiler araştırmanın sınırları dahilinde pratik hayatla ilişkilendirilmeye özen gösterilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

1-)BULGULAR

Öğrencilerin ahlâki eğitim öncesi ve sonrası, Ön test ve Son test puanlarının karşılaştırıldığı t-test sonuçları:

Tablo 1- Öntest-Sontest Ortalama Puanlarının T-Test Sonuçları

Ölçüm	N	X	S	sd	t	p
Öntest	30	26.76	4.82	29	16.10	.000
Sontest	30	37.93	2.11	29		

Bulgularımıza dayanarak öğrencilerin bir ders yılı süresince Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinde almış oldukları ahlâki eğitim sonucunda ahlâki yargılarında anlamlı bir yükselme olduğu söylenebilir.[$t(19)=16.10$, $p<0.05$].

Öğrencilerin eğitim verilmeden önceki ahlâki gelişim yargıları puanlarının ortalaması X=26.76 iken, bir yıl süren eğitim sonrasında X= 37.93'e yükselmiştir.Bu ortalama arasında farkın olup olmadığını görmek için yapılan 'İlişkili Örneklemler İçin t-testi' sonuçlarına göre bu iki ortalama arasındaki farkın 0.05 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu bulgu, İlköğretim 6.sınıf çağındaki öğrencilere Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinde verilen ahlâki eğitimin, öğrencilerin ahlâki gelişiminin ilerlemesinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu gösterir.Yani bu bulgu araştırmacının uyguladığı deneysel desenin öğrencinin başarısında etkili olduğu biçiminde yorumlanabilir.

Şekil-1 Birinci sorunun ön test-son test puan grafiği

1-Anne ve babamla konuşurken nazik ve dikkatli olmaya özen gösteriyorum.

a-Katılıyorum b- Biraz katılıyorum c- Katılmıyorum

1. soru için öğrencilerin verdiği cevapların ön test-son test puan grafikleri yukarıdaki gibidir. Ön test puan toplamı 52 iken son test puan toplamı 82 ye çıkmıştır.

Şekil-2 İkinci sorunun ön test-son test puan grafiği

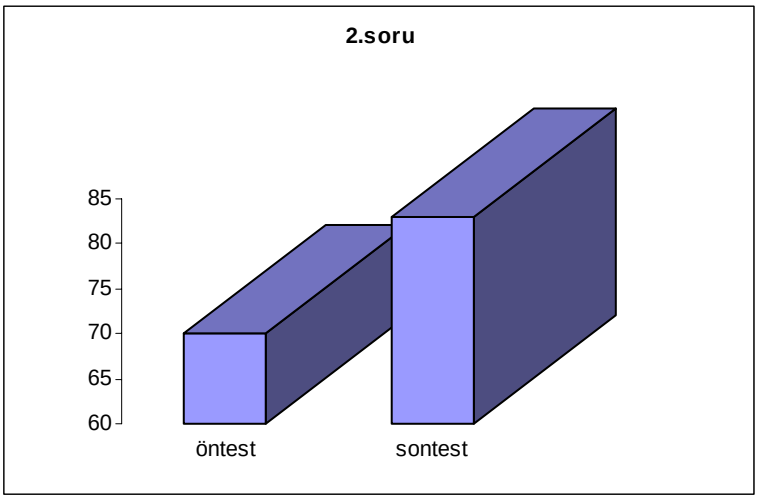

2-Dostlarım olmadan hayatın bir tadı olmadığını düşündüğümden daima iyi dostlar edinerek yaşamımı güzelleştiriyorum.

a-Katılıyorum b-Biraz katılıyorum c-Katılmıyorum

2. soru için öğrencilerin verdiği cevapların ön test-son test puan grafikleri yukarıdaki gibidir. Ön test puan toplamı 70 iken son test puan toplamı 83 e çıkmıştır.

Şekil-3 Üçüncü sorunun ön test-son test puan grafiği

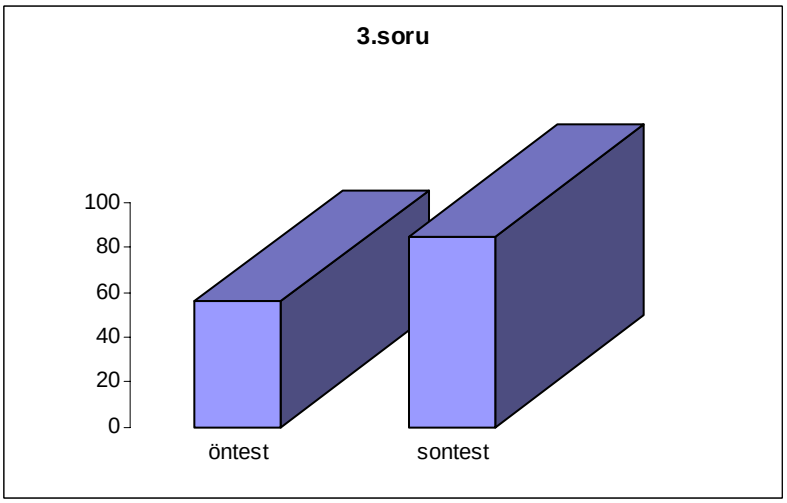

3-İnsanların çoğu bir konuda bir insanı suçlasa da kesinliği kanıtlanmadan o kişi hakkında kötü düşünceler beslemem.

a-Katılıyorum b-Biraz katılıyorum c-Katılmıyorum

3.soru için öğrencilerin verdiği cevapların ön test-son test puan grafikleri yukarıdaki gibidir. Ön test puan toplamı 54 iken son test puan toplamı 85 e çıkmıştır.

Şekil-4 Dördüncü sorunun ön test-son test puan grafiği

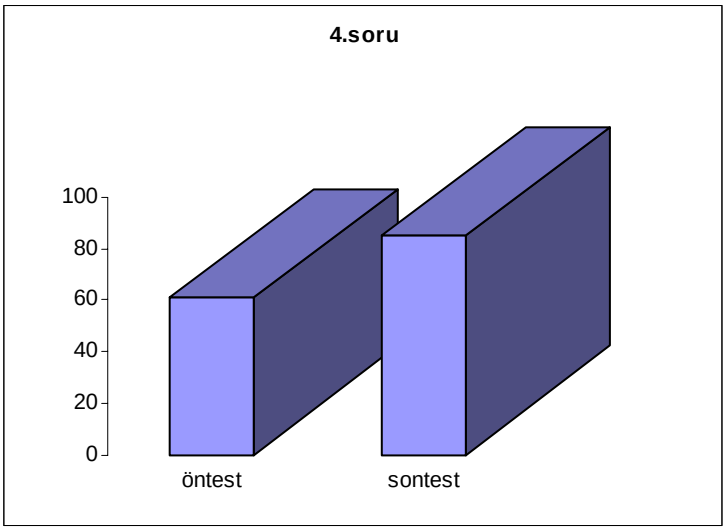

4-Çok acıkmış olmama rağmen bir arkadaşımla öğle yemeğimi paylaşabilirim.

a- Katılıyorum

b- Biraz katılıyorum

c- Katılmıyorum

4.soru için öğrencilerin verdiği cevapların ön test-son test puan grafikleri yukarıdaki gibidir. Ön test puan toplamı 61 iken son test puan toplamı 85 e çıkmıştır.

Şekil-5 Beşinci sorunun ön test-son test puan grafiği

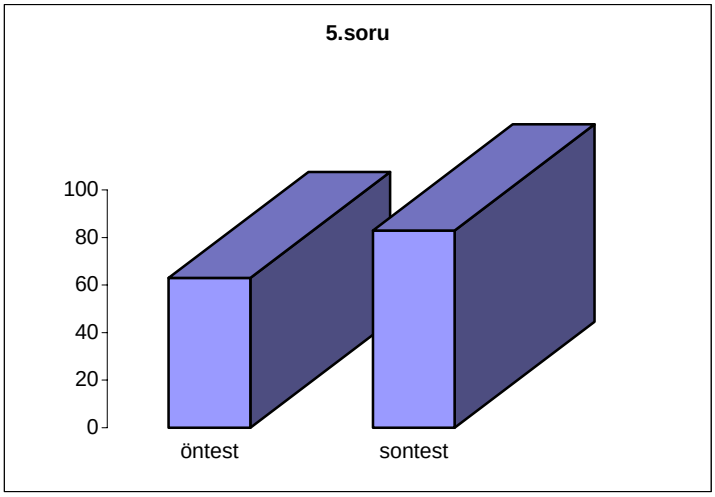

5-Ödevimi yapmadığım zaman duymadım yada unuttum şeklinde yalan söylemiyorum.

a-Katılıyorum

b-Biraz katılıyorum

c-Katılmıyorum

5.soru için öğrencilerin verdiği cevapların ön test-son test puan grafikleri yukarıdaki gibidir. Ön test puan toplamı 63 iken son test puan toplamı 83 e çıkmıştır.

Şekil-6 Altıncı sorunun ön test-son test puan grafiği

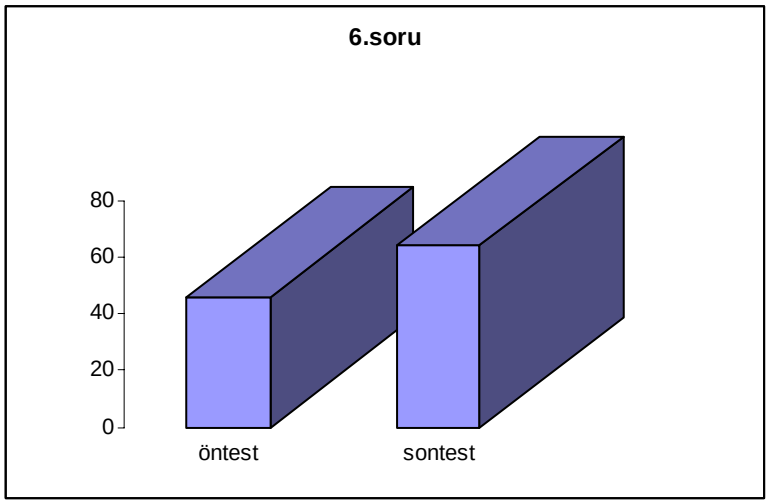

6-Arkadaşım derste bir kelimeyi yanlış söylerse dayanamayıp gülüyorum.

a- Katılıyorum

b- Biraz katılıyorum

c- Katılmıyorum

6.soru için öğrencilerin verdiği cevapların ön test-son test puan grafikleri yukarıdaki gibidir. Ön test puan toplamı 46 iken son test puan toplamı 63 e çıkmıştır.

Şekil-7 Yedinci sorunun ön test-son test puan grafiği

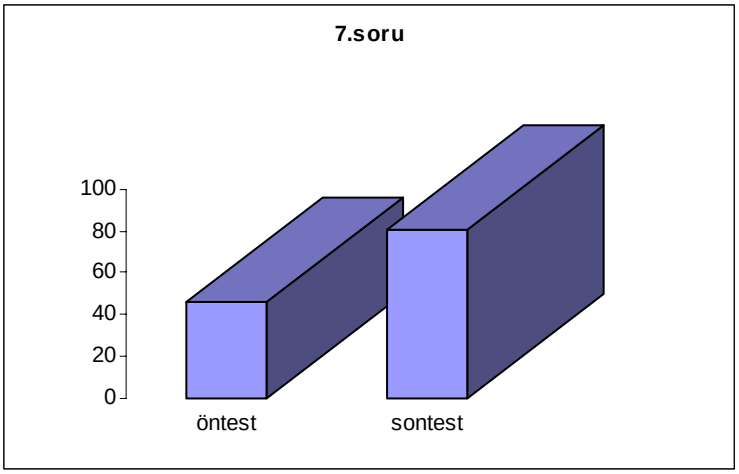

7-Sınıfta herkesin bir lakabı olmasına rağmen arkadaşlarıma lakabıyla seslenmekten hoşlanmıyorum.

a-Katılıyorum b-Biraz katılıyorum c-Katılmıyorum

7.soru için öğrencilerin verdiği cevapların ön test-son test puan grafikleri yukarıdaki gibidir. Ön test puan toplamı 46 iken son test puan toplamı 81 e çıkmıştır.

Şekil-8 Sekizinci sorunun ön test-son test puan grafiği

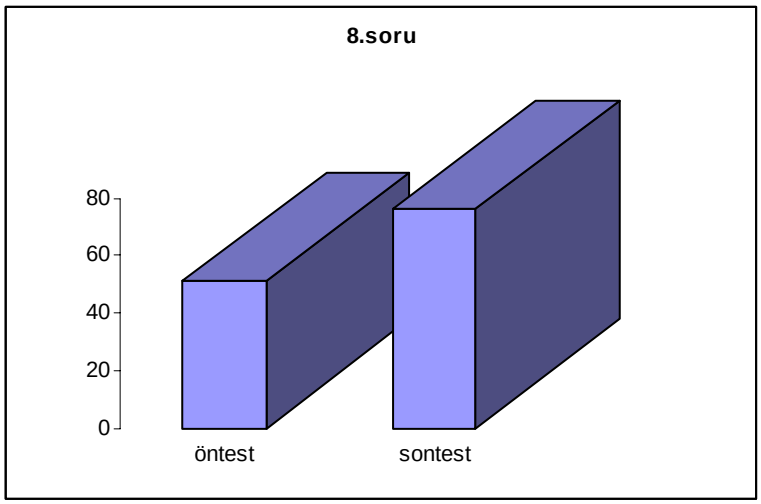

8-Aradığım bir eşyamı bulamadığımda sinirlenip anneme bağırmıyorum.

a-Katılıyorum

b-Biraz katılıyorum

c-Katılmıyorum

8.soru için öğrencilerin verdiği cevapların ön test-son test puan grafikleri yukarıdaki gibidir. Ön test puan toplamı 51 iken son test puan toplamı 76 ya çıkmıştır.

Şekil-9 Dokuzuncu sorunun ön test-son test puan grafiği

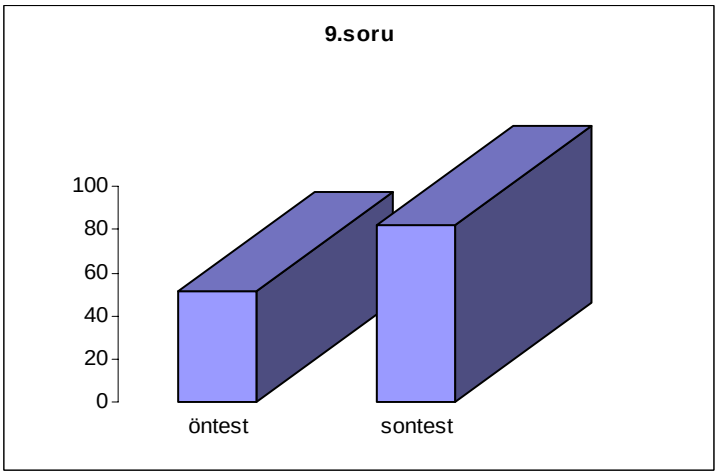

9-Kantinde uzun bir sıra olsa da daima sıramın gelmesini bekliyorum.

a-Katılıyorum

b-Biraz katılıyorum

c-Katılıyorum

9.soru için öğrencilerin verdiği cevapların ön test-son test puan grafikleri yukarıdaki gibidir. Ön test puan toplamı 51 iken son test puan toplamı 82 ye çıkmıştır.

Şekil-10 Onuncu sorunun ön test-son test puan grafiği

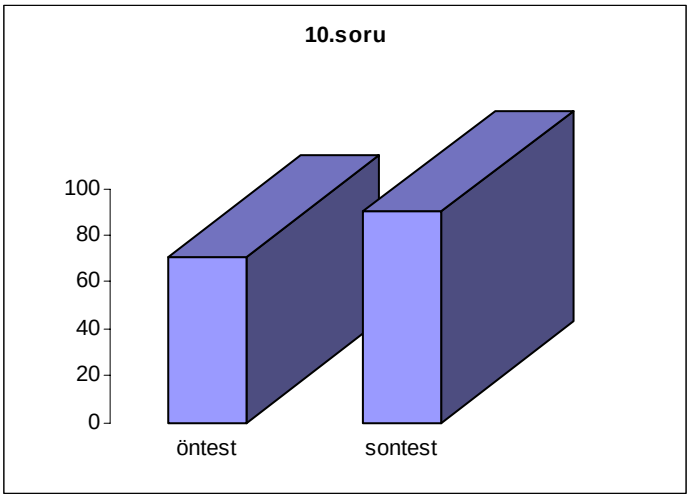

10-Sınıftaki bir arkadaşım eski kıyafetler giydiği ve derslerinde başarılı olamadığı için onunla alay etmiyorum.

a-Katılıyorum

b-Biraz katılıyorum

c-Katılıyorum

10.soru için öğrencilerin verdiği cevapların ön test-son test puan grafikleri yukarıdaki gibidir. Ön test puan toplamı 71 iken son test puan toplamı 90 a çıkmıştır.

Şekil-11 Onbirinci sorunun ön test-son test puan grafiği

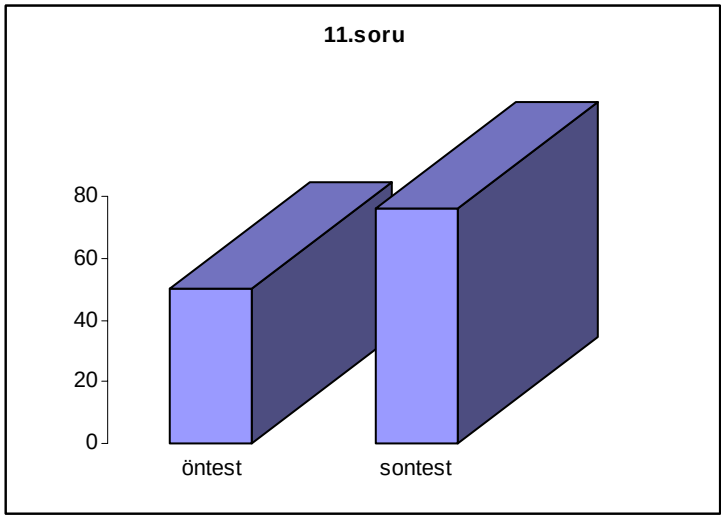

11-İki arkadaşım baş başa dertleşirken merak etsem de onları gizli gizli dinlemiyorum.

a-Katılıyorum b-Biraz katılıyorum c-Katılmıyorum

11.soru için öğrencilerin verdiği cevapların ön test-son test puan grafikleri yukarıdaki gibidir. Ön test puan toplamı 50 iken son test puan toplamı 76 ya çıkmıştır.

Şekil-12 Onikinci sorunun ön test-son test puan grafiği

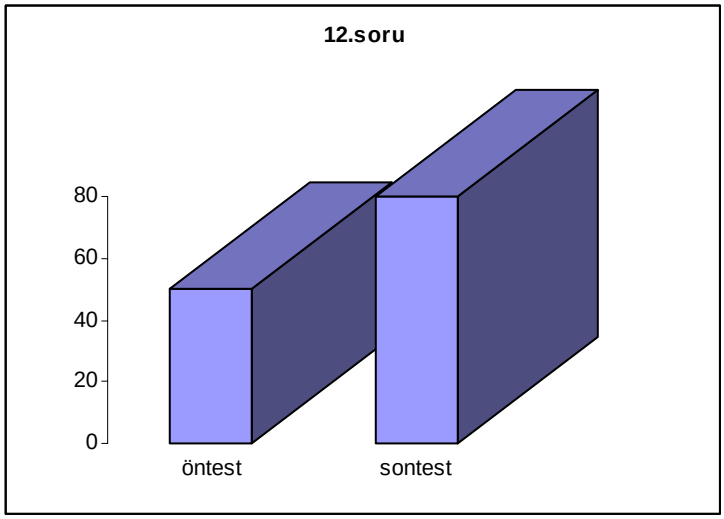

12-Arkadaşlarımdan biri beni çok sinirlendirse de onun hakkında başka arkadaşlarımla olumsuz bir şekilde konuşmuyorum.

a-Katılıyorum b-Biraz katılıyorum c-Katılmıyorum

12.soru için öğrencilerin verdiği cevapların ön test-son test puan grafikleri yukarıdaki gibidir. Ön test puan toplamı 50 iken son test puan toplamı 79 a çıkmıştır.

Şekil-13 Onüçüncü sorunun ön test-son test puan grafiği

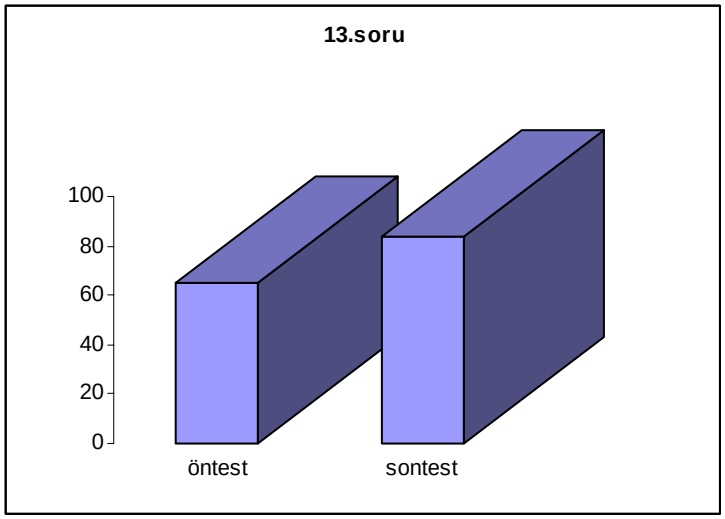

13-Hatanın bende olduğu bir kavgada ceza almamak için suçu arkadaşıma atmıyorum.

a-Katılıyorum b-Biraz katılıyorum c-Katılmıyorum

13.soru için öğrencilerin verdiği cevapların ön test-son test puan grafikleri yukarıdaki gibidir. Ön test puan toplamı 65 iken son test puan toplamı 84 e çıkmıştır.

Şekil-14 Ondördüncü sorunun ön test-son test puan grafiği

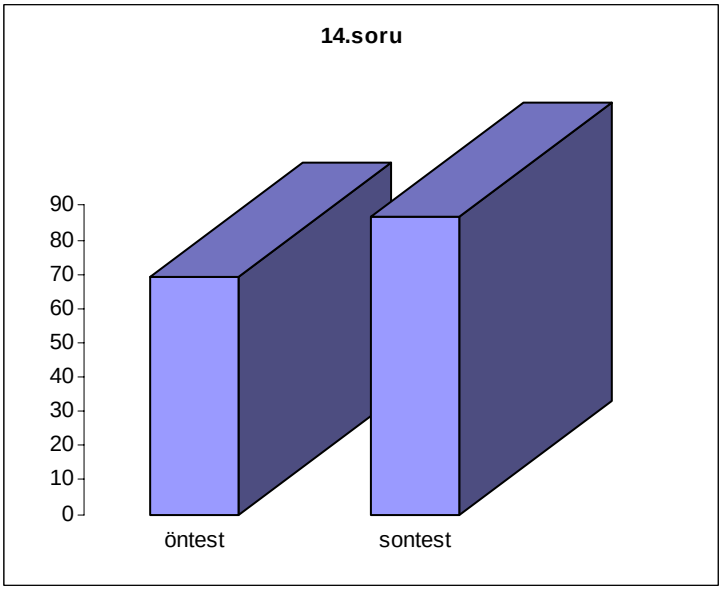

14-Hile yaparak kazanç sağlanacak bazı durumlarda insanları aldatmaktansa az kazanç sağlamayı tercih ediyorum.

a-Katılıyorum

b-Biraz katılıyorum

c-Katılmıyorum

14.soru için öğrencilerin verdiği cevapların ön test-son test puan grafikleri yukarıdaki gibidir. Ön test puan toplamı 69 iken son test puan toplamı 87 ye çıkmıştır.

2-)YORUM

Araştırmamızın sonuçlarına göre 6.sınıf öğrencilerinde 5,6,7 ve 8. sorularda diğer sorulara oranla daha düşük bir ilerleme gözlenmiştir.

Soruların içerdiği konular incelendiğinde 5.soruda ceza almamak için öğrenciler yalan söylemeyi tercih edebilmektedirler. Sınıf ortamında öğrencileri yakından izleme imkanı bulduğumdan bu durumun toplumsal kaygılardan ileri geldiğini söylemek mümkündür. Çocuk öğretmeninin ve arkadaşlarının gözünden düşmemek için yalanı tercih etmektedir. İleriki sınıflarda yalan konusunu üzerinde daha fazla durulmasına karar verilmiştir.

6 ve 7.sorularda bu yaş(11-12)döneminde en sıkıntılı durum olan alay etmek ve lakap takmak konusuyla karşılaşmaktayız. Sınıfta bir arkadaşları hata yaptığında öğrenciler dayanamayıp güldüklerini ortaya koymuşlardır. Bu davranışla ilgili kusurları örtme değeri adı altında derste çalışmalar yapılmıştır. Ancak yine de sonuç istenen düzeyde değildir. Bu durumun daha önceki tecrübelerimden yaşların bir özelliği olduğu ve zaman geçtikçe aynı duruma aynı tepkiyi vermedikleri gözlenmiştir. Lakap takmayı çocuklar daha çok gruba aidiyet nedeniyle ya da kendileri savunmak amacıyla tercih ettikleri düşünülmektedir.

8. soruda öfkeyi kontrol edebilme durumu sorgulanmaktadır. Öğrencilerle sınıf içinde yapılan çalışmalarda önce öfkelerini kontrol edemedikleri ve sevdiklerini kırdıklarını daha sonra ise bu durumda çok büyük bir üzüntü ve pişmanlık duyduklarını ifade etmişlerdir. Araştırma sonucuna göre halen bu durumun kısmen de olsa devam

ettiği görülmektedir. İleriki sınıflarda bu konunun üzerinde daha fazla durulmasına karar verilmiştir.

Araştırmamızın genel olarak sayısal verilerini değerlendirdiğimizde daha çok dersimizde bir yıl boyunca uygulaya dönük ahlâk eğitimimizin öğrencilerde olumlu yansımalarının olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Din Kültürü Ve Ahlâk Bilgisi dersinin çoğu ahlâki amacına ulaştığını söyleyebiliriz. Burada önemli olan gelişmelerin hem ahlâki yargı hem de ahlâki davranış boyutunda gerçekleşmesini sağlamaktır.

Yapılan araştırmalar ahlâk eğitiminin önemine bir kez daha dikkat çekmektedir.

Bir çok kaynak ahlâk eğitiminin ahlâki olgunluk kazandırdığına işaret etmiştir. Kulaksızoğlu'nun (2004,98) işaret ettiğine göre bireyler arası ahlâki gelişim farklı eğitim yolu ile azaltılabilir ve insanlar eğitim alarak ahlâki bakımdan bir üst seviyeye geçme konusunda güdülendirilebilirler. Eğitim almak, insanların genel geçer ahlâk kurallarını tanımalarını ve bir üst seviyeli ahlâk değerleriyle tanışmalarını sağlar. (Kulaksızoğlu, 2004, 100).

Bireyler ancak eğitim yolu ile ahlâki konulardaki sorunların çözümü konusunda düşünmeye teşvik edilebilir ve en uygun ahlâki tutum ve davranışın ne olduğu konusunda akıl yürütülmeye yönlendirilebilir.

İlköğretim dönemindeki çocuklar soyut ilke ve değerleri kavrayabilmek için ahlâki sorunları gözlerinde canlandırabilmelidirler. "İnsanlar dürüst olmalı" "yalan söylememeli" şeklinde öğütler çocuklarda davranış değişikliklerini ortaya çıkarmaya yeterli olmamaktadır(Erden ve Akman; 1997, 136). Bu nedenle çocuklara verilecek ahlâki eğitim uygulamalı yoluyla gerçekleştiği zaman daha kalıcı olacaktır.Bu bağlama Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinde ahlâki konuların uygulamaya yönelik yöntemlerle çocuklara sunulmasının yapılan test sonuçlarının istenen düzeyde anlamlı olmasında etkin bir rolü olduğu düşünülebilir.

Ahlâki davranışları çocuklarımıza kazandırmak istiyorsak onlarda nasıl bir Allah tasavvuru oluşturduğumuz sorusuna olumlu bir cevap vermemiz gerekmektedir.

Yaradanına engin bir sevgi duyan çocuk O'nun yarattıklarına da sevgiyle yaklaşacaktır.Aynı zamanda Allah'a duyduğu sorumluluk çerçevesinde kendisine daima güzel davranışları yakıştıracak ve kötülüklerden arınma yoluna girecektir. Çocuklarımıza Allah'ın bağışlayıcı, şefkatli ve kusurlarımızı örten yönünü vurgulamamız gerekmektedir. Oysa yapılan araştırmalar ahlâk eğitimimizde bu noktanın ihmal edildiğini ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda 8-15 yaş arsı çocuklar üzerinde yapılan bir araştırma sonuçları şöyledir:

Çocuklarda oluşan Allah tasavvurunda Allah'ın cezalandırıcı vasfı, af vasfından daha baskın haldedir.(Cezalandırır: %90.1: Af eder: %84.4)(Türüdü,2001,68)

Yine çocuklarımıza ahlâkı kendi yaşamında en güzel şekilde yaşamış Peygamberimizin yaşamından O'nun manevi değerlere ne kadar önem verdiğini ve onları yaşamına aktardığını, bir sevgi insanı olduğunu, hoşgörüsünü, sabrını, bağışlayıcılığını, yardımseverliğini örneklerle aktarmak ahlâk eğitiminde başarılı olmamızı sağlayacaktır.Yapılan araştırmalar okullarımızda bu yöntemin ne kadar kullanıldığını ortaya koymaktadır.

Türüdü'nün araştırmasına göre çocuklar Peygamber Efendimizi tanımak istemekte, O'na sevgi ve ilgi duymaktadırlar. (%99.5) Ancak O'nu ve uygulamalarını yeterince tanımamaktadırlar. (%62.6) (Türüdü,2001,68)

Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin ahlâki amaçlarına ulaşmasında manevi değerlerimiz arasında yer alan Ahiret'e imanın da öğrenci davranışlarındaki olumlu ilerleme de etkili olduğu düşünülmektedir.Yıl boyunca bu motif derslerde yeri geldikçe kullanılmış ve grup tartışmalarında,drama çalışmalarında başarılı geri bildirimler alınmıştır. Ayrıca uygulama sonuçlarının istenen düzeyde olmasında etkili olduğu düşünülmektedir.

Bu konuyu Türüdü'nün bulguları da desteklemektedir. Ahiret inancı çocukların iyilikte bulunma ve kötülükten kaçınma fiilleri üzerinde etkilidir.(%92.2) (Türüdü,2001,69)

Çocukların davranışlarında ahlâk eğitiminin yansımaları -iyilik yapma örneği bazında- çoğunluk teşkil edecek niteliktedir.

Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ders programındaki genel amaçlar incelendiğinde, dinî ve ahlâkî bilgilerin yanında bir çok tutum, alışkanlık ve değerlerle ilgili davranışların da kazandırılmasına yönelik amaçlar bulunduğu görülmektedir. Ancak öğrencilere bu davranışların kazandırılması, çok kolay değildir. Çünkü bu amaçlarının çoğunluğu duyuşsal alanda olup, öğrenme faaliyetlerinin düzenlenmesi ve sonuçta öğrencilerin değerlendirilmesi, bilişsel alanla ilgili davranışları kazandırmaktan çok farklıdır.

Bu dersin işlenişinde ağırlığın öğretmende olması, ders araç gereçlerinin yeterince kullanılamaması, bunlara ek olarak araştırma ve incelemenin yapılamaması nedenleri birleştiğinde, dersten istenilen verim elde edilememektedir.

Dersin amaç ve konularının yapısı gereği, deney ve gözleme fazla yer verilemediğinden, konuların kavranılması güçleşmekte, öğrenci davranışına dönüşememektedir. Çoğunlukla takrir (anlatma) yöntemiyle işlenilen derste, kulağa hitap eden bir yaklaşım söz konusudur. Bunun sonucu olarak da amaçlarda ifade edilen davranışlardan sadece bilişsel alanla ilgili davranışlar kazandırılabilmekte ve yine sadece bu alanla ilgili davranışlar ölçme değerlendirmeye tâbi tutulmaktadır.

"Çağdaş eğitimciler öğretim amaçlarını ve davranışlarını üç alanda sınıflandırmışlardır:bilişsel,duyuşsal ve psikomotor alan. Üç alan olarak sınıflandırma, ilk olarak 1960'lı yıllarda yapılmış ve bu sınıflama ilgili çevrelerce hızla benimsenmiş ve yaygınlaşmıştır. Bu sınıflamalara çeşitli ilaveler yapılmış olmasına rağmen, temelinde bu üçlü sınıflama bulunmaktadır."(Aydın,2003,2-3)

Türkiye'de konuyla ilgili tecrübî bir (alan) araştırma olmamasına rağmen Batı'da yapılan bir araştırmada, okullarda ele alınan konuların çok azı duyuşsal alanda izlenebilmektedir. Yapılan çalışmaların çoğu bilgi alanında olmaktadır. Türkiye'de de öğrenmelerin çoğu, bilişsel alanla sınırlı kalmaktadır, denilebilir. Nitekim bu durumu ifade etmek için "bugün okullarımızda eğitim değil, sadece öğretim yapıyoruz." şeklinde şikayetler dile getirilmektedir. Hâlbuki bu durum, "Okullarımızda eğitimde, öğrenmeler duyuşsal alandan daha çok, bilişsel alanda olmaktadır" ya da "Okullarda öğrenilenler, bilgi basamağında kalmakta, inanç, tutum vb. şeklinde duyuşsal alana geçememektedir." şeklinde ifade edilmelidir. Çünkü eğitim, genel anlamda davranış değişikliği sürecini ifade ederken; öğretim, okullarda, kurslarda, bir belgeye, sertifikaya dayalı, plânlı, programlı eğitim faaliyetlerine denilmektedir. Her öğretim sonucunda, eğitim vardır. Okullarımızda yapılan öğretim sonucunda çocuklar ve gençlerimiz eğitiliyorlar. Ancak bu eğitim, daha çok bilişsel alanda, yani zihinsel öğrenmelerle sınırlı kalmakta, duyuşsal alanda etkili olamamaktadır. Hâlbuki DKAB dersinin amaçlarının çoğu duyuşsal alanla ilgilidir.

Türkiye'de ilk, orta ve yüksek öğretim kurumlarında görev yapan öğretmen ve öğretim üyelerinin kullandıkları yöntemlerle ilgili birçok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalarda, ulaşılan sonuçlar birbirine yakın olup, öğretmenlerimizin, çoğunlukla takrir vb. öğretmen merkezli yöntemleri kullandıkları ve öğretim yöntemleri konusunda bilgi eksikleri olduğu bulunmuştur. (Aydın,2003,4-5)

Ahlâk eğitiminde başarılı olmak istiyorsak öğrencinin ilgisini çekecek anlatımdan çok uygulamaya ve yaşamaya yönelik yöntemler uygulamamız gerekmektedir.Aksi

takdirde DKAB dersi bilgi yüklemekten öteye gidemeyecek ve ahlâki amaçlarına ulaşamayacaktır.

Aydın araştırmasında DKAB öğretmenlerinin ahlâk eğitimi için etkili yöntemleri kullanamadığını ortaya koymuştur.

Araştırma bulguları şu şekildedir:DKAB öğretmenleri, 1.2.3. derecede, % 85.1 oranı ile, en çok takrir yöntemi ile ders işliyorlar. Yani, ders işlemiyorlar sadece kendileri anlatıyorlar. Bunu, % 71.6 ile soru cevap tekniği, % 44.1 ile öğrencinin anlatımı, % 27.1 ile tartışma teknikleri, % 22.1 ile örnek olay inceleme yöntemi ve % 16.3 ile öğrencilerin duygu ve tecrübelerinden yararlanma yaklaşımı izlemektedir. Derste en *az* kullanılan yöntemlere gelince, % 0.7 oranı ile, konunun uzmanı kaynak bir kişinin sınıfa gelmesi ve % 1.1 ile gezi ve gözlem yöntemi gelmektedir. Bunları, % 2 oranı ile küme çalışması, % 3.6 ile drama (rol oynama) yöntemi ve % 6.7 ile buldurma (Sokrates) yöntemi izlemektedir.(Aydın,1998,112)

Ahlâk eğitiminde önemli bir nokta da araştırmamızda sık sık değindiğimiz çocuklarımıza model olma konusudur.Öncelikle kendimiz yerleştirmek istediğimiz ahlâki davranışları yaşamalıyız ki inandırıcılığımız güçlü olsun.

Kur'an'a baktığımızda bütün emirlerin ve yasakların ahlâki bir fert ortaya çıkarmaya yönelik olduğunu görürüz. Kur'an'î bağlamda en üst değer "sorumluluk bilinciyle davranış sergileme" ön palana çıktığını görürüz. Çocuklarımıza yapmış oldukları eylemlerden (davranış) sorumlu olacakları bilincini kazandırmalıyız.

Peygamberimiz kendisiyle ilgili olarak "Ben ahlâki güzellik ve mükemmellikleri tamamlamak için gönderildim." Müslümanlarla ilgili olarak da "Müminlerin iman bakımından en mükemmel olanı, onların ahlâk bakımından en mükemmel olanıdır." diyerek, ahlâkı güzel ve çirkin diye ikiye ayırarak kendisinin güzel ahlâkın örneği olduğunu, bu maksatla dünyaya gönderildiğini vurgulaması dikkat çekicidir.

Özüyle sözü bir olan nesiller yetiştirmek için, ahlâk eğitimine küçük yaşlarda aile başlanması ve okulda da DKAB dersinde devamlı beslenerek teşvik edilerek desteklenmesi gerekmektedir.

Çocuğun bu döneminde ahlâki kurallar yetişkine bağlı (otoriter ahlâk) olduğundan artık zamanla bu kaynağın yakın bir çevreye değil kendi manevi değerleri haline gelmesinde de dersimize önemli bir rol düşmektedir.Çocuklarımızda kaynağını manevi değerlerden alan özgüven çalışmalarının yapılması ve devamında özünden gelen kararları uygulaması sağlanmalıdır.

Kur'an'da Allah'ın nefse takvayı ilham ettiği beyanı ahlâki şuurun zeminini oluşturur. Bunun iyi işlenmesi ve "çocukta yetenek halinde varolan vicdanın uyandırılıp geliştirilmesi belki tümüyle bir eğitim sorunu"(Zulliger,1996,37)olarak, özellikle ahlâk eğitimi sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocukların vicdan melekesinin doğru yöne yöneltilmesi, manevi değerlerle (özgüven, özveri ve sorumluluk duygusuyla) bütünleştirilmesiyle sağlanabilir ki, bu da büyük oranda anne-baba ve devamında desteklenen, etkili ahlâk eğitimi yöntemlerini uygulayan DKAB dersinin etkisiyle gerçekleştirilebilir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

1-)SONUÇ

Eğitim ve öğretimin en önemli amacı, çocukları, doğruya, iyiye ve güzel olana götürebilmektir. Doğruyu ve gerçeği öğrenme merakı herkeste vardır. Bu merak amaca uygun yönde yönlendirilmelidir. Herkes gerçeğe sevgi ve bağlılık göstermeli, gerçeklere varmaktan zevk ve neşe duymalı yalandan nefret edip kaçınmalıdır. Bunun için çocukları düşünmeye, araştırıp keşfetmeye teşvik etmeli, onlardan gerçeği keşfetmekten doğacak zevki ve neşeyi uyandırmalıdır .Bu noktada Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi önemli bir rolü üstlenmektedir.

İyi, ahlâkın en yüksek kaynağıdır. İyiye eğilim, görev duygusu, çocuklarda sorumluluk duygusunu uyandıracak şekilde işlenmelidir. Doğru, iyi ve güzel, kaynağını büyük çapta dinden alan değerlerdir. Din duygusu kişiye bu değerler uğruna fedakarlık etme azmi ve sorumluluk anlayışı yükler. Bu nedenle çocuklarımızda sorumluluk bilincinin oluşmasını istiyorsak, İlköğretimde Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin yeterli ve etkili bir biçimde işlenmesi gerekmektedir.Bu doğrultuda ahlâk eğitiminde etkili olabilecek yöntemlerin çocukların ihtiyaçları ve yönelimleri doğrultusunda zenginleştirilmesi ve kullanılması gerekmektedir.

Çocuklara dostluk ve arkadaşlık duygularını geliştirici örneklerle yardımcı olmak gerekecektir. Onların sımsıcak kalbine duygusuzluğu, acımasızlığı, kin ve nefreti sokmadan, duyarlı, merhametli, sevgi ve saygı ile cemiyette hazır hale getirmek elimizdedir. Çocuk aslında, büyüklerden iyi ve güzel örnekler görmek ister, yaratılışı bu istikamettedir. Şefkatli ana kucağında, maddi imkanları ne olursa olsun anlayışlı ve fedakarlıktan kaçınmayan aile yuvasında büyüyen ve okulda etkili bir ahlâk eğitimiyle bütünleşen çocuklar topluma başarıyla kazandırılmaya hazır demektir. Çocukların,anne-babalarına, arkadaşlarına ve çevresindeki diğer insanlara karşı davranışlarının eğitimi, kişiliğinin esasını teşkil edecektir.Ömür boyu sürecek ilişkilerde başarı ya da başarısızlık buna bağlıdır.

Ahlâkî davranışların ve tecrübelerin bir bütün hâlinde geliştiği ve bütün çevrenin etkisiyle oluştuğu düşüncesi yayıldıkça, eğitim anlayışı da değişmiştir.Bu çerçevede, ahlâkî kuralları öğretmek, telkinlerde bulunmak amacıyla şiirler ezberletmek, ant

içirmekle ahlâk öğretilemeyeceği düşüncesi ahlâk derslerine bakış açısını da değiştirmiştir.

Ahlâk dersinin başka bir amacı da çocuğun kalbini ve karakterini şekillendirmek, davranışlarının canlı bir mayası ve özü olmaktır.Öğrencilere, sınavlarda kendilerine sorulacak sorulara cevap verebilmelerini sağlayacak kadar bir öğretim, ahlâk dersi için yeterli bir amaç değildir. Elbette programda yer alan konuları esaslı bir şekilde incelemek tartışma kabul etmez bir öneme sahiptir. Ancak, bu inceleme öğrencilerimizi enine boyuna düşünmeye, anlamaya alıştıran bir araç olmalıdır.

Bu konuda, din eğitimcilerine düşen görev, din ve ahlâk öğretiminin amaçları içinde yer alan bilişsel, duyuşsal ve psiko-motor alanla ilgili davranışların tek tek belirlenmesi ve bunların sınıf içerisinde öğretmenler tarafından nasıl öğretim konusu yapılacağının açıklığa kavuşturulmasıdır.

İstenen insan tipini yetiştirmek, yani eğitmek, çağlar boyunca en önemli sorunlardan birisi olmuştur. Günümüzde bu sorun, gittikçe karmaşık duruma gelmekte ve etkisini daha da yoğun bir şekilde duyurmaktadır. Günümüzde eğitim, çok değişkenli deneysel bir bilim olarak ele alınmaktadır. Bu sebeple din ve ahlâk öğretimi de eğitim biliminin verileri ışığında planlanmalı ve yapılmalıdır.

Ahlâk eğiticisi, hem eğitmekte oldukları kişilerin özel eğilimlerini hem de bütün insanlardaki genel eğilimleri ve ihtiyaçları göz önüne almaya zorunludur. Eğilimler iyiliğe ve kötülüğe yönlendirilebilir esnekliktedir. Ahlâk eğiticisinin görevi, iyiliğe hizmet edecek duygu ve eğilimleri güçlendirmek, kötülüğe neden olabilecekleri zayıflatmak ve ortadan kaldırmaya çalışmaktır.Bunun için izlenmesi gereken yollardan bazıları şunlardır: Olanak yaratma, somut örnekler gösterme, eğilimleri birbirine karşı kullanma, akıl ve iradeyi güçlendirme, kendine saygıyı koruma, başkalarına karşı saygıyı oluşturma, gerçek yaşamdan koparmama, toplumsal duygular geliştirme, sevgi çemberini genişletme, doğru, iyi, güzel sevgisi geliştirme.

Bireyin insanca, insana yakışır değerleri hakkıyla kazanabilmesi her açıdan iyi olan bir din dersi ile mümkün olacaktır. Bu amaçla öncelikle dersin bu fonksiyonunun gerçekleştirebilmesi için hak etmesi gereken önem ısrarla vurgulanmalıdır.

Herhangi bir alanda iyi bir iş başlatmak veya adım atmak kadar ve hatta ondan da önemli olanı, başlatılmış işi geliştirerek korumak ve devam ettirmektir. Yaptığımız araştırma bu anlamda yapılmıştır.İlköğretim 6.Sınıfta Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinde yer alan ahlâki konuların onların davranışları üzerinde etkili olduğu ve bu doğrultuda ahlâki gelişimlerini olumlu yönde etkilediği bir kez daha ortaya çıkmıştır.

Araştırmamızın sonucuna göre; Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretiminin öğrenci davranışları üzerinde olumlu anlamda etkili olabileceği varsayımı doğrulanmıştır.

Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerinin ilköğretim 6.sınıf öğrencilerinin hoşgörü anlayışına sahip olmalarında, arkadaşlarıyla iyi geçinmelerinde, sorumluluk duygusu kazanmalarında, aile büyüklerine saygılı olmalarında,birlik ve beraberlik,dostluk ve kardeşlik içinde yaşamalarında yardımsever ve adaletli olmalarında özetle davranışlarında daha bilinçli olmalarında olumlu katkıları olduğu gözlenmiştir.

Dersimizin ahlâki amaçlarına ulaşmasında kullanılan yöntemler ve bu yöntemlerin uygulama yaptığımız öğrencilerin yaş seviyesine uygunluğu dersin etkinliği açısından son derece önemlidir.

Burada şu soru çok önemlidir; çocuğa vereceğimiz bilgiler onun kapasitesine ve ihtiyaçlarına uymuyorsa ne derece etkili ve kalıcı olabilir? Piaget ve Kohlberg'e göre ahlâki gelişim zihinsel gelişime paraleldir, zihinsel gelişim de fizyolojik gelişimle ilgilidir.

Ahlâk eğitimi, çocuğa fizyolojik dürtülerinin kötü ve utanılacak şeyler olduğunun öğretilmesi değildir. Kişiyi motive eden dürtülerin nerede, ne zaman ve nasıl kullanılacağının öğretilmesidir.

Ahlâk eğitiminde genel olarak bir örneklemin olması çok önemlidir. Çünkü ahlâk, davranışla ilgili değer yargılarıdır. Kur'an'dan çeşitli kıssalar taklit edilmesi açısından çok önemli birer örnektir. Çünkü çocukta ahlâk gelişimi gerek ödül ve ceza yoluyla, gerekse model ve taklit yoluyla kültürel normların doğru ve yanlış olarak kişilikte içselleşmesi ile olur. Piaget çocuğun ahlâki yargılarının, başkasına bağımlılık aşamasından kendine bağımlılık aşamasına doğru geliştiğini iteri sürmektedir. Dolayısıyla bu dönem kişinin daha sonraki dönemlerde ahlâki yargılarından bağımsız değildir. Aksine daha sonraki evreleri şekillendiren önemli bir dönemdir.

Ahlâk eğitiminde "ahlâk dili"nin gelişmesi çok önemlidir. Belli kavramların soyut olarak öğretilmesi henüz gerçek hayatta çocuklar için karşılıkları olmadığından oldukça güç olacaktır. Ahlâk dilinin oluşması değerlerin somutlaştırılmış olmasından dolayı kıssalarda çok daha etkilidir.Örneğin Yusuf kıssasından; iffet, sabır, dua, tevekkül,hoşgörü,adalet,insan sevgisi gibi kavramların öğrenilmesi ve içselleştirilmesi noktasında istifade edilebilir.

Ahlâk eğitimi davranışla ilgili olduğundan ahlâk eğitiminde en etkili metotlardan biri örnek olay incelemesi olabilir. Böylece ahlâkî konularda öğrencilerin problem çözme yetenekleri gelişir. Öğrenciler konu işlenirken aktif rol üstlenmiş olurlar.Ayrıca grup tartışması,dramatizasyon gibi yöntemler öğrencinin kendini ifade etmesinde ve empati kurarak anlayış geliştirmesinde etkin yöntemler olarak sıralanabilir.

Sonuç olarak demokratik bir ortamda insanın merkeze alındığı, bilimsel ve insanın fizyolojik ve sosyal güdülerini dikkate alan programlarla yapılacak ahlâk eğitimi ve öğretimi, kişiliğin oluşmasında ve gelişmesinde olumlu yönde bir katkı sağlayacaktır.

2-)ÖNERİLER

1- Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi, öğrencilerin duygu ve tecrübelerinden hareket ederek davranış kazandırmaya yönelik olmalı, bilinç altında bulunan temel tecrübeleri (sevgi, korku, güven v.b) bilinç üstüne çıkartarak onlara yardımcı olması sağlanmalıdır.

2-Çocuklarımız her şeyi ideal gördüklerinden, onlara baskı yapılmamalı, güven vererek anlayışla yaklaşılmalı, onlarla ilgi ve irtibat kesilmemelidir.

3-Ders konularının; davranışa yönelik olanları öğrenciler üzerinde gözlemlenmeli, ne kadar başarı sağlandığının çeşitli anketlerle tespiti yapılmalı, konular amaçlara ve ilköğretim öğrencisinin ihtiyaçlarına cevap verebilecek biçimde düzenlenmelidir.Ayrıca 7. ve 8.sınıf ilköğretim öğrencileri üzerinde benzer çalışmalar yapılarak dersin etkinliği üzerinde daha geniş bir bakış açısı sağlanabilir.

4-Diğer ders öğretmenleri ile koordine sağlanmalı, çelişki yaratabilecek konularda dikkatli olunmalı, ders ve konuları, öğrenci, öğretmen ve diğer kişiler tarafından kötüye kullanılmasına izin verilmemelidir.

5-Çocuklara dürüstlüğün, çalışmanın, üretmenin ibadet olduğunu kavratılmalıdır. Sevinç ve üzüntüleri paylaşmanın, insanları sadece Allah yarattığı için yine sevmek gerektiği de vurgulanmalıdır.

6-Çocuklar, empatik düşünme, ona göre davranış geliştirme, "arkadaşının yerinde olsan sen ne yapardın", "onun yerinde olmak ister miydin" vb yaklaşımlarla empatik ilişkiler kurmaya yönlendirilmelidir.

7-Çocuklara çağdaş, insanî değerlerin İslam'ın özü ile örtüştüğünü fark ettirilmelidir. Kendi ile barışık, insanlarının kültür ve yaşamına yabancı olmayan, onların değer yargılarını bilen, onları küçük görmeyen, kendi insanıyla mutlu, insan hak ve

hürriyetlerine saygılı fertler olmasını istiyorsak, çocuklarımızın,kendi özlerinde var olan güzel değerlerin farkına varmalarını sağlamalı ve bu manevi değerlerin davranış halinde çocuklarımızın hayatlarına yansımasını sağlanmalıdır.

8-Çocuklara ahlâk eğitimi verirken realist, müjdeleyici ve seviyelerine uygun şekilde hareket edilmelidir. Ahlâk eğitiminde sevgi merkeze alınmalıdır. Özellikle Allah tasavvurunda korkudan ziyade sevgi motifi işlenmelidir. Baskıdan kaçınılmalıdır.Ancak bu şekilde Yaradanıyla derin bir sevgi bağı kuran çocuk manevi değerlerin kendisini kucaklamasına izin verecektir.

9-İdrak zorlanmadan, soyut kavramlar örneklerle somut hale getirilmelidir.

10-Ahlâk eğitiminde görselliğe önem verilmeli ve çağdaş eğitim araçlarına bu sahada da yer verilmelidir. Tepegöz, slayt, video-film ve bilgisayar gibi modern eğitim teknolojileri bu derste etkin bir şekilde kullanılmalıdır.

11-Çocukların ilgisini çekecek yeni oyunlar ve aslına uygun "dramatize" çalışmaları bulunmalı,böylece konulara renk katılmalıdır.

12-Verilecek ahlâk eğitimi, çocuğun kendini keşfetmesini, kendine güven duymasını sağlamalıdır. Bedensel ve ruhsal gelişimini sağlıklı bir şekilde tamamlaması için fizyolojik ihtiyaçları itina ile karşılanmalıdır. Çocuğun kendisini değerli bir varlık olarak algılaması için yaradılan her varlığın değerli olduğundan yola çıkılarak özgüven çalışmaları yapılmalıdır.

13-Ahlâk eğitimcileri hiçbir zaman hedef kitlelerine karşı sevgilerini ve hoşgörülerini eksiltmemelidirler. Sabırlı bir şekilde metodik ahlâk eğitimine devam etmeli, eğitimin ve manevi değerlerin gücüne inanmalıdırlar.

14-Ahlâk eğitiminde kullanılan bütün metotlar sevgi üzerine, baskıdan uzak, özgürlükçü, çocuğu özerk bir varlık olarak ele alan, çocuğun iradesini ve aklını kullanmasını sağlayan ilkeler üzerine bina edilmelidir. Aşırı bir taklit ve telkin yoluna gidilmemelidir.

15- İnsan özerk bir varlıktır. Doğumla birlikte insanda var olan bu özellik, daha sonra kişinin benliğinde bir özgürlük arzusu şeklinde tezahür etmektedir. Uygulanacak din eğitimi bu çerçevede yapılmalıdır. İnsanın otonom bir varlık olmasını, tüm tutum ve davranışlarını bilinçli bir tavırla sürdürmesini sağlamalıdır.

16- Ahlâk eğitimi ve öğretiminde geliştirilecek ve uygulanacak programlar kişinin gelişim evrelerine uygun olmalıdır. Kişiye verilen ahlâki bilgiler kendi yaşamının akışını zorlaştırmamalı, kişinin kendi sorunlarını çözebilmesini sağlamalıdır. Kişinin kendi ahlâki problemlerini kendisinin çözebilmesi, varlığını ve

yaşamını doğru algılaması sağlıklı bir kişilik için gereklidir. Aynı zamanda bu durum sağlıklı bir kişiliğin de işaretidir.

17-Ahlâk eğitimi sürecinde çocuk iyi tanınmalıdır. Ebeveynler ve öğretmenler her zaman anlayışlı olmaya çalışmalıdırlar. Çünkü her bir kişilik ;bir daha başka bir insanda bir araya gelemeyecek özelliklerin toplamından oluşmaktadır. Kullanılan metotların konuya uygun olup olmadığı gözden geçirilmeli, konuların da kişinin gelişim evrelerine paralel olup olmadığı belirlenmelidir.

18-Okulda yapılacak, eğitsel kol faaliyetleri, çocuğun sorumluluk alması açısından iyi bir fırsattır. Öğretmenler, her fırsatta öğrencilere sorumluluk vermeli, birlikte çalışma grupları oluşturmalıdır. Okulda yapılacak, sosyal ve kültürel etkinliklerde öğrencilere önce güven sonra görev ve sorumluluk vermek gerekir.Örneğin, bir gözlem gezisinin yapılması, bir duvar gazetesinin çıkarılması, bir okul tiyatrosu kurulması, bir yardım kampanyasının yürütülmesi gibi etkinler bu açıdan değerlendirilebilir.

19-DKAB dersinde amaçlara tam ulaşmada "biçimlendirme-yetiştirme" değerlendirme çeşitlerinden yararlanılmalıdır. DKAB dersinin değerlendirilmesinde daha çok bilgi düzeyi ölçülmektedir. Hem bilgiyi hem de davranışları ölçen değerlendirme çeşitlerine yer verilmelidir.

20-Program geliştirme ilkeleri açısından mükemmel bir program yapılsa bile, bir programın etkinliği uygulamadaki başarısı ile ölçülebilir. Programı uygulamaya geçirecek olan kişiler öğretmenlerdir. Bu nedenle DKAB dersinin amaçlarına ulaşmasında öğretmenlerin rolü çok fazladır.

21-Öğretmenler derse ve öğrenciye karşı tutum ve davranışlarına dikkat etmelidir. DKAB dersinin sevilmesinde, derse ilgi duyulmasında öğretmen kilit adamdır. Öğretmenini seven öğrenci otomatik olarak o dersi de sevmekte, ilgi duymaktadır. Aynı zamanda bunun tersi de söz konusu olmaktadır. DKAB dersi öğretmeni, derse ve öğrencilere karşı olumlu tutum ve davranış içinde olmalıdır. Öğrencileriyle sürekli diyalog halinde bulunmalıdır. Hem ders esnasında hem de ders dışında söz ve davranışlarıyla öğrencilerin gözünde sevilen, sayılan bir kişiliğe sahip olmalıdır.

22- Öğretmen, öğrencilerin gelişim durumlarını çok iyi bilmelidir. Bu gelişim çağındaki çocuklarda meydana gelen değişme ve gelişmelere göre, onlara yaklaşmalıdır. Öğretmen, öğrencisini ne kadar iyi tanırsa, ona o ölçüde rehberlik yapabilir, istek ve sorularına yeterli cevap verebilir. Tutum ve davranışlarını ona

göre düzenleyebilir. Bu nedenle DKAB öğretmeni öğrencilerini her yönüyle (gelişim, ekonomik, sosyal vb.) çok iyi tanımalıdır.

23- Veli-Öğretmen görüşmelerinde velilerin istek ve beklentileri sorulmalı, onların zihinlerinden geçen ihtiyaçlara cevap vermeye çalışılmalıdır. Bazı veliler bulûğ sorunları üzerinde durulmasını; bazıları da çocuğunun daha ahlâklı ve saygılı olmasını arzu etmektedir. Veli-Öğretmen dostluğuna önem verilmeli, bunu sağlayıcı imkanlar hazırlanmalı, imkanlar ölçüsünde aileler ziyaret edilmelidir.

24-DKAB dersinde sadece öğretim değil eğitim de yapılmalıdır. Bu nedenle sınıf ortamında anlatılanların sınıf dışına taşınması gerekir. İlgi sadece sınıfla sınırlı kalmamalı, dışarıya taşınmalı, hayata aksetmelidir. Bu bağlamda konular işlenmelidir.

25-Verilen ahlâk eğitimi, çocuğu pozitif manada olumlamalı, güvensizlik, ilgisizlik, sevgisizlik, şefkatsizlik ve beslenme eksikliklerini gidererek, onu hayata olumlu bakmaya alıştırmalıdır. Bu duyguların zıddı olan olumlu ve pozitif duyguları alabildiğine teşvik etmeli, çocuğun ruhunda duygu açlığı olmamalıdır.

26-Ahlâk eğitiminde yeni metotlar, yöntem ve söylemler geliştirmeli, çocukların duygu ve heyecanları ile ahlâki kavramların etkileşimi üzerinde çalışmalar yapılmalıdır.

27-Manevi değerleri, gelişen çocuğun dünyasına göre yorumlama ve onun dünyasında anlaşılır kılmanın yollarını bulmak için çeşitli alan araştırmalarının yapılması gerekmektedir. Çocuklarımızın bedensel, zihinsel ve ruhsal gelişimlerini adım adım bilerek izlersek,ahlâki söylemi de onun anlayacağı ve ilgi duyacağı şekle getirebilirsek, o zaman olumlu sonuçlar beklememiz gerekir.

28-Ahlâkî konuların öğretimi ile ilgili, özel öğretim yöntem ve teknikleri geliştirilmelidir. Bu çerçevede, çocukların gelişim basamaklarına göre, şu anda ülkemizde bilinen genel öğretim yöntem ve tekniklerinin ahlâkî konuların öğretiminde nasıl kullanılabileceği ile ilgili örneklerin yer aldığı çalışmalar yapılmalıdır. Aynı şekilde, ülkemizde fazla tanınmayan, ancak başka ülkelerde ahlâk öğretiminde kullanılan öğretim yöntem ve teknikleri alanında araştırmalar yapılmalıdır. Ahlâk özel öğretim yöntemleri konusunda eşsiz bir tarihî birikime sahip, İslâm dünyasındaki çalışmalar ortaya çıkarılmalıdır. Bütün bu çalışmalar sonunda, okullarımızda tüm eğitimcilerimizin uygulayabilecekleri ahlâk özel öğretim yöntemleri ile ilgili özgün çalışmalar ortaya konulmalıdır. Bunlar yapılırken, önce genel olarak, ahlâkî konuların öğretiminde kullanılabilecek yöntem ve teknikler üzerinde çalışılmalı, daha sonra, her bir konu için ayrı özel öğretim yöntemleri üzerinde durulmalıdır, (örneğin, doğru sözlü

olma, insanları kıskanmama, dedikodu yapmama,adaletli ve hoşgörülü,sabırlı ve bağışlayıcı olma vb. ahlâkî davranışların öğrencilere nasıl kazandırılacağı konuları ortaya konulabilir.)

29-Ahlâkî konuların öğretiminde kullanılabilecek ders araç ve gereçleri konusunda kuramsal çalışmalar yapılmalı ve bunlar ışığında araç gereçler üretilmelidir. Bu çerçevede, bir önceki maddede, öğretim yöntemleri ile ilgili önerilen tüm çalışmalar, ders araç ve gereçleri için de yapılmalıdır.

30-Ahlâkî davranışların öğretilmesinin sadece DKAB dersi ve öğretmenin görevi olmadığı, bu görevin tüm okul görevlilerinin ortak görevi olduğu düşüncesi benimsenmeli ve buna göre tedbirler alınmalıdır.

Hedeflediğimiz süreç içerisinde çocuklarımız, kendi özündeki manevi değerlerini keşfedip bu değerlerle buluşacaktır. Kendisini değerli görmeyi öğrenen çocuk ahlâki değerlerin insanın özüne uygun bir şekilde yaşandığında gerçek mutluluğun da yakalanacağını öğrenecek ve yaşayacaktır. Dolayısıyla ahlâkî yönden doğru ve sağlıklı eğitilmişse, toplumda yaygın olan kötülüklere iltifat etmeyecek, sorumluluklarının bilincinde, iyilikleri özümsemiş bir birey olarak hem iyilik yapacak hem de iyilik yapmayı teşvik edecek, kötülüklerin yayılmaması için uğraşacaktır. Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi ancak bu noktadan sonra ahlâki amaçlarına ulaştığını söyleyebilir.

ÖZET

Bu araştırmanın amacı; genel hatlarıyla manevi değerlerin ilköğretim düzeyindeki çocuğun ahlâk gelişimine etkisini incelemektir. Bu doğrultuda 11-12 yaş dönemindeki çocuğun ahlâk gelişiminde Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinde aldığı eğitimin etkisi araştırılmıştır.

Manevi değerlerin içeriğini ise;Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinde yer alan ahlâki konular oluşturmaktadır.Bu değerler sevgi,hoşgörü,yardımseverlik,anne babaya sevgi ve saygı,dostluk ve kardeşlik,adaletli olmak,bağışlayıcı olmak,sabırlı olmak şükretmek, başkalarının haklarına saygı duymak,öfkemizi kontrol etmek şeklinde dersimizde yerini bulmuştur.

Bu araştırma 2004-2005 eğitim-öğretim yılında, Ankara ili Kazan ilçesinde Atatürk İlköğretim Okulu 6. sınıf öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiştir.

2004-2005 eğitim-öğretim yılının başında ön test ,sonunda ise son test, kırk dakikalık süre içerisinde uygulama yapılan 6. sınıftaki toplam 30 öğrenciye uygulanmıştır.

Anketten elde edilen toplam puanlar SPSS 11.00 Bilgisayar İşletim Programı yardımıyla, İlişkili Örneklemler İçin t-testi(Paired Samples t-test) kullanılarak karşılaştırılmıştır.

Öğrencilerin eğitim verilmeden önceki ahlâki gelişim yargıları puanlarının ortalaması X=26.76 iken, bir yıl süren eğitim sonrasında X= 37.93'e yükselmiştir.Bu ortalama arasında farkın olup olmadığını görmek için yapılan 'İlişkili Örneklemler İçin t-testi' sonuçlarına göre bu iki ortalama arasındaki farkın 0.05 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu bulgu, İlköğretim 6.sınıf çağındaki öğrencilere Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinde verilen ahlâki eğitimin, öğrencilerin ahlâki gelişiminin ilerlemesinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu gösterir.

ABSTRACT

This research aims to study the effects of spiritual values to moral development of primary education students.According to this, the effects of the knowledge gained from Culture of Religion and Knowledge of Moral Values lessons to moral development of 11-12 year children is studied.

Spiritual values include moral subjects that are learned in Culture of Religion and Knowledge of Moral Values lessons. These values are; love, tolerance,charity, parental love, friendship and fraternity, being justice, forgiveness, being patient, give thanks, respect to others right, controll our anger.

This research is conducted with sixth grade students in Ankara city-Kazan county, in Atatürk Primary Education School.

At the beginnig of 2004-2005 Educational Year Pre-test and at the end of the year post-test is applied in 40 minutes for 30 students.

Total points obtained from questionaire with Spss Statistical Programme For Social Sciences 11.00 , for Paired Samples t-test is used to collate.

Before moral education students' moral development judgements mean is X-26.76, after one year education it increases to X= 37.93. According to Paired Samples t-test results, the difference between two mean statistically significant that is 0.05.

This finding shows that moral education given in Culture of Religion and Knowledge of Moral Values lessons has a positive effect on sixth grade primary education students.

KAYNAKÇA

ADLER, Alfred, Çocuk Eğitimi, Çev. Kamuran Şipal, Cem Yayınları, İstanbul ,1996

---------- İnsanı Tanıma Sanatı, Çev.Kamuran Şipal, Say Yayınları,İstanbul,1998

AKARSU,Bedia,Ahlâk Öğretileri,İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları,Yayın No:1382,İstanbul,1968

AKDENİZ,Sabri, "Çocuğun Fikir ve Hayal Çevresi" İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu, İSAV Yayınları, Şanlıurfa, 1994.

AKINCI, Adem, Din Eğitiminde Etkili Bir Yöntem: Hikaye, Zaman Cep Kitapları, İstanbul,2001

AKSEKİ,Ahmet Hamdi,Ahlâk İlmi ve İslam Ahlâkı,Nur Yay.,Ankara,1991

ALDRİDGE ,Jerry and **BOX,** Jean, "Moral and Affective Dimensions of childhood". Handbook of Children's Religious Education, ed. Ronald E. Ratcliff, Birmingham Alabama; Religious Education Pres, 1992

ALTINTAŞ, Hayrani,"Ahlâk Eğitimi" AÜİF Dergisi,S:35,AÜ Basımevi,Ankara,1996

ARSLANTÜRK, Zeki, Araştırma Metod ve Teknikleri, İfav Yay, İstanbul,1995

AY, Mehmet Emin, Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Tanıtalım, Timaş Yay.,İstanbul,1998

AYDIN, Ayhan; Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi, Alfa Yayınları, İstanbul ,2001

AYDIN,Mehmet Zeki,Ahlâk Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi Yöntemi,Nobel Yay.,Ankara,2003

----------,İlköğretimin İkinci Kademesi Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Ders Programındaki Ahlâki Amaç ve Konuların Program Geliştirme Açısından Değerlendirilmesi,MEB EARGED,Sivas,1998

AYHAN, Halis, Eğitime Giriş ve İslamiyet'in Eğitime Getirdiği Değerler,İstanbul: Damla Yay., 1986.

----------"Temel ve Orta Öğretimde Din Eğitimi", Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi, İslam Medeniyeti Vakfı Yay.,İstanbul,1993

---------- Din Eğitimi ve Öğretimi, İfav Yay., İstanbul,1997

BACANLI, Hasan, Gelişim ve Öğrenme, Nobel Yay., Ankara,2001

BAŞARAN, İbrahim Ethem, Eğitiminin Psikolojik Temelleri Eğitim Psikolojisi, Ankara ,1996.

BAYRAKLI, Bayraktar, İslam'da Eğitim, İfav Yay., İstanbul,1989

BiLGiN, Beyza, İslam ve Çocuk, D.i.B. Yayınları, Ankara,1991.

----------"Ahlâk Terbiyesinde Dini Hikayeler", Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, S.1., 1994, s. 51-75

BİLGİN, Beyza- **SELÇUK,** Mualla, Din Öğretimi, Akid Yay., Ankara,1991

BOVET,Pierre,Din Duygusu ve Çocuk Psikolojisi,İş Bankası Yay.,Ankara,1958

CEBECİ, Suat, Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi, Akçağ Yay., Ankara,1996

----------,"Din Eğitiminde Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık",Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecinde Türkiye'de Din Eğitimi ve Sorunları Sempozyumu,Değişim Yay.,İstanbul,2002

CELKAN, Hikmet Yıldırım, Ziya Gökalp'in Eğitim Sosyolojisi, M.E.B. Yayınları, İstanbul ,1989.

CUVİLLİER,Armand, Felsefe Yazılarından Seçmeler, Çev: Mukadder Yakupoğlu. 2. Cilt. Bilim ve Sanat yayınları, Ankara,1995

CÜCELOGLU, Doğan, İnsan ve Davranışı, Remzi Kitabevi, İstanbul,1997

ÇAM,Ömer, "Ahlâk Eğitimi"DEA Dergisi,S:3,M.Ü.İ.F Yay.,İstanbul,1996

ÇAMDİBİ, H. Mahmut, Din Eğitiminin Temel Meseleleri, Marmara Ünv. İFAV Yayınları, İstanbul, 1994.

----------,"Ailede Çocuğun Ahlâki Terbiyesi",İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi 2,Ensar Neşriyat,İstanbul,1996

ÇİLELİ, Meral, Ahlâk Psikolojisi ve Eğitimi, V Yay, Ankara,1986

ÇUBUKÇU, İbrahim Agah, İslam'da Ahlâk ve Manevi Vazifeler. D.İ.B.Yayınları, Ankara,1998

DEMİRBAŞ,Asaf, Kur'an'da Karakter Öğretimi,Eser Yay.,İstanbul,1990

DEMİREL,Özcan,Genel Öğretim Yöntemleri,Alan Yay.,Ankara,1998

DEWEY, John, Demokrasi ve Eğitim Felsefesine Giriş. Çev.:Tahsin Yılmaz, Ege Üniversitesi Basımevi,İzmir, 1996

---------,Okulda ahlâk eğitimi,(Çeviren:Oğuzkan,Fidan),A.Ü.E.F.Yayınları,Ankara,1976

DODURGALI,Abdurrahman, Ailede Çocuğun Din Eğitimi, İstanbul, M.Ü.İ.F. Yay., 1996.

----------Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, İfav Yay., İstanbul,1999

----------Eğitim Sosyolojisi, Marmara Ünv. İfav Yayınları, İstanbul ,1995.

DRAZ, Abdullah, Kur'an Ahlâkı, (Çev. Emrullah Yüksel, Ünver Günay), İz Yayıncılık, İstanbul ,1993

EGEMEN, Bedi Ziya, Terbiye İlminin Ana Meseleleri İkinci Kitap Terbiye Felsefesi, A.Ü.İ.F. Yay.,Ankara,1957

EĞİTİME GİRİŞ, M.E.B. Yayınları, Komisyon, İstanbul ,1986.

ERDEN, Münire- **AKMAN**, Yasemin, Eğitim Psikolojisi, Arkadaş Yay., Ankara,1997

ERDİL,Kemalettin,Aile Okulu, T.D.V Yay.,Ankara,1991.

ERİKSON,Erik,İnsanın Sekiz Çağı,(Çeviren:T.B ÜSTÜN),Birey ve Toplum Yayınları,Ankara,1984

FERSAHOĞLU,Yaşar,Din Eğitimi ve Öğretiminde Duygu Eğitimi, Marifet Yay.,İstanbul, 1998

FROMM, Erich, Erdem ve mutluluk, ahlâk psikolojisi üzerine bir inceleme, (Çeviren: Ayda Yörükan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara,1993

GANDER,Mary J.-**GARDİNER,**Harry W,Çocuk ve Ergen Gelişimi,Çev:Ali Dönmez,Nermin Çelen,Bekir Onur,İmge Yay.,Ankara,2004

GEÇTAN, Engin, İnsan Olmak, Remzi Kitabevi, İstanbul 1997

GÜNGÖR,Erol,Değerler Psikolojisi,Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Yayınları,Amsterdam,1993

GÖVSA, İbrahim Alaettin, Çocukta Duygusal Gelişim, Hayat Yayınları, İstanbul,1998

HORTASÇU,Nuran,Çocuklukta İlişkiler,İmge Kitabevi,Ankara,2003

HÖKELEKLİ,Hayati,"Çocukta Ahlâk Gelişimi ve Eğitimi",Çocuk Gelişimi ve Eğitimi,Ensar Neşriyat,İstanbul,1998

İNSANİ DEĞERLER EĞİTİMİ SEMİNER PROGRAMI,Karşılıksız Hizmet Vakfı Yay.,İstanbul,1996

JACQUİN,Gerard,Çocuk Psikolojisinin Ana Çizgileri,Remzi Kitabevi,İstanbul,1993

JERSILD,Arthur,Çocuk Psikolojisi,(Çev:Günçe,Gülseren),A.Ü.E.F.Yay.,Ankara,1979

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem, İnsan ve İnsanlar, Evrim Yay., İstanbul,1996

KANAT, H. Fikret, Pedagoji, Gazi Terbiye Enstitüsü Neşriyatı Basımevi, Ankara, 1937

KANDEMİR, M.Yaşar, Örneklerle İslam Ahlâkı, Nesil Yay., İstanbul,1984

KAPTAN, Saim, Bilimsel Araştırma Teknikleri ve İstatistik Yöntemleri, Tekışık Matbaası,Ankara, 1983

KARASAR, Niyazi, "Bilimsel Araştırma Yöntemleri", Bilim Yay., İstanbul, 2000

KASAPOĞLU,Abdurrahman, Kur'an'da Kişilik Psikolojisi ,İzci Yayınları, İstanbul ,1997

KAYA,Mevlüt,“Kişilik Özelliklerinin Ahlâki Yargı Üzerindeki Etkisi” Marmara Ünv.Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi,s:4,İstanbul,1997

KAZANCI,Osman,Eğitim Psikolojisi,Hukuk Yay.,Ankara,1989

KILIÇ, Recep, Ahlâkın Dini Temelleri, TDV .Yay., Ankara,1996

KULAKSIZOĞLU,Adnan, Ergenlik Psikolojisi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004

KÜÇÜK, Abdurrahman, "İlkokullarda Din Eğitimi ve Öğretimi",Atatürk'ün 100. Doğum Yılında Türkiye 1. Din Eğilimi Semineri,Ankara İlahiyat Vakfı Yay.. Gelişim Matbaası,Ankara,1981

KÜKEN, Gülnihal, Felsefe Açısından Eğitim, Alfa Yayınları, İstanbul ,1996

MASLOW, Abraham, Dinler ,Değerler, Doruk Deneyimler, Kuraldışı Yay., İstanbul, 1996

MEVDUDİ, Ebu’l A'la, Tefhimu'l Kur'an, Çev: Muhammed Han Kayani, İstanbul, 1986.

MÜSLİM, Ebu'l Hüseyin Müslim b. El. Haccac, Sahih-i Müslim, Çağrı Yayınları, İstanbul ,1981.

NUTTALL,John, Ahlâk Üzerine Tartışmalar, Çev: Abdullah Yılmaz,Ayrıntı Yayınları,İstanbul, 1997

ONUR,Bekir,Gelişim Psikolojisi,İmge Kitabevi,Ankara,2000

----------,“Ahlâk Eğitiminin Psikolojik Temelleri” ,Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yay.,(12-1),72-79, Ankara,1979

ÖCAL, Mustafa, Din Eğitim ve Öğretiminde Metodlar, T.D.V.Yayınları, Ankara, 1991.

----------Din Bilgisi Dersleri İçin Yeni Bir Müfredat Programı,İz Yay.,Bursa,1998.

ÖYMEN, Hıfzırrahman Raşit, Eğitime Giriş 1, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1979

ÖZBEK, Abdullah; "Kur'an'ın Eğitim Felsefesi" İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu, İslami ilimler Araştırma Vakfı (İSAV), Şanlıurfa ,1994.

ÖZDEN, Yüksel, Öğrenme ve Öğretme, Pegem A Yayınları, Ankara, 2003

ÖZDOĞAN,Öznur, “Çocuğun Ahlâki Gelişim Düzeyini Yükseltmeye Yönelik Bir Yöntem Önerisi” Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Çalışma Toplantısı-1,Değerler Eğitim Merkezi Yay.,İstanbul,2004

----------,İsimsiz Hayatlar,Lotus Yayınevi,Ankara,2005

ÖZERİ,Z.Nezahat, "Anne Tutumlarının Çocuğun Ahlâk ve Adalet Gelişine Etkisi" Çocuk Gelişimi ve Eğitimi,Ensar Neşriyat,İstanbul,1998

----------, "Okul Öncesi Dönemde Ahlâk Gelişimi ve Eğitimi" Marmara Üniversitesi Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi,İstanbul,1994

ÖZGÜLEÇ,Fatma,7-11 Yaşlarındaki Çocukların Ahlâki Yargılarının Gelişimi,Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,Ankara,2001

SELÇUK, Mualla, Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler, T.D.V.Yay.,Ankara, 1991.

ŞEMİN, Refia, Çocukta Ahlâki Davranış ve Ahlâki Yargı, İ.Ü.E.F. Yay., İstanbul,1979

ŞENTÜRK,Habil,Din Psikolojisi,Esra Yay.,İstanbul,1997

TOPSES,Gürsen,Eğitim Sürecinde İnsan ve Psikoloji,Varlık Yay.,Ankara,1990

TÜRÜDÜ,Umut,8-15 Yaş Grubu Çocuklarında Din Eğitimi Uygulamaları ve Neticeleri,Marmara Üniv.S.B.E..İstanbul,2001

ÜLGEN, Gülten, Eğitim Psikolojisi, Alkım Yayınevi,İstanbul,1997.

YAZIR, E. Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, Eser Yay, c. IV,İstanbul,1979,

YAVUZ,Kerim, Eğitim Psikolojisi, Erciyes Üniversitesi Yay.,Kayseri,1991

----------,Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi, D.İ.B. Yay.,Ankara, 1987.

----------,"Din Psikolojisinin Işığı Altında Din Eğitiminin Değerlendirilmesi ve Metodik Bazı Teklifler", Atatürk 'ün 100. Doğum Yılında Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri, Ankara: İlahiyat Vakfı Yay., Gelişim Matbaası. 1981, 183-190.

----------Günümüzde Din Eğitimi, Çukurova Ünv. İlahiyat Fak. Yayınları, Adana ,1998

----------Çocuk ve Din, Çocuk Vakfı Yay, İstanbul,1994

YAVUZER, Haluk, Eğitim ve Gelişim Özellikleriyle Okul Çağı Çocuğu, Remzi Kitabevi, İstanbul ,2000

----------Çocuk Eğitimi El Kitabı,Remzi Kitabevi,İstanbul,1997

YILDIRIM, Bilal, "Çocuğun Şahsiyet Gelişiminde Ailenin Yeri ve Önemi Üzerinde Bir İnceleme", Fırat Ünv. İlahiyat Fak. Dergisi ,Sayı:2, Elazığ, 1997

YÖRÜKOĞLU,Atalay, Çocuk Ruh Sağlığı, Özgür Yay., İstanbul, 1998.

ZULLİGER,Hans,Çocuk Vicdanı ve Biz,Bozok Yay.,İstanbul,1996

GÜNLÜK DERS PLANI

Dersin Adı : Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi
Sınıf : İlköğretim 6
Ünite : IV. Kötü Davranışlardan Kaçınalım
Konu : 6. Başkalarına Zarar Vermek Kul Hakkı Yemektir
Süre : Bir ders saati
Yöntem : Örnek olay incelemesi ve takrir yöntemleri, soru cevap tekniği
Araç Gereç : Örnek olay metni, tepegöz
Özel Amaç : Kul hakkına saygı göstermenin bilincine varır.

1. Giriş

Dikkat Çekme: Öğretmen, konuyla ilgili aşağıdaki örnek olayı tepegözden yansıtır. "Biraz sonra, bu örnek olayı tartışacağız." diyerek öğrencilerin dikkatini konu üzerine çeker.

Örnek Olay

"6-A sınıfından bir öğrencinin, ders esnasında burnu kanıyor. Öğretmen, öğrencilere "Arkadaşınızın kanamasını durdurmak için, derse ara vermek zorundayım. Ben gelinceye kadar sessizce oturun, ben hemen geri dönmeye çalışacağım. Bu arada, sınıf başkanınız gürültü yapanları yazıp bana verecek gürültü yapmayın." der ve öğrenciyle birlikte dersten çıkar.

Öğretmen dersten çıkar çıkmaz, öğrenciler gürültü yapmaya başlarlar. Sınıf başkanı sınıfa hakim olamaz. Öğrencilerden bir kısmı ise koridora çıkarak gürültü yaparlar. Gürültüden rahatsız olan 6-B sınıfındaki öğretmen, koridora çıkar ve gürültü yapan öğrencilere kızar."

Güdüleme: "Biraz sonra, siz diğer sınıflarda derste olan öğrencilerin ve ders öğretmenlerinin yerinde olmak ister miydiniz? konularını tartışacağız.

Hedeften Haberdar Etme: Dersin sonunda, kul hakkı konusunu öğrenmiş olacaksınız.

2. Gelişme Bölümü

Öğrenciler, Örnek olay metnini önce sessizce okurlar. Sonra bir öğrenci, yüksek sesle metni okur. Öğretmen, "6-A sınıfı öğrencilerinin yanlış davranışları nelerdir?" diye sorar. Öğrencilerin verdiği cevaplan tahtaya yazar. Bulunmayan cevaplar, öğretmen tarafından tamamlanır.

Ara özet: 6-A sınıfı öğrencilerinin yanlış davranışları şunlardır:

1. Sınıf başkanının sözünü dinlememişlerdir.

2.Gürültü yaparak, diğer sınıflarda ders işleyen arkadaşlarının derslerine engel olmuşlardır.

3.Gürültü yaparak, kendi sınıflarındaki arkadaşlarını rahatsız etmişlerdir.

"Siz, diğer sınıflarda derste olan öğrencilerin ve öğretmenlerinin yerinde olmak ister miydiniz? Niçin? Sizce 6-A sınıfı öğrencileri niçin böyle davranmışlardır?" diye sorar. Öğretmen, öğrencilerin verdiği cevapların doğru olanlarını tahtaya yazar, varsa bulunmayan cevapları kendisi tamamlar.

Ara Özet: "6-A sınıfı öğrencileri gürültü yaparak, diğer sınıflarda ders dinleyen arkadaşlarının ders dinlemelerine ve ders öğretmenlerinin ders işlemelerine engel olarak, onlara haksızlık ermişler ve onların haklarını yemişlerdir. Hiçbirimiz, hakkımızın yenilmesini, bize haksızlık yapılmasını istemeyiz. O hâlde, biz de arkadaşlarımızın, komşularımızın, akrabalarımızın ve ailelerimizin haklarını çiğnememeli ve haklarımızı kimseye çiğnetmemeliyiz."

Öğretmen, "kul hakkı" kavramının tanımını yapar, kul hakkına giren çeşitli davranış örnekleri verir. "Şimdi de kul hakkı konusunda İslâm dininin görüşlerini özetleyeceğiz." der. Ders kitabında verilen ayet ve hadisleri tepegözden yansıtır. Kul hakkından nasıl kurtulabileceğimizi açıklar.

3. Sonuç Bölümü

Dersin özetlenmesi için çember tekniği kullanılır. Bunun için beş öğrenci tahtaya çıkarak çember şeklinde dururlar. Her öğrenci bir dakika içinde aşağıdaki konuları özetler:

1. Kul hakkı kavramının anlamı nedir?

2. 6-A sınıfı öğrencilerinin yaptığı yanlış davranışlar nelerdir?

3. Kul hakkı ile ilgili bir ayet ve bir hadis meali söyleyiniz.

4.Örnek olayımızı dikkate alarak, kul hakkını çiğnemenin zararlarını söyleyiniz.

5.Kul hakkından nasıl kurtuluruz?

Kul hakkına uymamanın ne kadar kötü bir davranış olduğunu gördük. Bundan sonra bu konuda daha dikkatli olacağınızı tahmin ediyorum. Bir sonraki derste, "Felak Suresini Ezberleyelim ve Anlamını Öğrenelim" konusunu işleyeceğiz. Sureyi ezberlemeye çalışın ve hazırlıklı olarak gelin diyerek, dersi bitirir.

4. Değerlendirme

l.Kul hakkı kavramının anlamı nedir?

2. 6-A sınıfı öğrencilerinin yaptığı yanlış davranışlar nelerdir?

3. Kul hakkı ile ilgili bir ayet ve bir hadis meali söyleyiniz.

4.Örnek olayımızı dikkate alarak, kul hakkı yemenin kişiye zararlarını açıklayınız.

5.Örnek olayımızı dikkate alarak, kul hakkını yemenin topluma zararlarını açıklayınız.